

POSTARINA PAVSAIRANA

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN

DE L'ASSOCIATION DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LETNIK XIV.
ANNÉE

1.-4. ZVEZEK
CAHIER

ZGODOVINSKA SEKCIJA SECTION HISTORIQUE

*S SODELOVANJEM ČLANOV UPRAVE ZGODOVINSKE SEKCIJE
UREDIL*

DR. JOSIP MAL

LJUBLJANA

1933

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO
ZA JUGOSLOVANSKO TISKARNO V LJUBLJANI: KAREL CEC

Gg. člane Zgodovinske sekcije Muzejskega društva za Slovenijo prosi uprava, da poravnajo sproti za vsako leto članarino, ki znaša za vsako sekcijo (zgodovinsko in prirodoznanstveno) po 30 Din; kajti le na ta način bo mogel „Glasnik“ ob sedanjem usihanju vseh drugih dohodkov redno izhajati. Obenem s članarino za tekoče leto pa blagovolite poravnati tudi vse morebitne zastanke iz prejšnjih let, ki so bili člani nanje opozorjeni že med letom s posebnimi dopisi. Vsa vplačila v naše dobro izvolite poslati na naš ček. račun pri Poštni hranilnici, podružnica v Ljubljani, ki ima št. 11537 in naslov: Zgodovinska sekcija Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana. Društvenikom, ki bi bili s članarino na dolgu za več kot dve leti, se po sklepu društvenega odbora ustavi pošiljatev društv. časopisa. „Glasnik“ XIV (za l. 1933) prejmejo torej člani, ki imajo poravnano udnino vsaj za leto 1931.

Na zadnjem občnem zboru Muzejskega društva dne 27. aprila 1933 izvoljena uprava Zgod. sekcije se je po izvršenih kooptacijah (v smislu § 12. društvenih pravil) konstituirala tako-le: univ. prof. dr. Milko Kos (načelnik), muz. ravnatelj dr. Jos. Mal (nač. namestnik in tehn. urednik), dr. Fr. Zwitter (tajnik), univ. prof. dr. Bald. Saria (blagajnik), kustos dr. Rajko Ložar (knjižničar), hon. univ. prof. dr. Rud. Andrejka, prof. dr. Fr. Kotnik, prof. Silvo Kranjec, dr.^{ica} Melita Pivec-Stelè, univ. prof. dr. Jos. Turk in prof. dr. phil. et jur. Jos. Žontar.

Uredništvo in upravništvo „Glasnika“ je v Ljubljani, Bleiweisova cesta 24 (Narodni muzej), kamor naj se pošljejo tudi vsi za „Glasnik“ namenjeni rokopisi in recenzijski izvodi.

Za vsebino in obliko so odgovorni pisatelji. Ponatiskovati ali prevajati v „Glasniku“ objavljene spise in slike je dovoljeno samo s pritrditvijo avtorja in sekc. uprave ter z navedbo vira.

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN

DE L'ASSOCIATION DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LETNIK
ANNÉE XIV.

1.-4. ZVEZEK
CAHIER

ZGODOVINSKA SEKCIJA SECTION HISTORIQUE

*S SODELOVANJEM ČLANOV UPRAVE ZGODOVINSKE SEKCIJE
UREDIL*

DR. JOSIP MAL

16641

LJUBLJANA

1933

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO
ZA JUGOSLOVANSKO TISKARNO V LJUBLJANI: KAREL ČEČ

GLASSNIK

MUSEUM OF THE HISTORY OF THE SOVIET UNION

BULLETIN

OF THE ASSOCIATION OF MUSEUMS OF THE SOVIET UNION

И 44551

030024812

KAZALO

INDEX

Razprave

Dissertations

Saria Bald. , Novi napisi iz Kranjske.	— Nouvelles inscriptions trouvées en Carniole.	5—27
Ložar Rajko , Poročilo arheološkega oddelka Narodnega muzeja za l. 1931—1933.	— Compte-rendu de la section archéologique du Musée National pour les années 1931—1933.	28—51
Kelemina J. , Pravne starine slovenske v filološki luči.	— Les antiquités du droit slovène du point de vue philologique.	52—94
Andrejka Rud. , Župani Selške doline v letih 1500—1800	— Les maires de la vallée de Selca de 1500 à 1800.	95—102
Luschin-Ebengreuth Arnold , Die Freiherren von Raigersfeld.	— Les barons de Raigersfeld.	103—108
Mal Jos. , Ljubljana in leto 1848.	— Ljubljana en 1848.	109—135

Zapiski

Mélanges

Stele Fr. , Dr. Josip Mantuani.	— Dr. Jos. Mantuani (Nécrologe).	136—140
Saria Bald. , Ljubljana pri Strabonu.	— La Ljubljana chez Strabon.	140—141
Kos Milko , Slovenska imena mesecev iz dobe okoli l. 1576.	— Noms slovènes des mois d'env. 1576.	141—142
Sodnik Alma , K biografiji filozofa Misleja.	— Contribution à la biographie du philosophe Mislej	142—144
Pivec-Stelè Melitta , Naše knjižnice. (Dodatek).	— Statistique de nos bibliothèques. (Supplément.)	144—147

Slovstvo — Chronique des livres

R. Marié , Antički kultovi u našoj zemlji. (B. Saria.)	148—149
Dissertationes Pannonicae , ser. I, fasc. 1, 2; ser. II, fasc. 1. (B. Saria.)	149—150

Kuzsinszky Bal., A gázgyári Római fazekastelep Aquincumban. (B. Saria.)	150
H. Voltelini, Der Bericht über die Rechte des Herzogs von Kärnten. (J. Žontar.)	150—151
Silv. Gigante, Monumenti di Storia Fiumana. (J. Žontar.)	151
M. Kos, Slovenska naselitev na Koroškem. (J. Žontar.)	151—152
J. Polec, O odpravi nevoljništva na Kranjskem. (J. Žontar.)	152
R. Andrejka, Selški predniki dr. J. Ev. Kreka. (P. Blaznik.)	152—153
Charles Nodier, Statistique illyrienne. (Fr. Zwitter.)	153—154
Levstikov Zbornik. (J. Mal.)	154—155
Svetozar Ilešič, Kmetška naselja na vzhodnem Gorenjskem. (J. Mal.)	155—156

Novi napisi iz Kranjske.

Bald. Saria.

K velikim podvzetjem, ki se jih je lotila bruseljska Union Académique Internationale, spada tudi dopolnilo k velikemu latinskemu delu o napisih, k Corpus Inscriptionum Latinarum (CIL), ki ga je na Mommsenovo pobudo in večjidel z njegovim sodelovanjem izdala berlinska Akademija znanosti. Sestavitev nove zbirke napisov je v nasprotju z berlinskim CIL poverjena posameznim državam, ki so glede načina izvedbe nevezane. »Union« nima pri tem podvzetju nikakih drugih namenov, kakor da je za posrednika v izmenjavanju misli posameznih akademij. Kar tiče zunanje oblike teksta, je »Unija« izdala posebno brošuro: *Emploi des signes critiques disposition de l'apparat dans les éditions savantes de textes grecs et latins*. Paris, 1932. V njej prim. glede napisov str. 16 sl.

Tudi naša država je enako kot pri drugih tudi pri tem bruseljskem podvzetju udeležena in namerava izdati ustrezna dopolnila (suplemente) k III. delu CIL. S tiskom prve pole naj bi se pričelo v letu 1933. Ker pa se morajo naši suplementi ujemati s sporedom berlinskega »Corpusa«, se bo pričelo z Macedonijo, dočim naj bi Panonija in Norik tvorila zaključek. Različno od berlinskega dela o napisih naj bi prinašala naša zbirka ne samo tekst, temveč tudi točen fotografski posnetek celotnega spomenika, v primeru namreč, da je ta po ornamentiki, obliki itd. kakorkoli uvaževanja vreden.* Dobrodošle so tudi risbe, če je fotografija nemogoča. Piscu je bilo naročeno, da obdela spomenike iz Dravske banovine. Pričujoča objava je sad pripravljalnega dela za novo zbirko napisov. Vsebuje zaenkrat samo napise iz južnega, kranjskega dela Dravske banovine. Napisi iz severnega dela bodo po želji uredništva ČZN kesneje v tem listu objavljeni.

Poslednje dopolnitve k III. zvezku CIL datirajo iz l. 1902, ko je kranjske napise v glavnem obdelal Anton R. v. Premierstein. Kar je bilo za tem odkritega, bodisi pri sistematičnih izkopavanjih bodisi slučajno, je raztreseno po različnih časopisih. Edino večjo skupino napisov je objavil O. Cuntz v: *Jahrbuch f. Altertumskunde*, VII (1913), 193 sl. Večji del teh je plod izkopavanja W. Schmidja v Emoni.

Nadaljnje napise iz Kranjske je objavil J. Mantuani, in sicer v: *Carnioli*, n. v., III (1912), 95 sl. (Napisi iz Radeč pri Zidanem mostu), ter v: *Carnioli*, n. v., VIII (1917), 242 sl. (Merkurjev napis iz Ljubljane, ki ga omenja tudi W. Schmid, XV. Ber. d. röm. germ. Komm., str. 204).

W. Schmid je kranjske napise objavil v: *Mitteilungen d. Zentralkomm.*, III. F., III. Bd., 290 sl. (Napisni kamen iz Mlade Gore pri Novem mestu). V *Jahrbuch f. Altertumskunde*, VII, 240 sl. poroča o votivnem kamnu 12 božanstev iz Črnomlja.

* O načelih nove izdaje napisov v Jugoslaviji gl. Abramič: *Novi natpisi iz Poetovija*, Časopis za zgod. in narodop., 1931, 177 sl. Abramič je tudi podal poseben specimen, ki naj bi bil merodajen pri obdelavi posameznih kategorij napisov.

J. Mal objavlja v Glasniku Muz. društva za Slovenijo, VII/VIII, 23 sl. nekaj napisov iz Ljubljane in Trebenj.

B. Saria obdeluje v Glasniku Muz. društva za Slovenijo, X, 14 napise iz Vel. Malence, ki jih je objavil tudi v Starinarju za l. 1928/9 i 30, 65 sl. s številnimi tiskovnimi napakami, za katere pa avtor ni odgovoren, ker namreč uredništvo ni poslalo nobenih korektur. Del teh tiskovnih napak je bil popravljen v Starinarju za l. 1931.

Ti napisi se v naslednjem ne bodo ponavljali, razen če jih ni treba dopolniti ali popraviti. Nekateri nadaljnji napisi, ki so objavljeni na takšnih mestih, koder bi jih utegnili prezreti, bodo tukaj z dovoljenjem dotičnega pisca še ponovljeni.

Izpuščene so v sledečem tudi znamke rimskih opek in t. zv. instrumentum domesticum, to je znamke tvrdk in drugi napisi na lončenih posodah ali na predmetih za vsakdanjo porabo. Za publikacijo teh znamk so še potrebna večja pripravljala dela.

Vsi tu objavljeni napisi izvirajo iz Pannoniae Superior. Kar se tiče sporeda, v katerem se tu publicirajo, sem se držal sporeda v CIL. Sledi torej najprej napis na gradu Sonneck pri Igu, potem spomeniki, ki so se našli na teritoriju Emone, in sicer najprej res sacrae, zatem privatni nagrobniki. Njim se priključujejo napisi iz zapadne in severne okolice Emone (Utik, Begunje, Sava pri Litiji, Radeče pri Zidanem mostu**). Št. 11 in sl. izvirajo iz ozemlja med Emono in Neviodunom, odnosno so bili najdeni v okolini in v samem Črnomlju, ki je sicer precej oddaljen od glavne rimske ceste, vendar pa zelo bogat na rimskih napisih.

Najdišča št. 24 in 25 nisem mogel dognati. Napis št. 24 je vzdian na vzhodni steni muzejskega lapidarja v bližini črnomeljskih napisov. Ta okolnost in tudi karakter samega spomenika, ki je dokaj podoben spodaj pod št. 18 objavljenim nagrobnikom iz Črnomlja, govori za to, da je tudi fragment št. 24 iz Črnomlja ali vsaj iz okolice tega mesta.

*

1. Enostavna nagrobna plošča iz apnenca brez okvira. Grad Sonneck pri Igu, vzdiana v južnem oglu vzhodne strani gradu v višini prvega nadstropja. Zraven je prav tako vzdian zatrèp nagrobnega kamna z doprnsniki umrlih. Višina 0.38 m, širina 0.70 m, višina črk 0.05 m.

NAMMO - ET - T - FILI	<i>Nammo et T(ertius?) fili</i>
PARENTIBVS - D - S	<i>parentibus d(e) s(uo)</i>
VIVI - F	<i>vivi f(e)cerunt</i>
ET BVQVORSA	<i>et Buquorsa</i>
VCCIO NVRO	<i>Uccio nuro</i>

Začetek napisa z imeni roditeljev manjka. T v 1. vrsti smo po domnevi dopolnili z za Ig večkrat izpričanim imenom *Tertius*. Vrsta 4 in nasl. bi mogle izvirati od naknadnega pokopa, ker se črke razlikujejo.

V vrsti 5 stoji razločno *Uccio nuro* s presledkom med obema besedama.¹ »*nuro*« more torej biti le dativ doslej nedokazane, najbrž samo lokalno rabljene vulgarno-latinske besede **nurus*, -i = gener, zet. Prvotna oblika *nurus*, -us, snaha se je glasila v vulgarni latinščini *nura* (prim. ital.

** Ozemlje okoli Radeč pri Zidanem mostu in ok. Svibnega se često smatra za noriško (CIL III, p. 628) toda, kakor je že L. Hauptmann, Erläuterungen z. hist. Atlas der öst. Alpenländer, I, 4, 324, omenil, komaj pravilno.

¹ Zmotno čitanje za *Ucciomaro* je izključeno, ker je na tem mestu napis posebno dobro ohranjen.

nuora, špan. *nuera*). Z ozirom na to je analogno mogla nastati moška oblika **nurus*, -i = *gener*, posebe v krajih, kjer so prebivali Nelatinci, Kelti.²

Nammo, kelt. osebno ime, se javlja tudi v Iškem napisu CIL III 3871. *Uccius* kot osebno ime na napisih CIL II 5032, XII 2025, 2635 itd. *Ucco* (CIL III 5084, 5463) in *Uccus* (CIL III 5451) se nahajajo tudi v naših krajih. Ime *Buquorsa* je doslej neznano.

2. Fragment votivnega oltarja iz belega, debeložrnatega marmorja. Najden pri novi gradbi g. dr. Edv. Jemca v Ljubljani na Tržaški cesti št. 10. Spomenik je zgoraj in spodaj, prav tako tudi zadaj odlomljen. Desni rob je odbit. Nekateri sledovi ometa dokazujejo, da je oltar kot klesan kamen služil v sekundarno porabo. Sedaj v muzeju v Ljubljani. Višina 0,26 m, širina 0,22 m, debelina 0,095 m, višina črk 0,03–0,025 m. Slika 1.

I(ovi) O(ptimo)
[M(aximo)]
Depul(sori)
Surian[us]

Sl. 1. Žrtvenik Jupitra
 Depulsorja iz Ljubljane
 (št. 2).

Z napakami objavljen v Glasniku M. dr., XI, 1930, 33. Dopolnitev prve vrste je zanesljivo točna. S tem imamo na kranjskih tleh prvi primer Jupitra Depulsorja, ki ga v Noriku in Poetoviju zelo pogosto srečamo. Votivna tabla iz Colatia (Stari trg pri Slovenjgradcu) je prva, epigrafsko dokazana podoba tega boga.³ Ni izključeno, da gre tu za Interpretatio Romana kakega domačega keltskega božanstva. Pozornost vzbuja seveda tukaj ime posvečevalca Suriana, ki se sicer v Noriku večkrat pojavlja, n. pr. CIL III 5048, 5299 [5382, 8084, 11111].

3. Ob priliki prezidave stare Luckmannove hiše nasproti dramskega gledališča se je našel mramorni nagrobnik CIL III 3851, ki ga je še Mommsen videl in kopiral. Potem pa je izginil. Napis so sedaj prenesli v ljubljanski muzej. Polje napisa ima profilirano obrobje, ki je zgoraj zaključeno s tipičnim noriško-panonskim volutnim ornamentom. O postanku tega ornamenta prim. sedaj moj članek »Jedan nadgrobni spomenik iz Viminacija« v beograjskem »Starinarju« za l. 1933. Napis sam je danes močno poškodovan, desni gornji vogal manjka, napisno polje pa je z udarci sekire i. t. d. pokvarjen, vendar se da ugotoviti, da je publikacija v CIL točna. Po karakterju pisave in ornamentiki izgleda, da je spomenik iz 2. stoletja. Čudna je usoda tega kamna. Po Schönlebn, Apparatus Carniolae antiquae pag. 216 so ga našli v 70 letih 17. stoletja »in hortis Auerpergianis et ibidem muro inserta«. Na tem vrtu, ki je pozneje prešel v

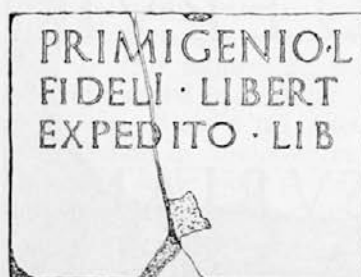
² Grandgent, *Introduz. allo studio del Latino Volgare*, § 208 (3). Podoben je razvoj besede *socrus* = tašča. Prim. Skok, *Pojave vulgarno-latinskoga jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije*, str. 88. Od *socrus*, -us nastaja nova vulgarno-lat. ženska oblika *socra* in analogno nova oblika za moški rod *socrus*, -i na mesto klas. lat. *socer* = tast.

³ Egger, *Jahresh. d. öst. arch. Inst.*, XVII, 1914, Beibl. Sp. 66, Abb. 41.

last barona Zoisa in potem Seuniga je bil še za časa Mommsena, ki ga je osebno kopiral, in še le v zadnjem času so ga morali ponovno vzdati.

4. Več obdelanih kosov večjega grobišča, beli apnenec. Najdeno v Ljubljani, Tyrševa (prej Dunajska) cesta; sedaj v muzeju. Dir. dr. J. Mal piše o tem v Glasniku, VII/VIII, 23 sl.: »Začetkom oktobra 1924 so poštni delavci pri polaganju kabla naleteli na Dunajski cesti v Ljubljani pri vходу v Gajevo ulico nasproti št. 8 (gostilna pri »Šestici«) v globini 1 m od površja na tri s cestno linijo zapovrstno ležeče kamenite plošče v sledečih dimenzijah:

1. Širina 0·57 m, dolžina 0·97 m, debelina 0·10 m, z napisom na končnici (ob ožji stranici): *Vitali lib(erto)*, velikost črk 0·07 m. Slika 2.

Primigenio l(iberto)
Fideli libert(o)
Expedito lib(erto)

Sl. 2—3. Nagrobni napisi
iz Ljubljane (št. 4).

2. Srednji, počez počeni kamen z napisom ima dimenzije: višina 0·45 m, širina 0·56 m, debelina 0·17 m, višina črk 0·05 m. Slika 3.

3. Tretja plošča (1·34 m × 0·55 m × 0·14 m) je brez napisa, v ploskvi pa ima v prvi četrtini sled s svinčem zalite natične, 3 cm globoke štiriogelne luknjice. Nasprotni konec plošče je odbit; morda je bil tu ob robu kot pri plošči št. 1 kak napis.

Malo poleg, vzporedno s ploščama 1 in 2, toda za 25 cm globokeje je ležal večji rezan kamen (1·35 m × 0·67 m × 0·44 m), ki ima v zgornjem delu sredi ploskve 0·55 m dolgo, 0·22 m široko in 0·22 m globoko vdolbino, ki je v njej tlačila primerna, a že deloma odbita kamenita zagozda. Ob kraju te jamice sta vklesani dve plitvi natični vdolbinici.

Iz okolnosti najdbe je razvidno, da gre tu za grobišče neke »familije«, od katerega pa so pač ohranjeni le napisi osvobodjencev, dočim je titulus patrona izgubljen. Možno je, da je poslednje omenjeni kamen služil za podstavek spomeniku patrona. Grobišče moremo približno datirati s pomočjo istočasno najdene sr. bronce Augusta Coh. 226.

V zvezi s temi napisi naj bo še omenjen napis CIL III 3885 *l(atitudo) m(onumenti) q(uoquo) v(ersus) p(edes) XX*, ki je bil najden okoli l. 1710 »in horto Clarissarum monalium« in ki je potem dolgo stal na dvorišču nekdanje vojaške bolnišnice, kjer je služil kot vodno korito. Ko so podrli to poslopje, so kamen prenesli v muzej. Napis stoji na sprednji strani korita od sivega apnenca. Višina 0·53 m, dolžina 1·17 m, širina 0·63 m, višina črk 0·09 m. Dejstvo, da je imelo korito že v antični dobi odtočno odprtino, in neznatna globina dokazujejo, da ne gre tu za sarkofag, nego verjetno za neko posodo za cvetje, ki je stala na robu nagrobne areje. To nam potrjuje tudi terminalni napis. Najdišče tega napisa pri nekdanjem samostanu klaris (na mestu sedanje Ljubljanske kreditne banke) govori za to, da je napis CIL III 3885 mogoče v kaki zvezi z gornjimi napisi.

5. Terminalni cippus nagrobne areje iz sivega apnenca. Najden 28. julija 1930 v Ljubljani pri gradnji palače »Viktoria« na Aleksandrovi cesti. Kamen so delavci razbili, a poprej ga je prebral Walter Schmid. Rešena sta bila le dva majhna fragmenta s črkami V in P. Razporedba vrst ni točno znana.

l(ocus) m(onumenti)
i(n) f(rontem) p(edes) [...]
i(n) a(grum) XV

Po priobčitvi R. Ložarja, Glasnik, XI, 1930, 33.

Najdba rimskega groba v tem delu Aleksandrove ceste je zelo važna za topografijo Emone, kajti še le zdaj je razvidno, kako daleč je tu segala rimska nekropola. Bolj proti zapadu lokalizira W. Schmid lončarski četrt stare Emone (glej plan na tab. II. pri Schmidu, Emona, Jahrb. f. Altertums-kunde VII, 1913 in XV. Ber. d. röm.-germ. Kom. str. 203).

6. Velik obdelan kos iz sivega apnenca, najden ca 1920/22 v Ljubljani, na Mirju izven rimskega mestnega zidu. Sedaj v muzeju. Višina plošče je 0·30 m, dolžina 2·60 m, širina 0·59 m. Na prednji strani je napis z velikimi monumentalnimi črkami, višina 0·19 m. Levo zgoraj na površini vdolbina (0·58 m × 0·16 m) z moznico. Danes je prelomljen v dva dela. (Sl. 4.) K temu spada manjši fragment druge klade v istih dimenzijah.

Sl. 4. Napisni kamen iz Ljubljane (št. 6).

Napis na popolni plošči *locus [monumenti]*, napis na fragmentu X /

Domnevno pripadajo komadi postamentu nekega večjega spomenika. Da bi pripadali okvirju kakega grobišča (area), ni verjetno. Na Mirju namreč doslej še niso našli nobenih rimskih grobov.

7. Terminalni cippus nagrobne areje iz sivega apnenca. Vzidan v temelj severnega ogla cerkve v Utiku, srez Kamnik. Na desni manjka en del. Višina 0·35 m, širina 0·82 m, debelina 0·48 m, višina črk 0·10—0·06 m. Slika 5.

loc(us) [mon(umenti)]
in fro(nte) p(edes) CCXII [in a(gro)]
p(edes) CCI

Sl. 5. Napis iz Utika (št. 7).

Stelé, Umetnostni spomeniki Slovenije. I. Okraj Kamnik, str. 470.

Okrajšave za izgubljeni del so samo približne. Kakor kažejo podane mere nagrobne areje, gre tukaj za zelo obsežno grobišče. Praviloma ne merijo grobišča Emone preko 20 korakov v vsako smer.

8. Nagrobna stela iz črnega apnenca. Begunje na Gorenjskem; služila je v ondodni župni cerkvi kot nagrobni pokrov. Prvotno je bila sicer v istem nivoju kot cerkvena tla, a kasneje je ležala 8 cm pod njimi. Spomenik je razlomljen v dva dela in močno odrgnjen. Polje napisa je obdano s stebriči, nad njim trodelni arhitrav, in v ravno tako s stebriči obdanem in zgoraj z arhivolto zaključenem prostoru za podobe so trije doprsniki, srednji in desni bradati, levi je ženska. Nad srednjim doprsnikom je rožasti ornament. V zaklinkih delfini in grobo izgotovljena drevesa(?). Pod napisom je na obeh koncih od volut obdano polje, v katerem držita dve ptici kito cvetja. Čep za vdolbino v podstavku je še ohranjen. Višina 2·30 m, širina 0·92 m, debelina 0·23 m, višina črk 0·06 m. Lepe, pravilne, široke črke. Slika 6.

Sl. 6. Nagrobna stela
iz Begunj (št. 8).

D(is) M(anibus)
L(uci) Mammi Maximi
mariti ann(or)um XL et
L(uci) Mammi Severi
5 *f[il]ii [ann(or)um]*
XXXV
D[.....]N
[.....]N
[.....]
h(oc) m(onumentum)
h(eredem) n(on)
s(equetur)

Kratko omenjeno v Mitt. Centr. Kom., 1908, Sp. 314. Neki L. Mammius Maximus je bil v času cesarja Klavdija Avgustal v Herkulaneju in se večkrat omenja na napisih. CIL XIII 1413, 1415, 1417, 1418, 1450, 1452.

9. Mala votivna ara iz belega apnenca. Najdena spomladi l. 1932 v onem delu kraja Save, ki pripada občini Litiji, pred hišo Antona Tomšeta št. 20. Najdišče leži tik pod okrajno cesto, ki pelje h gradu Ponoviče in v Litijo. Zraven are se je našel še kos lonca, ki pa se je izgubil. Nekoliko metrov vzhodnjeje od najdišča so bile l. 1931 odkrite človeške okostnice. Bile so brez dodatkov pokopane, zato bi mogle biti tudi iz poznejšega časa. Višina are 0·36 m, širina 0·20 m, debelina 0·14 m, višina črk 0·02 m. Slika 7.

Neobičajni razpored abreviatur v posvetilni formuli na koncu (VSML mesto VSLM), čudna razdelitev vrst, ter nespretno črke kažejo, da gre tu

za posvetitev preprostega kmeta ali kake druge take osebe. Juppiter Culminalis je bil češčen tudi v sosedni Trojani-Atrans, kakor nam dokazuje posvetilni žrtvenik CIL III 11673, ki so ga našli na polju »v zideh« in ki je danes v ljubljanskem muzeju. Dalje je imel Juppiter Culminalis svoj kult v Poetovionii (prim. napis CIL III 4032).

Sl. 7. Žrtvenik iz Save
(št. 9).

*I(ovi) O(ptimo)
M(aximo)
Cul(minali)
Valeriu-
s Ingenu(u)-
s p(ro) s(e) et
su(is)
5 v(otum) s(olvit)
m(erito)
l(ibens)*

10. Plošča iz sivega marmorja, na desni odlomljena. Radeče pri Zidanem mostu, najdena 1910 pri podiranju stare cerkvene ladje obenem z dvema drugima nadaljnjima napisoma. Sedaj vzdana na zapadni strani zunaj cerkve. Višina 0,48 m, širina 0,30 m.

S · ET · ATS	<i>S(avo) et Ats[al(utae)]</i>
C · IVL · IVS	<i>C(aius) Iul(ius) Ius[tus]</i>
V · S · L	<i>v(otum) s(olvit) l(ibens) [m(erito)]</i>

Mantuani, Carniola, n. v. III, 1912, 95 sl. Mantuani je hotel v zadnji črki prve vrste videti ostanek črke R in dopolnjuje zato z *Atranti*. V resnici pa je jasno ohranjen S, torej tudi sicer izpričana zaobljuba *Savo et Adsallutae*, kakor v CIL III 5138. Na našem napisu je le klesar pomotoma zapisal T mesto D.

V 2. vrsti je v začetku ohranjen še ostanek črke C, torej se mora izpopolniti s priimkom *Gaius*.

11. Nagrobna stela iz sivega apnenca, najdena l. 1907 v Lanišću, vzhodno od Ljubljane, in sicer na državni cesti pri nekem plazu tik pred železniškim prehodom. Po W. Schmidu (gl. sp.) je ležala in situ. Polje napisa je obdano s stebri, nad njim zatrep z rožnim ornamentom, v zaklinkih delfini. Spodaj je še ohranjen čep za vdolbino v podnožnem kamnu. Površina je zelo močno preperela in izprana. Višina 1,72 m, širina 0,70 m, debelina 0,15 m, višina črk 0,06—0,07 m. Slika 8.

Spomenik omenja Walter Schmid, Bericht des Landesmuseums Rudolfinum, 1907, 4 ter VI. Bericht d. römisch-germanischen Kommission, 100.

V. 1 se praenomen ne da več jasno spoznati. Dopolnitev rodbinskega imena (nomen gentile) z *Paetinius* je le domnevna. Iz v. 7 je samò razvidno, da se je gentile končal na ... *nus*. Moglo bi se tudi dopolniti *Laetinius* (po CIL VI 2381b) ali *Maetennius* ali kaj sličnega. Ime Paetinius se javlja na gornjeitaljskih napisih. Ime očeta na koncu prve vrste je izpadlo. Za CLEMENTI je še približno za 6 do 7 črk prostora. Cognomen se je torej gasil najbrž *Clementinianus*. *Clementinus* bi bilo prekratko.

Sl. 8. Nagrobna stela iz Lanišča (št. 11).

P(ublius?)
Paet[inius] .
f(ilius)]
Clementi[nianus]
occissus [in]
[st]abulo scele[re]
 5 *ann(orum)*
[. .]XVIII [. et
Pat]erniae Sex(ti)
f(iliae) Gall[ae]
[P(ublius?)
Paeti]nius
Peregrinu[s]
fra]tri et matri
v(ivus) f(ecit)

V. 3 *occissus* mesto *occisus*. Glede dopolnitve v. 4, t. j. navedbe kraja, kjer je bil izvršen umor prvega pokopanca, *stabulum scele...*, glej spodaj.

V. 5 pred letnico XVIII je izpadla še neka številka, morda X.

V. 6 dopolnitev *Paterniae* je le domnevna; moglo bi stati prav tako pravilno *Caeserniae* ali kaj podobnega. Dopolnitev 7. vrste je nastala na podlagi vrste 1.

V prvi omenitvi našega napisa v VI. Ber. d. röm. germ. Kommission, str. 100, se misli, da gre v 4. vrsti za krajevno ime »*stabulum sceleratum*«, ki bi predstavljalo antično označbo današnjega kraja Lanišče, kjer se je našla naša nagrobna stela. Ob tej priliki se je izdajatelj gotovo spomnil znanega napisa CIL V, suppl. Ital. 58 (= 1110, Dessau, Inscr. Lat. sel. 2646) iz Ajdovščine, s katerim se je bavil E. Pais, najprej v Rendiconti dell' Accademia di Archeologia, Napoli, 1904, dalje v knjigi Ricerche stor. e geogr. sull' Italia antica (Torino, 1908), kap. 32 pod naslovom »Inscrizione

sulle Alpi Giulie e sui confini orientali dell' Italia». Natančneje je govoril o njem nato prof. A. v. Premenstein v predavanju, ki ga je imel nekako l. 1904 ali 1905 v dunajskem filološkem društvu »Eranos«.

Omenjeni napis iz Ajdovščine se glasi:

Antonio Vaf[en]tino princi[pi] / leg(ionis) XIII Gemin[ae, inter] / fecto a latro[ne] / 5 bus in Alpes Jul[ias] / loco quod appella / tur Scelerata, / Antonius Valen / 10 tinus filius pa[tri].

Prof. Premenstein datira spomenik po značaju pisave v 2. polovico 2. stol. po Kr. Legija XIII Gemina je imela tedaj svoj glavni stan v Apulumu v Daciji. Osebe z imenom Antonius Valentinus se javljajo, kakor je že opazil J. Jung, Fasten der Provinz Dacien, 89, na dveh daških napisih iz konca 2. stol. (CIL III 7804) in v dobi Gordiana (CIL III 1433) kot dostojanstveniki iz Apula.⁴

Nas zanima tu le, če in v koliko je napis iz Lanišča v zvezi z napisom iz Ajdovščine. Najprej je dvomljivo, kako se dopolni *Scelerata* ... v vrsti 4. Je več možnosti: ali kot lastno ime, kakor v napisu iz Ajdovščine *in stabulo Scelerata*, ali kot običajni pridevnik *in stabulo scelerato* (= v zloglasnem prenočišču) ali pa prosto kot *scelere*. V prvem primeru bi šlo za obcestno postajališče, ki se ni uradno, pač pa v ljudski govorici zaradi tamkaj vladajoče negotovosti zaradi roparskih napadov nazivalo kot *Scelerata*. V tem primeru, ako obstoja zveza z napisom iz Ajdovščine, bi bilo seveda Premensteinovo mnenje v zvezi z markomanskimi vojnami neosnovano. Centurio Antonius Valentinus bi potem mogel biti ubit na kakem zasebnem ali službenem potovanju v Italijo, in sicer od navadnih počestnih roparjev. Za primer pa, da dopolnimo k *stabulo* le splošno označujoč pridevnik, bi mogla Premensteinova razlaga napisa iz Ajdovščine še nadalje obveljati in moglo bi se razpravljati o dveh popolnoma različnih krajih, ki ni treba, da bi bila v kaki medsebojni zvezi.

Četudi je dopolnitev 4. vrste v »*in stabulo scelerato*« ali »*in stabulo Scelerata*« zelo vabljiva, vendar naleti ena in druga na težave. Po SCELE ...

⁴ Gosp. prof. v. Premenstein mi je iz ljubeznivosti sporočil vsebino svojega tedanjega predavanja, za kar mu bodi na tem mestu izrečena najiskrenejša zahvala. Ker so njegova izvajanja zelo važna za našo domačo zgodovino, jih tu prinašam z njegovo dovolitvijo.

»Navedba besede *latrones* in krajevnega imena *Scelerata* bi utegnili najprej, kakor izvaja Premenstein v svojem predavanju, »kazati na vojaško stražišče (*statio militaris*) pod oddeljenim centurionom, ki naj bi zatrl v oni dobi preveč razširjeno razbojništvo. Tako sem jaz svoj čas razlagal napis (Premenstein-Rutar, Röm. Strassen und Befestigungen in Krain, 15 sl.). V svojem predavanju v dunajskem »Eranos« pa sem prišel do drugačnega pojmovanja stvarnega položaja. Visoki položaj Antonius-a Valentinus-a, ki je bil v svoji legiji princeps, t. j. drugi najvišji centurio, dočim so se uporabljali za preganjalce roparjev (*latrunculatores*) daleko najpogostejše *beneficarii* in poleg tega prilično po činu mlajši centurioni, dalje, pomislek, da je bila za brzdanje roparjev potrebna četa odpoklicana gotovo iz sosednje province Gorenje Panonije, ne pa iz oddaljene Dacije, in končno tudi označba kraja, na katerem je Valentinus našel svojo smrt *loco quod appellatur Scelerata*, me je nagnilo misliti na povsem izjemne razmere — bojne zapletitve — v katerih naj bi bila legija XIII Gemina predstavljena iz Dacije na alpsko mejo Italije in v katerih naj bi *latrones* ne bili navadni roparji, temveč prodirajoči sovražniki, ki jih rimsko ljudstvo ni pripoznalo kot *hostes*. Ti boji naj bi bili po mojem mnenju končali z uničujočim porazom Rimljanov, in je po njem ta kraj sprejel pogubo oznanjujoče ime *Scelerata* (pri čemer bi morda bilo treba pristaviti še *castra*). Pri *Scelerata* sem se spomnil na znane rimske krajevne označbe v glavnem mestu samem: *Vicus sceleratus*, *Campus sceleratus*, *Porta scelerata* (skozi katera je pošlo 300 Fabijcev), poleg tega še Sueton, Claud. I 3 o kraju Druzove smrti: *in aestivis castris, quae ex eo Scelerata sunt appellata*. Tako sem podatke napisa spravil v zvezo z vpadom Markomanov in Kvadov ter njihovih zaveznikov na vzhodne alpske prehode — *perruptis Alpibus Iulii* (Ammian. Marc. XXIX, 6, 1) — v l. 168, ki ni bil *iustum bellum*, temveč *tumultus* (Vita Marci 14, 2; odtod označba *latrones*) in sem domneval, da se je pogubonosna bitka, ki je na tem mestu zlomila odpor Rimljanov, vršila v bližini najdišča napisa.«

je namreč prostora kvečjem za dve črki. Mislim torej, da smemo to vrsto dopolniti samo v »*scelere*«, to je, na nagrobni steli najprej omenjeni Clementinianus je bil zločinski ubit doma v hlevu. Z napisom iz Ajdovščine ne obstoja sicer nikakšna direktna zveza, mogoče pa je seveda, da gre tudi tu za eden od tistih nešteti roparskih napadov, o katerih tako često, posebno proti koncu 2. stoletja p. Kr. čitamo na naših nagrobnih spomenikih in kojih žrtev je postal mogoče tudi gori omenjeni centurio Antonius Valentinus.⁵

12. Fragment nagrobnika iz sivega apnenca. Vzidan na zapadni strani cerkve sv. Lampreta pri Pristavi, med Stično in Litijo. Kamen je zgoraj in na desni strani odlomljen. Višina 0-45 m, širina 0-60 m, višina črk 0-06 m. Slika 9.

LEI....
Apti f(iliae)
v(ixit)
[a(nnos)....]
coniugi
po[s(uit)....]
per hered(e)s
Aviti.

Sl. 9. Nagrobni napis iz Sv. Lampreta
(št. 12).

Ime žene LEI... se ne da več dopolniti.

Med tukaj pokopanimi je moral biti tudi neki Avitus, najbrž soprog žene, ki se omenja v 1. vrsti, čigar dediči so postavili spomenik.

Vrsta 2.: Aptus kot priimek se večkrat javlja v naših krajih.

Kamen je bil najbrž prepeljan semkaj iz okolice Stične. Južno od Stične nam je lokalizirati rimsko obcestno postajo Acervo. (Prim. Premerstein-Rutar, Röm. Strassen in Krain, str. 22.)

13. Votivni oltar iz sivega apnenca. V splošnem dobro ohranjen, le levi zgornji rob je močno poškodovan. Polje napisa se nahaja v navadnem okviru. Najden na posestvu gostilničarja A. Kužnika v Trebnjem št. 13 in sicer spomladi l. 1925. Višina 0-98 m, širina 0-46 m, debelina 0-37 m, višina črk 0-03 m. Slika 10.

Glasnik, VII/VIII, 24.

Mitteilungen d. Ver. klass. Philologen in Wien VI, 1929, 85 sl.

Med votivno formulo in datiranjem je 0-14 m širok prazen prostor, ki bi zadostoval za dve vrsti teksta. Mal domneva, da je tu skrbno izbrisano datiranje po konzulih, katera oba da je zadelo damnatno memoriae. Sledovi nekdanjega napisa na kamnu se sedaj vsekakor ne dajo več spoznati. V resnici imamo več beneficiarijskih kamnov iz Praetorium Latobiorum, ki kažejo podobno brisanje datuma in ki nanje Mal opozarja. Tako

⁵ Glede *latrones Dalmatiae atque Dardaniae* glej sedaj Vulić, Glas. Srpske kralj. Akad., CXIV, 91 sl. Tu samo nekoliko primerov: CIL III 3479 *caeditur infesto concursu forte latronum*, CIL III 2399 *interfecta causa ornamentorum*, CIL XIII *perit deceptus fraude latronum*. Hist. Aug., vit. Marci XXI, 7 se omenja, da je cesar Mark Aurel roparske tolpe iz naših južnih krajev silil k vojakom (*latrones etiam Dalmatiae atque Dardaniae milites fecit*).

n. pr. CIL III 3905 = Suppl. Sp. 1737 in 3910 = Suppl. 10784. Prim. Premierstein-Rutar, Röm. Straßen und Befestigungen in Krain, str. 45 sl.) Iz malenkostnih sledov izbrisanih vrst na obeh spomenikih se da še spoznati, da gre tu za skupen konzulat obeh Filipov, torej 247 ali 248. Glede na to bi se mogle izbrisane vrste našega napisa glasiti: *imp(eratoribus) II Philip/pis Aug(ustis) co(n)s(ulibu)s*. V poštev bi mogle priti eventualno tudi letnice 205 in 208, skupna leta konzulovanja Karakale in Gete, vendar mislim, da bi s to dopolnitvijo prvič ne bil izpopolnjen prostor, drugič pa proti temu govori tudi še drugo razmišljanje.

Sl. 10. Žrtvenik Jupitra iz Trebnjega (št. 13).

*I(ovi) O(ptimo)
M(aximo)
et Gen(io) loci
Candidius
Ursus b(ene)
f(iciarius)
5 co(n)s(ularis)
leg(ionis)
XIII
Gem(inae)
v(otum)
s(olvit)
l(ibens)
m(erito)
Idi(bus)
Octosr(is)
(sic!)*

Novi napis se ujema z ostalimi poznanimi dedikacijami beneficiarijev iz Trebnjega, CIL III 3899—3912, 10789. Candidius Ursus je bil od svoje, tedaj v Carnuntu garnizonirane XIII. legije, preveden k orožniški službi v Praetorium Latobiorum. Drugi beneficiariji, katerih zaobljube so bile najdene v Praetorium Latobiorum, so bili iz leg. X. gemine, ki je garnizonirala v Vindoboni. Premierstein-Rutar, n. n. m. str. 24 sl., domnevata na podlagi restitucijskih napisov cesarjev Septimija Severa, Karakale in Gete iz l. 201 (CIL III 4617 in 4622 = Suppl. 11323), da je bila ustanovljena beneficiarijska postaja v Trebnjem l. 201., obenem s popravilno ceste Emona—Siscia. Mislim pa, da moramo to staviti najmanj za desetletje kasneje. Prvi beneficiarijski kamen iz Trebnjega, ki se da datirati, je iz l. 217. Dalje imamo, kakor omenjeno, predvsem posvetitve beneficiarijev, ki so bili od leg. X. gem. in XIII. gem. prevedeni. Tretja legija, ki se je okrog 201 zanesljivo še nahajala v Gorenji Panoniji, I adiutrix, ki je garnizonirala v Brigeciju, je zastopana le po enem samem kamnu, CIL III

3902, in tudi tu ne gre za aktivnega vojaka, temveč C. Novetius Restitutus je veteran I. adiutrix in exbf. cos. Da leg. I adiut. med beneficiarijskimi spomeniki, najdenimi v Praet. Lat., ni zastopana po nobenem aktivnem vojaku, se pač da izvajati iz tega, da je bilo verjetno za Karakale v l. 215 izvedeno reformiranje mejá Gorenje in Spodnje Panonije, na podlagi česar je bila pokrajina Brigecija priklopljena provinci Spodnji Panoniji in legija I ad. podrejena komandi spodnjepanonskega namestnika.⁶ Ustanovitev našega beneficiarijskega mesta bi morali potemtakem staviti šele med 215 in 217, morda prav v zvezi s spremembo provincijalnih mejá.

14. Fragment votivnega oltarja iz sivega apnenca (iz kamnoloma Brnik). Gornji del odbit, pravtako en kos na levi. Najden na dvorišču gostilne A. Kužnik, Trebnje št. 13 nekako koncem 80 let prejšnjega stoletja. Višina 0.40 m, širina 0.35 m, debelina 0.32 m, višina črk 0.04—0.03 m. Slika 11.

*N]aturae
Fla]vius
Exoratus
ex]vot(o)*

Sl. 11. Votivni oltar
iz Trebnjega (št. 14).

Glasnik, VII/VIII, 25.

Mitteilungen d. Ver. klass. Philologen in Wien, VI, 1929, 87 sl.

Prva vrsta se pač more izpopolniti le z *naturae*, druga vsebuje ime zobjubljenca. Od imena je ...*ius* še jasno razvidno; pred tem vidim jaz na originalu še poševno potezo in dopolnim *Fla]vius Exorat(us)*. Tretja vrsta vsebuje običajno posvetilno formulo *ex]vot(o)*.

Interes vzbujá le prva vrsta, posvetitev Naturi, rojstvu nekega boga. Brez dvoma gre tu za mitrijski napis, za podobno posvetitev, kakor jo imamo prvič iz t. zv. 1. mitreja v Poetoviji [CIL III 14354²⁹ *Naturae · dei | Prudens · Primi | Antoni · Rufi · p(ublici) · p(ortorii) (vil(ici) · vic(arius))*]. *Natura* ima tu po Cumontu (pri Gurlitt, Österr. Jahresh. II [1899] Beibl., Sp. 100 sl.) redek pomen *genitura*.⁷ Na napisu iz Praetorium Latobiorum je posvetitev glasila enostavno *naturae* brez bližje označbe *dei*, kakor imamo n. pr. v omenjenem ptujskem mitreju enkrat posvetitev *transitu*, drugič pa *transitu dei*. Če je bila pred *naturae* prvotno še ena

⁶ Ritterling v Pauly-Wissowa R. E. s. v. legio st. 1320 in 1393 na osnovi napisov CIL III 4457 in 3524, ter Herodiana IV, 8, 1.

⁷ Prim. *nasci* — *natus*, *genitura* od *gignere* — *genitus*. Na podlagi Goetza, Corp. glossar. Latin. IV, 122, 24, *natura*, *corpus ingenium genitura* (iz glossae cod. Vat. 3321 in v nadaljnjih glosah).

vrsta, morda analogno CIL III 14354²⁷ *Invicto Mithrae et / naturae*, ali podobno se glaseča, se ne da dognati. Gledé na CIL III 14354²⁹ bi mogel misliti, da je ni bilo.

Naš napis ni prvi mitrijski napis iz Praetorium Latobicorum. Poznamo teh več CIL III 3910, Suppl. 10790 in 14354³⁰. So to enostavne posvetitve nepremagljivemu bogu, le CIL III 10790 predstavlja redkejšo zaobljubo *numini / invicti dei*.... Vsi ti napisi izvirajo iz istega najdišča kakor novi napis: bili so vzdani v hišo A. Kužnika v Trebnjem oziroma v sosesčini. Tukaj je torej moral stati mitrej in Premerstein-Rutar na navedenem mestu str. 46, poročata tudi, da so l. 1888 zadeli pri gradnji hiše št. 12 na večje ostanke poslopja, na kamnite plošče in zidine in da se morejo na nezazidanem prostoru med obema hišama št. 12 in št. 13 še vedno opaziti dolgi zidovi. Takrat bi mogel tudi priti na dan naš napis, ali je slučajno ostal neopažen, dokler ga ni odkril g. direktor Mal.

15. Nagrobna stela (ali nagrobna ara?) iz apnenca, polje napisa s profiliranim obrobjem. Jezero, podružnica Sv. Petra, vzdana spodaj na vzhodnem pročelju cerkve, poleg napisa CIL III 3914. Kamen je močno preperel, tako, da je ostanke napisa zelo težko brati. Višina 1·20 m, širina 0·85 m.

D	M	<i>D(is) M(anibus)</i>
CAVRELFIRMINO		<i>C(aio) Aurel(io) Firmino</i>
DEC IVLEMONA ///		<i>dec(urioni) (coloniae) Iul(iae) Emonae</i>
QVI /// XXIII ///		<i>qui[vis(it) an(nos) . . .] XXIII [. . .]</i>
IXI ///	5	<i>LXI? [. . .]</i>
C - VI RAI ///		<i>C(aio?) Veranio (?) . . .</i>
I /// I ///		
/// N /// I ///		

Vrsta 2: v originalu ligatura črk A in V.

Vrsta 3: za *dec* ni nikakega prostora za drugi *c* = *c(oloniae)*.

Vrsta 4 sl. so tako močno razdejane, da je zanesljiva izpopolnitev nemogoča. Na originalu je opaziti v začetku zaokroženje, ki bi utegnilo pripadati Q, za tem razločen V in ostanek I-ja.

Vrsta 6: Ohranjeni ostanki bi se mogli dopolniti z *C. Veranius*; za tem sledita najmanj še dve vrsti, ki pa ste razen malenkostnih potez, ki so brez zveze, povsem razdejani.

16. Nagrobni kamen iz sivega apnenca. Vzdani v cerkev v Zg. Karteljevem (pod gradom Hmeljnik), desno od zunanjega vhoda na kor. Spodnja polovica kamna danes ni vidna. Višina 0·68 m, širina 0·76 m, debelina 0·18 m.

D ♥ M	<i>D(is) M(anibus)</i>
T - MAR	<i>T(itus) Mar(cius?)</i>
RESPECTVS	<i>Respectus</i>
VIVS · FE · SI	<i>viv(u)s fe(cit) si(bi)</i>
ET · M	5 <i>et M(arco?)</i>
T . . .	<i>TV[.]</i>

V. 2. MAR = Nomen gentile, ki pa je že v dekadenci ali pa zaradi manjkajočega prostora ni popolnoma izpisan. Moglo bi biti tudi *Marius*.

V. 4. *Vius* = namesto *vivus* se pogosto nahaja na naših napisih. Glej št. 17.

17. Dva fragmenta nagrobne stele iz apnenca. Po ekscerptih umrle muzejske uradnice dr. Ane Schiffrer sta najdena pri Črnomlju na »ager ad Colapim fluvium«. Sedaj v ljubljanskem muzeju. Ohranjena sta dva kosa leve polovice, ki sta služila kot gradni kamen. Slika 12. Dimenzije:

	fragment I	fragment II
višina	0.53 m	0.63 m
širina	0.33 „	0.38 „
debelina	0.35 „	0.31 „

višina črk 0.04 m.

Oba fragmenta se neposredno ne dopolnjujeta, temveč se je med fragmentom I in II izgubil prostor za eno vrsto.

Polje napisa je obdano z grobimi cvetličnimi viticami, zgoraj ostanki vdolbine za podobo, najbrž za doprsnice umrlih. Levo odtod spodnji del gole figure s prekrizanimi nogami. Zadnja stran fragmenta I ima 0.21 m široko plitko vrzel in v njej moznico (0.10 m × 0.10 m); oboje izvira od kesnejše uporabe.

*D(is) [M(anibus)]
Sextus · [Calpurni?]
us L(uci) [f(ilius) ali
l(ibertus)]
viv(u)s [fec(it) sibi
et]*

*5 C[.]
[.]
Calpu?]
rnio [Sex(ti) fili]
o an(norum)
X[.]*

Sl. 12. Dela nagrobne stele
iz Črnomlja (št. 17).

Dopolnitev vrste 2 in 7, *Calpurnius* je le domnevna. Moglo bi tukaj stati prav z isto pravico kako drugo ime na -*rnus*, kot n. pr. *Caesernius* (CIL III 3893), *Claternius* (3858), *Paternius* (8123, 5773) in podobno. V vrsti 3 je priimek izpadel. V vrsti 5 je moglo stati ime žene, v vrsti 6 pa ime sina.

18. Gornji del nagrobne stele iz sivega apnenca. Najden v mlinskem žlebu pri Črnomlju, sedaj v muzeju v Ljubljani. Spodnji del odkrušen. Višina 1·20 m, širina 0·97 m, debelina 0·30 m, višina črk 0·06 m. Slika 13.

Sl. 13. Nagrobni spomenik iz Črnomlja (št. 18).

Polje napisa je obdano s stebrički, katerih korintske glavice so še ohranjene. V vmesni sliki nad tem je daritvena scena: sredi tronožni žrtvenik, na katerem so trije kruhi, desno odtod nekaj predmet podoben okroglemu stolu z gubami.⁸ Žrtveniku se bližata od desne dve kratko oblečeni postavi, prednja drži v desnici kvišku daritveno posodo, levica pa velik rog obilnosti(?), za njim postava v podobnem položaju, le da drži v levici nekaj skrivljen predmet, najbrž mappa, prtič, ki se uporablja pri žrtvi in ki mu visi preko levega ramena. Od leve stopa slednjič prav tako kratko oblečen mož. V desni drži čašo, levico ima stegnjeno prdse. Za njim pride gol mož, ki se ozira okoli. V levici nosi pedum, na katerem visi košara, v desnici pa ima predmet, ki se ne da več spoznati (kriv nož?). Nad vmesno sliko so bršljinove vitice. V polkrožni aediculi doprsniki umrlih: na levi žena, na desni mož. Opozarjam na kolutasto zaponko na rami moža in težko kmečko zaponko pri ženski. Če ima žena pokrivalo, in sicer t. zv. »norijsko avbo«, ali če gre tu le za nošnjo las, kakor morda pri starejši Faustini, se danes ne da več ugotoviti, ker je spomenik prav na tem mestu močno odrgnjen. Levo in desno od srednje vdolbine so majhne, zgoraj prav tako okroglo zaključene vdolbinice s po eno figuro, na levi ženska s košaro in zrealom, kar se na nagrobnih spomenikih v vzhodnih alpskih deželah često pojavlja, na desni pa mož. V zaklinkih so poleg tega delfini.

⁸ Na fragmentarično ohranjeni nagrobni steli iz Pečuha je ta darilna scena posebno skrbno izdelana. Tukaj izgleda tisti »stolček« bolj kakor dve ena poleg druge postavljene pušice s pokrovi v obliki stožca. Z druge strani imamo na nagrobni steli CIL III 15188/3 (= Arch. Ért. 1902, 32, slika 8) na tem mestu košaro iz vrbja, v kateri vidimo posodo z držajem. Na spomeniku iz Pečuha pa je ta košara s tremi steklenicami levo od darilne mize. Zdi se, da so kamnoseki ta predmet različno umevali in različno predstavljali.

⁹ Prim. Geramb, Steirisches Trachtenbuch. S. 196 ff.

Po gradnji in dekoraciji popolnoma odgovarjajoč naši steli, a žal močno fragmentiran spomenik, prav tako iz Črnomlja, je v ljubljanskem muzeju. Samo prostor za portrete je malo drugačen; napis je tam odkrnjen. Slika 14.

Sl. 14. Nagrobni spomenik iz Črnomlja brez napisa (št. 18).

Napis prve stele se glasi (slika 15):

Sl. 15. Napis na nagrobnem spomeniku (št. 18).

*D(is) M(anibus)
Iul(iae) C(ai) filiae [Iu]cun / [dae*

Za *[Se]cun[dae]* ali *([Fe]cun[dae])* ni prostora.

19. Votivna ara iz mehkega apnenca. Krška vas. Višina 0·45 m, širina 0·37 m, debelina neznana, višina črk 0·05 m. Danes se nahaja v zunanem zidu dvorišča Kodričeve gostilne, Krška vas, št. 30. Ara je bila prvotno vzdana v hiši št. 2, a gostilničar Kodrič jo je šele kasneje vzdal v svoj zid. Ker je bilo mesto napisa znano, sem ga lahko našel. Napis je danes očiščen in se lepo vidi.

I · O · M	<i>I(ovi) O(ptimo) M(aximo)</i>
C · VALERIVS	<i>C. Valerius</i>
AVITVS	<i>Avitus</i>
B · COS	<i>b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis)</i>
V · S · L · M	⁵ <i>v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)</i>

Napis je zaobljuba orožnika za ceste C. Valerija Avitusa Jupitru najboljšemu, največjemu. Legija, ki ji je žandarm pripadal, ni znana.

20. Votivna ara iz apnenca, najdena v obzidju poznorimske trdnjave na Gradišču pri Vel. Malencah. Slika 16.

Napisno polje ima zgoraj in spodaj profiliran rob; gornji rob je z dletom oklesan, prav tako tudi profili ob straneh. Vrste za črke so označene z linijami. Ara se nahaja sedaj v ljubljanskem Narodnem muzeju. Mere: višina 0·78 m, širina 0·40 m, debelina 0·30 m, višina črk 0·05 m.

Sl. 16. Votivna ara iz Vel. Malenc (št. 20).

Sl. 17. Votivna ara iz Vel. Malenc (št. 21).

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / et Genio / loci L(ucius) Sept(imius) / Avitus mi / 5 les leg(ionis) X g(eminae) / b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) v(otum) s(olvit) l(ibens) l(aetus) / m(erito).

Slična zaobljuba kot št. 19. Žandarm L. Septimius Avitus je pripadal X. legiji gemina, ki je bila nastanjena v Vindoboni.

21. Votivna ara iz enakega kamna kot št. 19 in 20, najdena kakor št. 20. Spodnji del je odlomljen, profilirani del obeh akroterij je z dletom odbit. Tudi ta ara je danes v ljubljanskem muzeju. Mere: višina 0·98 m, širina 0·35 m, višina črk 0·035—0·03—0·02. Slika 17.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / et Gen(io) loci / pro salute / sua et suis(!) / 5 M(arcus) Aur(elius) Zenas / b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) leg(ionis) XIII / G(eminae) M(artiae) V(icticis) v(otum) ob v(aletudinam) q(uae)rendam(?) s(olvit) / l(ibens) m(erito) / Severo et Quintiano.

Tri črke I O M so napisane kot monogram druga vrh druge izven napisnega polja med obema akroterijama. Ta monogram, na katerem se še vidijo sledovi rdeče barve, je bil pozneje v krščanski dobi poškodovan z udarci sekire, ker so ga sigurno smatrali kot neko pogansko čarovno

formulo. Prav za prav pa to ni monogram v pravem pomenu, marveč le ligatura. Gardthausen, *Das Monogramm*, p. 26, po pravici pripominja, da rimski in grški bogovi nimajo monograma. V vrsti 3 in dalje imamo namesto točnega izraza »*pro salute sua suorumque*« ali »*pro se et suis*« pogrešeno mešanico obeh načinov izražanja. Kako je treba čitati kratice V Q v 7. vrsti, ni jasno; mi smo jih čitali hipotetično. V(*otum*) ob v(*aletudinem*) q(*uaerendam*) s(*olvit*) stavlja neke težkoče. Zaobljuba se navadno izpolnjuje po ozdravljenju, torej »*quod valetudinem adeptus est*«, v najboljšem slučaju recimo »*quod valetudinem requisivit*«. Navadno prošnja za ozdravljenje še ni razlog, da se postavi votivna ara. Toda trenutno mi ni mogoče predložiti boljše razlage. Morebiti je treba V Q drugače čitati; vzrok, zakaj je bila ara postavljena, je izražen že v vrsti 3 in dalje. Napis je datiran po konzulih; je iz leta 235. po Kr. M. Aurelija Zenasa je detaširala XIV. legija Martia Victrix iz Karnuntuma.

22. Votivna ara iz enakega materiala kot št. 19—21, sl. 18, najdena kakor št. 20 in 21.

*Deae Corypheae
sive Caelesti*

Aug(ustae)

M(arcus)

Aur(elius)

Alexand(er)

b(ene)f(iciarius)

co(n)s(ularis)

leg(ionis) X

Gem(inae)

5 *v(otum) s(olvit)*

l(ibens) m(e-

rito)

Lupo et Maximo

co(n)s(ulibus)

Sl. 18. Žrtvenik boginje
Corypheae (št. 22).

Mere: višina 0·83 m, širina 0·46 m, debelina 0·22 m, višina črk 0·05 m. Sedaj se nahaja v ljubljanskem muzeju. Napisno polje ima spodaj profiliran okvir, zgoraj pa okvir in ornament v obliki vrvi. Od vseh strani je s sekiro odbit. Napisno polje je v sredini poškodovano.

Na zgornjem delu are je z neokretnimi črkami razločno vklesano MET. Kaj pomenijo te črke in ali so bile šele pri poznejši uporabi kamna vklesane, se ne da ugotoviti.

Črka O v Coryphea je na lahko vdolbena v črko C, tako da se je šele sedaj, ko je kamen v muzeju dobro očiščen in od strani razsvetljen, vidna. Zaradi tega je bil priimek boginje v prvem predhodnem poročilu v Glasniku, X, str. 14, prečitan Cryphea in spravljen v zvezo s poznogrškim *κορυφαίος*, »tajni« »skrivni«, kar bi se nanašalo na mistični značaj božanstva. Ali, kolikor mi je mogoče presoditi, doslej tudi ime Coryphea kot priimek za poznano kartaginsko Caelestis ni bilo znano. Napisi, izdani v CIL, kakor tudi Thesaurus Linguae Latinae, naše najboljše pomožno sredstvo, ne nudijo nikake paralele za ta priimek boginje Caelestis. Pač pa ima na maloazijskih novcih in napisih Zevs priimek Koryphaios.¹⁰ Tako vidimo na novcih maloazijskega mesta Philadelphiea Lydiae Zevsovo glavo z napisom *ΖΕΥΣ ΚΟΡΥΦΑΙΟΣ*. Tam srečamo tudi isti priimek na nekem napisu: *Δι Κορυφαίω Δία Σα||ονάδιον Νεανλευτην||Πλουτίωνος||Μαίων εὐχὴν*.¹¹ Dalje najdemo na nekem napisu iz Seleukia Pieriae (CIG 3, 4458 = Ditt. Or. Gr. Inscr. Sel. 245, 4. in 30. vrsta) *ιερεὺς Διὸς Ὀλυμπίου καὶ Διὸς κορυφαίου*. A. Boeckh izvaja ta slednji priimek od hriba *Κορυφαίων* (Polyb. 5, 59, 4), ki je v bližini Seleukije. Tu treba pomisliti, ali ni bolje smatrati to enostavno za naziv najvišjega božanstva, kakor se je vodja kora v drami nazival kot *Κορυφαίος*. V tem slučaju bi bil izraz identičen z znanim priimkom *ὑψιστος*. Caelestis in Coryphea bi potem bila sinonimna epiteta vrhovne kartaginske boginje. Iz naših krajev imamo mi tudi latinski prevod tega priimka. V Petoviji n. pr. je spoštovan Jupiter s priimkom *culminalis* (istotako tudi v Atrans-Trojani in zdaj na Savi, glej zgoraj št. 9).¹² *Kορυφαία* je znana tudi kot priimek Artemide.¹³

Važno je, da imamo sedaj dokaze za češčenje glavne kartaginske boginje v naši domovini, ki se je po domače zvala Tanit. V Italiji je imela Caelestis številne oboževalce, medtem ko poroča o njenem kultu v Panoniji samo en sam napis in še ta je na vrhu odkrušen. To je napis CIL III 10955 iz Tüskevara (Mursella): [cael]EST · REG / [pro sal.] D · D · NN AVG · G · S itd., kjer je govor o obnovitvi nekega svetišča te boginje. Razen tega nam je najbližji primer njenega kulta napis iz Pulja CIL V 8137, dalje neobjavljen napis iz Splita in dva napisa iz Apuluma (Dakija) CIL III 992 in 993 (*Caelesti Augustae et Aesculapio et Genio Carthaginis*....).

Po razdejanju Kartagine je bil baje takoj prenešen kult boginje Caelestis-Tanit v Rim; vendar se zdi, da je šele Septimij Severus, ki je bil sam Afričan, zopet uradno vpeljal njeno češčenje. V Rimu je imela ta boginja svoje svetišče na odličnem kraju. Njeno češčenje je severijanska dinastija posebno podpirala. Kakor vsa semitska božanstva, tako tudi ta boginja ni imela posebno izrazite individualitete, zato jo je tudi Interpretatio Romana enačila z raznimi rimskimi božanstvi.¹⁴ Navadno so jo pa vendar identificirali s soprogo najvišjega boga, z Junono, tako n. pr. CIL VIII 1424, kjer se imenuje Juno Caelestis. Najbrž tudi nji posvečeni oltar, ki je bil izkopan na Gradišču pri Malencih, ni pripadal kakemu posebnemu Caelestinemu svetišču, marveč je bil pač skupno z drugimi oltarji v Sacellumu boga Jupitra. Tudi sicer se nahaja ta boginja pogosto v zvezi z Jupitrom, kjer se za latinsko označbo tega boga skriva tudi orientalsko božanstvo. Tako se nahaja Juppiter Optimus Maximus Hammon v zvezi s Caelestis CIL III 3463, VI 378 XI 3077. Naš napis je datiran v letu 232. po Kr. Beneficijarij M. Aurelij Aleksander je bil detaširan iz Vindobone.

¹⁰ Drexler v: Roscher, Myth. Lex., II, 1394.

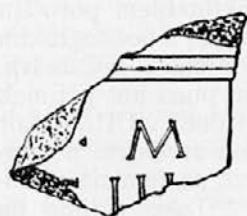
¹¹ Μουσ. καὶ Βιβλ. τῆς (ἐν Σμύρνῃ) εὐαγγ. σχολῆς, παρ. 1. p. 120 BCH. 1877. p. 307 sl.

¹² CIL III 4032 = Dessau, Insc. Lat. Sel. 1653. CIL III 11673 = EE 967.

¹³ Paus. 2, 28, 2, Steph. Byz. s. v. Κορυφαίων.

¹⁴ Cumont in Pauly-Wissowa R. E. III. Sp. 1247 sl.

23. Razen treh popolnih napisov je bil na Gradišču pri Vel. Malencah najden še odlomek. (Slika 19.)

Sl. 19. Fragment
žrtvenika iz Vel. Ma-
lene (št. 23).

To je desni gornji vogel votivne are, levi in zadnji del sta odkrušena. Ohranjeni odlomek je 0·23 m visok, 0·20 m širok in 0·30 m debel. V 1. vrsti je še ohranjena črka M, v drugi pa samo ostanki treh navpičnih črt. Prvo vrsto je treba vsekakor spopolniti kot *I(ovi) O(ptimo) M(aximo)*, druga vrsta je potem verjetno vsebovala ime tistega, ki je napis dal postaviti, najbrže je bil tudi kak beneficiarij.

Napisi št. 20—23 so se našli, kakor že omenjeno, v obzidju poznorimske trdnjave na Gradišču pri Vel. Malencah ob priliki velikih izkopavanj leta 1929. Služili so tam kot navadno stavbno gradivo. Tudi napis

št. 19 izvira odtod. Že M. P. Katančič omenja leta 1795, da so se našli na Gradišču številni antični napisi, ki so jih prenesli na grad Mokrice, kjer so še danes vzdani. Tudi kmetje, ki so iskali stavbni material v razvalinah, so večkrat izkopali napise, ki so deloma prišli v ljubljanski muzej, deloma pa so bili pozazidani v hišah v Vel. Malencah ali Krški vasi. Napisi št. 20 do 22 se nahajajo danes v ljubljanskem muzeju, fragment št. 23 se hrani v župnišču v Brežicah.

Dozdevno so vsi v Vel. Malencah nanovo izkopani napisi (naše št. 19 do 23) iz istega svetišča, kakor že znani napisi CIL III 3916, 3919 in 10799. Navzlic prevladujoči legi nad prehodom čez reko se vendar ne more sklepati, da bi bilo to svetišče na gradišču pri Malencah. Dosedanja izkopavanja na tem mestu niso odkrila nobenih sledov kake zgradbe, po katerih bi se moglo sklepati, da je bila tu vojašnica beneficiarijev.¹⁵ Najbolje je, da sprejmemo mnenje, ki ga je zastopal že M. P. Katančič, *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum* (Zagreb, 1795), str. 105, da so prenesli te napise iz Neviodunuma (Drnovo). Za to govori tudi dejstvo, da imamo z nasprotne strani Krke, iz Leskovca, napis nekega beneficiarija (CIL III 3918) — ki je sicer danes izgubljen — o katerem se pa pač težko trdi, da je bil tjakaj zanesen iz Malenc.

Kar se tiče časa ustanovitve orožniške postaje v Neviodunumu, se sklicujem na svoja izvajanja o stanici v Praetorium Latobiorum zgoraj pri št. 13.¹⁶ Tudi iz Neviodunuma nimamo napisov pred letom 215. po Kr., ali ki bi se nanašali na legio I. adiutrix, izločeno leta 213 od Gornje Panonije. Torej ni nikakega zadržka za domnevo, da je bila postaja Neviodunum ustanovljena šele leta 215 po Kr.

24. Fragment nagrobnika iz sivega apnenca. Najdišče neznano, sedaj v muzeju v Ljubljani. Kamen je na desni in spodaj odbit. Polje napisa je obdano z zavitim stebriči z listnatimi oglavji. Preko arhitrava pas, na katerem je na levi predstavljena ženska, ki drži v levici kvišku kozarec; poleg nje kratko oblečena moška postava, ki prav tako drži kvišku neki predmet (krožnik?). Sledi na to čisto majhen ostanek predmeta, ki se danes ne da več spoznati, v katerem pač moremo videti levo nogo tronožne žrtvene mize. Gre torej tu za podobno žrtveno sceno, kakor zgoraj sl. 13 in 14. Potemtakem je ohranjen le kos leve polovice kamena. Nad frizom z žrtveno sceno je mogoče prvotno stala še vdolbina s slikami umrlih, ki danes pravtako manjka. Zelo grobo delo. Višina 0·53 m, širina 0·46 m, višina črk 0·05—0·06 m. Slika 20.

¹⁵ Glasnik Muz. društva za Slovenijo. X, 1929, 11 sl. in XI, 1930, 5 sl.; Starinar, III. ser., V. knj. (za 1928—30), 63 sl.; Članek *Neviodunum* v Pauly-Wissowa, *Realencyklopädie* (v tisku).

¹⁶ Prim. Mitteilungen des Vereines klass. Philologen in Wien VI, 85 sl.

Sl. 20. Fragment nagrob-
nika v ljubljanskem mu-
zeju (št. 24).

D(is) [M(anibus)]
L(ucio) M(arcio?)
Belliciano [et]
Sabine Mai[.]
et Bellicine [.]

Vrsta 2.: M bo kak nomen gentile, ki je že v dekadenci in zato ni več izpisan.

Vrsta 3.: Za *Sabin(a)e* sledi MAIP. Če je M zopet okrajšani gentile in ne spada k sledeči besedni skupini, se to ne da presoditi.

Priimek *Bellicianus* se v naših krajih javlja pogosto, n. pr. CIL III 4311, 5187, 5688; prav tako *Bellicina* CIL III 5325.

Kakor kaže degenerirani gentile, spada napis najmanj v 3. stol. po Kr. O domnevem najdišču tega napisa glej str. 6.

25. Nagrobni napis (titulus) iz sivega apnenca. Najdišče neznano, sedaj v muzeju v Ljubljani. Polje napisa obdano z enojno obrobno skobo. Pisanje samo je močno prepereno in poškodovano. Višina 0·65 m, širina 0·63 m, debelina 0·19 m, višina črk 0·035 m. Zelo groba pisava. Slika 21.

Masclus Ressi -
mari f(ilius) ann(or)um
LX
item coniugi
Belloni [Sec]undi
(filiae)
5 an(n)o(rum) L[.] item
[...] ITVT(?) [...]
[.]
V PA(?)

Sl. 21. Nagrobni napis v ljubljanskem muzeju (št. 25).

Vrsta 3 sl. je naknadno vklesana, zato tudi sprememba sklona (dativ).

Vrsta 6 sl. ni jasna.

Na ime *Masclus* naletimo v napisih iz naših krajev zelo pogosto, n. pr. CIL III 4761, 4880, 5040 in dr. *Ressimarus*, keltsko ime, CIL III 5469, 5496.

Résumé.

Neue Inschriften aus Krain.

Die vorstehende Veröffentlichung von neuen Inschriften aus Krain ist eine Frucht der Vorarbeiten für das von den beiden jugoslawischen Akademien vorbereitete Inschriftwerk, das eine Ergänzung zum Berliner Corpus Inscriptionum Latinarum bilden soll. Hier werden zunächst nur die aus dem südlichen Teil des Draubanats (Dravska Banovina), dem ehemaligen Krain, stammenden Inschriften veröffentlicht. Die Inschriften aus dem nördlichen Teil, der ehemaligen Untersteiermark, werden demnächst auf Wunsch der Redaktion des *Časopis za zgodovino in narodopisje* (Maribor) in dieser Zeitschrift gebracht.

Es wurde im Allgemeinen das von Mommsen in CIL angewendete Schema bei Publikation von Inschriften beibehalten, nur wurde auf möglichst genaue Beschreibung des Denkmals, sowie Abbildung desselben Wert gelegt. Vor dem Text der betreffenden Inschrift steht also die Angabe des Fund- und heutigen Standortes und die Beschreibung des Denkmals. Die Massangaben sind in folgender Reihenfolge angegeben: Höhe (višina), Breite (širina), Dicke (debelina), Buchstabenhöhe (višina črk). Nach dem Text der Inschrift folgt die Angabe der Literatur und ein kürzerer oder längerer Kommentar.

Ein Teil der seit 1902 gefundenen Krainer Inschriften ist bereits anderwärts veröffentlicht. Eine Zusammenstellung dieser Veröffentlichungen findet sich in der Einleitung. Diese Inschriften wurden daher hier, soweit nicht etwa Ergänzungen oder Verbesserungen zu verzeichnen sind, nicht gebracht.

Nr. 1. Einfache Grabplatte aus Kalkstein, eingemauert an der Ostseite des Schlosses Sonneck bei Ig. Der Anfang der Inschrift mit den Namen der Eltern fehlt. *nuro* in Z. 5 kann wohl nur als Dat. sing. eines bisher nicht belegten, vielleicht nur lokal gebrauchten, vulgärlat. **nurus*, -i, Schwiegersohn, *gener*, sein. Die ursprüngliche Form *nurus*, -us, Schwiegertochter wurde im vulgärlat. zu *nura*, dazu dürfte dann die analoge Maskulinform *nurus*, -i geschaffen worden sein. Wie die Namen zeigen, handelt es sich hier ja um Kelten, die das Lateinische wohl nur mangelhaft beherrschten. Zur ähnlichen Entwicklung von *socrus*, die Schwiegermutter, vergl. P. Skok, *Pojave vulgarnolatinskoga jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije*, S. 88. — Nr. 2. Fragment einer Votivara aus weissem Marmor, gefunden in Ljubljana, Tržaška cesta. Weihung an Juppiter Depulsor. — Nr. 3. Die Grabinschrift CIL III 3851, die noch Mommsen gesehen hat, dann aber verschollen blieb, wurde beim Abbruch des alten Luckmann-Hauses gefunden. — Nr. 4. Teile einer grösseren Grabanlage, gefunden in Ljubljana, Dunajska cesta (jetzt Tyrševa). Erhalten sind nur die Namen der hier bestatteten Freigelassenen. — Nr. 5. Terminalcippus einer Grabarea, gefunden in Ljubljana beim Neubau des Palais »Viktoria« in der Aleksandrova cesta. — Nr. 6. Werkblock mit grosser monumentaler Inschrift, gefunden Ljubljana, »Na mirju«. — Nr. 7. Terminalcippus einer Grabarea, im Fundament der Nordecke der Kirche von Utik, Bezirk Kamnik, eingemauert. — Nr. 8. Grabstele aus schwarzem Kalkstein. Ursprünglich in der Pfarrkirche zu Begunje in Oberkrain als Deckel einer Gruft verwendet, jetzt im Museum zu Ljubljana. — Nr. 9. Kleine Votivara aus weissem Kalkstein, gefunden 1932 in der Ortschaft Sava bei Litija. Weihung an Juppiter Culminalis. — Nr. 10. Weihinschrift gefunden 1910 beim Abbruch des alten Kirchenschiffes zu Radce bei Zidani most. Weihung an Savus und Adsalluta (hier *Atsalluta* geschrieben). — Nr. 11. Grabstele aus grauen Kalkstein, gefunden in Lanišče, östlich von Ljubljana. Die Angabe des Ortes, wo der zuerst Bestattete ermordet wurde, erinnert an die Inschrift CIL V, suppl. Ital. 58 (= 1110) aus Ajdovščina (Heidenschaft), über die v. Premerestein in einem Vortrag im Wiener »Eranos« ausführlich gehandelt hat. Bei unserer Inschrift wird aber doch wohl nur »*occissus in stabulo scelere*« zu ergänzen sein. — Nr. 12.

Fragment eines Grabsteines, eingemauert an der Westseite der Kirche St. Lamprecht bei Pristava. — Nr. 13. Votivara aus Trebnje, veröffentlicht Mitteilungen des Ver. klass. Philologen in Wien VI, 1929, 85 ff. — Nr. 14. Fragment einer mithrischen Votivara mit Weihung an die *natura*. Gefunden und veröffentlicht wie oben Nr. 13. — Nr. 15. Grabinschrift eines Decurionen der Col. Iul. Emona. Eingemauert in der Ferialkirche St. Peter zu Jezero. — Nr. 16. Grabstein, eingemauert in der Kirche von Zg. Karteljevo. — Nr. 17. Zwei Fragmente einer Grabstele aus der Gegend von Črnomelj. — Nr. 18. Oberer Teil einer Grabstele aus Črnomelj, jetzt im Museum zu Ljubljana. Ihr entspricht eine ganz ähnliche Grabstele, gleichfalls aus Črnomelj, jedoch ohne Inschrift (Abb. 14). — Nr. 19—23 wurden aus den Mauern der spätantiken Festung auf dem Gradišče von Vel. Malence gezogen. Sie stammen ursprünglich aus Neviodunum und sind Weihungen von Angehörigen der dortigen Benefiziarierstation. Nr. 19. Weihung an Juppiter. Nr. 20. Weihung an Juppiter und Genius Loci. Nr. 21 ebenfalls. Zu erwähnen ist bei dieser Inschrift, dass die Buchstaben IOM, ähnlich wie ein Monogramm, übereinander geschrieben sind. — Nr. 22. Weihung an die *Dea Coryphea sive Caelestis Aug.* Der Name *Dea Coryphea* für die im Lateinischen als *Caelestis* bezeichnete karthagische Hauptgöttin Tanit ist bisher unbekannt gewesen. Er dürfte die entsprechende griechische Bezeichnung für *Caelestis* sein. — Nr. 23 ist ein kleines Fragment, wahrscheinlich auch von einer Votivara an IOM. — Nr. 24. Fragment einer Grabstele unbekannten Fundortes, jetzt im Museum zu Ljubljana. — Nr. 25. Titulus aus grauem Kalkstein, unbekannter Fundort, jetzt im Museum zu Ljubljana. Die Bestatteten waren Kelten.

Poročilo arheološkega oddelka Narodnega muzeja v Ljubljani za leta 1931—1933.

Rajko Ložar.

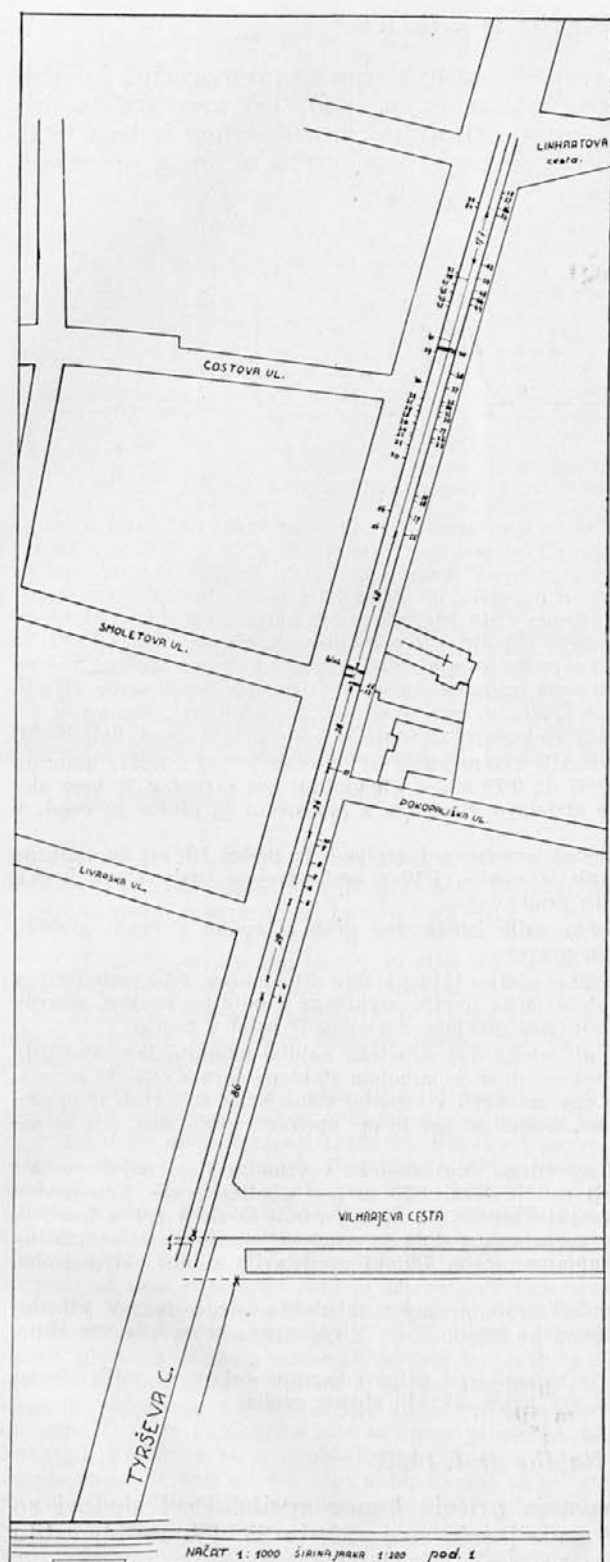
1. Rimska doba.

Rimsko grobišče na Tyrševi cesti.

Zaradi velike gradbene delavnosti na področju mesta Ljubljane je glede arheoloških najdb v navedenih letih še bolj kot prej stopila v ospredje Ljubljana s svojo ostalino, radi česar je umestno, da poročamo najprej o njej. Ker se vse najdbe nanašajo na rimsko dobo, pričnimo z njo. Uspehi niso nikakor izredni niti pomembni, ker jih označuje stara usoda dosedanjih ljubljanskih najdb: drugotna situacija, največja skromnost najdenih predmetov in popolna slučajnost odkritja (stavbe, kanalizacije itd.). To odločuje značaj koj prve najdbe, ki jo moramo omeniti, rimsko pokopališče na Tyrševi (Dunajski) cesti.

Spoznanje nadaljevanja rimskega pokopališča onstran železniškega prelaza na tej cesti, ki ga je prineslo odkritje grobov na svetu železniških premogovnih ležišč v kotu med Tyrševo in Vilharjevo cesto (glej Glasnik Muz. društva za Slov., 1930, 27 sl., pod. 15), se je v sledečih letih izpopolnilo, dasi v glavnem le, kolikor zadeva linearno razširjenost grobov proti severu, dočim je dejanska prostorna oblika pokopališča slejkoprej nejasna. To se je izvršilo v dveh etapah o priliki polaganja glavnega cestnega kanala na Tyrševi cesti v l. 1931 in 1932, izmed katerih je prva (l. 1931) obsegala položitev cevi od Vilharjeve ceste do (približno) cerkve Sv. Krištofa, druga (l. 1932) pa odtod do vojašnice 16. art. polka. V okvirju teh kanalizacijskih del so delavci našli sledove blizu 58 grobov, izmed katerih segajo doslej znani najsevernejši skoro prav do Linhartove ulice, kjer smo mogli za ostalinami nekega starega gospodarskega poslopja, ki je bilo odstranjeno očitno pri regulaciji Dunajske ceste, že ugotoviti določno izražen njivski svet. Pod današnjo smerjo Dunajske ceste od te točke dalje ni nikakih rimskih grobov več, verjetno pa je, da je trasa nekdanje rimske ceste tu zavila v stran in bi bilo tedaj tudi pokopališče iskati levo ali desno od današnje ceste.

Grobovi so zaradi večje ali manjše istočasnosti izkopa na severu in jugu prihajali zelo neredno na dan, prve najdbe so bile javljene vodstvu Nar. muzeja dne 31. marca 1931, vendar so nekatere zabeležili že pred tem dnem. V sledečem jih navajamo ne po redu odkritja, nego po redu njihove lege na cestni črti, pri čemer se ravnamo po smeri železniški prelaz—Linhartova ulica (t. j. v glavnem jug—sever). S tem povzročimo sicer, da pridejo na prvo mesto grobovi, ki so bili odkriti kesneje ali celo najkesneje, vendar z ozirom na celotno stanje drugačno navajanje ne bi bilo priporočljivo; datum odkritja je itak ob vsakem grobu omenjen, kolikor je to mogoče. Grobovi so označeni s tekočimi številkami

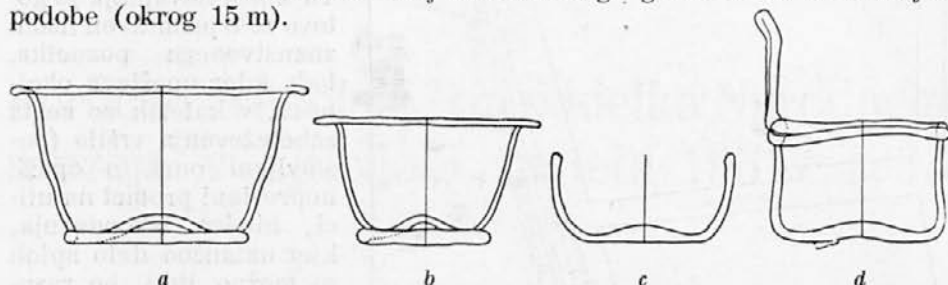

in z oddaljenostmi, izraženimi v metrih ter merjenimi od izvestne stalne točke, v našem primeru od groba št. 1 (gl. pod. 1). Ta način navajanja je gotovo zelo primitiven način znanstvenega posnetka, toda kdor upošteva okolnosti, v katerih so se ta zabeleževanja vršila (postavljeni odri in opaži, neprestani promet na ulici, hitrica izkopavanja, kjer natančno delo sploh ni možno itd.), bo razumel, da je možnost drugačne lokalne skice izključena. Ker je tu večidel odkritje tisti faktor, ki preseneti raziskovalca, a največkrat ne njega, temveč delavca in na ta način ostaneta prvemu le možnost in oblika rekonstrukcije iz najrazličnejših sestavnih delov, je v veliki meri na podlagi take rekonstrukcije pridobljena tudi podoba rimskega pokopališča na Tyrševi cesti. Toda deloma izravnava to škodo dvoje dejstev: prvič je treba pomniti, da imamo pri dosedanji podobi pokopališča na Tyrševi cesti opravka z linearnim redom, dan je ozki prostor kanalskega jarka z določeno smerjo, ki v okolico ne sega, gre torej samo za dolžino. Še v okvirju tega zgolj linearnega reda pa imamo opravka z grobovi kot s čisto navadnimi topografičnimi točkami abstraktnega značaja in ne arheološko polne oblike in zato tak način navajanja, kakorkoli je pomanjkljiv, vendar dejanskemu stanju ustreza.

Pod. 1. Načrt pokopališča na Tyrševi cesti

Najdbe iz l. 1931.

Stik s severnim robom grobišča, zasledenega na premogovnih ležiščih železniškega ravnateljstva (Glasnik, n. n. m., pod. 15) upostavljata dve najdbi, ki sta prišli na dan 2. maja 1931 (torej med zadnjimi iz tega leta) in ki ležita le malenkostno bolj severno nego groba 2. in 3. omenjene podobe (okrog 15 m).

Pod. 2. Steklene posodice. a—c iz groba 1, d iz groba 37.

1. Na točki 1 naše podobe 1 so delavci tega dne 1:30 m globoko pod nivojem ceste (ne računana višina cestnih kock) zadeli na sarkofag s pokrovom (0:52 v., 0:42 š., 0:42 d.), ki je ležal v čistem gramozu sredi jarka. V kamnitem koritu se je nahajala razbita steklena žara z ostanki žganih kosti in pepelom, ob strani žare pa sta bili 2 četverooglati steklenički (ena z odbitim vratom, druga čisto zdrobljena), 2 balzamarja, nizka steklena čašica (pod. 2 c 6968*), 2 stekleni čašasti skledici z ven zavihanima okrajema (pod. 2 a, b, 6966, 6967, ena izmed njih nekoliko poškodovana), dalje zelo tenkosten lonček iz črne glinice, tzv. terra nigra (6970), z dvema vzporednima pasovima poševnih zarez (Kerbschnitt) na trupu in nogi (pod. 3), že nekoliko poškodovan (to najdbo glej Vodnik po zbirkah Nar. muz., kult. zgod. del, 66, 3).

Pod. 3. Lonček iz groba 1.

2. Kakih 1:50 m južno od te točke je pri 2 ležala kamnita plošča (0:85 d., 0:70 š.), v isti globini kot sarkofag in brez sledov kake obdelave. Sarkofag s pokrovom in plošča so ostali v zemlji.

3. 86 m severno od groba 1 je prišel 10. aprila 1931 na svetlo grob iz opeke, 1:10 m pod nivojem ceste (brez kock), brez kakih predmetov.

4. 4 m dalje istega dne grob iz opeke v enaki globini, izkopan in prazen.

5. 29 m dalje (119 m) dne 31. marca 1931 zabeležil v vzhodni steni jarka najdbo sarkofaga z odbitim krajem, pokrov udrt, 1:30 m pod nivojem. Sarkofag je ostal v zemlji.

6. (Pod. 4.) 5 m dalje (124 m) istega dne zabeležil najdbo kamnite žare stožčaste oblike v vzhodni steni jarka, pod pokrovom se je nahajala steklena žara z ostanki pepela.

7. 4 m dalje (128 m) istega dne zabeležil v vzhodni steni jarka zbit grob iz opeke, ki je ležal vzporedno s steno jarka, dočim so vsi drugi opekasti grobi bili orientirani bolj ali manj pravokotno nanjo.

8. (Pod. 5.) 4 m dalje (132 m) istega dne zabeležil v vzhodni steni najdbo ostan- kov zidanega objekta, čigar vrhnji rob je ležal 1:10 m pod gladino ceste. Neposredno na gramozu je ležala 0:10 m visoka plast ometa, na njem pa 0:70 m visok zid iz lomljen- cev, opeke in okroglega kamnja, zvezanega z dobrim ometom, v celotni širini 1:20 m. Vrh zidu je ležala prelomljena kamnita plošča. Objekt predstavlja zidani oklep groba, ki je bil nekoč odprt in izropan.

9. 6 m dalje (138 m) je zadnji grob iz opeke, zabeležen istega dne. V vzhodni steni jarka je bil viden samo še šatorski profil lege opek, ki so bile vse zbite. Globina 1:10—1:20 m.

10. 2 m odtod (140 m) se je nahajal (po pripovedovanju delavcev) velik glinast lonec z ostanki kosti. Podpisani ni več videl nikakih sledov groba.

Najdbe iz l. 1932.

Tega leta so se izkopavanja pričela konec aprila. Prvi sledovi so prišli na dan dne 21. aprila, nadaljevalo se je 22. in 23. IV. Po obvestilu

* Številke pomenijo številko v inventarju.

Pod. 4. Stožčasta žara iz groba 6.

Pod. 5. Zid iz groba 8.

muzeja, ki je prispelo precej pozno, sem dne 25. aprila po pripovedovanju delavcev skušal rekonstruirati značaj in lego prvih najdb. Skupno imamo v cerkvenem sektorju ceste štiri najdbe.

11. 24 m severno od groba 10 (164 m) nasproti južnega roba hiše ogel Pokopališka in Tyrševa cesta najden del lobanje, o. 1:30 m pod površino. (21. aprila 1932.)

12. 28 m severno (192 m) 1:30 m pod nivojem ob vzhodni steni jarka navadna luknja v zemljo, prekrita s kamnito ploščo. Notri so se nahajali ostanki kosti. Sledov pepela tu ni bilo.

13. Približno na tej točki (193 m) se je v jarku jelo pojavljati nekako zidovje. Ker zaradi opaževanja izkop v širino ni bil mogoč, bi bilo treba prostor pred vhodom na pokopališče ob priložnosti raziskati. Nekako 1 meter severno od groba 12 je segal iz vzhodne stene jarka vanj zid, 1 m dolg in 0:40 m visok. Tik ob njem so v severnem kotu med zidom in vzhodno stranjo rova ležali balzamar, svetilka iz gline (pod. 14 a) in razbit lonček, iz česar bi sledilo, da je tudi ta zid služil kot oklep nekega groba. Podoben rt zidu je molel 1:60 m odtod severno iz zapadne stene jarka. Njegova višina je znašala 1 m, debelina 0:35 m. Zidovi so sestajali iz lomljene opeke, kamnov in malte. Še 1:80 m severno od tega nejasnega zidu je zapiral odprtino rova velik počez stoječ kamnit blok (pod. 6), nahajajoč se na cesti pred glavnim vhodom na pokopališče. Blok je ležal na gramozu, njegova višina znaša 1:25 m. Nad njim se je nahajala 1 m visoka plast kamenja, opeke, proda in drugega materiala in šele tej plasti je sledil 1 m visoki gornji cestni sloj, tako da tiči ta kamen v globini 3 m pod površjem. Kakšna je svrha tega objekta, je iz situacije popolnoma nejasno in zato nima smisla o tem razpravljati. Naša dolžnost je le, da zabeležimo te najdbe, kolikor se sploh zabeležiti dajo in prepustimo ostalo delo prihodnosti. Kadar se bo zemljišče okrog vhoda v cerkev sv. Krištofa raziskavalo, se bo morda pojasnila tudi narava tega zidu. Kamen je bil videti pravokotne oblike in je ležal z ozirom na steno jarka približno v kotu 70°. (Zabeleženo 28. aprila 1932.)

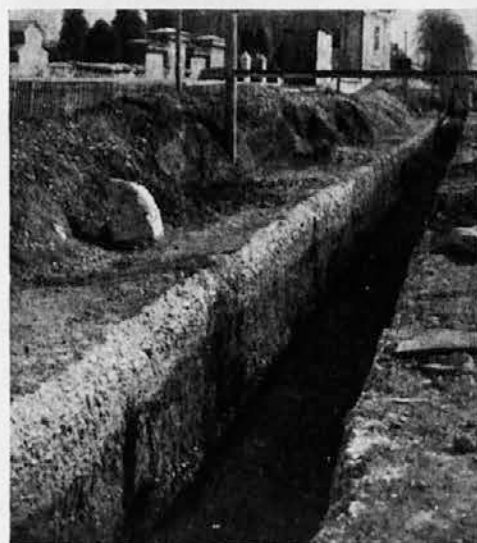
14. Približno 48 m od severnega roba kamnitega bloka (245 m) je v zapadni steni rova ležala cilindrična kamnita žara (21. aprila) z ostanki žganih kosti, 1:20 m pod površjem ceste. Žara je kesneje izginila.

Pod. 6. Kamniti blok s točke 13.

Pod. 7. Glinasti grob 36.

Pod. 8. Pogled v vzhodno stran jarka.

Pod. 9. Pogled v zahodno stran jarka.

Odtod dalje severno so postajali grobovi vedno češči in so ležali ponekod zelo nagosto skupaj; na posnetku pod. 8 imamo pogled v del vzhodne, a na pod. 9 v del zahodne strani jarka, ki je bila na nekaterih mestih naravnost izluknjana. Vsi grobovi so se nahajali z vrhnjimi robovi v plasti prsti, pomešane z ilovico itd., s spodnjimi pa na produ. Večina izmed njih je bila v sekundarnem stanju, predmetov iz njih skoro nobenih. (V sledečem v. = vzhodna, z. = zapadna stena jarka, številke z metri = oddaljenost groba od groba 1 našega seznama. Grob z žaro = Brandgrab ali Urnengrab.)

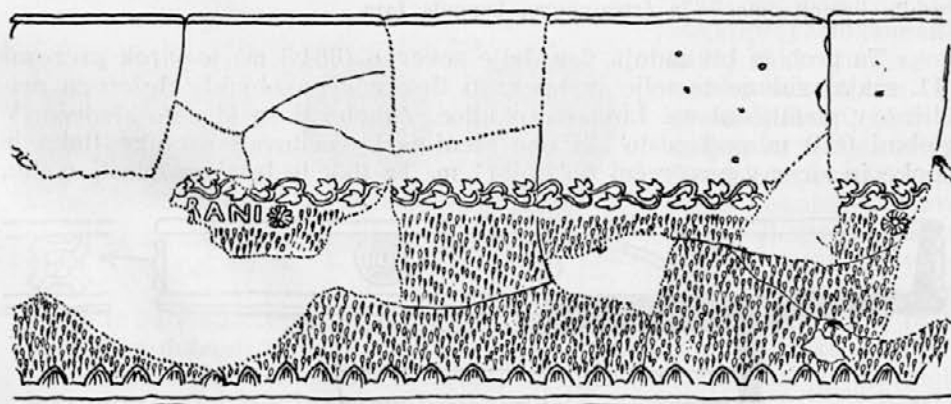
15. Grob z žaro (?). V. 245 m. 1:30 m pod površjem. 26. apr. 1932.

16. Razkopen grob. V. 251 m. Nekoč verjetno krit z opeko. V zemlji oksidacija.

17. Grob z žaro. Z. 251 m. Sledovi opeke.

18. Grob z žaro, razkopen. V. 256:5 m. Sledovi oksidacije v zemlji.

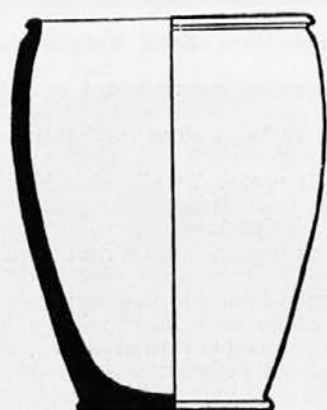
19. Grob z žaro, razdrt. V. 258 m. Bil brez dvoma pokrit z opeko.
20. Grob z žaro. Z. 269-5 m. 1-40 m pod površjem na gramozu. Recentno uničen. Ostanki pepela in opeke.
21. Grob z žaro. Z. 273 m. Vrhnji rob 1-20 m pod površjem. Ostanki pepela, opeke in črne keramike.
22. Grob z žaro. Z. 276 m. Četverokoten, zložen iz opeke. Viš. 0-42 m, šir. 0-71 m. Večina opek bila še v prvotni legi, v sredi bil udrt. Vrhnji rob 1 m pod površjem.
23. Grob z žaro. V. 276 m. Zložen iz opeke. Vrhnji rob 1 m pod površino ceste. Popolnoma prekopan.
- 24, 25. Groba z žaro. V. in Z. 277 m. Vidne samo votlinice v steni in oksidacija zemlje.
26. Grob z žaro, razmetan. Z. 280 m. Četverokoten, zložen iz opek. Vidni odtisi dveh pravokotnih sten v zemlji. Dno groba na gramozu, od vrha do površja ceste 1-10 m. Ohranjeni kosi opek.
27. Grob z žaro. V. 280 m. Sledovi pepela.
28. Grob z žaro. Z. 282 m. Vidna oksidacija v zemlji. 1 m pod površino.
29. Grob z žaro. Z. 284 m. Samo votlina s pepelom. Recentno in še od delavcev prekopano.
30. Grob z žaro. V. 284 m. Enako.
31. Grob z žaro. Z. 285-5 m. Nekatero opeke so še stale pokoncu. Sicer samo sledovi pepela. Vrhnji rob 1 m pod površino ceste.
32. Grob z žaro. V. 285-5 m. Vidna samo še votlinica z oksidacijo. Globina ista.
33. Grob z žaro. Z. 287-6 m. Viden v zemlji odtis lonca, najdeno vrat in drobci rdeče glinaste posode ter drobec svetilke.
34. Grob z žaro. V. 287-6 m. V zemlji odtis glinaste žare. Kosci črnoglinaste posodice.
35. Grob z žaro. V. 288-6 m. Četverokoten, zložen iz opeke, vse razbito, 1 m pod površino.
36. Grob z žaro. Z. 293-4 m. Četverokoten, zložen iz opeke, 3 stene še ohranjene (pod. 7). 1-20 m pod površino. V grobu sledovi glinaste amfore.
37. Grob z žaro. V. 293-4 m. Četverokoten, zložen iz opeke. Vrhnji rob 1-20 m pod cesto. Videl samo še vzhodno steno groba. V njem kosci črnoglinaste posodice in steklena zajemalka (pod. 2 d, 7001). Najden pop. 26. apr. 1932.
38. Grob z žaro. V. 298 m. Četverokoten, zložen iz opeke. Plošče razmetane. Pop. 26. aprila.
39. Grob z žaro. Z. 303-5 m. Samo votlinica z oksidacijo zemlje in sledovi pepela.
40. 304-5 m. Tu je kanalski rov počez zapiral neki nasip, »zid«, čigar vrhnji rob je ob vzhodni steni jarka ležal 1 m, ob zapadni pa 1-25 m pod cestno ravnino. Debelina tega nasipa, ki je sestajal iz kamenja, zbite opeke, ruševin in podobnega, je merjena ob vzhodni steni jarka znašala 0-35 m. Nasip se očitno nadaljuje proti vzhodu in kaže strukturo posebne plasti, ki se v jarku valovito prilaga gramozni podlagi. Predmetov sicer tu ni bilo nobenih. Južno in severno od tega nasipa so se nahajale v obeh stenah jarka številne globoke in ozke luknje, ki so bile sicer povečini prazne, v nekaterih pa so bile še vidne segnite lesene palice, veje. Namen teh palic gotovo ni bil nič drugega ko varovanje zemlje, zato moremo v nasuti plasti domnevati zasip kakega vodnega korita, ki so bili njegovi bregovi, ko je stala v strugi še voda, z vejevjem zavarovani.
41. Grob z žaro, v sredini jarka, 307-9 m. Ostanki kosti. Najden 28. apr. pop.

Pod. 10. Okras plašča sigilatne čaše iz groba 41 (risba M. Gasparija).

1-30 m globoko. Najdena razbita bučasta steklenička iz gline, ostanki dveh sigilatnih krožnikov (pod. 12, 13), eden restavriran, in sigilatne čaše (pod. 10, 11). Sigilatni krožnik (6971) stoji na nizki nogi in kaže na pokončnih robovih zunaj motiv dvojne spirale, ki obdaja majhno rozeto. Dvojna spirala alternira z rozetami na četverokrakem motivu. V notranjščini se nahaja kolobar vzporednih žlebičkov, sredi kolobarja pa izbrisani pečat firme odn. lončarja. V zbirkah Nar. muz. imamo več primerov identične dekoracije z znamko L. GELLI (6031, 6032 in dr.), dvomim pa, da bi bilo mogoče pečat našega krožnika dopolniti v tem smislu (vidna je le črka M v zelo izbrisanim pečatnem reliefu v obliki stopala). Čaša (6972) je bila močno razbita, a je zdaj restavrirana. Do polovice je njen plašč prazen, v sredi ga pa obkroža pas trodelnih listov. Pod tem pasom se pričinja visok, vejičasto reliefiran pas, ki ga ob dnu posode zaključuje zobčast venec ostrih listov. Med dvema rozetama se je pod listnim pasom nahajala znamka; ohranjeni sta le rozeti ter črke RANI. Dopolniti si moramo ta napis brez dvoma z OF (ficina) MVERRANI. MVERRANUS je bil po Behrensu (Mainzer Zeitschrift, 1915, 98, kjer upodablja nekaj lepih primerov njegove keramike) južnogalski lončar, Knorr datira njegovo delo v čas Nerona do nastopa Vespazijana (gl. Behrens, n. n. m. 98). Signatura OF MVERRANI je po Knorru (Töpfer und Fabriken verz. Terra-Sigillata des ersten Jahrh., 1919, 64) starejša nego OF MVR, datira jo (n. n. m. 7) o. 45. do 70. po Kr., s čimer imamo vsaj relativen primer kronologije, kolikor pa nam je znano, tudi prvi primer te znamke pri nas.

42. Grob z žaro. Z. 318-9 m. 1-35 m pod površino. Vidna še oksidacija zemlje. Najden kot sledeči grobovi tekem 2. maja 1932, zabeležil 3. maja 1932.

Pod. 11. Prerez čaše pod. 10.

43. Grob z žaro. Z. 320-2 m. Vidna enako kot zgoraj samo oksidacija zemlje.

44. Grob z žaro. V. 321-2 m. Samo oksidacija v humusu, porastlem s koreninami.

45. Isto. Z. 323-4 m, 1-40 m pod nivojem.

46. Isto. V. 323-4 m.

47. Isto. Z. 326-1 m.

48. Isto. V. 326-1 m.

49. Sledovi groba z žaro sredi jarka, 328-6 m. Vse uničeno.

50. Isto. V. 329-6 m. Ostanki opeke.

51. Isto. Z. 329-6 m. Tu se je nahajal fragment svetilke iz črne gline z znamko OCTAVI (pod. 14 b, 6991).

52. Kamnit sarkofag brez pokrova, za žaro. V. 333-9 m. Sarkofag je 0-35 v., 0-90 d., 0-51 š. Nahaja se v lapidariju muzeja.

53. Sledovi groba z žaro. V. 351-6 m. Odkopan s sledečimi dne 4. maja 1932.

54. Isto. Z. 352-6 m.

55. Isto. Z. 353-6 m.

56. V vzhodni steni jarka velika votlina, v njej dva kamnita bloka. 1-20 m pod nivojem. Nasproti 55.

57. Sledovi groba z žaro. V. 356-8 m.

58. Grob z žaro. V. 358-3 m. Najdeni fragmenti steklene žare s pepelom, kos steklene rebraste posode, glinast lonček (pod. 15), več drobcev keramike, razen tega razbita kamnita plošča in četverkotna kamnita žara.

Ta grob je bil zadnji. 6 m dalje severno (364-3 m) je jarek prerezal (11. maja) zidane temelje in opekasti tlak nekega objekta, ležečega približno v podaljšani osi Linhartove ulice. Zabeležiti se je dalo sledeče. V globini 0-70 m pod cesto sta obe steni jarka očitovali ostanke tlaka iz opeke in sicer v povprečni dolžini 11 m. Ta tlak je ležal na plasti malte,

Pod. 12. Prerez sigilatnega krožnika iz groba 41.

ki je ponekod manjkala, vendar to le pretežno nad zidovi. Od konstrukcije so bili vidni fundamenti zidov, ki so jih delavci v jarku razdrli in so ostali ohranjeni le zidni profili v vzhodni in zapadni steni jarka. V celoti sta se po teh profilih dala ločiti dva prostora, prvi, južni, in drugi, severni. Od prvega prostora so se v obeh stenah jarka nahajali le deli profilov južnega in severnega temelja in sicer je bil fundament južne stene visok 0,38 do 0,40 m, širok 0,60 do 0,65 m, fundament severne stene pa je bil v profilih ohranjen 0,40 do 0,65 m višine in 0,55 do 0,60 m širine. V zapadni steni rova je nekako v sredi dolžine tega prostora ležal profil temelja zgolj 0,26 m višine in 1,50 m širine, merjeno enako od tlaka navzdol. Ugotovljena dolžina tega prostora je znašala 4,25 m, njegove širine ni bilo mogoče določiti, ker se fundamenti raztezajo še vzhodno in zahodno od kanalskega rova. Drugi, severni prostor je bil še daljši, znašala je njegova dolžina 5,80 m. Na južni strani ga je omejeval severni zid prvega prostora, na severni strani pa je bil od zidovja viden samo fundament v zahodni steni rova 0,65 m viš. in 0,75 m šir., dočim nasproti njega v vzhodni steni rova ni bilo nobenih sledov kakega zidovja. Pač pa se je tu nahajal dovolj jasno viden opečni tlak, ki ga na pr. na nasprotni, zahodni steni rova ni bilo. Temelji zidovja so bili napravljeni iz lomljenega kamnja, krogel, deloma iz opeke, spoj je bil iz malte. Celotni sledovi fundamentov in tlaka so zbujali vtis precej površno in slabo delane zgradbe in je možnost kaj blizu, da je bil ta recentni prostor del gospodarskega objekta, ki so ga porušili ob regulaciji Linhartove in Dunajske ceste. Drugemu smotru sledov te stavbe ni mogoče pripisati.

Od te točke dalje so najdbe prenehale, ob izkopu dne 13. maja 1932 so se pokazali precej blizu pod cesto valoviti profili njive, ki so se posledj nadaljevali do Bežigrada. Negotovo je, ali pomeni ta točka tudi dejanski konec rimskega pokopališča, ali pa moramo domnevati le-to kje na obeh straneh današnje ceste še severno odtod. Vprašanje širine bi moglo rešiti izkopavanje od ceste proti zahodu in vzhodu; tako izkopavanje se je zvršilo ob priliki polaganja stranskega kanala v Smoletovi ulici (4. julija 1932), toda ni bilo nobenih rimskih grobov. Zato bo prostorna slika tega pokopališča ostala slejkoprej zelo pomanjkljiva, kakor tudi zgodovinsko-arheološka pogreša onih črt, ki bi dovoljevale večje sklepe. V vsakem primeru moramo pokopališče izven železniškega prelaza na Tyrševi cesti staviti v zelo zgoden čas, sežiga-

Pod. 13. Krožnina krožnika pod. 12.

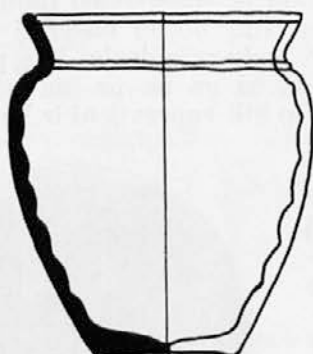

Pod. 14. a s točke 14, b iz groba 51, c gl. str. 36.

nje je tu še v absolutni veljavi in predmeti niso taki, da bi govorili v prilog kasnejšim dobam; preko 1. stol. po Kr. bomo z datacijo le težko šli. Pokop je večinoma nad vse skromen, četudi moramo pomisliti, da je bila večina grobov kasnejše izropana, nam še tako bujna predstava ne ustvari posebno imovitega stanja. Domnevati smemo celo, da je bil v mnogih primerih

pepel zasut kar preprosto v zemljo in ne spravljen v žaro take ali drugačne oblike, za kar govori nedostajanje najnavadnejše keramike, ki je ne bi bilo vredno ropati in krasti in ki je v drugih primerih vsaj po črepinjah ohranjena. Kar je pa bilo še kljub temu nedotaknjeno, se je čisto uničilo ob kanalizacijskih delih, kjer se vsi principi spomeniškega odkrivanja in varstva kmalu postavijo na glavo.

Med predmeti s področja izkopavanj na Tyrševi cesti je omeniti še odlomke pisalne ploščice (6973), najdene blizu cerkve sv. Krištofa (1932) ter bronasti novc cesarja Tita z nejasno legendo, vendar še čitljivo IMP CAES VESP AVG okrog glave na desno, na rs. pa figura Spes (?) ter S C. Kesneje smo prejeli glinasto svetilko (pod 14c) in balzamar kot najdbo s prostorov kurilnice drž. železnic (poslal g. Keršmanc marca 1931) ter razbito bronasto zrcalo (6996, v premeru 9,7 cm), najdeno na prelazu na Tyrševi cesti l. 1930 (pod. 16), ki ga je prinesel neki delavec 25. jul. 1933.

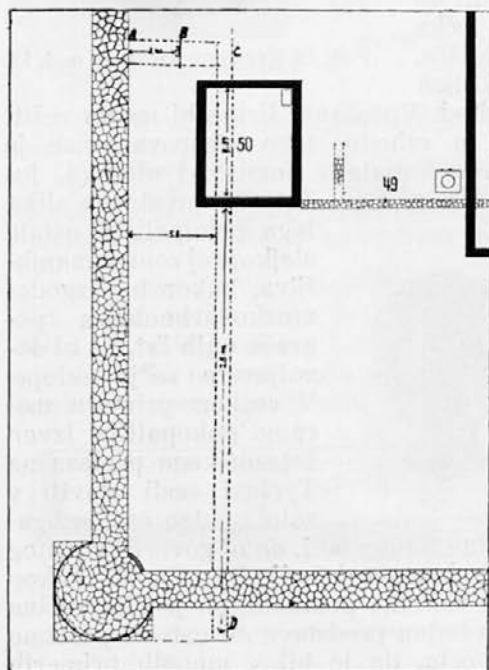

Pod. 15. Prerez lončka iz groba 58.

Pod. 16. Bronasto zrcalo.

Rimsko na Mirju.

Ob priliki polaganja kanala in vodovoda za novo vilo konzula Dularja v Ulici Rimske legije so delavci dne 1. jul. 1932 zadeli v severni steni jarka AB (pod. 17) na sledove rimskega tlaka. Sloj je ležal pri A 0,65 m, pri B pa 0,84 m globoko pod nivojem in je znašal 3,40 m v dolžino, kesneje so ga pri podaljšanju jarka proti vodovodnemu kanalu CD zasledovali še tudi tu. Tlak je bil povečini razrušen in iz opeke, ležal je na plasti glinastega materiala, pomešanega z malto in apnenčevo kristalizacijo. Pod to plastjo se je nahajal sloj ruševin, kamenja, opeke, oglja, črepinj, glinastih posod, ometa itd., v kotu ob zapadnem rimskem zidu je bil najden vrat amfore ter glinasta cev (30. jun.), deli slikanega ometa so bili najdeni tudi na tlaku.

Pod. 17. Načrt kanala v Ulici Rimske legije.

Pod tem slojem se je nahajala plast kamnja. Južna stena rova ni dala podobne slike, celota je bila potem zaradi opazev sten spričo velike globine kanala sploh nejasna. Smoter teh najdb je nedoločljiv v takem okvirju, brez dvoma pa je, da tu ne gre za nikak zaprt prostor, čigar ruševine naj bi bile tu ohranjene, nego zelo verjetno za neko dvorišče z odlagališčem vsega mogočega materiala. Ob teh delih so delavci dne 8. julija ob polaganju vodovodnega kanala CD načeli tudi zidove prostora 50 Schmidovega načrta (pod. 17), ki je zaradi neizkopane notranjosti ostal Sch. neznan. Med obema zidovima (južnim in severnim) je bilo opaziti v globini 0.65 m pod površjem belkaste sledove nekakega tlaku v debelini 0.05 m na podlagi debeline 0.10 m, in sicer v celotni dolžini 7.85 m. Južno od tega prostora so se v stenah vodovodnega jarka pojavili profili sloja iz finega belega peska, kakor se rabi za posipanje vrtnih poti. Odtod je 9. sept. 1932 delavec Jožef Grčar prinesel v muzej bronast novček. Augusta (a. C. CAES. AVG, r. figura Viktorije). Pri izpeljavanju cevi za kanal so morali izpodvrtati zahodni rimski zid vzhodno od vile, za napeljavo vodovoda na cesto na Mirju pa južni zid Emone. Ob teh dveh prilikah se je pokazal zelo dobro način fundamentiranja, ki se strinja z onim v Gorupovi ul., kakor ga je opisal Schmid, Emona, 69 (Jahrb. f. A. 1913, 69). Fundament je silno trden in ni bil za predor pod njim potreben nikakšen stropni opaz. Spoj med kamni je zelo natančen in izpolnjen z betonsko maso. Fundament zidu ob vzhodni strani vile je v zemlji kazal navzdol konvergentne profile, iz česar bi sledilo, da je bil temelj v zemlji klinaste oblike. Vendar je bila podoba plasti zaradi ilovice in visoke talne vode prezabrisana, da bi mogli to z gotovostjo trditi.

Rimsko na stavbišču Trgovske akademije.

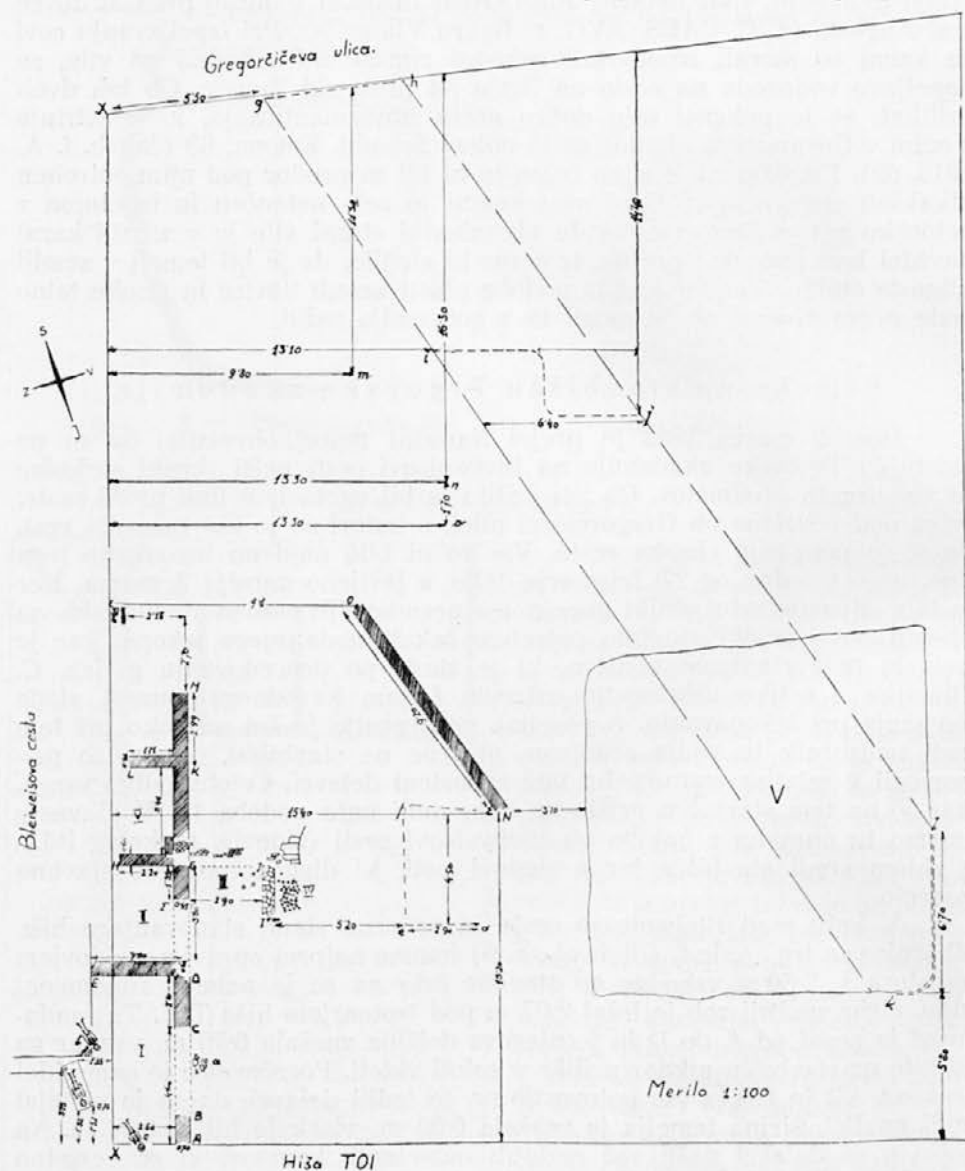
Dne 2. marca 1932 je prejel Narodni muzej obvestilo, da so na stavbišču Trgovske akademije na Bleiweisovi cesti našli rimski sarkofag in več drugih predmetov. Ob isti priliki je bil ugotovljen tudi profil ceste, ležeč pod površino ob Gregorčičevi ulici, o kateri se je koj raznesla vest, da je to nekdanja rimska cesta. Vse to ni bilo najdeno in odkrito tega dne, nego v tednu od 27. februarja dalje, a javljeno muzeju 2. marca. Ker je bila situacija v tej obliki popolnoma nezadovoljiva in so sledovi zidovja obetali nove najdbe, je bilo potrebno čakati nadaljnjega izkopa, kar je uvidelo tudi gradbeno vodstvo, ki je zlasti po posredovanju g. inž. C. Dimnika z veliko uslužnostjo ustreglo željam Narodnega muzeja glede ravnanja pri izkopavanju. S posebno pozornostjo je šel na roko pri tem tudi nadzornik in vodja gradbene pisarne na stavbišču, mnogo so pripomogli k relativnemu uspehu tam zaposleni delavci. Celotno sliko vsega, kar je na tem stavbišču prišlo na dan, nudi naša podoba 18. V glavnem imamo tu opravka z najdbo ob Bleiweisovi cesti (zidovje, sarkofag itd.), z zidom sredi stavbišča ter s sledovi poti, ki diagonalno reže stavbno parcelo.

V kotu med Bleiweisovo cesto in severno steno stanovanjske hiše Zbornice za trg., o. ind. (Bleiweis. c. 6) imamo najprej opravka z zidovjem prostora I. 2.50 m vzhodno od stavbne črte xx se je nahajal fundament zidu, čigar zgornji rob je ležal 2.07 m pod trotoarjem hiše TOI. Ta fundament je segal od A do D in je njegova dolžina znašala 6.70 m, vendar ga ni bilo na stavbišču nikdar prilike v celoti videti. Poročevalec je sam videl le kosa AB in CD, z vso gotovostjo pa so trdili delavci, da se je nahajal tudi na BC. Širina temelja je znašala 0.60 m, visok je bil o. 0.56 m. Na točki a so delavci našli več razbitih nametanih kamnov, ki so verjetno nekoč tvorili kak prag. Kot značilnost fundamentov pri AB in CD je

omeniti sajastookajeno spodnjo površino materiala v spodnjih slojih, iz česar bi sledilo, da je tu tekel kanal centralne kurjave. Ta prostor je na severu zapiral zid DE, najden v dolžini 3-20 m, na katerem je ležal velik kamenit blok (pod. 19), d. 1-20 m, š. 0-50 m, v. 0-50 m. Fundament je bil napravljen zelo preprosto iz okroglega in lomljenega kamena, spojenega z malto. (Kosa AB in CD so morali delavci zaradi poglobljanja terena 11. marca podreti.)

V prostoru I — če smemo ta del tako imenovati, saj sta ohranjena v bistvu le dela vzhodne in severne stene, južna in zahodna se nahajata verjetno že razrušeni v sosednjem zemljišču in pod Bleiweisovo cesto — je zabeleženih več najdb.

1. Kamnit razklan sarkofag (2. marca 1933), d. 1-93 m, š. 0-63 m, v. 0-46 m, iz peščenca, po sodbi inž. C. Dimnika iz kostanjeviškega peščenca. V sarkofagu (pod. 20)

Pod. 18. Načrt najdb na stavbišču Trgovske akademije.

Pod. 19. Kamnita bloka.

je ležal dobro ohranjen ženski (?) skelet, pri lobanji se je nahajala okrogla steklenička, na vratu je ležal novce, ob levi nogi pa svetilka iz gline. Sarkofag je prevzela uprava mesta Ljubljane za bodoči mestni muzej.

2. V prostoru I so našli tudi več novcev, ki so ležali med materialom. So iz različnih dob, med njimi novci ces. Klavdija, Konstanca in drugih, pa tudi novejši denar.

3. Na točki b je bil viden ostanek zidu na enakem nivoju kot ostali temelji, 0,18 m od sarkofaga, v dolžini 0,50 m, viš. 0,40 m. Za robom zidu je vzporedno s sarkofagom ležal drugi skelet, a okrog 0,35 m višje nego sarkofag. Sledov kakega tlaka tu ni bilo, mrlič je ležal na goli zemlji, skelet je bil že zelo poškodovan.

4. Na točki c, 1,30 m pod trotoarjem, okrog 1,10 m vzhodno od stavbne linije so delavci našli na skelet trupa nekega mrtveca, zopet v vzporedni legi s sarkofagom. Glava tega skeleta je bila najdena pri izkopu temeljev za stanovanjsko hišo TOI (Bleiweisova cesta št. 6) in so se tega nekateri delavci dobro spominjali.

5. V kanalskem rovu, segajočem v Bleiweisovo cesto za sarkofagom, je ležalo v višjih slojih mnogo oglja, kosti, glinastih črepi in podobnega. 1 m zapadno od sarkofaga, 0,30 m višje, je ležal zopet razbit skelet, sodeč po nogah v steni jarka.

6. Na točki a je ležalo razbito že zgoraj omenjeno kamenje, med njim tudi nekateri navadni žlebljeni profili.

Severno od prostora I je ležal »prostor« II, čigar zidovje nam je enako pomanjkljivo znano in ohranjeno. Zid na DF je bil razrušen, zato

Pod. 20. Sarkofag iz prostora I.

Pod. 21. Vzhodna stran zidu FM.

Pod. 22. Pogled na prostor ognjišča in zid IJ.

t. j. na točki, kjer izginja zid v neizkopanem zemljišču, je bila najdena kost noge, ležeča na nekakšnem tlaku. Enako je nad tem prostorom ležal drugi kamniti blok (pod. 20), d. 0-90, šir. 0-35, viš. 0-30 m. V nadaljnjem je postajala situacija nejasna. V vrhnjih slojih zemljišča so se nad kolenom pri G jeli kazati ostanki zidovja in opečnega tlaka nekega novejšega objekta in je zaradi tega trpela kontinuiteta v spodnjih plasteh. Tako popolnoma manjka zveza zidu HG z ostanki zidu ali bolje: krepko zidane podlage IJ, ki je ležala 2-90 m vzhodno od FG (pod. 22 spredaj). Ta zid je bil zložen iz okroglih in oglatih kamnov in je v severnem poteku izginjal, širok je bil 0-30 m, visok istotoliko. V prostoru III med njim in zidom FG (pod. 22) so bili najdeni 4 peščeni stebrički od nekdanjega hipokausta (v. 0-50 m), stoječi pokonci in 0-60 m do 5-70 m vsak k sebi v kvadratu. Med in nad njimi se je nahajalo mnogo drobcev mozaika, kosti, glinastih črepinj, kak meter južno od njih dva preluknjana kamna, ki jih poročevalec ni videl; ležala sta v nižji plasti, po tolmačenju delavcev sta bila to dva odtočna kamna (najdeno vse 11. marca 1933). Svrha in oblika tega prostora sta popolnoma nejasni, čeprav ohranjeni stebrički ne dopuščajo dvoma, da se je tu nahajala kurilna naprava. To je potrdila tudi najdba sosednega, vzhodno ležečega prostora IV (na pod. 22 spredaj, že očiščen in izprazen). V isti višini kot v III, to je v višini zidu IJ, sta bila najdena dva peščena stebrička, v dnu izkopanega terena pa je ležalo na obsežnem kupu polno kamenja, pokritega na debelo s sajami, očitno ognjišče odnosno »peč« kurilne naprave. Deloma okrog tega kupa, deloma v višjih plasteh je ležalo vse polno živalskih kosti, črepinj, lesa, opeke, rogovja, med tem tudi glinasta leščerba (pod. 23, 7006) z nečitnim napisom AGENVS (?) ter z ostanki nekega napisa tudi na gornji strani svetilke. V bližini tega kraja so bili najdeni še trije peščeni stebrički v sekundarni legi (vis. od 0-45—0-54 m), tako da v celoti kljub najpočasnejšemu izkopu ni bilo mogoče napraviti zaključene slike o pomenu teh najdb.

Severno od prostora IV se je v 1 m višjih plasteh nahajal vzhodni del zgoraj omenjenega novejšega objekta, viden po ostankih zelo površno delanega zidovja, opečnega in deloma tudi kamnitega tlaka, ki je tvoril

o tem delu ni mogoče reči nič. 14. marca je stal še kos FG v dolžini 1-35 m. Severno je pravokotno od njega na zahod šel zid GH, ki je meril v prosti, t. j. izkopani dolžini 2-20 m. Poglavitna razlika tega zidovja napram onemu v prostoru I je, da je tu zares ohranjeno nad temelji stoječe zidovje, seveda le deloma. Temelji so popolnoma identični z onimi v I. prostoru. Zid nad njimi (pod. 21) je primerno regularen, opus pseudoisodomum, sestavljen večinoma iz pravokotnih kamnov, spojenih z malto, širok je povprečno 0-45 m, visok je v ohranjenem kosu FG 0-65 m. Pri H,

Pod. 23. Leščerba.

najvzhodnejši rob. Kamni tlaka so bili pobrani na nekdanji rimski stavbi, eden v obliki razpolovljenega valja je imel na ravni strani četverokotno rupo in je bil očitno del nekega vhoda (š. 0.55 m, v. 0.30 m, d. 0.60 m), drugi je bil četverooglat, a identičnega smotra. Dalje severno in vzhodno so v tem obližju nadaljnji sledovi kakih objektov sploh prenehali.

Nadaljevanje zidu pri G je v teku izkopavanja pokazalo nov četverokoten prostor, ki ga omejujejo tri odkrite stene in četrta neodkrita, nahajajoča se pod cestiščem. Vzhodna stena GK prostora V (pod. 21 v sredi) je imela na temeljih še razmeroma dovolj ohranjenega zidu v dolžini 3.45 m, pač pa zid KL ni kazal drugega kot fundament in to v celi izkopani dolžini 1.75 m, dočim je na južni steni GH istega prostora na fundamentu ležal še 0.20 m visok del zidu. Zapadno od zarisanega zidovja izkopavanje ni seglo, ker ni bilo več potrebno za stavbo, brez dvoma pa je tam iskati vhoda in nadaljevanja teh prostorov. Od K so sledovi glavne stene segali še 2.99 m proti severu do M, kjer so se nehali, toda 2.70 m dalje severno se je v profilu zemljišča na stavbni črti zopet pokazal ostanek temeljev 0.55 m nad dnom stavbišča, 0.60 m širine, na katerih se je nahajal zid ohranjen v višini 0.45 m, šir. 0.45 m, zelo dobro delan. Vprašanje je, ali spada ta ostanek zidu k ostalim. Dne 18. marca je v obližju tega kosa izkopavanje prenehalo, ker je bil potrebni teren ves odstranjen.

Razmotrivati vprašanje, kaj predstavlja ohranjeno zidovje in kakim oblikam pripada, bi bilo vpričo takega stanja popolnoma odveč, nedvomno gre za rimsko hišo, toda ta rezultat je tudi vse. Bila bi to ena izven ozidja Emone najdenih rimskih zgradb, ki pa mora počakati glede odkritja glavnih hišnih delov boljših časov. Njen konec ne izgleda nenasilen, niti v rimski dobi, še manj kesneje, ko so njene stavbne člene porabljali za nove svrhe. Značilen je v zvezi z njo pokop in ne sežiganje, ohranjeni sarkofag pomeni brezdvoma pravilen pokop, v zvezi s hišnim prebivalstvom sta morda tudi skeleta iz prostora II in I b, ostali skeleti so po vsej verjetnosti mlajši pokopi v zaradi nesigurnosti opuščeni ali porušeni hiši. Izmed dosedanjih najdb imamo z Bleiweisove ceste samo glavo fauna (Vodnik po zbirkah N. m., str. 63, sl. 35), ki nam pa o njej ni natančno znano, kje je bila najdena, in najdbe omenjene v Glasniku Muz. društva za Slov. XI, str. 24 sl. ter opomba 36.

Enako je stanje stvari pri ostalih dveh objektih s tega stavbišča, namreč pri zidu NO in pri cestnem profilu pod Gregorčičevo ulico. 15.40 m od stavbne črte na Bleiweisovi cesti se je v zemljišču pokazal zid, ki ga je potem uspelo izkopati (do 17. marca) proti severu v celokupni ohranjeni dolžini 9.20 m. Nad plastjo gramoza in proda se je dvigala 0.50 m visoka plast, sestojeca iz kamenja, blata, opeke, ilovice itd., vse le slabo med seboj spojeno, nad to podlago se je pa dvigal pravi zid, sestavljen zelo neredovito tudi iz dokaj obklesanih kamnov, v glavnem pa kar iz lomljencev, okroglega kamenja in malte, na najvišjem mestu visok 1.10 m. Razlika med njegovo strukturo in zidovjem »hiše« je očitna. Povprečna širina zidu je 0.50 m. K označbi zidu je povedati, da stoji popolnoma na planu hišnega objekta ob Bleiweisovi cesti in ne more biti dvoma, da je istodoben, pač pa kaže njegova okolica lice nekakega splošnega smetišča, ki je služilo v vseh dobah. Zahodno in vzhodno od zidu je bila v višini fundamentov opazna plast sivoumazane prsti, ilovice in blata, nekaka greznica. V njej in nad njo se je nahajalo mnogo črepij, stekla in loncev, kosti in druge šare. Profil tega blatnega sloja je segal zahodno prav v zemljišče severno od prostora IV, vzhodno pa v bregove na stavbišču nahajajoče se mlake V. Ob južnem koncu zidu pri N, zahodno

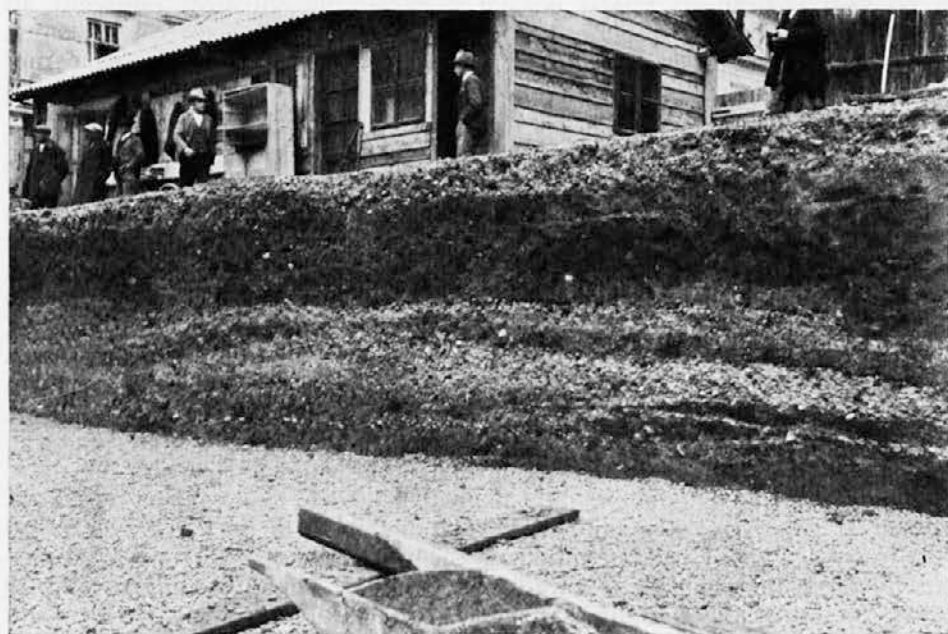

Pod. 24. Kamniti cippus.

ob temelju je ležal odbiti kamniti cippus (7004) z motiviko jerbasa (pod. 24).

V izkopu 4-50 m južno od zidu se je v profilu zemljišča 0-50 m nad dnom pokazala bela plast 0-10 m višine, sestojča iz zelo drobnega peska in malte. Pod njo je ležal 0-20 m debel sloj nasute opeke, kamenja in podobnega materiala. Ta belkasti trak je znašal od zahoda na vzhod (ed) 2-90 m, od severa na jug (fe) 4-50 m. Kakšen je njegov smoter, ni razvidno, morda je bilo to nekako nasuto dvorišče.

Vzporedno s tem zidom so ležali na stavbišču sloji nekdanje ceste, ki se je prvič pokazala v izkopu ob Gregorčičevi ulici (pod. 25). Cesto je bilo mogoče zasledovati v 3 prerezihi: ob Gregorčičevi ulici (gh), pri izkopu sredi stavbišča (ij) in v profilu (kl) zemljišča v kotu med zgradbo Trgovskega doma in stanovanjsko hišo TOI, to je nad mlako V talne vode. Profil ob Gregorčičevi ulici je ležal v stavbni liniji o. 6-50 m vzhodno od kota Gregorčičeve ulice in Bleiweisove ceste in je bil dolg 6-50 m (gh). Rimski sloji ceste morejo biti samo spodnji sloji (na naši sliki zelo dobro vidni), ki leže 2-60 m pod nivojem trotoarja v Gregorčičevi ulici in segajo do okr. 1 m nad dnom stavbišča. To stanje je precej enako na vseh treh profilih. Nad rimskimi sloji se nahaja večja vrsta nasutin mlajšega datuma, ki profil in podobo ceste močno zabrisujejo. Širina profilov je, kolikor je bilo mogoče zanesljivo meriti, o. 6-40 m. Smer ceste gre diagonalno preko stavbišča in je njen profil v bregovih nad mlako zelo dobro viden. Na drugih mestih je ni bilo mogoče zasledovati, risanje slojev je bilo izključeno. Omeniti moramo, da se smer te ceste, ki gre vzporedno ob zidu NO, popolnoma krije s smerjo drevo-

Pod. 25. Profili ceste pod Gregorčičevo ulico.

reda, ki vodi ob tivolskem ribniku k podturnski graščini, danes seveda ni med obema deloma nikake zveze. Načrt mesta Ljubljane iz l. 1829, ki ga je izdelal major Reich, navaja kot vzhodni podaljšek tega drevoreda proti Bleiweisovi cesti še vedno neko stezo, ki je kasnejši načrti (na pr. Blasnikov po l. 1853) nimajo več, ker je bila z regulacijo ceste in z novimi stavbami uničena. Brez dvoma moramo videti v njej preostanek stare prometne zveze, ki je vodila iz mesta pod Tivolskim vrhom v Šiško in ki so jo položili že Rimljani. Nekje za poslopji Trgovskega doma in okolice se je morala pot stekati skozi blizu ležečo obzidje v mesto Emono in bi bila to nova, doslej nam nepoznana rimska cesta v Emono.

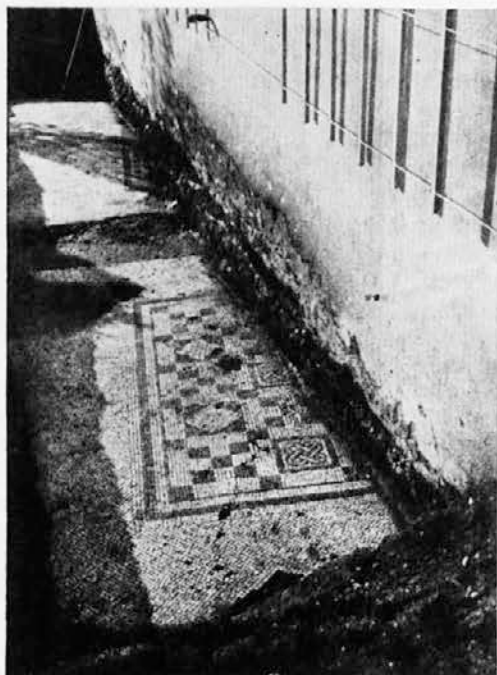

Pod. 26. Kamnita glava.

Na stavbišču so razen na teh treh krajih našli tudi na nekaterih drugih točkah nekaj predmetov, dasi popolnoma brezpomembnih. Na točki m, ki so jo delavci imenovali nekakšno »sežigališče« (odkrito pred 6. marcem 1933), so našli okajeno kamenje, oglje in kosti, v dolžini 6 m proti Bleiweisovi cesti. Na točki n so dne 9. in 10. marca v enakem položaju na dnu stavbišča našli ostanke kosti, lesa, oglja, odlomke bronastih predmetov in črepinje, razen tega bronast novc z nejasno podobo cesarja na licu (Valerijan, Galien[?]) in figuro vojaka med standartama, CONCORDIA MIL na hrbtu. Tu je bil najden železen ročaj noža s tremi bronastimi obročki na železnem ušesu, gotovo ne rimsko. Na točki o je bila 15. marca najdena kamnita glava (7005, pod. 26), predstavljajoča neko božanstvo, poldrug meter severno odtod bronasti rimski novc (14. marca) s figuro enega zgodnejših cesarjev na licu, z žensko figuro z rogom obilja med SC na hrbtu. Zemlja v bližini teh najdišč, kjer še ni bila izkopana, je bila v spodnjih legah popolnoma počrnela, vse je napravljalo vtis, da imamo tu opravka z odlagališčem.

Ostale rimske najdbe.

Iz Ljubljane nam je tu najprej omeniti stavbišče vile dr. Vrhunca v Gorupovi ulici št. 9. Na vrtu te vile leži srednji in severni del hiše XIV. Schmidove razprave o Emoni, dočim leži pod vilo del zapadnega kompleksa iste hiše. Pri izkopavanju temeljev za vilo so te po Schmidu odkrite stvari prišle žal ponovno na svetlo in po sili razmer so danes tudi uničene. Nič manj temeljito se ni to uničevalno delo izvršilo na vrtu vile, zlasti pri izkopavanju bazena in pri postavljanju vrtnega zida med parcelo Vrhunc in Golob, kar se je zgodilo letos. Da omenimo samo poslednji primer, sta tu postala žrtev zidanja oba krasna mozaika prostorov 40 in 41 hiše XIV. (Schmid, Emona, Taf. XIV. ter Abb. 77, 78) in to na ta način, da so pri polaganju temelja za vrtni zid, ki gre ravno po srednjih plasteh mozaikov, te kar uničili. Kaj je s severnimi njihovimi deli, nam ni znano, južni so prišli na dan letos 18. septembra na vrtu ravn. g. Goloba v Gorupovi ulici pri odnašanju prsti za saditev sadnega drevja, in sicer v malenkostnih ostankih kot kaže pod. 27. Mozaika je dal muzej dvigniti iz zemlje. Tega primera ne omenjamo iz deplacirane pietete do starin, nego kot poučen primer današnjega stanja nekih področij spomeniške prakse. Prav ob tej zgradbi je v komisiji sodeloval tudi Narodni muzej

Pod. 27. Ostanki mozaikov na vrtu
ravn. g. Goloba.

in amorja (najdeno 8., 12. in 14. oktobra 1932).

Rimski zid so ohranili pri gradnji hiše M. Hrovatin na Rimski cesti poleti 1931. Gradbeni vodja arh. Valentinčič ga je dal konservirati v kleti hiše. Nadaljevanje zidu so zasledili poleti 1931 pri novih gradnjah v Gregorčičevi ulici, vendar je to točko zabeležil in preiskal že Schmid l. 1916. Ob podiranju Lukmanove hiše v Gradišču je bil 29. septembra 1931 prepeljan v muzej rimski nagrobnik CIL III 3851, ki se je dotlej nahajal v veži omenjene hiše (gl. članek prof. Sarie, str. 7). Za muzejske zbirke je bila kupljena 1932 glava ženske figure (pod. 28), predstavljajoča Kibelo ali sorodno božanstvo. Glava je iz grobozrnatega marmorja in po vsej priliki odsekana od nekega reliefa tujega izvora (6924). Enako ni našega izvora 0·12 m vis. bronasta statueta Merkurja (pod. 29), ki je bila kupljena letos za zbirke Narodnega muzeja (6998) obenem z Domicijanovim novcem.

Izmed najdb novcev je omeniti najprej pet rimskih republikanskih novcev, ki jih je našel delavec Grčar Jožef pri polaganju kanala za banovinsko stanovanjsko hišo v Igriški ulici 28. dec. 1931. Ležali so sprijeti v kepi prsti 5·20 m globoko pod nivojem (gl. Glasnik Muz. dr. za Sl., XIII., 17 sl.). Isti je 9. sept. 1932 prinesel v muzej bronast novce, omenjen na str. 37. V vinogradu med Sv. Miklavžem in Trebevnikom pri Bušči vasi je našel g. Nagy Karol srebrn denar Sergijcev. Na a. je ošlemljena glava Rome na desno, levo napis ROMA, desno EX S(enatus) C(onsulto), r. figura jezdeca, pod njo Q(uestor) ter SERGIUS (SI)LUS (Babelon, Monnaies d. l. rép. rom. II, 441 sl.). Novce je razmeroma dobro ohranjen. Neki dijak je prinesel 13. sept. 1931 malo bronco nezna-

kot spomeniška oblast po svojem zastopniku v smislu novo formuliranega mestnega gradbenega reda in je bila v protokol izrečno postavljena točka, da se mora z ozirom na spomeniški značaj zemljišča o vsaki najdbi obvestiti muzej. To pa se ni zgodilo in nam taki primeri ponovno dokazujejo, da je pravno stanje spomeniškega in muzealnega dela v Jugoslaviji zaradi pomanjkanja zakona ne le primitivno, nego tudi za razvoj naše znanstvene kulture škodljivo.

S tega zemljišča so prišli v muzej samo paberki, 2 bronasta novca, od teh prvi as, a. M. AGRI-PPA. L. F. COS. III., rs. stoječi Neptun, SC (gl. Bernhart, Hdb. zur Mzkde. d. röm. Kaiserzeit, Taf. 4, 10), drugi novce mladega Avgusta z nečitno legendo na a., SC M (?) AECILIVS (?) na r., dalje glinast lonček in izbit pokrov svetilke s figurama delfina

Pod. 28. Kamnita glava
ženskega božanstva.

nega izvora (a. IMP. CONSTANTIVS P. F. AVG, r. GENIO POPVLI ROMANI, figura zbrisana). Na Cesti na Rožnik, blizu vile Korenčan, je bil okrog 24. avg. 1933 najden bronast novc cesarja Vespazijana (na r. podoba nekega oltarja). Več rimskih novcev je bilo najdenih ob poglobljanju struge Ljubljaničice, večinoma so zelo slabo ohranjeni in iz različnih dob, pomešani z novejšimi, 24. jul. 1933 je bil kupljen bronast novc cesarja Maksencija, ki je boljše ohranjen (a. IMP. MAXENTIVS P. F. AVG., r. CONSERV. VRB. SVAE, v sredi napisa podoba templja Jupitra Kaitolinskega, pod njo A O T (?). En novc Valentiniana I. je zadržal lastnik nove gradbe v Gregorčičevi ulici zase.

Neznanega izvora je glinasta nagrobna svetilka z znamko PVLLI (inv. št. 6923) in razbita steklena črpalka (inv. št. 7001), ki ju je muzej prejel v teku letošnjega leta.

Med rimskimi najdbami z dežele, ki so nad vse skromne, nam je omeniti one iz Sv. Lovrenca ob Temenici na Dolenjskem. Tu prihaja ob raznih prilikah na dan raznovrstno gradivo, muzej je kot zadnje prejel odondod rimsko železno podkev (inv. št. 6997). Duh sv. g. Šašelj je te najdbe opisal v drobni brošurici »Sv. Lovrenc ob Temenici na Dolenjskem in njegove izkopnine« (Ljubljana, 1933). Zaenkrat moremo to samo omeniti. Konec meseca junija 1932 je bila javnost po časopisju obveščena o najdbi prastarih grobov v Cerovem logu pri Št. Jerneju na Dolenjskem. Ozemlje okrog Št. Jerneja je stvarno spomeniško zelo bogato, toda topot ni bilo razloga za kako navdušenje. Na občinski omajni nad Cerovim logom je prišla na dan mistifikantna najdba ostankov obeska in bronastih žic, med njimi pa prstan iz aluminija, napravljen brez dvoma iz šrapnelskega vžigalnika, kakor smo jih imeli mnogo priliko videti med svetovno vojno.

Ob isti priliki si je podpisani ogledal ostalino zbirke pok. Kušljana, ki se nahaja v lasti g. J. Pirkoviča v Št. Jerneju. Večino preostalih predmetov tvorijo predzgodovinske najdbe, med njimi nekatere zelo lepe. Iz rimske dobe se v zbirki nahaja še lepa množica rimskega denarja, ki bi ga bilo treba pregledati in urediti. V zbirki se nahaja tudi korespondenca pok. Kušljana z dunajskim dvornim muzejem in drugimi zaradi izkopavanj. Iz Polhovega Gradca je muzej prejel 5. apr. 1933 kos vodovodne cevi, prinesel jo je insp. g. dr. R. Andrejka. (V Glasniku, XI., str. 33 je ob tej priliki popraviti, da je cev, ki jo je muzej tedaj prejel iz Pirošice pri Cerkljah na Dol., od hišnega vodovoda in ne od glavne napeljave iz vasi Izvir v Pirošico). V Hotemežu pri Radečah leži pred bivšim gradom Gutmannsthala več rimskih kamnov, očitno delov neke stavbe, kapele ali podobnega. Nekateri izmed njih so verjetno tvorili podij pri stopnišču, na enem je na profilu preko cele dolžine vpraskana popolnoma nečitna in dvomljiva vrsta črk. Kamni leže tam že zelo dolgo, po posebnem obvestilu pa jih je podpisani 27. jun. 1932 pregledal in zabeležil.

2. Predzgodovinsko.

Neolitsko.

Omeniti nam je treba tu najprej sekiro iz serpentina (inv. št. 6712), precej poškodovano, ki je bila najdena ob gradnji ceste Pluska—Litija približno pri km 1.5—2 od Radohove vasi, kakih 100 m od gradu Selo.

Pod. 29. Bronasta statueta Merkurja.

(Pod. 30.) V muzej jo je prinesel inž. Rueh, najdena je bila še l. 1924. Inž. Baumgarten iz Maribora je 13. maja 1932 izročil muzeju 4 osti sulic, ki izvirajo iz St. Jerneja na Dolenjskem. Največja izmed njih (inv. št. 6705) je iz kresilnika, ostale (6706—08) so iz kremenjaka (pod. 31). Tipi se strinjajo s kamnitimi artefakti z Ljubljanskega barja. Na Jesenicah je bil najden bronasti kelt z uhlji zgoraj (inv. št. 6704), ki ga je našel g. Lappuh (pod. 32).

Pod. 30. Sekira iz Radohove vasi.

Pod. 31. Kamniti artefakti iz St. Jerneja.

Pod. 32. Kelt z Jesenic.

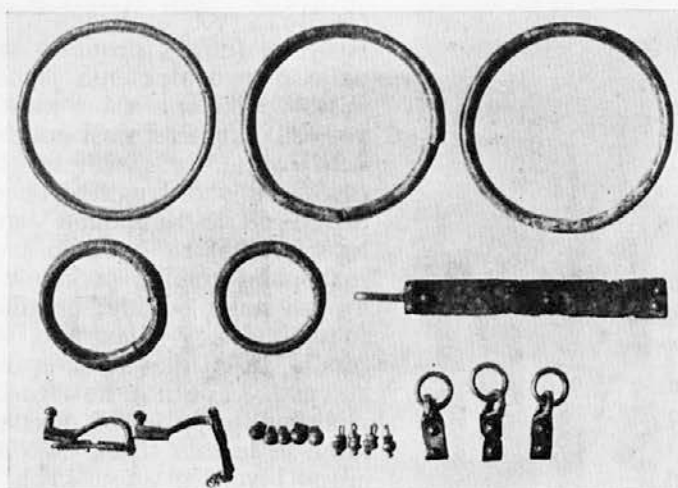
Železna doba.

V arheologiji starejše železne dobe na Kranjskem zaznamujemo v teh letih dva dogodka, ki sta pomembno obogatila naše dosedanje znanje o stoletjih »hallstattske« kulture, pa tudi naše zbirke s teh področij. Kot prvi važni dogodek moramo imenovati izkopavanja prof. Schmid na Vačah (1932, 1933), na Kučarju (1932) ter v Podzemlju (1933) v Beli Krajini, o katerih bo izčrpneje poročal itak prof. Schmid sam, ki jih pa mi moramo omeniti. Lani je prof. Schmid odkril na Vačah prve sledove nekdanje naselbine (»Slovenec«, 1. sept. 1932), ležeče na grebenski terasi, imenovani Na Kroni. Z letošnjimi nadaljevanji izkopavanj pa je lani pridobljeno sliko ne le izpopolnil glede množine predzgodovinskih bivališč, kovačij in topilnic, ki jih je našel letos, nego tudi v kronološkem pogledu s stratigrafskimi dognanji, kjer se v slabih obrisih kaže kontinuiteta življenja na Vačah nekako od prvih stoletij 1. tisočletja pr. Kr. do rimske dobe. Če bi se to obistnilo, bi to dejanje pomenilo za našo predzgodovino silno mnogo, dobili bi domačo kronološko podlago, ki bi jo bilo v sledečih dobah spopolniti in kontrolirati z drugimi našimi najdišči. Toda že ne glede na to moramo pripisati odkritjem prof. Schmid veliko važnost, ker je naselbina na Vačah prvi primer predzgodovinskega bivališča na Kranjskem iz poneolitske dobe in ker nam jasno govori, da leže naloge naše arheologije, kolikor hoče biti ta realna in znanstvena, samo v tej smeri. Iz abstraktne in prav učenjaške tipologije form, ki je doslej služila za podlago naši in celi vzhodnoalpski kronologiji in ki jo je tako uspešno gojilo nerazumevajoče delo tujih arheologov, bomo vendarle prešli k drugačnemu delu in prof. Schmidu gre tu neomejena zasluga.

Razen na Vačah je prof. Schmid kopal tudi v Beli Krajini, tako lani (»Jutro«, 16. sept. 1933) kot letos (»Jutro«, 25. avg. 1933). Tudi tu je na Kučarju odkril sledove stare železarske in rudarske obrti (hišo, topilnico, kovačnico, mnogo železne rude itd.). Predmeti iz obeh krajev so last Narodnega muzeja v Ljubljani, tudi stroški za delavce pri letošnjih

izkopavanjih na Vačah gredo na račun Narodnega muzeja, vse ostalo pa oskrbuje prof. Schmid sam iz svoje nesebične ljubezni do znanosti.

Kot drugi važni dogodek moramo omeniti skupino predzgodovinskih predmetov iz zbirke Marije Antoniette, vojvodinje Mecklenburg, ki so prinesli v dosedanje muzej. zbirke uvaževanja vredno

Pod. 33. Bronasti predmeti z Vintarjevca.

novo gradivo. Na povabilo njene Visokosti je meseca maja 1931 vodstvo Narodnega muzeja v njeni vili na Bledu odbralo iz prehistorične zbirke predmetov, izkopanih in najdenih v naših krajih od pokojne vojvodinje-matere, skupino predmetov, ki obenem karakterizirajo splošno gradivo zbirke in izpopolnjujejo dosedanje muzejsko gradivo. Ker je bila zbirka namenjena za prodajo v inozemstvo, kjer se zdaj nahaja, je bilo treba upoštevati poleg ostalih tudi to dejstvo. Z bronastimi predmeti so zdaj iz zbirke pri nas zastopana sledeča najdišča: Gora pri Šmarju, Št. Vid pri Stični, cesta Šmarje—Lipoglav, Sv. Križ pri Mokronogu, Vir pri Stični ter Vinica v Beli Krajini (laténsko). Odtod izvira večinoma tudi odbrana keramika. V celotni zbirki vojvodinje pa je zastopanih mnogo več najdišč, nekatera — določena — slede: Glogovica pri Št. Vidu, Gora pri Šmarju, Gradišče pri Stični, Pančičale, Pece pri Št. Vidu, Stična, Sv. Križ pri Mokronogu, Šmarjeta, Št. Vid, Vače, Vinica, Vir, Vagenšperk, Zagorica pri Čatežu, Zaka, Družinska vas, Bela cerkev. V gradivu, odbranim za muzejske zbirke, predstavljajo posebno važnost nekateri predmeti z Gore pri Šmarju in laténske najdbe iz Vinice, ki spopolnjujejo doslej znano in zastopano tipologijo fibul. O vsem tem bomo poročali ob drugi priliki, gradivo samo je že razstavljeno v posebni vitrini v dvorani hallstattske dobe.

Izmed ostalih pridobitev predmetov iz starejše železne dobe moramo na prvem mestu omeniti grobove nad Vintarjevcem pri Šmartnu (Litija). Dne 21. apr. 1931 je posestnik Alojz Hauptman (Vintarjevec, 10) prinesel v muzej vrsto predmetov iz hallstattske dobe, ki so jih našli v neki gomili na Šumberku (kota 534 nad Vintarjevcem avstrijske specijalke, St. Peter und Paul = Vintarjevec). Gomilo so prekopali okrog 19. apr. 1931, in sicer sta se v njej nahajala dva grobova, ženski in moški, eden zraven drugega. Ko sem letos obhodil te kraje, sem na omenjeni gomili še našel ostanke kosti (noge, lobanja) in črepinje posod iz rdečkaste, zelo s peskom mešane gline. Iz teh grobov smo prejeli l. 1931 sledeče predmete: 3 večje zapestne obroče iz bronaste pločevine z graviranimi linijami (enega od teh od Žandarmerijske postaje v Litiji, inv. št. 6670, ostala dva 6669, pod. 33); 2 majhna zapestna obročka iz bronaste pločevine svitkasto nažlebljene površine (6671, pod. 33); 2 samostrelski fibuli čertoške oblike na verižici, ena zlomljena (6173, pod. 33), odlomek živalske čertoške fibule

Pod. 34. Železni predmeti
z Vintarjevca.

(6676/77), več pločevinastih obeskov na obročkih iz brona (6674), bronaste jagodne obeske (6678), dalje mnogo steklenih jagod od obeskov, 1 bronasto spono opasača s punciranimi črtami (6668, pod. 33), koničasto ost sulice iz železa (6666), listnato ost sulice iz železa (6665), železno sekiro (6667) in več drugih drobcev (pod. 34). Ob isti priliki mi je Hauptman Janez pri pregledovanju terena takoj za cerkvijo na Vintarjevcu pokazal razkopano gomilo, iz katere je imel shranjen le drobec neke posode; gomilo da so razkopali neznan ljudje. V vinogradu, ležečem pod robom te gomile, je bil najden železen nož hallstattske oblike (pod. 34 desno), na terasi, kjer se danes nahaja vinograd, je pa nekoč morda stala naselbina, kajti teren ni le zelo sličen položaju na Vačah, nego za mirno bivališče v tem kraju najpripravnější. Geografska lega teh najdb, nahajajočih se na bregovih doline Črnega potoka, nam nekako tolmači njih pojav. Dolina Črnega potoka je najkrajša zveza Zasavja z dolenjsko stranjo. Z Vač, kjer se je naha-

jalo važno kulturno središče, je tedanji človek preko Litije in Šmartna zavil v dolino Črnega potoka na sedlo, kjer leži danes selo Debeče in odtod šel bodisi na desno (čez Metnaj) na Stično, kjer se je nahajala naselbina (najdbe iz Stične, Gradišča, Vira itd.), ali pod Javorjem na levo v smeri na Temeniško dolino, kjer imamo koj v okolici Št. Vida zopet polno sledov nekdanje naselbine. Obljuden je pa moral biti tudi vzhodni breg doline Črnega potoka, kajti tam leži Vagenšperk in za njegovo okolico vemo, da jo je prekopala pokojna vojvodinja Mecklenburška. Nekatero najdbe se od tu nahajajo v vojvodski zbirki.

Na drugi, vzhodni strani grebena leži vzporedno ob dolini Reke Vel. Kostrevnica. Tudi od tu so javili v letošnjem letu (18. aprila 1933), da so naleteli na hallstattske izkopsnine, ponoven dokaz, kako je bilo Zasavje v onem času poseljeno.

Predmete iz bronaste, starejše in mlajše železne dobe hrani zgoraj omenjena zbirka pok. Kušljana v Št. Jerneju na Dolenjskem. Iz Selc je prišla v muzej koničasta železna ost sulice (pod. 35, 6702), najdena pri opekarni pod Dobovnikom (blizu Selc). Od ge. Rušnov (Sevnica ob Savi, 54) je muzej kupil (23. avg. 1933) bronast masiven zapestni obroč svitkaste oblike (6717). Iz Sv. Križa pri Kostanjevici je prve dni meseca oktobra 1933 prinesel g. Glinšek Franc črepinje hallstattskeodobne keramike in zlomljeno bronasto zapestnico, najdeno na njivi mlinarja Alojzija Hribarja.

Izmed laténskega gradiva omenimo železen nož z ohranjenim ročajem (pod. 36, 6703), ki ga je muzej izročil g. kaplan Tomazin v Cerkljah pri Krškem. Nož je iz Neviodunuma (14. sept. 1933). Poznatlaténsko-provincionalnorimsko fibulo (6610) je l. 1923 izročil muzeju prof. Seidl od posestnika J. Božiča iz Smolenje vasi pri Novem mestu. Med rimskodobno gradivo spadajo enako

Pod. 35.
Ost iz Selc.

Pod. 36.
Nož iz Nevio-
dunuma.

iz poznolatenskih oblik izvirajoče fibule, kakršnih eno (6713) je muzej prejel iz ilovice na Mekinjah pri Stični (23. maja 1932).

Končno nam je omeniti še majhno bronasto statueto Herkula (8 cm vis.), ki jo je l. 1926 (8. okt.) prinesel v muzej neki dijak (pod. 37, inv. št. 7000). Kipec predstavlja moško figuro z odlomljeno a dvignjeno desnico, ki je držala kij, levica drži tesno ob telesu levjo kožo. Na glavi ima figura peterogljato zvezdnato pokrivalo, stoji pa na nekakih nastavkih, ki so očitno od nečesa odlomljeni. Kip kot tak nas s svojo sestavljenostjo navaja k temu, da utegnemo imeti v njem lokalno (italsko?) kopijo klasičnega motiva. Herkul z zvezdnatim pokrivalom je v klasičnem repertoriju precej redek motiv, Reinach, *Repertoire d. l. statuaire II.*, 220, 3 in 2, pri naša dva primera, brez dvoma je ta tip že tu sestavljen iz več upodobitvenih tradicij, zato je upoštevati zlasti dvoje stvari: kje je prvotno nastal motiv tega pokrivala in kakšna je njegova prvotna oblika. Primeroma je ta motiv številneje zastopan na figurah Larov in Genijev (Reinach, ist., 501 sl.), kjer pa se približuje bolj jasno rastlinskemu predmetu, dasi je verjetno, da tudi ta ni njegova izhodna oblika. Skoraj gotovo bomo morali v razvoju tega ljudskoumetniškega tipa kot prvo za nas otipljivo likovno tradicijo smatrati nebeška božanstva starogrškega slikarstva. Na italških, močno lokalno-prehistorično vplivanih tleh je ta motiv doživljal najrazličnejše metamorfoze, kakršne imamo priliko opazovati v vsaki ljudski umetnosti, ki ji kip brez dvoma pripada. Ker nimam pri roki nikake druge literature, omenjam samo kipe moških figur z zvezdnogljatimi pokrivali iz Metropolitanskega Muzeja v New Yorku (Richter, *Greek, Etruscan and Roman Bronzes*, New York, 1915, nr. 170 sl.), toda kot je razvidno iz literature ist. str. 100, je takih kipov po muzejih zelo mnogo in to ne samo iz Etrurije, nego tudi iz Galije in ostalih provinc. Zato je prav z ozirom na sinkretistično-predzgodovinski značaj figur dokaj neutemeljeno, jih na podlagi tega atributa interpretirati kot primere določenih izvestnih božanstev (Helios, Asklepios, italško božanstvo, Lar, Genij itd.), ta motiv se nahaja povsod, je vsesplošna last ljudske umetniške fantazije, za ikonografsko identifikacijo pa se moramo v vsakem primeru posebej posluževati samo vsakokratnih drugih atributov. Kronološko ga ne moremo uvrstiti v nikak zelo določen čas, kar je usoda skoro vsega gradiva malih bronastih statuet (Richter, ist., 101), v svrhu točnejše lokalizacije pa prim. povsem slične figure iz Vzhodnih Alp, na primer iz Gurine (Meyer, *Gurina*, t. XI, 8 ter na str. 48, op. 7 navedeno gradivo).

Pod. 37. Bronasta statueta Herkula.

Ko zaključujemo to poročilo, se nam vsiljujejo v pero iste misli, ki smo jih zabeležili že prej, namreč neverjetna slučajnost in enostranost gradiva, ki leto za letom prihaja na dan in ki kljub neki relativni množini ostaja za celoto vendarle zelo neplodna. Človek se mora nad vsem mnogokrat zamisliti in ker je to v neposredni zvezi z osnovnimi vprašanji ter pogoji muzealno-znanstvenega dela, velja njegova pozornost zlasti uredbi tega znanstvenega področja pri nas.

Muzeji Jugoslavije čakajo že dolga leta, da izide njihov zakon, ki bi določil osnovna razmerja praktičnega in ostalega spomeniško-varstvenega raziskovalnega dela. Ker trpi naša muzealna kultura od tega samo škodo, je želeli, da bi se to stanje čimprej odpravilo in uredilo na smotrni

zakonski osnovi. Mi si ne moremo misliti, da bi bila reorganizacija in poživitev katerekoli stroke muzejskega dela in kulture odvisna od česa drugega nego od primerne regulacije tega po vsem kulturnem svetu tako čislane in negovanega, pri nas pa zanemaranega področja. Muzeji so vsepovsod stebri narodne kulture in stoje na prvih mestih, že davno je premagana predstava, da mora biti muzej skladišče petrificiranih objektov in nepotrebnih stvari, muzeji so postali prava žarišča ljudske prosvete. Menda ni potreba poudarjati, da bi naši muzeji že v tem ljudskoprosvetnem delu rabili danes izdatnih sredstev za prilagoditev modernim zahtevam, kaj šele v znanstvenem. Izmed nalog, ki bi jih taka organizacija in reforma morala potem v prvi vrsti vršiti, hočemo omeniti samo eno, ki jo čuti danes že tudi izven stroke stoječi znanstvenik. Na našem ozemlju se je v preteklosti križalo toliko kulturnih krogov, da bomo še dolgo čakali, preden bo njih slika v potrebni jasnosti pred nami. Zgoraj smo omenili, kako se prav s Schmidovimi izkopavanji polagajo temelji bodočemu raziskavanju, upajmo in prepričani smo, da bo edino tako delo lahko pojasnilo ter izpolnilo ono vrzel, ki na pr. zija v naši predzgodovini med naselbino na Barju in začetkom železne dobe. In takih vrzeli je še mnogo. Toda kakorkoli je to važno in pomembno, moramo vendarle priznati, da se je čas približal, ko bi morali kaj več vedeti tudi o staroslovenski dobi našega ozemlja, ki je slejkoprej enako temna. V rokah onih, ki določajo celokupno usodo naših muzejev, galerij in sorodnih zavodov, leži tudi rešitev tega važnega vprašanja.

Résumé.

Bericht der archäologischen Abteilung des Nationalmuseums in Ljubljana.

Im Bericht der archäologischen Abteilung des Nationalmuseums in Ljubljana über die Jahre 1931—1933 werden zuerst die römischen Funde erwähnt. Zunächst wird die Fortsetzung des römischen Gräberfeldes an der Tyrševa cesta (früher Wienerstraße) besprochen, die das Nationalmuseum gelegentlich der Anlage des Hauptkanals in dieser Straße im Sektor von der Vilhar — bis zur Linhartstraße untersucht hat (vergl. Abb. Nr. 1). Bei dieser Gelegenheit ergab sich, daß sich hier das Gräberfeld von den im Glasnik, XI, 1930, 27 ff erwähnten, auf dem Gebiet der Staatsbahnen liegenden Gräbern noch um 358.3 m weiter nach Norden erstreckt, so daß die letzten Gräber knapp an der Linhartova c. liegen. Im Ganzen kamen 58 Gräber an den Tag, die zum großen Teil bereits zerstörte Aschenurnen enthielten. Im Übrigen waren die meisten Gräber mit Plattenziegeln bedeckt, nur das Grab Nr. 6 enthielt eine kornische Steinurne und die Gräber 1 und 52 Steinsarkophage. Das ganze Gräberfeld befand sich in sekundärer Lage. Von den Grabbeigaben seien besonders hervorgehoben: 3 Glasschalen (Abb. 2 a—c), ein gläserner Schöpflöffel (Abb. 2d) und ein Töpfchen aus Terra nigra (Abb. 3) mit zwei Reihen querliegender Ritzlinien. Im Grab 41 fand sich ein Sigillata-Becher (Abb. 10, 11) mit dem Rest einer Inschrift ... RANI, womit wir auch bei uns ein Beispiel der Firma OF MVRANI hätten (vergl. Knorr, Töpfer und Fabriken verz. Terra-Sigillata des ersten Jahrhts., 46). Außer dem Töpfer fand sich auch ein Sigillata-Teller (Abb. 12, 13) mit undeutlichem Stempel, an der Außenwand verziert mit gewöhnlichen Spiralmotiven, im Innern mit einem Kreis paralleler Linien. Im Grab Nr. 58 lag der Tontopf Abb. 15, während der Spiegel Abb. 16 nachträglich als Fund aus den auf dem Gebiete der Staatsbahnen gelegenen Gräbern ins Museum kam. Außerdem fanden sich in den Gräbern auch einige Lampen (Abb. 17 a, b), sowie eine Münze des Vespasian.

Ein zweiter wichtigerer Fund war heuer am 2. März auf dem Bauplatz der Handelsakademie an der Ecke Bleiweisova cesta und Gregorčičeva ul. zu verzeichnen. In den Schichten an der Bleiweisova cesta kamen hier Reste von Mauerwerk zutage (Abb. 18), die nach dem gegenwärtigen Fundbestande zu schließen, vier Räume von architektonisch unklarer Form umfassen (I, II, III, V). Das Mauerwerk war größtenteils noch in kleinen Resten über den Fundamenten erhalten und verhältnismäßig sehr regelmäßig (Abb. 21). Im Raum I fand sich ein Steinsarkophag mit Skelett und daneben zwei freiliegende Skelette. An der Stelle a lagen mehrere zerschlagene Quadern. Die unteren Seiten des Materials bei den Fundamenten CD, AB und beim Raum I waren rauchgeschwärzt. Die Räume III und IV erwiesen sich als Heizanlagen, im Raum III fanden sich 4 Sandsteinpfeiler und dazwischen viele Mosaikbruchstücke. Im Raum IV lag ein großer Haufen rauchgeschwärzter Steine, wohl eine Feuerstelle (Abb. 22). Über den nördlichen Teilen dieser Objekte standen Reste eines neueren Bauwerks, für welches teilweise das Steinmaterial der römischen Bauten verwendet worden war.

In der Mitte des Bauplatzes fand sich eine 9.20 m lange, schlecht gearbeitete Mauer in der Richtung NO. Am südlichen Ende derselben lag der untere Teil eines Grabcippus (Abb. 24). Parallel zu dieser Mauer zeigten sich die Schichten der einstigen römischen Straße, deren Profil sich besonders deutlich unter der Gregorčičeva ul. abhob (Abb. 25). Es wird dies eine neue Verkehrslinie sein, die über das benachbarte Grundstück durch die nahe Westmauer von Emona in die Stadt führte.

Der übrige Teil des Berichtes über die römische Zeit betrifft eine Reihe von republikanischen und kaiserzeitlichen Münzfunden, darunter einen, den Prof. Saria im Glasnik, XIII, 1932, 17 ff behandelt hat, weiters eine Bronzestatuetten des Merkur (Abb. 29), schönen, von einem Relief stammenden Steinkopf einer weiblichen Gottheit (Kybele?; Abb. 28) und verschiedene andere lokale Erwerbungen.

Aus prähistorischer Zeit ist außer verschiedenen neolithischen und späteren Kleinfunden besonders zu erwähnen eine Gruppe von Bronze- und Eisengegenständen aus den Hügelgräbern (mit Skelettbestattung) von Vintarjevec bei Litija (Abb. 33, 34), die an den Hängen des Črni Potok-Tales liegen, an der kürzesten Verkehrsverbindung vom Savegebiet (Vače) zum Tal der Temenica (Ringwälle von Št. Vid in Unterkrain und Stična). Unter den älteren Erwerbungen sei eine Bronzestatuetten des Herkules erwähnt (Abb. 37), die anscheinend nicht einheimischer Provenienz ist, sondern wahrscheinlich dem Kreis der italisch-ostalpenländischen figuralen Plastik angehört (zu vergl. Meyer, Gurina, S. 48, Taf. XI, 8).

Pravne starine slovenske v filološki luči.

J. Kelemina.

V tem prispevku je zbrano in filološko obdelano nekoliko važnejših izrazov naše pravne in socialne zgodovine; iz lahko umljivih razlogov so zlasti upoštevani odnosi kmetijskega življenja. V domači lepo se razvijajoči pravno zgodovinski literaturi je vsakdo moral občutiti kot velik nedostatek pomanjkanje vsestransko razčiščene strokovne terminologije, zajete iz narodnega besednega zaklada. Kar je polagoma prišlo pristnih domačih izrazov na dan, je priobčeno na stoterih mestih, tako da je bila evidenca skrajno težka. Radi tega se je pričelo rabiti skovanke, ki pa kaj slabo pristojajo razpravam o predmetu, tako tesno spojenim z narodnim življenjem.

Seveda je pri nas težje ko drugod nabirati pravno zgodovinske izraze, ker nimamo sodobnih literarnih spomenikov, pisanih v slovenskem jeziku. Vendar se pa da tudi iz tujih virov pridobiti marsikaj. V naših deželah se je razvila v občevanju med nemško gosposko in slovenskim kmetom nekaka »lingua franca« s prilično mnogimi slovenskimi elementi, ki se tičejo raznoterih pravnih odnošajev onih časov. Bil je v resnici velik čin, ko nam je Štrekelj razkril na podlagi Unger-Khullovega slovarja obilico slovenskih izrazov, ki se skrivajo v nemških urbarjih; za Štrekljem imenujmo še Kaspretja; sicer nas je pa skoro vsak preiskovalec tega predmeta opozoril na to in ono besedo, ki se da prav lepo uvrstiti v pravno besedišče. Zatem se najde v naših starejših besednjakih kaka beseda, ki bi jo v novejših delih iskali zaman.

Končno imamo še krajevna imena, čijih važnost za proučevanje starejše kulturne zgodovine se danes splošno priznava. Na tako važne izraze kakor *k a s e g*, *b l a g*, ki so docela izginili iz žive govornice, smo postali šele pozorni po studiju krajevnih imen. Ta nam služijo, ako so dvojezična, da točneje opredelimo pomene besed kakor *i m e n j e*, *l a s t i n a*, *s e l o*, *s e l j a n*... Prevodna literatura nemških originalov nam je ohranila tudi marsikaj, nasplošno je pa njen jezik nenaroden in torej v svrhe mojega članka ni prišel v poštev. Vendar je pa ta umetna terminologija važna za zgodovino knjižne slovenščine, ker se je na njeni podlagi razvil naš jurišni jezik.

Pri posameznih besedah sem skušal najprej ugotoviti ali podati njih prvotni pomen kakršnega nam razkriva etimološka razlaga. Zatem pomene, ki jih je beseda razvila v teku časa. Podrobno obdelovanje druge točke bi seveda prekoračilo meje mojega prispevka; to bo morala biti naloga posebnih monografskih studij.

Predočimo si na koncu še, kaj ima pokazati naš jezik v tem oziru. Od *s p l o š n o s l o v a n s k e g a b l a g a*, ki je pa čisto temnega izvora, najdemo pri nas približno to kar drugod, prim. naše sestavke *o p o l j e*, *v l a d i k a*, *h l a s t*, *r u h o*; rodbinska terminologija je v celoti tudi pri nas zastopana, dasi čisto le bolj v obmejnih krajih (*p a š e n o g*, *š u r j a k*). Pogrešamo

pri nas izraze kakor potpega, srb, lan, stopan, smrd, vina, causa. Od gotskih izrazov nam manjka čedo, sklegъ (kor. škilen, Schilling je, kazno, novejša sposojenka), g. dōmjan, soditi živi mogoče v koroškem dimljati, argwöhnen (Gutsm.); sokъ, accusator, sočiti. V besedi skutnik Schoßkind, Adoptivkind smo ohranili z germansko besedo tudi kos germanskega prava. Od ohranjenih besed naj opozorim na polk, tud, naziva za narod. Germanskega izvora sta mogoče besedi, ki jih sicer nisem obravnaval: krdelo, druhal. — Na avarsko dobo nas spominja ban, menda tudi kaseg, karogla, Banner.

Vse premalo se upošteva važnost kasnorimske dobe na naše pravno življenje, ki se kaže v izrazih kmet, blag, vod(a). Beseda kaznen, ki je pri nas in kajkavcih eden izmed temeljnih izrazov emfitevze, se je mogoče razvijala vzporedno terminu canon cerkvenega prava; prvotno: canon — kazen sistem cerkvenih nauk, zatem sistem podložniških dajatev. — V nemški dobi si naš jezik sprva skuša ustvariti z domačimi besedami terminologijo ustrezajočo nemškim institucijam, bodisi da napolnjuje stare besede z novo vsebino (zakon, postava), bodisi da tvori nove (priča, jutrnja, navod). Začne se pa zgodaj tudi sposojanje tujih besed (ropar), ki nam kasneje tako nemilo znakazuje obličje slovenščine.

K popolni sliki starejših pravnih odnošajev spadajo tudi — nesigurni sledovi slovenskega prava med Nemci: prim. pridrug, Geteiler, majar; naj omenim še Biedermannove Watschgerje, neke vrste posestnikov pri kraju Windisch-Matrei, ki jih je šlo osem na hubo (Kres, 1885, 481). Trstenjak misli na izvedenko iz besede *bačina, sh. baština, patrimonium. Prej mogoče: vačkar, Träger eines Beutellehens (kupljen lehen; tudi Sacklehen); č. váček, Watsack; nem. dial. Wätschger.

Na zapadu se kaže italijanski vpliv v obilici italijanskih pravnih izrazov, na vzhodu pa zelo močen madžarski; oboje je obdelano pri Mažuraniću, ki nam je v vsakem oziru neobhodno potreben.

Literatura. Kratice.

- Ak. Rj.: Rječnik hrv. ili srp. jezika. Na svijet daje Jugosl. Akad. Zagreb, 1880 s.
 Amira: Amira, Grundriss des germ. Rechts. 3. Aufl. Strassburg, 1913. Grundriss der germ. Philologie. 5 zv.
 Berneker: Berneker, Slav. etymol. Wörterbuch. Heidelberg, 1924 (A-M).
 Car.: Carinthia.
 ČJKZ: Časopis za slov. jezik, književnost in zgodovino.
 ČZN: Časopis za zgodovino in narodopisje.
 Dopsch: I. 1.: Dopsch, Die landesfürstlichen Urbare Nieder- und Oberösterreichs. — I. 2.: Dopsch-Mell, Die landesfürstlichen Gesamturbare Steiermarks (Öst. Urbare, I. Abt.).
 Grimm: Jakob und Wilhelm Grimm, Deutsches Wörterbuch. Leipzig 1854 s.
 Jaksch: Jaksch, Mon. hist. duc. Carinthiae.
 IMD: Izvestja muzejskega društva za Kranjsko.
 Kos: F. Kos, Gradivo za zgod. Slovencev v srednjem veku. 1902 s.
 Kluge: Kluge, Etymologisches Wörterbuch d. d. Sprache. Berlin, Leipzig, 1924. 10. Aufl. Nekompl.
 LMS: Let. Mat. Slov.
 Lexer: Lexer, Mittelhochdeutsches Handwörterbuch. Leipzig, 1872-8.
 Maž: Mažuranič, Prinosi za hrv. pravno-povjesni rječnik. Zagreb, 1908-22.
 Mell: Mell, Grundriss der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark. Graz, 1929.
 Meyer-Lübke: Meyer-Lübke, Rom. etym. Wörterbuch. 2. Aufl. Heidelberg, 1924. 3. Aufl. Nekompl.
 Mikl: Miklosich, Etym. Wörterbuch der slav. Sprachen. Wien, 1886.

MMV: Mitteilungen des Musealver. für Krain.

Razpr: Razprave, Izdaja Znanstveno društvo za hum. vede.

Sl. Pr.: Slov. Pravniki.

St. Ger.: Steir. Gerichtsbeschreibungen. Graz, 1914.

Štrekelj: Štrekelj, Zur slav. Lehnwörterkunde. Denkschr. der Ak. Wien. Phil. hist. Kl. 50.

Taid: Bischoff-Schönbach, Steir. und Kärnthische Taidinge. Wien, 1881 (Oest. Weistümer, Bd. 6. in Nachträge, 10. Bd.).

Unger-Khull: Unger-Khull, Steir. Wortschatz. Graz, 1903.

Weigand-Hirt: Weigand-Hirt, Deutsches Wörterbuch. 5. Aufl. Gießen, 1909.

ZZR: Zbornik znanstvenih razprav. Izdaja Prof. zbor. jur. fak.

Zahn: Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter. Wien, 1893.

Izraze, pri katerih stoji (J. Mal), je prispeval g. urednik, za kar mu bodi iskrena hvala.

babina, f. Erbschaft (Megiser). — Izvedeno iz *b a b a*, *b a b i c a*, f. avia, Großmutter (očetova, materina mati). Nasproti si stojita izraza *d e d i n a* (dedovina, dedščina) in *b a b i n a*; prvi ima izvor v očinskem, drugi materinskem pravu; zadnje moramo nastaviti za najstarejšo dobo tudi pri nas. — O pravem položaju žene pri Slovencih glej Babnik, LMS, 1883, 68; Kos, 2, št. 105. — V sh. menda nepoznano; AK. Rj. beleži: *b á b o v i n a*, f. imanje, koje od *o c a* ostane djeci; od tur. besede *bábo*, oče. Toda beseda *bábovina* do Meg. dob. ni bila zapisana.

bân, m. gospod, vladar. — Sposojeno iz mong. turškega *bajan*, adj. reich, begütert. Kot naziv dostojanstvenika izpričano shr. bg. p. Glasom krajevnih imen je bil naziv v rabi tudi pri Slovencih. 1. *Banja vas, danes Fohnsdorf, gor. Štaj.; 1141 Vansdorf, 1150 Vanesdor, Lessiak, Car. 112, 6. V okolici tudi Heunisches Lehen, 1265 (Zahn). 2. Baniči, n. Faning, kor., stare oblike Vanich, Venich, Vanich, curtifer in loco —, Jaksch, št. 306, 897. 3. Banja vas juž. Doberle vasi spet na Kor, n. Pfansdorf, nekoč Vansdorf. 4. Banja loka, obč. Sevnica (Smarje pri Jelšah), kraj. rep. Prim. ČZN, XX, 153, XXI, 66. — Ali je zapustil nadaljnji obrski naziv *t u d u n* kake sledovi pri nas, ni znano; slovenska oblika se je mogla glasiti tudi *čudun, glasom lat. oblike *zodan*, princeps Pannoniae (Kos II, 20). Središče obrske oblasti v Panoniji se je nahajalo ob Blatnem jezeru (Alföldi, Untergang der Römer, herrschaft in Pann. I); v goratih alpskih predelih pa so vladali *b a n i* nad slovenskim življem (Germanoslavica I, 40 s).

bandežati, vb. ital. Die Abstiftung von Haus und Hof: Kant ali zbendežanje od hiše in grunta; tudi s kantom od hiše zbendežati, Ces. dol. 1. 9. 1781 (J. Mal).

barm-blagô, n. premičnine, belokr. Malnerič, Tobolček, 30. — n. varnde habe.

barovčîn, m. Gemeindehirt, Herder. Na skupne pašnike je gonil živino *s o s e č k i n* pastir tkzv. barovčîn... Jeseni je hodil »po zbirci«... Pivko, ČZN, 8, 16 (S Ptujkega polja). — Menda izvedeno iz bera, Kollektur. — Besedo je ločiti od kajk. *b i r o š*, m. iz madž. *birus* Rinderhirt. — V Središču je v rabi *h e r t a r*, st. nem. Herter, Štrekelj Lwk.; Unger-Khull, 342; mitar, m. (Plet.); nutar, glej to. — D. Trstenjak piše varovčîn in spominja na staroruski varož, skotni dvor (LMS, 1877, 78!).

bernja, f. mera držača dva mernika in pol, Gozdanje na Kor.; Štrekelj, LMS, 1894, 5. — Kor. n. pern, kleines sackförmiges Fischernetz, srvn. bère, bav. bër, lat. pera, Schmeller-Frommann, I, 261.

besednik, m. Vorsprech, 1. oseba, ki je potrebna tožitelju kakor tudi obtožencu, da mu pomaga postaviti besedo na pravo mesto; vzeta je iz kroga kmetiskih prisednikov. Dolenc, ČJKZ, II, 78. glej pravdač. — Unger-Khull, 576, beleži še »Steurer«, ki zastopa ženske, kojih mož je odsoten ali vdove, pred sodnijo. Privzet je iz kroga sodnikov. Beseda Steurer je izvedena iz *debla s t i u r a*, pomoč, zatem davek; glej štibra; Steurer je pravni, sodni po-

močnik za stranko; glej pristav. 2. Vorsprecher pri sklepanju kupčij, Amira, 222.

***blāg**, m. blāg v a, f. Richter, Schöffe. Ta staroslovenski pravni naziv razkrije E. Kranzmayer v članku »Etymologische Beiträge zur Entstehung des karantanischen Herzogtums«, Car., 115 (1925), 69 ss. Beseda je substantivirani adjektiv stslav. bolgъ, slov. blāg, mild, edel, *reich; prim. blago, n. Gut, Vieh; nemško adj. reich: sb. Reich, Fürst; mong. turško bajan, reich begütert: in pri Slovanih »ban«. — Iz substantiva sta izvedeni dve krajevni imeni: 1. *Blažnja vas (lažna ves), n., Blasendorf; moderna slov. oblika je preobrazena, ko da je v podstavi adj. vlažen. Blažnja ves je sedež »Edlinga«, ki ga imenuje Sachsenspiegel »Richter«. On je važna oseba, ker ima na knežjem stolu čakati »voda« (glej to), ki se mu umakne le, ko je ta odgovoril na razna vprašanja v njegovo zadovoljstvo. Še danes kažejo v Blažnji vesi »Herzogshof«, kjer je bival rod teg blagov-Edlingov. K novo nastali vojvodski časti, pravi Kranzmayer, je bilo treba ustvariti tudi ustrezno plemstvo, ki se je potemtakem moralo razlikovati od plemstva, kakor so ga dotlej imeli Karantanci v tkzv. kasejih. To novo, služno plemstvo so bili »blagi«. Kot funkcija podkrnskega »blaga« se imenuje »Richter«; njegova čast je dedna. — 2. Sporočilo, ki ga imamo s Štajerske, nam pomore, da osvetlimo položaj »blagov« še z druge strani. V Halozah se imenuje l. 1440 Amtmansdorf ali Blasendorf. Ta kraj ni identičen z Apačami — Amtmannsdorf, temveč nam ga je iskati (po Slekovcu, Levcu, Pett. St. III, 178) v Sp. Stanošini ter Novi cerkvi; tukaj je bil nekoč gradič Gojkova (s pripadajočim posestvom) uradni sedež predstojnika (Amtmann) tamkajšnjih minoritskih posestev. Torej dobimo enačbo blag enako Amtmann, officialis; predstojnik provincije. Izraz za to funkcijo nam je doslej manjkal, glej sodja. — Naj zabeležim še Kranzmayerjevo mišljenje (l. c. 68), da je podkrnski »blag« naslednik virunskega judexa civitatis Carantanae. — Iz mask. blāg imamo moviran feminin blāg v a Edlingsfrau, Edlingerin. Ta beseda je še ohranjena v nazivu užitne gobe l. boletus herilis (herilis 'gospodski, gospodinji'), n. Kaiserling; po kranjskih krajih karželj; blagvo poznajo na štaj. vzhodu, v Prekmurju (blagev, blagve, gen., Trtkova); kajkavsko blanja (pokvarjeno pač iz blagva) LMS, 1894, 6; belokranjsko knežnica, Šašelj, Biserne I; na Krasu: jardana, žrdana iz furlanskega — Substantiv *blagstvo, *blāžstvo, blaštvo v poznamenovanje d o s t o j a n s t v a blagovega imamo n. prim.: inu nashiga Blagaftua tiga Rimfkiga za nemško: Unserer Reiche des Römischen, Gorske bukve, Dolenc, ČJKZ, II, 78. — E. Kranzmayer smatra, da se je beseda blāg razvila le pri Karantancih v navedenem pravcu, toda to bo treba še dokazati.

blagó, n. Gut, Vieh; strižno blago, Wollvieh, tudi shr. Vieh. — Prim. južnonem. Ware, f., possessio pecudum, posebno z ozirom na govedo, Grimm, sub Ware. — Za ostale pravne pomene glej Dolenc, ČJKZ, II, 76. — **blagovnica**, f. Vermögenserin. — **blago in dejanje**, n. beneficium, Lehen zlasti cerkven. Fevdna prisega, ČZN, VIII, 35 s. — Pač gol prevod za l. beneficium. **bogastvo**, n. Reich, imperium. V očenašu cel. rokopisa: pridi bogaftvu twaye, Kres, 1881, 173 s. — Prevedeno po nemškem rihhi, n. Beseda se ni uveljavila, Grafenauer, ČJKZ, VIII, 73. Prim. hrv. vladavina, kar je tudi umetna beseda (Mažur., 840).

bogati, vb. vogati, belokr., Šašelj, Bis., 2, 263; v o g a, f. vsi pri hiši ji pustijo vogo, po volji, da dela, kar hoče, jo ubogajo, l. c. 1, 316; pšenica me boga, gedeiht, bogati se s kom, mit jemand friedlich auskommen. — srvn. vagen, snv. willfahren, gehorsam sein, ge-vage, adj. Lexer, s. v. Ne iz folgen. — **božina**, f. Arme Leute, arme diet; nasprotno Herrenleute; gospoda. Socialna ločitev fevdalnega veka. »Graščina je pač imela tukaj (Pristava pri Ljutomeru) mlin s stopami, ki ga je po izročilu stavila b o ž i n a, t. j. tlačani,«

Kovačič, Ljutomir, 222. Na štaj. vzhodu se govori, bog, božen, namesto: ubog, ubožen.

***brak**, m. Hochzeit(?). Beseda je morala biti znana na štaj. vzhodu; tam poznajo še brakovica, f. Hochzeitskuchen, Novice, 1858, 141. — Besedo brak izvaja Bern. iz berō, brati; tam je navedena kot analogija vzamem, vzeti (se), sich ehelich verbinden, n. nehmen prav tako.

ceh, m. tudi ceha, f. Die Zunft, Innung; **cehmēšter**, cekmešter, cemešter, m. Zunftvorsteher, Kirchenpropst. Kajk. cacmešter, aedituus, Küster, Belost. — Nem. Prim. Strekelj, Lwk, 10.

cel, adj. voll, cela zemlja, Vollhube. — Ces. dol. 16. 8. 1782 (J. Mal); **cela gosposka**, Dominium, ces. dol. 13. 1. 1794 (J. Mal). — **celak**, **celoze mljak**, Ganzhübler, Ces. dol. 16. 8. 1782 (J. Mal); **celina**, **celica**, f. **celjščak**, m. celjski vagan; tudi pol vagana, mernik. — celšek, škaf celske mere, Drob. I, 167.

***čatar**, m. Plänkler, Tirailleur. Na mejah proti madž. se nahaja često osebno ime Čatar, Čatorič, Čatarič. — madž. csatar, m. Iz slov. četa postane madž. csata (Magyar. Et. Sz. 882); avstr. nem. die Tschatten, caterva militantium, der Zug; slov. povratna sposojenka čata, f. Hinterhalt. — Thomas Schatter »zadnji blag« je bil čatar. — Prim. ČZN, 20, 151; 5, 91.

čehulja, f. češuljek, m. Büschel; Flachsbüschel. — N. Zechling, Haarzechling, Unger-Khull, 316, 645; staronem. zehenling, t. j. deset pesti prediva; dajatev friz. podložnikov v Loki, Kos IV, št. 410. Slov. beseda nalikuje na oko izvedenkam h glagolu česati etc. Bern. 151.

činžnik, čimžman, čizman, m. 1. Zinsbauer, Zinser, Zinsmann, censualis; podložnik, ki plačuje zemljiški »činž« (kazen), nasprotno: Zinsherr. O cenžualih pravi Mell, Grundriß 72: die Zensualen befanden sich zwar im Zustand persönlicher Abhängigkeit, standen aber außer Verbindung mit einem Gut; prvotno so bili »freie Zinsbauern«, ki so se podali v odvetništvo kakega gospoda. 2. Kdor plačuje najemnino (Mietzins) in stanuje pri drugem kot najemnik; visokonemško je za to bolj običajno: Mietmann (Adelung Wb., s. Zinsmann). Na kmetih žive tako gostači, offerji i. dr. — Nemško; Strekelj, Lwk, 14. Pripomniti je treba, da ta beseda v slov. nima pomena sub 1., pač imajo Hrvati činženjak, cenžualista, Mažuranić 169; predlagam torej (glej kazen): kaznenec, nekaj sličnega je praznik. O pomenu sub 2. prim. Ramovš, ČJKZ, VII, 171.

čislo, n. Zahl, Rechnung, čislo »ali rajtingo« delati s kom, Dict. Schönk. — **čisel**, adj. čistla tlaka, gemessene Robot. Ces. pat. 1778, ČZN, 9, 133, glej tlaka.

črt, m. Rodeland. ***črtina**, f. — V krajevnem imenu: Zürsting, Zirsting pri Grebmingu, l. 1389 Zurting, l. 1449 Surting. ***črtinar**, Gereuter: kraj. ime Zirking, Gor. Avstrija, 1172 Cirtina, 1208 Cirtnaeren, Schwarz, Ortsnamen des östl. Oberöster., 55; ČZN, 1930, 121.

danja, f. vectigal, Cit. pri Wolf-Cigaletu sub Abgabe. Sh. daña. O tej besedi ima Ak. Rj.: »dolazi samo XIII. vijeka (pisano danija i danja) i u Daničičevu rječniku (danija). Бесѣ въакѣ десѣтинѣ i бесѣ никакерѣ инѣне даније.« — Besede dan, danek, danja, dača, davek pomenijo Abgabe, Giebigkeit, in sicer dajatev deželnemu knezu, t. j. Steuer; v slovenščini se je obdržal v splošni rabi za ta pomen: davek. Od danje je treba ločiti prvotne denarščine, ursprüngliche Gelddienste, n. pr. ogorščino in pa reluta za zemljiške služnosti in dr. Prim. Mell, 76—7.

danjko, m. Zehentfreier Grundhold. danjski, adj. zehentfrei. danjščak, m. 1. danjko; 2. zehentfreier Grund, Weingarten. — Prim. l. ime Danjko. — Izvedeno iz danja, f. Abgabe. Prim.: »welcher auf sein frey eigenthumb sitzt, der ist zehendfrei. Fischer, weisth. 6, 2. cit. Grimm, 15, 464. Torej svobodni

- lastinec (nasprotno: desetinec, m. Zehenthold), ki je plačeval pač danjo, davek deželskemu knezu, ne pa desetine ali kazni zemljiškemu gospodu.
- degáti**, se. vb. tudi dēgmati se. zanken, streiten. — Mikl. navaja po srbskem viru stesl. degba, f. rixa (Lex pal. 158); oblika degmati se se je naslonila na glagol degmati tepsti, kar je iz turškega dōgmek, lupati (Ak. Rj.).
- dekanija**, f. Uradni okoliš dekanov; bav. oblika tegnei, tōchnei, srlat. tegneia. Krivo razlago podaja Kos, II, št. 458, op. Po Dopschu, Swg so dekani uradniki gosposke brez sodne oblasti. Prim. decaniam Sclavorum l. 777, Kos, I, 256. — Tagensdorf, jvzh. Kirchbacha, l. 1265 Tegneynsdorf. — V labodski dolini je nazvana neka pašna zadruga »Techney«, glej ometati; v dekanate so porazdeljeni lombardski harimani, Car., 123, 60.
- denar**, m. Geldstück, pl. Geld. — denarič, m. 1½ krajcarja (novčni list kočev. graščine, l. 1782), Kaspret, ČZN, 4, 222. — denarščina, f. Gelddienst (rabi Kaspret!). — Nekatera slov. imena: belič (Weißpfennig, Albus, Silberpfennig), beč (bezzo), božjak, čukec (Unger-Khull, Tschuketz), jaspra, libernik (Unger-Khull), osmak (U. Kh. Osnak), polturak, plehač, šestak, repar (Rüblerbatzen, prim. pa Mažur. ripar!); prim. Štrekelj, ČZN, 5, 6 o poedinih besedah. Koratink (Unger-Khull) isto, kar Carantanus? Linhart, Gesch. Krains, II, 342. Iz stare dobe: penez, Pfennig; škilen, Schilling, Guts. Glej Nar. Encikl. (B. Saria). — lira sclavonessa, Rutar, Lj. Zvon, 2, 55. — marcel, m. LMS, 1896, 154. — Nekatera imena najdemo pri Somaripi (1607), priobčeno v LMS, 1891, 130.
- desetek**, m. Der 10. Pfennig. Prepisnina. Wer auf ein Kaufrecht sitzt, der verkauft im jar wan er will mit des gotshauß willen und gibt dem gotshaus den 10. pfennig, Öst. Weistümer VI, 306.
- desetina**, f. deseti del naravnega prirastka kot davek; decima, der Zehent. — desetina v žitu, Sackzehent (Cigale), glej starič, vršnik, kupljenik. — desetinec, sb. Zehenthold, nasprotno: danjko, glej to. — desetinja, sb. Zehnter, decimator. Desetina ne spada pod pojem zemljiške kazni (Grundzins), dasi se je plačevala od podložniške zemlje in njene prirasti. Mell, 77. — V rabi je tudi dežma, dežmati iz stvn. degemen, decima prevzeto v jugosl. jezike, Bern. 189. — Slovenska desetina, Kos, III, št. 117.
- dežman**, m. — Iz n. Dienstmann, Štrekelj, Lwk, 14. 1. služitelj v splošnem pomenu; nasprotno: prostak, svobodnjak; alle dienstliute heizent eigen; 2. ministerial, ki ne opravlja nizkih, težkih opravkov, ampak ima častne službe. Iz njih vrst so se razvili vitezi. Grimm, s. Dienstmann. — Štrekljeva razlaga je nesigurna z ozirom hrv. besede: dežmar, decimator, dežmarica, jamačno domus decimalistica, Mažuranič, 223.
- dnina**, f. V pomenu; der Morgen (Juchart). — Po nemškem Tagwerk: Grundstück, das man in einem Tag mit zwei Ochsen bebauen kann, 1748 mit 1500 Geviertklaffer normiert, Unger-Khull, s. Morgen.
- dokonček**, m. 1. Punctatio, pri kupčijah; daš roko? — Bog! — Bog! belokr. Malnerič, Tobolček, 30. Kajk. dokončanje, Zborn. za nar. život, 28, 2, 185. — 2. Beschluß bei Beratungen. Glej konáti.
- dolg**, m. Schuld. dolgovanje, n. 1. Schuldigsein. 2. Handel, Angelegenheit: nikdar niki Sudbe ali drugo Dugovanje Kres Varofh ali Susida moiega vun povedati... Ljut. pris. 1717—25, Kovačić, Ljutomer, 289.
- domec**, m. Hofstätte, area, curtis, četrt hube (Zap. T. Hrena l. 1598—1630), A. Kaspret, ČZN, 2, 139. — Prim. nem. Heim, n. umzäunter Platz, auf dem die Wohnung mit einigen Morgen Landes steht, Haus, Wohnstätte, Stalder, 2, 32. — Ako je podeljen domec »secundum legem urbanorum« kot fevd, se zove Lehen, Dopsch. Urbare, I, 1, str. CXVI. — Posestnik je óštetar,

- Hofstätter, v rabi na Pohorju. — A. Lesjak, Zg. šentjernejske fare, 24 rabi, govoreč o tamošnjih oštetarjih, skovan izraz: dvorni upravičenec.
- drevenka**, f. Ein Getreidemaß, Metzen (Habdelič, Belostenec, vzh. St. Belokr.); ein großer Korb; v Ormožu: pol vagana. Urbarski zap. Trobenka, f. enako: 4 Maßel, Unger-Khull, 174. Tudi sbh. slk. — Zapravo: ein hölzernes Maß; Štrekelj, ČZN, 5, 85.
- družina**, f. 1. Hausgenossen, 2. Familie, 3. Gesinde, n. hiwiski. — Glede zadnjega prim. kraj. ime Družinska vas, Gesindedorf, Kr. »Nicht selten findet man in einiger Entfernung von ehemaligen grundherrschaftlichen Höfen Siedlungen mit dem Namen Schalken-Barschalken.« — Es sind Gesindedörfer, oder Knechtshuben, Schiffmann, Land ob der Enns, 134.
- država**, f. Grundbesitz, kajk. hrv. deržanje, posjedovanje, posjed, Zborn. za nar. živ., 28, 2, 185. — H glagolu držo, držati; prim. lat. pertinentia. Semkaj tudi dežela, držela, dežel, Land. — deželjan, incola, mjestanin, zemljak; paiesan (Istr. razvod, 1275), Mažuranić.
- dúrník**, m. urbarska mera za tekočine. — Štaj. nem. Urn, f. Urning, Unger-Khull, 612; Turnmaß: ist ein halb Gurkfelder Maß l. c. 184. Izvor je lat. urna: Štrekelj, ČZN, V, 43; LMS, 1894, 11. — orna, f. Eimer po ital.
- dvor**, m. 1. curia, curtis, Hof, Besitztum der Grundherrschaft; »hoc est curtem ad Vduleniduor, lingua Sclavanisca sic vocatam, Theotisce vero Nidrinhof nominatam, l. 970 (Kos, II, 436). — O pomenu besede curtis pri Hrvatih glej Skok Starohrv. Prosvjeta, 1928, NS II. — 2. Isti izrazi služijo tudi v poznamenovanje kmečkoga posestva; štaj. Hof, dvor, posestvo s pritliklinami, meri v 16. stoletju 1½ hube; Taidinge, Nachtr. 355; v rabi je tudi Hofbau, Unger-Khull, 352 (drei Lehen groß; Lehen: enako pol hube). Posestnik je Hofbauer, sloven. menda dvorščak, prim. lastno ime, č. dvořák. — nem. vrhof, freies Landgut, je zastopan v slov. krajevnih imenih zelo starega značaja: Prihova, sevvzh. Konjic: 1335 Preychaw; Vrhovo pri Žužemberku, n. Freychau, l. 1145 frogia curia; v Novomeškem okraju troje krajevnih imen: Vrhovo — Freihof; Brihova, Ak. Rječ. — V marsikaterem navidezno slov. krajevnom imenu na -ovo, -ova, se skriva n. hofun! ČZN, 21, 72.
- dvorec**, m. curticula (tudi curtis?), Hofstatt, kmetsko posestvo. — Krajevna imena: Dvorec, Tschwarzen, Kor., Lessiak, Mundart von Pernegg, § 105; Dvorec pri Čatežu. — dvornica, f. n. Durnitz, prim. ČZN, 5, 98. V dvornicah bivajo gostači, oferji etc.
- dvornik**, m. Oberknecht, šafar. — Na Štaj. Baumeister ali Hofmaier. Mell, 277, op. — L. ima Dornik. — dvorski (se. šafar), ČZN, 11, 40.
- *fara**, f. bolg. Geschlecht, Stamm, Familie. Za hrv. prim. Dubr. statut, s. Farra, alb. novogr. — Langobardsko fara, Nachkommenschaft, Familie; R. Kögel, Zs. f. deutsch. Alt., 37, 217 ss., M. Kos, K postanku slov. zap. meje, Razpr. V—VI, 346 s. V slovenščino beseda sama menda ni sprejeta. — Beseda fara, f., Amtsbezirk des Pfarrers je pa nemška, Bern., 279.
- fela**, f. »pristava (navadno hlev in mala koča), torej polovičen del cele kmetije, ker znači tudi madž. fél polovico,« Fr. Stifter iz Solčave, Vestnik (priloga Zore), I, 170, D. Trstenjak dostavlja, da je izvor nem. Foel, Boel, kos zemljišča, ki se od kmetije proč proda (l. c.). Ni mi znano, ali eksistirajo take besede v nemščini!
- fit**, m. najem, zakup, najemščina, zakupščina. — fitnik, m. Pächter. Kranjsko. Belost. — It. fitto, Miete, Pacht.
- *frajman**, m. 1. Freimann, kdor sedi na zemljišču »v prosto sadovno ime«, auf Freistift, glej saja in Mell, 74: Freileute, -recht, -dienst, -geld. Pogodba je doživotna, pravica podedovanja ne obstoja. 2. freimannus seu inquilinus (cit. Maž. 311, l. 1676), »vrsta podanika, koji ne sjede na kmetskom selištvu«; odgovarjajo verjetno kasnejšim Freiholdom, kot nesvobodnjaki, ki izvršujejo

n. pr. kako obrt in žive kot gostači; glej tudi Strohal, Zborn. za nar. život, 28, 2, 176; njegovi primeri spadajo pod 1. 3. Freimann isto kar Freissasse; 4. Scharfrichter.

***frajščina**, f. — Ohranjeno v poljskem imenu: Frajšina, Freischina, Steir. Gerichtsbeschr., 307, Spodnja Štaj. Prim. Zahn, sub Gemeinde (206 b): »Die WT von 1760 stellen die Gmein gleich der Bezeichnung Freyen und sagen diese »oder Freygl ist ein Ort Holzes oder Weyde so gemeinschaftlich und frey, oder ohne Dienstbarkeit von mehreren Partheyen genossen wird«. Glej Mažuranić frejga.

frata, f. 1. Abholz; 2. Schonungsfläche, koder se ne sme pasti, 3. Waldlichtung itd. — rom. *fracta, Bruch, it. fratta, Zaun, Hecke, alp. nem. frätn, Waldlichtung. — Kraj. imena: slov. Frata, n. Holzschlag ali Komutzen (glej komolci), Spodnja Topla Reber; Vratje, Frattenberg, Slov. gor.

freta, f. Kleines Anwesen, die Fretten, Schmeller, I, 829; take besede našteva Steinhauser, Die sinnverwandten Wörter für kleines Anwesen im Bayr. Oester. XI, Bericht der Komm. für das B. Oe. Wb. 1923; tam je še omenjeno Sächl, reč; imeti svojo reč (str. 22). Iz slov. postave sta tvorjeni besedi Gletler, Gletler, m. Besitzer eines Glet oder Gletels; Kalupner, m. Besitzer einer Kaluppen, Keuschler, Unger-Khull, 295, 375.

gmajna, f. Iz starejše nemščine Gemeine v pomenu: 1. zemljišče v skupni lasti soseske, srenje; pašna gmajna, Hutweide, Ces. dol. 4. 12. 1768 (J. Mal). — 2. srenja, soseska; woga gmajna, 16. stol. LMS, 1877, 200.

gobina, sb. Posebno piri pravijo gobina, Trstenjak, Slov. Glasn. 12, 1866, 402. Vzh. Štaj. Tudi kajkavsko v pomenu pira, far, Spelt. V r. in shr. cerkvenoslov. pa pomeni beseda: Feldfrüchte, Ertrag, Fruchtbarkeit. — Izg. got. gabei, gabeins, Reichtum, Berneker, 316. Glej pulka.

goren, gorski, adj. Berg —. Iz teh adjektivov je izvedena terminologija gornega prava (vinograjkega zakona); gre tukaj za prevode odgovarjajočih nemških izrazov, kakor je pač vsa institucija prvotno nemška. gorna, sc. kazen (gorno, gornica, gornina, gorščina), Grundzins vom Weingartgut; gorno posestvo, dem Bergrecht unterworfen, Bergrecht, jus montanum, glej vinščina; gorni gospod, Bergherr; gorska gosposčina, Bergobrigkeit; gorna palica, Bergstab; gornik (gorščak), Bergmeister; tudi gorni župan; nagornjak, gorničnik, gorman, vrhovec, junčar (ker more rediti par volov), Berghold, gorica, f.; nav. plur. Weingarten; gorski zbor, Bergtaiding. Nasproti tem, po nemškem prirejenem izrazom, stoje slovenski: vinica, vinščina, vinograd, vinar. Pomniti je tudi treba, da nagornjakovo posestvo ni vselej zvezano z vinogradom. — O gorski palici metliškega sodca v gorskih pravadah glej Malnerić, Tobolček, 41 (Raznoterosti).

gorica, f. 1. Vinogradska mera, 2. zagrajen prostor za svinje, Schweinanger (Gorenje Slov. gorice); v spodnjih krajih je v rabi »dvor«. — V urbarjih Görz, Gurz, m. (?); Gritze, f. Strekelj, ČZN, VI, 12.

gospod, m. dominus. Kot osebno ime sporočeno v kašnem spisku (Kastenbuch) samostana Rein, l. 1375: Jakel Gospüt, Gospöde, Pirchegger, Die slav. Ortsnamen im Mürzgebiet, § 99, 3. — gospodščina, f. 1. dominium, v frankovski dobi senioratus (stiški rok. c. l. 1440), ČJKZ, 8, 114; n. hērtuom. 2. Frondienst, opus dominicale, robota, tudi hrv. gospodčina, Mažuranić, 1254. N. vrōne v zvezi s frō »o Herr«; glej pronar. Krempel, Dogod. 107 (rabota).

gost, gostač, m. 1. »Gast«, t. j. Fremder (meist Tagelöhner) im Gegensatz zum Einheimischen (Untertan), St. T. 349. 2. Mietwohner, Inwohner (Plet.). Gostač je torej človek iz tujega kraja, ki si išče zaslužka kot najet delavec; bivališče si najde proti najemninu v tuji hiši. Približno isti pomen ima tudi beseda prihajač »Bettgeher«. — Znana je tudi oblika: gostovavec. Glej

- še Štrekelj, ČZN, 5, 102. — *gostaščina*, f. Ces. dol. 23. 12. 1807 rabi besedo v pomenu Gebäudezins (J. Mal).
- gotovec**, m. porok, der Gutsteher (Caf), Sh. kot osebno ime. — H *gotov*, fertig, bereit. Z ozirom na pomen, ki ga ima glagol gotoviti, ugotoviti, sicherstellen, außer Zweifel stellen bi smeli besedo gotovec uporabiti tudi za n. Gewähr, m., ki igra vlogo, ko se gre na svod (glej to). Der Gewähr... Person... welche die Pflicht hat, den Käufer, dem er Besitz abgetreten, gegen die Rechtsansprüche dritter sicherzustellen; warandus (securitatis), assecurator; auctor fundi venditi, assertor; Grimm, 4, I, 3, 4808. — *Pórok*, m. od »roka« je pa oni, ki stoji za roko, kakor Bürge k bergen... »wer wofür stehend schont, erhält, vor Schaden hütet«, Weigand-Hirt, I, 309. — *gotovina*, f. Bargeld; bereitetes Geld: swer dem andern werait (bereit) geld leicht. Tir. weisth. 4, 253.
- gozd**, m. Wald, Waldung. — *gozdnik*, m. Bergrichter: velki gojzdnik v nashim Kranjskim vojvodstvu, Ces. pat. 23. 11. 1771. — *gozdnina*, f. Forstgebühr.
- gradee**, m. Kleine Burg. Središče najstarejših slov. naselbin. Dočim imajo gradovi vseskoz nemška imena, obdrži gradec tudi v nemških časih svoje slov. ime (Grätz); n. pr. v Gornji Avstriji Gratz, pol. okr. Urfahr; Strnadl ga smatra za središče slov. župe med Veliko Mühel in Isparo, A f. ö, G. 104, 457. Prebivalci *Gradčane, lok. Gračah; prim. l. 1443 Gratschach jvzh. Gradca (Zahn); osebno ime Gračnar. Ime vod: Gračnica.
- grešta**, rešta, f. Haarreiste; Büschel Hanfes, der zehnte Teil eines Haarzechlings (čehulja, glej to), Unger-Khull; *greština*, f. Greschina, Gerschina, Gespunst, Kostanj. urbar 1729; ib. 1728: die in denen Weinpergen wohnhafte Inhaber oder Undtersassen die Jährlich geraichige gespunst oder Graischina genandt als in fruchtbaren Jahren mehr, in denen Müssgerathen Jahren aber wöniger sine omni contradictione praestirt haben (J. Mal). — Die Harreisten sein so groß oder dickh als vill ainer zwischen dem Daumb und des negsten Finger dabey in der Hand erhalten mag und der Finger auch Daumb noch zusammen geraichen, Žlembérški urbar, l. 1571, f. 143, cit. Unger-Khull, 276.
- gveráti**, vb. zurückerstatten (etwas Entliehenes). — *gverilo*, n. za gverilo dati, gegen Rückerstattung. — Po nemškem gewähren IV (Grimm, 4, I, 3, 4822), leisten, erfüllen, bezahlen. Mikl., 423: gverati posojilo; prim. vraček.
- harimannus**, m. Longobardski svobodnjak; h. exercitalis, qui sequitur scutum regis (dominicum). Ker so vršili vojno službo le svobodniki, postane (h) *arimannus* splošni naziv za svoboden in se rabi tudi fem.: arimanna mulier, Bruckner, Sprache der Longobarden, 206. — *arimania* (rimania, romania, Fleims) je zemljišče, podeljeno harimanu in davek zato, Schneller, Trid. Urbare, Innsbr., 1898, 141. — Ni gotovo, ali je beseda prešla v slov. jezikovni zaklad. — Hauptmann hoče izvajati (Byzantion, IV, 1927—8, 153) Artmanjo vas na Dolenjskem iz tega naziva: l. 1261 Armsandorf, 1467 Artmansdorf. Prej bi jezikovno odgovarjala Rómanja vas, ako ni izvedena iz Romanus. Prim. še M. Kos, K postanku slov. zapadne meje (Razprave, V—VI), str. 346 s. — Ime Hoermansberg nekje pri Prežeku na Dolenjskem s svobodnjaki, Dolenc, ČZN, 11, 41. Kakor kasezi se smatrajo tudi harimani za »Edlinge«: 1280 Glemonenses vocati arimani seu edelingi. — V desetinskem dogovoru med briksenškim škofom Altvinom in patriarhom Rabengerjem nahajamo mesto, ki se nanaša na spodnje Koroško: herimanos aut nobiles qui vocantur edelingi (Acta Tir. I, 183). Iz tega se prenačljeno sklepa v Car. 1933, 27, 64, da se je kaseštvo razvilo iz long. harimanol.
- határ**, m. Grenze, Gegend, Landschaft, Territorium. Pri prekm. Slovencih. — Iz madž. határ, v istih pomenih. Madž. beseda izvira iz nemške dial.

Hotter v pomenu: 1. kup kamenja, ki označuje mejo, Dorfmarkzeichen, 2. vaška zemlja, Dorfmark; t. j. celokupna zemlja, ki pripada kaki srenji. Steinhäuser, D. Oe. Tageszeitung, 20. I. 1924.

hlap, hlapec, m. 1. mancipium, famulus, servus; de k l a, f. ancilla. Po svojem pravnem položaju je homo proprius, Eigenmann. 2. Ako so »nasajeni« na gospodsko zemljo, se zovejo manentes, servi manentes, servi casati, mansionarii, hobarji, n. Werkbauer, ČJKZ, 1, 89 s.; slov. tlačan, pronar. — Etimologija besede ni dognana, glej Berneker, 394. — hlapčič, m. Mädchensohn. — Krajevna imena: Klapping pri Stradenu, 1318 Chlaeppen; Hlaponci, 1322 Chlappendorf itd. — Hlapcu odgovarja nem. Schalk. Prim. Salka vas, Schalkendorf, Kočevje; Zeleče pri Bledu; slov. oblika je tvorjena iz druge podstave ko nemška, Ramovš, Hist. Slov. 251; Šalovci pri Ormožu: 1322 Schaelacheutz, Schalich —; Schalkchendorf (izg.), Št. Pavel pri Celju. Vas Klopinja, Klopein se zove do 16. stol. Schalchenstetten, Schallstetten. Lessiak, Car. 24, domneva, da je odgovarjala slov. beseda klo p, m. Zecke, Stumpf, Stummel, kleiner Mensch tudi nemškemu Schalk.

hlást, m. die abgebeerte Traube. — Osn. oblika holst, v pomenu caelebs, Jungeselle; nejasnega izvora, Berneker, Et. Wb. 394. V slovenščini je pomen caelebs izumrl, rabi se le d i k, indecl. in le d i č e n, adj.

huba, hujba, f. — N. Hube, stvn. houba, mansus. Kmetsko posestvo z arejami izvestne veličine s stanovanjskim in gospodarskim poslopjem in vprego. — Na Štajerskem meri 36 oralov, t. j. polovico dvora (curia, Hof). Izraz je v rabi samo pri kontinentalnih Germanih, Izraz hujba rabijo Slovenci nad Mariborom sicer grunt. Huba se deli po dvorski meri (Hoffuß) na $\frac{1}{8}$, $\frac{2}{8}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{4}{8}$, $\frac{5}{8}$, $\frac{6}{8}$, $\frac{7}{8}$. Za vsako edinico so v rabi posebni izrazi.

Posestnik cele hube (zemlje): celozemnik, Ganzhübler, Sv. Duh pri Krškem, gruntar, zemljak, cel zemljak; celak (Cigale), kmet, na vzhodnem Štaj. (glej to). — *h u b a r: v občini Lahonci kraj. ime, nem. Huber, slov. Hujbar (ime vrha); v občini Žerovnici: nem. Huberberg, slov. Hujbar (Allg. Ortschaftsverzeichnis) 1902, str. 104, 105.

polovica hube, polovnica; predium, mansus, lehen, Dopsch, Urb., I/1, CXX, posestnik je polovičar, polzemljak, polgruntar; fela (glej to), polutek.

četr t hube: area, maselc, domec, Hofstatt, Lehen. Posestnik je quartarius, masličar, (Novice, 1863, 163); košan (glej to), oštetar. V hribih, vinogradih: Berghold, gorman; beseda zapisana v ces. dol. l. 1675, ČZN, I. 48; nagornjak, vrhovec (Novice, 1860, 318).

o s m i n k a h u b e: žalarija, (v)oznica (glej to); hofmarka. —

šestnajstinka hube: prazna, slaba žalarija; kajžlarji etc.

slovenska huba, huba sclavanisca: Hauptmann jo istoveti s Knechtshube (Vjsch. f. Sozial- und Wirtschaftsgeschichte; »Hufengrößen im bayr. Stammes- und Kolonialgebiet«). Proti njemu J. Mal, Čas, XVII, 1932, str. 216, 342. Nacionalna zemljiška mera pri sev. in južnih Slovanih je l a n, shr. lanac; beseda temnega izvora; mogoče je to h. s., dasi beseda laneus v alpskih deželah doslej ni izkazana.

hudovernik, m. infidelis, pogan. Belost. hrv., pri nas osebno ime.

hujši, adj. »dal je premoženje čez »hujš n búlš« (hujše in boljše) »er übergab den Besitz samt den Schulden. Štrekelj, LMS, 1894, str. 16 (Tolminsko).

igrc, m. Spielmann. Na št. vzhodu hrgaduš, madž. hegedus, m. isto. Srbsko (v srednjem veku): špilman. Spada po nemškem pravu med ljudi brez poštenja (ehrlos) in brez prava (rechtlos); ČZN, 25, 248; hrgaduš: Pajek, Črtice, 176.

ime, sb. 1. der Name. 2. Rechtstitel; pravno ime; v p r i s e ž n o ime povedati, an Eidesstatt aussagen; imeti posestvo v s a d o v n o ime, aus dem Rechtstitel der Stift, Emphyteusis; najemnik v sadovno ime, glej saja; z a k l a d n o ime, pignoratione, Zborn. za nar. živ. 28, 2, 191. V bogá ime.

- imenje**, n. 1. Eigen, lastina. Aigenn oder Imene, Kost. urb. 1505; 1578 Aigendorff, Jemenitsch; Na Jemaine. Št. Jernej na Dol.; Imenje, Brdo (J. Mal). 2. Gülte: zraven tega ima mestni kamrar (v Kamniku) imenik in popis nekaterih imenj (Gülten), Ljublj. časn. 1850, 128; *p r a v d n o i m e n j e*, Zinsgut, ČJKZ, II, 80. 3. Habe, imetek; prim. kraj. ime Imeno, nem. Stadelhof, Štaj. Stadel, kašča, Scheune, kanoba (glej to)), kjer je zbiral graščak dajatve svojih podložnikov, kjer se je torej spravljal »imenje«; Wallner, Altbair. Siedlungsgeschichte, št. 643. Slično kraj. ime: Gumno, n. Stallhofen, Stadelhofen, Mikl. O. A. 140.
- jedinščina**, f. Einsamkeit. Armut (Plet.), pr. n. dial. Einsicht, f. Verlassenheit, Einöde, abgelegene Gegend. — Kraj. ime: Jedinščina pri Novem mestu. — Vuk tolmači *jedin* »solus in familia«, adj. kot sinonim k *inokosan*, adj.; mogoče imamo v besedi *jedinščina* izraz za s. inokoštino. »Inokoština — siromaština«. Nasprotno: zadruga; glej tudi *edinost*, f. v pomenu Dürftigkeit, Elend; v edinščini živeti, in Armut leben.
- jema**, f. V jemo vzeti, »zu Lehen nehmen«, Kaspret, ČZN, 4, 225 (Zap. T. Hrena 1598—1630). — *j e m e c*, m. Der Bürge; jemščina, f. vadium. Prim. krajevno ime Jemec ali Žvarovlje, Schwaroule, alias: Tisje, Litijska, v besedi tiči n. hof; glede prvega dela prim. koroško Schwarbrunn, Swärenbrunn, lat. Fons conjuratus, Car., 112, 30.
- jerob**, gerob, m. Vormund, slov. v a r u h. — n. Gerhabe(r); srvn. gër: Schoß, haben, halten; das verwaiste Kind wird von einem der nächsten Verwandten auf den Schoß gehoben, vor der ganzen Sippe, mit der rechtlichen Bedeutung, daß er an Vaters Stelle tritt, Grimm, DWB, IV, 1, 2553; gl. skutnik.
- jurjevica**, f. das Jörgenrecht; Jörgenschaf. Dajatev za uživanje gosposkih zemljišč, ki se je plačevala 24. aprila, o svetem Juriju; Kaspret, ČZN, 6, 152 iz Lupoglavskega urbara l. 1620, v turjaškem arhivu. — m r t v a j u r j e v i c a, ročna tlaka kot relutum za ovco, istotam.
- jutrinja**, f. etc. Morgengabe. jutrnjo delati, Ehevertrag machen. na jutrnje vzeti: zakonec sme ostati na gruntu do smrti druga, jutrnjo gosti, Barle, Zborn. M. Sl. 1893, 14. — Po nem. Morgengabe, darilo, ki ga mora po poročni noči zakonski mož dati ženi, Amira, 179. Prim. Linhart, Gesch. Krains, II, 291. »Am Karst und an der Poig erhielt sie eine Morgengabe, die in einem Ochsen, einer Kuh oder einem Schafe bestand. Jetzt ist die Morgengabe in Krain so ungewöhnlich, daß sie in der Sprache der Nation keinen (?) Namen hat. Wahrscheinlich kam sie mit der F o d e r u n g d e r J u n g f r a u s c h a f t zu gleicher Zeit aus dem Gebrauch.« Lin. pozna jutrnjo (morganaticum), kazno, samo kot pretium ali munus virgininitatis, toda Morgengabe in naša jutrnja ima še širši pomen: Aussteuer, dota neveste, Grimm, 6, 2568.
- kajžlar**, kajžnik, m. Keuschler, Kaluppner; sinon. bajtar, kočar etc. — Iz slov. hiša, hiža izvira n. Keusche, Keuschler; oboje je spet sprejeto v slovenščino. Po Überfelderju, 149, obsega kajžlarjevo posestvo eno osminko hube, torej to, kar žalarija, (v)oznica, glej oboje. Po Schmellerju, I², 952, pa je Geuschen »Wohnung eines Klein- oder Leerhäuslers« (t. j. šestnajstina hube). Prim. Strekelj, ČZN, 6, 25. — V primeru, da je kajžlarju zemlja dodeljena »v prosto sadovno ime« — glej saja — je f r a j m a n (glej to); ako ima koč z njivo na gmajni, je pa Gemeindekeuschler, Untersaß, Delenc, ČZN, 25, 53.
- kališče**, n. Suhle. Kr. ime na Kranjskem; na Štajerskem: Kalische, Lacken, in welcher die Hirschen und rerende wilden Schweine pflegen sich abzukilen,, Steir. Gerichtsbeschr., 365.
- kánoba**, kónoba, f. Grajska kašča, klet, gumno, Vorratskammer. — Srlat. canaba, canava. Krajevna imena na Sp. Štajerskem, n. pr. Kunova, 1265 Chonobe pri Negovi. — Prim. Kauffmann, Deutsche Altertumskunde, I, 395

(canabae ob vojaških taboriščih iz rim. dob); v Tirolih canipa, Schneller, Trid. Urbare, 143. — Nem. izvora sta kašt, m. kašta, f. kašča. Glej gumno, imenje.

kaseg, m. kaseginja, f. kaseznik, koseznik. 1. naziv staroslovenskega plemstva; mogoče tudi naslov vladarja samega. 2. V nemški dobi se prevaja kaseg z Edlinger, t. j. človek plemiškega porekla. V tej dobi so kasezi kmetijski posestniki, sedeči na kaseških hubah (Edlingerhuben), podeljene jim kot »Edlingerlehen«, uživajoč izvestne privilegije z dolžnostjo do vojaške službe. Najdemo jih, kjer si bodi na karantanskih tleh; glej osobito Hauptmann, Kar. Hrv. 297 s.; Dimitz, Mitt. V. f. G. Kr., 19, 15 s.; Lessiak, Car., I, 1913; ČZN, XX, 150 s.; Ramovš, Razprave, II, 318 s.; Mell, 79, osobito op. 222. Pri Hrvatih je v Liki zabeleženo pleme kasegov, vendar ne kot stanovski naziv. Med brati in sestrama, ki so dovedli Hrvate na jug, se imenuje tudi Kosentzes, v čigar imenu je Oštir prepoznal naš naziv, Arkiv za arb. st. I, 109. Potok: Kosežina pri Oškovecu, Zborn. nar. živ. 28, 2, 191. — Glede Sorbov je opozoril Hauptmann (Kar. Hrvatska 313) na naslednje mesto: »Saxones interea contra Sorabos, qui Colidici vocantur, apud Kesigeburg dimicantes, victoriam adepti sunt regeque ipsorum Cimusclo interfecto eandem urbem et undecim castella ceperunt. Grad Čimislavov se je zval torej »Kasegovo mesto« in ni izključeno, da je nosil ta sorbski vladar naziv »kaseg«. Kraj Kesigeburg stavi Förstemann, II, 1, 1667 v vojvodino Anhaltsko. Mogoče še spadajo semkaj kraj. imena Cassingehusen, 12. st., danes Kassiehausen, Kreis Springe, l. c. II, 1, 1651. Tukaj se še opozarja na posebno ime 15. stoletja: Kassing. Semkaj gre še mogoče kraj. ime: Kassick, Brückner, Die slaw. Ansiedlungen in der Altmark und Magd., 36, 92. — Mogoče smemo reči, da je prišel ta naziv med južne Slovence (Slovence, Hrvate) vprav s sorbskim elementom. Izven teh slovanskih plemen naziv doslej še ni izkazan, ako ne spada semkaj ruski »kazak«. — Beseda kasegъ, kosegъ nalikuje na oko poznanim stanovskim nazivom, prevzetim iz germanščine: k̃nēgъ, vītēgъ. Naša beseda bi bila izvedena s sufiksom -ing iz kake podstave kato-, kasso-; toda nič primerne se ne najde med Germani. Lessiak opozarja na Kasoge, kakor zovejo Oseti in Mingreljci še danes Čerkese; znani so tudi iz ruske narodne poezije; Kasochia, Kasachia, pokrajina v Kavkazu. Ime Kásagos imamo sporočeno v olbijskem napisu, prim. Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde, III. Germ. sufiks -egъ je stopil po mišljenju Lessiakovem na mesto prvotnega -og(k), -ag(k). Kot izvor besede smatra Lessiak turkotat. qazaq »freier Mann«, iz česar tudi r. kazak. Prim. še G. Manojlović, Rad 77, str. 6. — Na vzh. štaj. je mogoče osebno ime Koseja, Kosi isto kar kaseg.

***kasežina**, f. Edlingergut, -lehen. V istem smislu se rabi tudi Edeltum, n. pr. o zemljiščih žužemberških kasegov, prim. Hauptmann, Karantanska Hrv. 301 s., vendar ima ta nem. beseda širši pomen. — V aneksu k ces. pat. 7. dec. 1776 (Dež. muz. Kr.) so našteje tedaj že maloštevilne »kasežine« po Kranjskem: Scherouniz — Edlinggut; Puchheim — Edltum; Puchheim ½ Edlinggut; Pogleschitz — Edlinggut itd.

1. **kazen**, m., f. lat. Canon, vectigal, pensum, n. Grundzins (pomen nav. pri Cigaletu sub Zins); herrschaftliche Urbarialgabe, Stift, po U. Jarniku, kjer je naveden sinonim iz spod. Koroške: večja (gl. to). Kazen je širom Slovenskega zbirno ime za različne dajatve, ki jih plačuje v blagu ali denarju emfitevt pravemu lastniku zemlje. Zatem je izraz kazen v tem pomenu v rabi le še pri Kajkavcih: kazen, dohodek, Belost.; prim. osobito Mažuranić, 118: c a z u n iz leta 1193 (po Sm. cod. 2, 259).

Pod pojem zemljiške ali obćenite kazni (Grundzins) spadajo: velika služnost, servitium magnum; relutum se zove Dienstpfennig, *služni penez; mala služnost, servitium parvum; poklon, donum, Weisat-

zins; prvotna denarščina (n. pr. ogorščina), dajatve za uživanje graščinskega sveta (lovščina, žirnina); priznavnina (odvetščina, letina ali večevni penez, *obgrajščina — Burgfriedensrecht), prepisnine (odselnina, Ableite; analogno: naselnina, Anleite; desetek, Zehnter Pfennig pri prodaji); prepisnine pri dedščini: umrlina. — Dalje *valpetščina, *sodinščina (Amtmannsrecht), *županščina, Mell 77. Pod pojem zemljiške kazni ne spada: desetina; zob- Marchfutter (oves za gospodove konje) in davki deželnemu glavarju. — Na drugi strani je rabota ali tlaka.

V kazn dati: v najem dati (emfitevtsko); brez kazna: zinsfrei; hiša brez kazni in tlake, Motnik, Arkiv za povj. jug. 11, 247. V vinogradu: gorna (sc. kazen), gornica. kaznen, adj. mit Abgaben belastet. Emfitevt podvržen kazni bi bil: *kaznenec, m.; Murko ima kazenski ali večeven kmet; nem. Zinshold, Zinsmann, lat. censualis, hrv. činženjak. Za poedine dajatve najdemo v urbarjih: Casn oder Zinswaitzen; Casn oder Zinskorn (Zinshabern), Kostanj. urbar, n° 157, fol. 4 (J. Mal); Zünsgetraydt: Casen, ČZN, 23, 82 v starotrškem urb. iz l. 1647; ovseni kazen, Cig. — kaznenik, keznenik, m. žitna mera za plačevanja kazna (pol mernika ali četrt vagana). Sinomin je po Pleteršniku kozlevnik iz kozol, m. Bastkorb? — Beseda kazen ima pomen Grundzins samo pri Slovencih in Kajkavcih; v tem primeru se rabi tudi kot mask. Vsled tega ni izključeno, da je treba besedo v našem pomenu ločiti od kazen, poena in jo vezati z besedami r. kazná Kronkasse, Reichskasse, kazěnnij, adj. der Krone gehörig, fiskalisch; hrv. hazna, Kasse, Schatz, pa tudi kaznac, collector vectigalis, Mažur. 499. — Iz osm. turškega chazna, oz. sev. turškega qazna, Bern, 386. Drugače sodi o besedi Ramovš, Sl. Pr., 35, 230 s.

2. **kazen**, f. Strafe, poena. V briz. spom. pokazēn, Ramovš, l. c. — Izmed tujk naj omenim: kaštiga, f. kaštigo plačati. Stvn. chastiga, f. sprejeto iz lat. cerkvenega jezika, Kluge, Et. Wb. Mažuranić, 490. — 2. Abstattung; Kapitalsschulden, Gelddienste, Natural-, Abstattungs-, Robot- und Zehentverbindlichkeiten — dolgovi, davki, žitnice, kazni, tlaka, desetina, Ces. pat. 23. 12. 1807 (J. Mal). — kazniti, vb. obzihljivo kasnijo ali shtrafajo, Ces. pat. 23. 11. 1771.

kebel, kabel, m. Schaff, Metzen. r. esl. кѣбѣль, modius, n. Mut. — Stvn. *kubil iz lat. cupella, Bern., 658; po kablu, metzenweise. — Beseda Mut, stvn. mutti, srvn. mütte, lat. (rom.) modius je sporočena v srbskih virih kot mьt in je sprejeta v stari dobi iz nemščine; n. Mut (Kastenmut) pomeni mero velikega obsega; pri Slovencih ne najdem primerne izraza; Mažuranić, 637.

ketiš, ketuš, m. Gefährte, Genosse, partarius: viničarji pod istim gospodarjem so si ketiši. Vzh. Štaj. — Madž. két »dva«; s slov. sufiksom. Beseda pomeni torej »drugar« in je izpodrinila domače nazive. — Krivo razlago poda po D. Trstenjaku Pleteršnik: iz keta, f. eine aus Lehm und Flechtwerk gemachte Winzerhütte n. Kötterl, n. prim. kot. Glej Mažuranić, 500—1.

klada, f. Block, Balken. Pri Slovencih do l. 1848 neka vrsta ljudskega sodstva, Mikl. 123, brez drugih podatkov. Prim. pa dokaj obširno poročilo St. Kuharja, ČZN, 10—11, št. 46; in Plet. s. v. Vaški župan sprejema in obravnava manjše zadeve, hudodelci se zapirajo v klado; nov primer nižjega ljudskega sodstva; Polec, ZZR, 6; str. 6—7.

ključ, m. Schlüssel, pod ključ hoditi komu pit, mit nachgeahmtem Schlüssel fremden Keller öffnen; vzh. Štaj. — ključar, m. Schlüssler, claviger, Vorstand des Keller- und Kammeramtes, Unger-Khull, 545. — Krajevno ime: Ključarovci, vas jugovzh. Radgone, Schlüsseldorf, l. 1265 Slvzlaersdorf; Curtis clavigeri »Schlüsselhof«, Sv. Peter, Gor. Štaj.; Hauptmann, Car. 1910 (1), 14. Glej Mažuranić, kjer se vzporeja šafar in flegar, (str. 506).

kmet, m. kmetinja, f. 1. comes, t. j. predstojnik »cometije«; pri Slovencih ni izpričano, prim. bolg. gradski kmet, Bürgermeister; 2. veljak plemiškega rodu, Vasall (starosrb.); v slov. je l o n t a v š k i k m e t vsaj še Freisasse (Cigale s. v); 3. predijalist, n. pr. malorusko: Großhufner; na vzh. Štaj. je kmet edino le »Ganzhübler«, ne pa oni, ki ima pol, četrt zemlje; 4. Ackerbauer, rusticus po Kranjskem i. dr. Naziv in institucija kmetstva sega v kasno rimsko dobo; v glavnem je ostalo omejeno na nekdanje rimske pokrajine. Nimamo razloga dvomiti, da je bil v dobi neodvisnosti slov. kmet v enakem pravnem položaju kakor n. pr. starosrbski: Großer, Adeliger, Vasall; kmetovali, vb. den Herrn spielen (Bern). V dobi tujega gospodstva se seveda kmetov položaj poslabša; bosanski kmet je kolon, n. Holde, Baumann, t. j. homo liber, ki pa nima lastne nepremičnine in tvori pertinenco zemljišča, Mell 72. Do konca 18. stol. je tudi slov. kmet — z izjemo lontoškega — dovršil svojo rakovo kariero, kajti v ces. dol. 9. 9. 1789 se rabi za Untertan: p o d l o ž n i k m e t (J. Mal), oziroma Untertan, kmet ali podložen, Ces. dol. 12. 9. 1797 (J. Mal); ako je bil v prvi nem. dobi Holde, je postal polagoma Erbholde — rojenjak, oz. Bergholde, nagornjak. — Razlaga po Jagiću: srlat. cometia = comitatus (Chron. Arnonis) je dalo slovansko kmetija, k temu se je tvoril sl. kmet. Rimski comes je načelnik v srezu; v nemški dobi se comes istoveti z domačim grofom, frank. grävio. — k m e t i j a, f. — Srl. cometia more pomeniti ali grofijo, comitatus, uradni okoliš načelnikov ali pa njegovo zemljiško posest; primer za rabo v zadnjem smislu glej Mell, 191 (cometia urbarska posest wildonskega rodu l. 1230). Tudi slov. kmetija pomeni samo zemljiško posest. — Kraj. imena v Istri: Kmeti (obč. Umag, Buje, Pazin, Motovun), na Goriškem: Kmetušče, Šti-verjan.

knez, m., kneginja, f. 1. v staroslov. dobi naziv dostojanstvenika (načelnika »knežine«); 2. v nemški dobi po pomenu izenačeno nemškemu Graf l. comes, ki je vladarjev organ v nekem okraju: ČZN, 1925. Prim. Goršič, župani in knezi v jugosl. pravni zgodovini, ČZN, 1929, 16 ss; El. Schwarz, Ung. Jahrb., 1929, IX, ki navaja z zapadne Ogrske kraj. imena izvedena iz te podstaven n. pr. Kaniža, Keniža; Mažur. 482. Kasnejše grofije odgovarjajo čisto po obsegu nekdanjim knežinam, prim. Gruden, Slov. župani, 14 s.; E. Klebel, Die Ostgrenze des Karolingischen Reiches, Jahrb. für Landeskunde von N. Oe. 1928 (21.), 370.

***knež** — stol, m. Dingstuhl; der Stein, auf dem der Graf bei Dingen saß. To je bil prostor na prostem, na kakem hribu (glej: večja). — Ohranjeno v krajevnem imenu Knežtal, Knestol, 1265 Gravenstul pri Trbovljah.

kolobariti, vb. Turnuswirtschaft betreiben; ako gre po treh letih imenujemo to »Dreifelderwirtschaft betreiben«; »sämtliche Felder werden in drei gleich große Teile abgeteilt, die abwechselnd brach liegen oder mit Winter- und Sommergetreide bestellt werden und deshalb Winterfeld, Sommerfeld und Brachfeld heißen« (Grimm, 3, 1380). Dodajmo še mesto iz Adelunga Wb. 4, 1681: »die Zelge, ein im Hochdeutschen fremdes, nur in einigen oberdeutschen Gegenden übliches Wort, den dritten Teil einer Hufe, in Ansehung der Bestellung zu bezeichnen. Die Sommerzelge, der Teil einer Hufe, welche mit Sommergetreide bestellt wird, das Sommerfeld, zum Unterschiede von der Winter- und Brachzelge. In einigen Gegenden Oberdeutschlands ist dafür Esch(e) üblich«; bav. zelgen, vb. Dreifelderwirtschaft betreiben; Zelge, fem., eingefriedigtes Feld zum Wechseln von Fruchtbau und Weide, bestelltes Feld als $\frac{1}{3}$ der Gesamtflur... Weigand-Hirt 2, 1313. Slov. izrazi: polje za jarino, kraj. ime: Jarenina; polje za ozi-mino; Brachzelge (tudi Egerde): prelog, praha, prašina, L. Pintar, ČZN, 9, 126. Zelge: ornica, ograjnica, sejanje; bolg. sh. ugar »Brache, slov. *o g a r; kraj. ime pri Ribnici, Bern. 295; glej tudi u g o r, m. (Plet).

- kolon**, m. Der Kolone, n. Holde, Baumann; liber homo, ki nima lastne nepremičnine in tvori pertinenco zemljišča, Mell, 72. Mcgoče je bil nekoč slov. kmet na stopnji kolona, kakor bosanski. Cigale s. Baumann: selak (?). V »Specifikation« k c. pat. 7. 12. 1776 (Dež. muz.) so našete kranjske gosposke, ki imajo »Holde«.
- komolec**, m. Ellbogen, cubitus; Längenmaß: der Teil des Armes von dessen mittlerem Gelenke bis zur Handwurzel, lak et, rif (madž.); glej o teh besedah Mažur. — **Komolci**, pl. frata, fratje. — V krajevnih imenih: sl. Frata, n. Komutzen im Walde oder Holzschlag; sl. Komuc, n. Komutzen. Bern, 557.
- kompêta**, f. Ein zänkisches Weib. — Prim. cksl. kupetra, cognata, fem. kumpetrъ, kôpetrъ, l. cômputer. Pravi pomen je torej commater, botra, kuma, izraz za duhovno sorodstvo. — Na strižni kum, belokr., Šašelj, Bisernice, I, 209; hrv. kum šišani (nastrižni), Maž., 1380. rom. tonsus, deček (Meyer-Lübke).
- konâti**, vb. endigen, do kraja dotirati, osobito: pravdo konâti, schlichten, glej dokonček; Maž. 255 (dokonjati pravdu, concludere). — Prim. Endrecht, n. ältere Rechtssprache. 1. Gerichtsverhandlung, in der das Urteil gefällt wird; 2. das Urteil selbst, Unger-Khull 201 (Weistüm.).
- kopjaš**, m. kmet kopjaš (ali kopčar), ki sme nositi kopje ali sulico. Trstenjak, Novice, 1864, 234, Maž. str. 525.
- korec**, m. Der Scheffel, gegupfter Metzen. Na vzhodu koruž, m. — Stesl. korъъ ali pa korъ iz grškega χορος in to iz hebr. kor; koruž izhaja iz lat. chorus, m. istega izvora. V urbarjih Görz, Gurz, m. Bezeichnung eines Hohlmaßes für alle Arten von Feldfrüchten; Name eines Flüssigkeitsmaßes (Unger-Khull, 300); Görzschaff; Marchgörs, Maß für das Marchfutter l. c. 450. Štrekelj, Lwk 34, ČZN, 6, 11. Dopsch, I/1, str. CCII pripominja, da je korec po Gor. Avstriji v rabi v nekaj slov. krajih, t. j. posebno v Hofmarki Steyer.
- košan**, m. človek, ki ima prav malo zemlje, kako četrtino kmetije (Tolm., Solk., Bovec). — **košanec**, m. nekako med polgruntarjem in bajtarjem, ki ima poleg hišice še nekaj zemlje, da more rediti kake tri ali štiri glave živine. — **košanika**, f. — **košanija**, f. posestvo košančev, kakor mežnija, Pintar, LMS, 1895, 18, Polj. dol. — Iz furl. cossân, giornaliere pigionale, srl. cossatus (Štrekelj). Tudi kot hišno ime.
- kot**, m. Auszüglerwohnung. Izgovoril si je kot do smrti. — **Kotar**, m., **kotarica**, f. Auszügler-in, Polj. dol.; LMS, 1895, 18. — Iz nemškega! Kott, Kotten, f. Kotthäusle, n. Nebenwohnung bei einem Bauernhaus, die sich der Erbpächter von dem, welchem er das Bauerngut übergibt, auf seine Lebenszeit ausbedingt, Ausdinghäusle, Grimm, 5, 1883; tak »kot« se nahaja često v »pustoti«, glej to.
- kotár**, m. Bezirk, Distrikt. — Nem. kataro, gataro, Gatter. Gatter bezeichnet auch rechtlich die Grenze des Hofbesitzes in gewissen Fällen, Bern. 368. (Nesigurno.) — Prim. krajevno ime Kotárče, Guttáring, stara oblika. Gutarich, Kuterich; Lessiak, Car., 112, 1922, 45. Strohal pravi, da je v kotáru »više vlastelinskih posjeda«, ali svi imajo zajedničko ime pored posebnih imena za vsaki posjed napose; Zbor. za nar. živ., 28, 2, 187.
- krájina**, f. Grenzland, Grenzmark. — Slovenska krajina naziv za Prekomurje; Krajina, ob Sotli, Bizeljsko: in der Krain (1384); Krajincani (južno Boča). Prim. še različne Krainbache, Zahn, Ortsnamenbuch; Chraindorf (izginilo) pri Groß-Enzersdorfu na Donavi, Dopsch, I, 1, 119; Krainstein, Kronstein, občina Groß-Raming, l. c., 350. — Stvn. Chreinamarchia, Chreinarri je izvedeno iz krájina in ne iz krañ: carnia: Archiv, I, 98; Lj. Zvon, 1884, 46.

kramola, f. Tumult; pri drugih Slovanih tudi Aufstand; kramljati, vb. impf. — Lat. *carmula* (*carmulus*), Empörung, Aufstand. Beseda je nemškega izvora. Berneker s. *kormola*). »Quod ille renuit orta seditione quod *carmula* dicimus. MG., SS., XI, pg. 8; 87, De S. Virgilio. — P. Puntschart skuša sedaj dokazati, da je beseda slovanska, toda sposojena v nemščino. Zs. des hist. Ver. für Steiermark, XXVI, 9 ss. (Neuspelo.)

kreg, m. krega, f. Hader, Zank. — Srvn. Krieg, določneje: Krieg rehtens pomeni Rechtsstreit, Streit vor Gericht, Grimm, 5, 2217. Germ. proces je: »ein Kampf (ahd, strit, mhd. Krieg (rehtens), worin ein Gegner den andern zu überwinden hat.« Amira, str. 264. Beseda je bila torej sprejeta iz nem. procesalnega postopka v slovenščino, kjer je stopila poleg domače *spor* i. dr. — Kregati se, prvotno: prozessieren.

križ, m. Kreuz, Kreuzbild; auch als Markzeichen u. dgl. — križanec, m. mežnar; št. Ilj v Slov. gor. — n. Kreuzknecht oder Pfarrmeßner, Grimm, 5, 2196. — Križevščina, mit Beschlag belegtes Gut; zapravo: zakrižana stvar, glej zakrižati. Iz listin: Chrisheushina, del desetine, ki je ostal občini za njene potrebe. Viced. arhiv, muzej, f. I, 54, Predjamski urbar. — Malo Ubelsko (J. Mal).

krščenica, f. 1. Die Christin. 2. Dienstmagd. — Prim. Linhart, Gesch. Krains, II, 330.

kupljenik, m. Ein Getreidemaß, pol vagana. — Od kupiti, vb. häufen; torej gehäufeltes Maß. V štaj. urb. Koplenig, f. (?), Kupleinik, Kuplenik. »Die Gabe, Kopleinig genannt, wurde zur Zeit der Rektifikation in der Regel in die Kategorie der Sackzehente eingereiht und solches in Befund gezogen und besteuert« (Pfarre St. Veit in Montpreis 1852). »4 Copleiningkh machen 1 Laibacher Stär« (Hs. des Steier Landarch., 3956, fol. 25, cit., Unger-Khull, 400). »2 Kuppleinik gleich 1 mäs; 12 Krainburger mäs gleich 1 mutt, MMVK 1890, str. 48 (Kranjska dež. sod.). — 2. Kuplenik, Kupleinik, Sackzehent bestehend in Bargeld, Hühnern, Würsten, Korn und Flachs, Unger-Khull, 417; Strekelj, ČZN, 6, 27. — Četrtna, enako tri kupljeniki, Ivić, Naselja, 16, str. 151 (J. Mal). Sakhzehend oder Kuplenik, Kost. urb. 1585, 1685 (J. Mal).

lapet, m. Grundanteil, sh. lapat, m. Stück, Fetzen. — Bern. 691. V Gorjancih, Lapte, v Laptéh (pri Kostanjevici). Prim. plása, postat, Mažuranić, 584.

lastina, f. 1. prvotni pomen: freies Eigen. »Alle Güter, welche den Namen Frey oder Aigner bis auf die Gegenwart beibehalten haben, alle Ortschaften der Bezeichnung Freindorf u. dgl. sowie Aigen (slov. Vajgen, Jarenina) waren einst Besitz und Siedlung freier Leute.« Strnad, Die freien Leute 222. Pr. ČJKZ, II, 81. — Überland, n. Überlände, n. Überlandgrund, m. Spec. bav. beseda. Pomeni Grundstück, das nicht zum unteilbaren Gut gehört, durch Kauf oder Erbschaft zu diesem kam, auch Haus, das in diesem Verhältnis zum Gut steht. (Grimm, s. v.) 3. lastina: kaufrechtliches Eigentum, Ces. p. 3. 7. 1788. (J. Mal). — Kraj. imena: Lastina v obč. Brezje, Sevnica. Lastine, ime selu na Hrv. v župi Varaždin (Ak. Rj.); Lastin: vinee que — vocantur in Lünsdorf, Launsdorf), Jaksch, 1204, št. 405. — Prim. še Vajgen, Jarenina. Sv. Ana na Vajgnu (ne Igu!); Dobruer Aigen. — Lastnina, f. privateigentümliches Grundstück, Privateigentum, LMS, 1894, 22: nekaj so pasli po komunkem nekaj po lastninah. — Kostanjeviški spisi, spor iz leta 1756: Das jenne Weingarten, so Lestnik genent werden, kein perg Recht geben, wohl aber gebührt von allen in gehörten Weinberg (Vinjvrh, Bajnvrh, kjer so imele Pleterje poleg drugih gospoščin tudi vinsko desetino) gelegenen lestnik (tudi pisano: lestinek) der ganze Zehend der Residenz (t. j. Pleterju) ...

lastinar, m. Bauernlehener. »Prednjiki današnjih zgornjih Lipničanov so bili po navadi srednjega veka oprode (Knappen) valenburških graščakov. Bržčas

so jim že prvi valenburški posestniki dali blizu gradu nekaj sveta, da so si naredili hiše in njive. Ti so bili prosti tlake in drugih graščinskih davščin. Torej se imenujejo še sedaj lastinarji. Njih dolžnost je bila, hoditi v grad (Wallenburg, Pusti grad) na stražo in ga v nevarnosti braniti. Ob času vojske so se z gospodom podali na vojsko; in če so koga na smrt obsodili, so imeli dolžnost ga na morišče spremiti. Teh lastinarjev je bilo pa 18. Sedem jih je opravljalo službo; eden je bil pa napovedovavec; ta se je menjal vsako leto. Njegova služba se je ohranila do današnjega dne. Namreč ti lastinarji imajo navado, da je vsako leto eden njih za župana...« Jernej Uršič, Slovenija, 1849, 316. Original članka najdemo v Carnioliji, 1838, 66 (Die Ruine Wallenburg in Oberkrain). Začetek slove: »Die Vorfahren... haben wahrscheinlich schon von den ersten Besitzern einen (!) nahe gelegenen Terrain zur Bebauung und Aufstellung einer Wohnung als Lehensträger und in Hinsicht des Besitzes als Freisassen erhalten mit dem Beding das Schloß zu bewachen...« — Mell pripomni, da se eventualno zove tudi zemljišče, ki je pridobljeno v fevd »Eigentum« (str. 74).

lastinec, m. 1. Eigensaß. Prim. kraj. ime Lastince, vas sev. zap. Podčetrtek, nem. c. 1490 Aigensaß (Sell?), Zahn, Ortsnamen (nedoločeno). — 2. Inhaber, JMD, 18, 74; gozdni lastinec, Waldinhaber, Ces. pat. 23. 11. 1771. Oseb. ime: Lastnik (Lastnič?): »Item Jans Lastnik (Latsnich) de area 40 den., pullum, 10 ova...« St. Gesamturbare, 247, 14 (Kohlberg pri Arvežu); 3. servitutsberechtigter Untertan.

laz, m. Gereut, Neubruch, baumleere Stelle im Wald; laze delati; žgati, Laßbrennen (sp. štaj.), Unger-Khull, 427, Štrekelj, ČZN, 6, 36. **lazar**, m. Gereuter, Roder, lazina, f. Pachtzins für einen Neubruch. — **laznik**: Grund und Laßnig, Steir. Gerichtsbeschr. 421, kjer je beseda razločena kot Kleeseideacker, prvotno pač samo: Neubruch.

ledina, f. Ein in den Ackerbau nicht einbezogener, unter die Markgenossen nicht aufgeteilter Boden; ein mit Gras bewachsener Platz, der keine Wiese ist, der Anger. ledino orati, v ledino pustiti. **ledič**, m. Waldviehweide. — Sorodno z germ. land, ir. land, lann itd. Berneker, 705. Često v krajev. imenih; prim. Štrekelj ČZN, 6, 36; Goršič, Sl. Pr. 35, 109; sinonimno občina, gmajna. Glej pašten!

lehen, m. Das Lehen, fevd. — Srvn. lēhen, geliehenes Gut, Lehen; h glagolu lihan; leihen, auf Borg nehmen, auf Borg geben. Beseda je vzprejeta v neke slov. jezike kot leno; v slovenščini imamo: »v lehen, zu Leihen, Mikl. 164, pa tudi »auf Borg«, Gutschmann; abborgen, v lehen vzeti, l.e. Za belehen ima isti slovar: posvojiti, vb. posvojenje, sb. Belehnung. — Od domačih besed služijo v poznamenovanje tega pojma: posoditi: blagú inu diane... bode possodeno, Pris. ČZN, 35 s.; glej zajem, mito.

letina, f. annona; prirast enega leta; die landgerichtliche Gebühr; davek, ki so ga opravljali kmeti v pripoznanje pristojnosti in oblastva deželskosodne graščine (Pravdni akti višenske graščine l. 1718); ČZN, II, 149; IV, 217, A. Kaspret.

liberga, f. 1. izgovorjeni užitek, preužitek, Das Ausgedinge; 2. pismo, v katerem je vse izgovorilo kotarjevo ali užitkarjevo, tkzv. »kos kruha« zapisano. — Nemško Lieferung, f. L. Pintar, LMS, 1895, 20. Prim. Grimm, s. v. Gewährung von Lebensmitteln. Unterhalt auf Grund von übernommenen Verpflichtungen. — Kraj. ime Liberga ali Dvor, Litija. — Prim. še belokr. odmetek, m. Der Auszug, das Leibgedinge.

lihati, vb. leihen. Kor. Paul-Braunes Beiträge, 28, 72. lihva, f. Wucher. — Iz got. *leihva »Darlehen«, stvn. lihan »leihen«; Bern., 717. Slov. posoditi

- nima tega pomena kakor ta prastara sposojenka. Glej (po slovarjih): čarlarnost, lajharija, goljufija, himba.
- list**, m. Blatt, Schein, Sendbrief. ločitvi list, Ehescheidungsurkunde (Truber), ČZN, 10, 146; rihtni list, Gerichtsbrief, ČJKZ, II, 81; veli, mali list, der große oder kleine Botengang, ČZN, 6, 153 (Inv. čepiške mitnice l. 1803); Mažuranić, 599. — odpustni list, Entlaßschein, Ces. pat. 13. 9. 1782.
- ljud**, m. Leute, Menschen, — Bern., 758. Pred stolom tvoje milosti tvoj verni ljud kleči (Cerkv. pes.); Amira, 126, Gemeinschaft freier Menschen. — Besedo ljudin »ein freier Mann des Volkes« imamo mogoče na sloven. tleh v osebnem imenu Ludino, Čed. ev. Kos, II, št. 328. — Bern. smatra besedo ljud za avtohtono, vendar je važno, da pomeni adj. ljudski slov. dial. »tuj«; iz česar bi smeli sklepati, da je pomenilo ljud nekoč Neslovana.
- lókno**, n. die bestimmte Abgabe (Kollektur) an den Pfarrer. Rusko: luknó, dial. Korb aus Weidenruten; hölzerner Kübel; ein Hohlmaß, Berneker, 740. Mažuranić, 616.
- lovščina**, f. Davščina, ki so jo kmeti plačevali za to, da so smeli pobirati v graščinskih gozdovih suhljad. A. Kaspret, ČZN, 4, 223 (pravdni akti višenske graščine l. 1690), — n. Forstfütterdienst, Steir. Taid. Nachtrag 347. Glej navedbo Pleteršnikovo: lovščina, Jagdgebühr, to je očitno novejše.
- ložina**, f. Niederwald. »Loschina in der Herrschaft-Rohitsch waldung, Steir. Ger. Beschr., 374. Kraj. ime: Nove ložine, Neu Loschin, del občine Stara cerkev, Kočevje.
- majar**, m. majarca, f. 1. Meier, nam. pristno slov. pristavnik. 2. V Kostanjevici na Dolenjskem se rabi majar v pomenu viničar. 3. Inama Sternegg (Spuren slav. Flurverfassung im Lungau, Mitt. der anthr. Gesellschaft in Wien, 29, 61) je našel v solnograškem Lungavu več županskih dvorov, ki so redno obsegali po dve zemljišči in kjer so v poznem srednjem veku gospodarili graščinski majarji kot nasledniki staroslov. županov, Gruden, Slov. župani, 39. — Marof, m. iz Meierhof.
- marka**, f. Die Mark. Beseda menda v spodaj navedenih pomenih ni prešla v slovenski jezikovni zaklad (glej: občina), a vendar jo moramo navesti. 1. »gemeine Mark«, t. j. kolektivna last neke svojasti (Sippe); Amira, 193, prim. sedaj Dopsch Alfons, Die freien Marken in Deutschland. Semkaj spada mogoče Slougenzin marcha v Sp. Panoniji, južno Sale, l. 860, Kos, II, št. 169. Glej mojo razlago, ČJKZ, VI, 43. Razlaga, ki se mi vsiljuje sedaj, je Slaveč'a marka k osebnemu imenu Slaveč; v Prekmurju imamo kraj Sp. in Zg. Slaveči. Važno se mi zdi tukaj opozoriti na šaljivi nadimek, ki ga nosijo prebivalci krajev Rakičani, Belotinci, Bratonci, Odranci, Bistričani, Črenšovci itd.: »Marki«, bojda zato, ker so vsi krščeni na ime Marko; Slaveči kajpak spadajo med »Bakarje«. — 2. v pomenu: obrobna, obmejna pokrajina, krájiná (glej to); n. pr. Windischmark, die windische Mark, marchia Slavonica, Frisch, 2, 440; prim. o tej Malnerič, Tobolček, 30. — Severno Donave je obstajala: Windischmarc (l. 1230) »slovenska krájiná« mogoče pri današnjem Wintersdorfu, E. Schwarz, Ortsnamen des östl. Oberöst., 108.
- ***mašér**, m. podložen kmet. Ohranjeno kot kr. ime, glej Rutar, Ben. Slov. 113. — Rom. long. massarius, massaio, Meyer-Lübke, 5396. — »Servus massarius: id est servus, q(i) ordinatus est sup(er) aljos,« Zs. f. d. Altertum, I, 560. Osebo ime: Mašera. — Mažuranić, 635. Tukaj je mišljen nadzornik nad »servi rustici« in pastirji večjega gospodskega dvora. Pravni položaj mašerja — kmeta je naveden v Ed. Rothari, CCXXXIV.: servus massarius licentiam habeat de peculio suo, id est bove vacca cavallo, simul et de minuto peculio, in socio dare aut in socio recipere; vindere autem non, nisi quod pro utilitatem casae ipsius est, quatinus casa proficiat et non depereat.

- meja**, f. Grenze, Begrenzung; živa, narejena meja, natürliche, künstliche Begrenzung, Ces. dol. 23. 12. 1807 (J. Mal); živa meja je gostičje, Hecke. mrtva meja, Ces. pat. 23. 11. 1771. — Iz međa, Mitte, Bern. — mejaš, m. Angrenzer, Anrainer; vodni ali potočni mejaš, ces. dol. 1. 12. 1814 (J. Mal). 2. pri gorskih sodiščih podložniki tuje gosposke priklopljeni domačemu gorskemu zboru; vsled tega sogorniki (Berggenossen) in mejaši (Meäschen), Kaspret, ČZN, 4, 223 (Gor. zak., l. 1703); Mell, 228, Maž. 643. — mejnik, m. Piedmark; menickch, deutsch Pimerk, Steir. Gerichtsbeschr., 376; Dolenc, ČJKZ, 2, 81. Prim. kajk. imenik, m. Zbor. za nar. živ. 28, 2, 186.
- mekóta**, f. 1. Poljski kompleks določene veličine, nekoliko manjši od enega orala (Plet.), 2. ledina, prelog, neobdelano polje, Vatovec, ČZN, 1929, 59. — Krajevno ime v občini Loki ob Savinji. Prim. navedbe Ak. Rj., kjer se tolmači kot »upravo meka zemlja«; Mažuranić, 645.
- merčun**, merčín, m. Messer, Aichner, žitni, vinski, solski merčín; v prisegi 16. st., LMS, 1884, 205, 211. Glej navedbe pri Pletersniku.
- mernik**, m. 1. Računska enota za žita. — Strsl. měřník izvedeno iz glagola měriti, kakor Metze, f. stvn. mezzo, m. iz met-, messen, l. metreta; 2. V 17. in 18. stoletju odgovarja mernik (zap. Merling, Mirling, Mirning, Mirnig staremu Metzenu, Unger-Khull, 6, 44. — Polovica mernika je polovnik, polovnica (glej to); četrtnina pa četrtin, »Viertel«. Dopsch, I, 1, str. CCII; Štrekelj, ČZN, 6, 44. — celjščak, m. Celjski mernik.
- mertek**, mertik, m. 1. Drescherlohn, der im Getreide gegeben wird. — madž. mérték, kar je iz slov. měra, měriti, Mikl., 195. Tujka je sprejeta tudi v druge slov. jezike; Maž., 649. — 2. poljska mera, kajk. Zbor. za nar. život, 28, 2, 188.
- mesto**, n. Ort; »in manchen Sprachen germanisierend »Stadt«, Mikl., OA., str. 9.
- mezda**, f. Lohn, merces, praemium. Planinsko gospodarstvo na Bovškem svetu osnovano je na mezdi, ki ima 80 liber (funtov) mleka; čim več liber mleka ima kedo v mezdi, tem več sira in skute mu pride v del; tisti, ki ima največ mleka v mezdi, se imenuje mezdar, a drugi manj imoviti mu pridenejo svoje mleko, da je mezda polna; kar je čez 80 liber, gre v venalnico (venale = käuflich); Erjavec LMS, 1883, 213; »mezdar, posestnik, ki ima živino na planinski paši, ki (!) daje ca 50 kg mleka pri prvi molžnji. Mezdarji predstavljajo planinsko družbo.« Jadr. alm. 1924, 77 s.
- mir**, m. Der Friede. mir božji, der Gottesfrieden, treuga dei: induciae, securitas praestita rebus et personis discordia nondum finita (Du Cange). Tudi hrv. Maž., 79.
- mito**, n. 1. Bestechungsgabe; 2. Lehenzins, Mietgeld; na mito dana, vzeta zemlja; mitnica, f. Mietgrund (Zbirka ces. razgl. iz 18. stol.), Kaspret, ČZN, 4, 223; 3. Zins; 4. Wucher. — Stvn. mûta, f. Maut, Zoll. — mitenski, adj. mitenska zemlja, Miethube, Ces. dol. 3. 7. 1788 (J. Mal); mitenski oddati zemljo, n. mietweise (starejše: mietweise), t. j. zu lebenslänglichem Fruchtgenuß, nasprotno: na odpoved, freie Stift, prosto sajo.
- mrtvaščina**, f. uboj, Totschlägerei. Bil je kriv mrtvaščine (Polica), LMS, 1894, 25.
- nadav**, m. Das Draufgeld, A. Kaspret, ČZN, 4, 223 (Zap. T. Hrena 1598—1630); oblika se rabi tudi na vzh. Štaj. Plet.: nadava.
- naletnik**, m. Jahrpächter, Pachtbauer, št. n. Bestandler (Unger-Khull, 71); proti plačevanju najemnine (Bestandgeld) dobi dotičnik zemljišče v obdelovanje in rabo. Prim. štantman; imeti v štant (štunt); glej zajem in najem (Plet.). V rabi je tudi it. arenda, renda, locatio, conductio.
- nalaga**, f. Anlage, ä. Spr. Steueraufgabe, Steuer, Weist. Unger-Khull, 23. Ahnlag, laglana(?) nalaga, Starotrški urbar, l. 1647, ČZN, 23, 82. — Istega pomena je menda naložek, m. »V soteškem prevodu g. b. (§ 2) stoji v členu 17,

da osobenjkov ne sme biti v vinski gorici, razen če se naselijo na njivah ali gruntu, od katerih se „stibra ali naloschek daie“... Dolenc, ČZN, 25, 41, 43.

naselnina, f. Ansiedlung, f. Abgabe für die Besitznahme eines Gutes, Unger-Khull, 25; tudi Siedlung l. c. 595? — Enako: Auffahrt l. c. 31: Besitznahme eines neuen Gutes, Zinsabgabe für die Besitznahme eines neuen Gutes. Glede Anleite, f., ki jo primerja Kaspert, ČZN 4, 223 pa glej navod. Prim. Mažuranić naseliti, vb. colonos deducere, sedem deligere, collocare domicilium. — Ableite: *odselnina; Unger-Khull, 23, LMS, 1894, 27.

navod, m. 1. Anleite, stvn. analeita, Grenzbegang, wenn Schöffen, Geschworne und Zeugen feierlich an die Grenze »leiteten«, Grimm, 1, 400, navod vzdigniti, na navode iti itd. Tudi ime komisiji; 2. navod, Anleite, »intromissio in bona u ovršnom postupku«, Grimm l. c. Mažuranić, 726; hrvaška raba besede, tudi vpelavanje, Zb. za nar. živ. 28, 2, 191; 3. Anleite, Anfahrsgebühr, slov. naselnina, f.

nemešnjak, m. Bauernadeliger. — Madžarsko nemes. plemenit, adelig. Med ogrskimi Slovenci n. pr. Nemesfalva: Nemčavci. Po murskem polju in v goricah vedo danes še, da ima nemešnjak dva grunta. Za realije glej Fr. Kovačič, ČZN, XII, 70.

nevolja, scsl. necessitas, slov. Ungemach, Elend, Unrecht. — nevoljstvo, n. Leibeigenschaft. — nevoljnik, m. Leibeigener, nevoljaš, vzh. Štaj. Izraz za Leibeigenschaft, -eigener nam manjka, kar je pripomnil že Linhart, Gesch. Krains, II, 232; izraz je vsprejet n. pr. po maloruskem nevol'nyk; ces. pat. rabijo sužnost za Leibeigenschaft; glej volja. Nevoljstvo je ugaslo v drugi polovici 15. stoletja, vendar se je vgnezdilo v slovenskih deželah nanovo, Mischler-Ulbrich I, 45. Prim. Polec, O odpravi nevoljništva na Kranjskem (ZZR, 9), osobito str. 12. V razporedu zemljedelcev stoji nevoljnik (tlačan, hlapec, težak?) najnižje; višji položaj ima kaznenec, praznik, censualis, Zinsmann, hrv. činženjak, višje kolon, Holde, Baumann, slov. kmet? Mell, 71 s. Glej Dopsch, I, 2, str. CII.

***novak**, m. 1. novitius; Neubauer; posestnik, ki obdeluje novino. — Kraj. ime *Novak(i), Obegg pri Špilju, 1436 in dem Nobakh ob Ehrenhausen; Novake, Tržič; 2. Rekrut, ces. dol. 23. III. 1771 (J. Mal). — novina, f. Neurib. Tudi v krajevnih imenih.

novica, f. 1. eine neue Steuer; novice nakladati; za posebne potrebe mora biti posebna novica po tri od sto, Vodnik, Izb. spisi; 2. Kontribution: novica ali drugi deželski davki, Ces. razgl. iz l. 1781; kontribucijon ali novica, Ces. razgl. 11. VIII., 1796 (J. Mal).

nuta, f. čreda, die Herde. Borjane nad Kobaridom. — nótár, osebno ime; prvotno pač to kar Herder. Kres, I, 117. V gorenji srbščini je razvila beseda bogatejše pomene: nuknica nam. nutnica, Viehhof, Erblehngut, Meierhof, nukničar, Gutsverwalter, nuknicovač, verwalten. Štrekelj, LMS, 1894, 27. — Germ. izvora.

občina, f. — Nem. Gemeinde, Gemeinde, Allmende (iz allagimeinida, Amira, 193). Občinska vas, Gemeindedorf, Dolenjsko. Občina pri Trstu. Ta pašnik je občina (Plet.). — V rabi je tudi n. izraz gmajna, frajščina, f. (glej to); skupnica, f. Gemeindeweide, Dolenjsko; čreti, m. pl. Riedwiesen, vzh. Štaj.; ledine, pl. Brachland, vzh. Štaj.; trata, nem. f.

obgradje, n. Fr. Wiethaler predlaga to besedo za nemški Burgfriede: »was die Burg umfriedet«, t. j. okraj, ki spada h kakemu gradu. Let., 1882—3, 120. — Ta izraz je boljši, kakor pa oni, ki ga uporablja Trstenjak »pomirje«, Novice, 1864, 234. — Burgfriedensrecht: obgrajščina (priznavna dajatev).

- oblast**, f. 1. »Slovenci kozjanskega okraja imenujejo oni teritorij, v katerem stoji hiša, hram, skedenj, hlevi itd. o b l a s t, tudi gvalti,« Trstenjak, Kres, 1885, 169. 2. Bauerngrund (po Plet.). Mažuranič, 777 (oblast 2.).
- obsed**, m. Rücksäßigkeit, t. j. bivanje in corpore na zemljišču; Kaspret, ČZN, IV, 223 (po zap. Tom. Hrena 1598—1630). Der Hold soll seinen Grund mit eigenem rucken besitzen (slov.: »obsesti«), Grimm, VIII, 1355 (po Schmellerju); t. j. tlačan mora osebno stanovati na zemljišču; »mit eigenem rucken« je pars pro toto? Prim. k temu Mischler-Ulbrich, I, 53. Samostalnik je: Rückenbesitzer, Grimm, VIII, 1361; Rücksäß, ČZN, XXV, 53. — o b s e d n o z e m l j i š č e, Rücksitzliegenschaft, navedeno S. Pr. 30, 97 s. (F. Goršič).
- obseda**, f. Die Herumsitzenden, die Tischrunde, poštena obseda, ein ehresames Gericht. — o b s e d e t i, -im, vb. gorsko pravdo obsedeti, po nemškem: das Gericht, Banntaiding, Recht besitzen (t. j. sitzend abhalten), Steir. Taidinge, Gloss. 339; Dolenc, ČJKZ, 2, 83. Bolje ko »hoditi v srenjo ali krog«, bi bilo po našem »hoditi na obsedo« (ČZN, 25, 39, op.). Prim. Maž. s. osjednik. — n. besitzen pomeni tudi: in Besitz nehmen, im Besitz haben (glej obsed).
- oddelnik**, m. der Teilerbe, A. Kaspret, ČZN, 4, 223 (Zap. T. Hrena 1598—1630). Prim. d e l n i k, Malnerič-Tobolček, 30, der Teilhabende; d e l n i c a, f. Erbweise, Erbacker. — Prim. blagar, blagovnica, Gesamterbe.
- odmetek**, m. Leibgedinge. Auszug, belokr.
- odrešiti**, vb. reluiren. Ces. dol. 16. 8. 1772 (J. Mal).
- odstaviti**, vb. abstiften, das verliehene Gut entziehen. od grunta odstavljen, vom Grunde abgestiftet, Ces. dol. 2. 8. 1782 (J. Mal).
- odvétek**, m. 1. Das Erbteil. Sin reče tedaj očetu: »dajte mi, kolikor se vam zdi, da je moj odvetek,« LMS, 1869, 88, s Pohorja; 2. potomstvo; der Erbe. Bel. Tudi hrv. — Iz debela veti — (nenazalirana oblika k vent): č. vetiti se, růsti, opibus augeri; kontrarno: máliti se, Mikl., 386. V hrvaškem se beseda meša z odvêt, responsio etc.; Maž. 808. — O r o k, urok, o r o k o v a t i: madž. örök, večen, nasleden, dedščina; Maž. 840.
- odvétник**, m. advocatus ecclesiae (prvobitno, zatem razni pomeni); sprejeto v nem. kot Vogt, slov. vojd (glej to). — Izvedeno iz korena vêt-, Mikl., 387 in torej etimološko ločeno od enakoglaseče se besede odvétek, Erbteil. — Izvedenka: o d v e t š č i n a, f. Vogteigebühr, -recht, Abgabe an den Vogt, bezw. an die Vogtherrschaft, Anspruch auf diese Abgabe. Slov. beseda ad Veschina v loškem urbarju (l. 1630), glej J. Polec, Sl. Pr., 1929, 174 s.; Dolenc, ČZN, 25, 43. — Oblike odvetščine so: prenočnina ali ostaja(?), Nachtselde; naselnina, Siedlung (pro Anlait), Hofzins, glej Dopsch, I, 1, stran CLVIII s. — Odvetščina, letina (večévni penez) in konjska zob (Marchfutter) so javnopravne dajatve, iura ad ducatum spectantia, Dopsch I, 2, str. CXVII; ločiti jih je na eni strani od zemljiške kazni (velika, mala služnost pokloni etc.) in od desetine ter davka na drugi strani.
- ofer**, m. inquilinus. č. hofer, Inwohner, podruh — nhd. Hofer, sb. der zum Gesinde des Hofes gehört. Mikl., 84. — Prim. ČZN, 10, 133. Grimm, DWB ne beleži besede Hofer. — Prim. še tudi besedo ofrêht »Hofrecht« v pomenu Ständchen. — gostači ali ofarji, Inleute, Ces. dol. 10. 2. 1789 (J. Mal).
- ogorščina**, f. Rauchgeld, Openpfennig, Feuergebühr. Abgabe vom eigenen Rauch oder Herde, Rauchsteuer, Grimm, VIII, 249; ital. foccolare. — Ta davek je prištevati tako imenovanim prvotnim denarščinam (urspr. Gelddienste); Kaspret, ČZN, 6, 153. Prim. Dolenc, ČZN, 22, 41; 25, 43 (odveščina in ogorščina — d i m i n a s t a različni stvari). — Rauchgelt: R a u f a n s k y d e n a r i, Starotrški urbar, l. 1647, ČZN, 23, 82.
- ograjnica**, f. ograjeno zemljišče. Temljine, hrv. o g r a d j e n i c a, Mažuran. 816. Odgovarja pač nem. Beunde, f., stvn. biunt, biunta fem.; Srnn. biwende »aus mhd. b i und einer Abteilung von w a n d, eig. »worum sich der Zaun win-

det. Umfassendes, urspr. eingefriedigtes von den Rechten der Gemeinde, bes. ihrem Viehtrieb befreites und so zur ausschließlichen wie jeder beliebigen Nutzung des Berechtigten abgeschlossenes Grundstück, Weigand-Hirt, 225: Dopsch, I, 1, 420.

okovance, m. kajk. Posoda okovana z železnim obročem; meri pol zagrebškega vagana, Maž., 821. V nemškem Zarge, f. Seiteneinfassung; Getreidemaß im Umfang eines halben Metzens, Unger-Khull, 643.

okrešelj, okrešljaj, okrišljaj, m. 1. Umkreis; 2. Wald zwischen Gereutwiesen; 3. Heuscheibe auf Wiesen. — Iz nem. Kreis, sb. v različnih pomenih: Landeskreis, Bezirk; tudi granica; Bern., 610. Krajevna imena: *Okriški vrh, danes Kremberg, n. Kriechenberg, okoliš jvzh. Cmureka: 1395 Okrisendorf, 1450 Krischendorf (Zahn). Mažuranić, 821.

okroglina, f. Umgebung, Arrondissement. — Slovenska okroglina: domač naziv za slovensko Prekmurje.

ometati, vb. pf.(?), bewerfen; den Turnus (durch Loswerfen?) bestimmen; »ometa se gmajna, travnik — ki ga uživa 11 posestnikov, vsako deseto leto,« Goršič, Sl. Pr. 35, 99; »gospodarstvo oskrbuje župan, čigar posel ometajo vsi pašni upravičenci med seboj eno leto,« l. c. 108. *o m e t bi bil torej to, kar južno-nem. Luss m., pl. Lüsse, das Los, die Portion am Gemeindegrunde. Prim. hrv. m e t, f. m. regiones, fines venationis, odio u lugu, dubravi, gaju; ova met je dobra, slaba, v rabi pri Kajkavcih v pomenu Revier, Trieb, Maž. s. v. — ž r i b, m. Luss, Urb. iz Brubna 1453.

***opolje**, n. stesl. opolije, č. opole, opolí, p. opole. Gefilde, Nachbarschaft. V poljskem je opolje skupina več krajev in predstavlja najstarejšo poljsko srenjsko organizacijo. V muriški dolini je izporočen kraj naziva slov. *Opolje, Pirchegger, Ortsnamen, 232, kjer je izraženo mišljenje, da beseda pri Slovencih ni imela socialno-zgodovinskega pomena kakor drugod. Prim. še Opolje, n. »zemljište Prizrenu na jugu«, Ak. Rj. — Miklošič beleži s Poljskega Opole, vicinia quod opole dicitur vulgariter O. A. 397. Torej je stopila pri nas na mesto opolja beseda soseska.

opravek, tatsächliche Arbeit und Hilfeleistung des Untertanen (tlaka); davki in opravi; prim. gosposčine. (Zbirka ces. razglasov in okrožnic 18. st.); Kaspert, ČZN, 4, 224.

(o)**ral**, f. Feldmaß, Joch, Morgen. — ralo, n. Halbpflug; iz slov. besede n. die Arl. — Po n. p l u g, Pflug; Potočnik, Koroško, II, 79. Tudi j u t r o, Joch, Morgen. Kajk. o r a n j e, Zborn. za nar. živ., 28, 2, 189.

ornica, f. das Pflügeland, urbarer Boden; pri triletnem turnusu imenujemo ornico n. Zelge (glej kolobariti); z ozirom na to da je ograjena pa o g r a j n i c o (glej to); prim. tudi s e j a n j e — Wolf-Cigale: Zelge, tretjina zemljišča (nenatančno).

osebènik, osebenjak, m. 1. »Tisti, ki je, ali živi o sebi, ob sebi ali tudi za sebe«; nasprotstvo: tisti, ki spada v sklop kake domače rodbine ali zadruge. 2. Tak človek je tujec, priseljenc, peregrinus; v tem pomenu rabi besedo Dalmatin, Biblija, II, 206 b; 3. kot tujec nima običajno osebenik trdne domačije s posestvom, marveč biva kot najemnik (Mietwoner, činžnik, gost, Ingehäuse), Hipolitov slov. I, 307, II, 264. 4. Osebenik sedi na kmetijici: tako se tolmači v Reg. Dalm. Bibl. kranjski ofsebejniki s koroškim kajfhlár. Po Ramovšu, ČJKZ, VII, 170 (v glavnem). Drugače Dolenc, ČZN, XXII, 165 s. Prim. krajevno ime Sobenk, obč. Brezje, okr. Sevnica. — o s e b ó j e n, adj. abgesondert. osebojno premoženje, peculiare, privum; n. pr. lastine nasproti ostalemu posestvu; v zadrugarstvu; osebujo premoženje nasproti dedini, Maž. 844. — I n s a ß, podložen bivajoč v tuji hiši.

***ozen**, sh. uzan, eng. — Izv. *(v)oznénica. f. enge Behausung, enger Besitz? — V krajevnih imenih, kjer znači n. Selde (žalarija); 1. Vozenica, Vuzenica, n. Saldenhofen, 1248 Seldenhofen, trg na Dravi. 2. l. 1366 Bosincz, Boznych,

- pripadajoče h gornjelend. gospodstvu, E. Klebel, Jahrb. f. Landeskunde N. Oe., 21, 1928, 376; je identično z »villa seu possessio Saldinhowf prope caput fluvii Lindua«, 1388; Lumzer und Melich, Deutsche Namen und Lehnwörter des ung. Wortschatzes, 43.
- pasji**, adj. pasji snop. Hundsgarmb (= Garben ne Garn!). Dolenc, ČZN, 25, 43. — Hundshaber, m. Haber als Zins zur Unterhaltung herrschaftlicher Jagdhunde, Grimm, 4, 2, 1936. »Ta davek so opravljali kmeti v žužemperški fari na levi strani Krke (trg Žužemperk, vas Zafaro, Vrhova, Trebška vas in Sadinja vas). Znašal je osminko navadne žitne desetine (Getreidezehend); pravdni akti žuž. graščine l. 1714 v turjaškem arhivu, Kaspret, ČZN, 6, 154. — Cigale ima pod Haferzins: pasji oves, ovsenina.
- pastir**, m. Der Hirte; občinski pastir. — Sposojenka iz romanščine, Vondrák, Slav. Gramm, 124. Neslovenski so tudi razni drugi nazivi, glej barovčin. — Winidi befulci Chunis fuerant iam ab antiquo, Fred. Chr. IV, c. 48. It. bifolco, Ackersmann je nastalo iz bubulcus, *bufulcus, Rinderhirt, Meyer-Lübke, 1355: v kakem pomenu rabi besedo Fredegar, ki govori o Slovanih kot pomožnih četah obrskih? Verjetno stoji beseda befulci namesto dotičnega avarskega ali slov. izraza. Toda katerega? Mogoče smemo v tej zvezi pripomniti, da je — verjetno — prvotni pomen besede župan pastir. Neumestna j erazlaga Th. Meyerja v Mitt. des Inst. f. ö. G. Erg. 114.
- paša**, f. paša na prahi in strnišču, Gemeinschaftliches Weiderecht auf Stoppel und Brache, Ces. pat. 7. 9. 1847 (J. Mal); shr. ispaša (beseda znana tudi Slovencem, toda v drugem pomenu), pustopašica. Prim. o tej stvari Pajek, Črtice, 95; Šašelj, Bisernice, I, 199; Navratil, LMS, 1888, 135. — pašina, f. Weidegeld, Haltergeld, Unger-Khull, 323. — pašnik, m. Besprechung der Nachbarschaft wegen der Weide; pašnik smo imeli. Prim. M. Žunkovič, Die Slaven, ein Urvolk Europas, 6. izd., str. 40; F. Goršič, Sl. Pr. 35, 108. Glej žirovnica, zajemnica, brigada. — sopašnik, m. Gemeindeweide. Mažuranić, 7 (arbadiga).
- pášten**, štna, pášen, šna, m. 1. Zelena planica na hribu, koder se živina rada pase, LMS, 1880, 166, Sv. Peter pri Gorici; 2. obliko teras imajoča njiva z latniki (Weinlaube), na Krasu; 3. obdelan pa ograjen kos zemlje, kjer so trte, Tržaška okolica; LMS, 1892, 26; pašnati, vb. riolen, das Land amarbeiten. — Italj. pástino, rioltes, bebautes Land; Štrekelj, 46.
- *pečnik**, m. mera (posoda?) za žitno desetino: $\frac{2}{3}$ tel theile Sackzehend oder sogenannte Petschniggs in Golldorf (Zlatoličje) bei Pettau (1757, Unger-Khull, 59). — Iz ital. pezze, ein gefüllter Getreide- oder Mehlsack? Štrekelj, ČZN, 5, 52.
- petak**, m. 1. quinarus, Fünfkreuzerstück, tudi Fünfguldenstück, Habdelič. — V nem. virih: Petak, m. Name einer alten venetianischen Münze im Werte von einem Kreuzer; das Patent von 1578 verbot sie; doppelte Petaken erwähnt das Patent von 1638, schwarze Petaken das von 1606, Unger-Khull, 57. 2. davščina za pecivo prodano ob cerkvenih vratih (Prav. akti višenske graščine 1766), Kaspret, ČZN, 4, 224. 3. Musikimpost: Einnembung (durch die Landgerichtsherrschaft) des Zolls oder deren Pötakhen, so die Spülleith (Geiger Musikanten) erlegen müssen, deželnosodna davščina (J. Mal). — Musikimpost, m. Unger-Khull, 469, Štrekelj, ČZN, 5, 42.
- pétar**, m. preco, oklicevalec, mož, ki je po maši razglaševal javne oglase kantonske gosposke; L. Pintar, LMS, 1895, Polj. — nemško Bieter, m. nima po Grimmu II, 7, tega pomena. — Najbolj poznan tak sodni organ je Slovencem: birič, m. Scherge, Gerichtsdienner, it. birro, Bern., 57. — eaf, m. Scherge, ital. zaffo, Häscher; Valvasor, XI, 376; feihitel, Gutsman.
- piskere**, piskrič, Topf. V urbarjih Pischgerz, Pischgritz, m. Name eines alten Getreidemaßes, das fast nur in Untersteierm. im Gebrauche war, Unger-

Khull, 86; kor. n. Pizger. — Štrekelj, ČZN, 4, 56; izvaja slov. besedo iz grškega *πίστρος*.

plása, f. 1. Streifen; ein Ackerstreifen. 2. ravnica na gori. — Stsl. polsa, zona, Mikl., 256. — Beseda se priporoča kot izraz za n. Gewann, Gewand, f. Unterabteilung der Flur (Feldmark); Pflugland bis zu den Pflugehren, die seine Grenzen bildeten; srvn. gewande, f. Acker, Ackerbeet, Grenze, Umkreis; stvn. giwanta, f. giwand, m. Bewandtnis, prvotno »Wendung«; sorodno je Gewende, n. vrati, versorium, Hirt-Weigand, I, 716. Man teilt die ganze Feldmark nach Maßgabe der Bodenbeschaffenheit in eine größere oder geringere Zahl von Verlosungsbezirken (Gewannen) in der Form von Parallelogrammen, die nach der Zahl der Berechtigten durch Parallellinien in Teilstrecken zerlegt wurden; die Verlosung der Teilstücke erfolgt für sämtliche Gewanne zugleich sodaß jeder Losende in jedem einzelnen Gewann und zwar in derselben Reihenfolge wie in allen übrigen Gewannen erhielt, R. Schröder, Lehrbuch d. deutschen Rechtsgesch. 4, str. 58 (cit. Grimm, IV, 1, 3. 5324). — Verlosen slov. ometati; omet, Teilstück.

plemič, plemenitaš, m. nobilis, Adeliger. — Plemič tvorjeno kakor germ. athaling, stvn. edeling, athal Beschaffenheit, Abkunft, Geschlecht; mero-dajna je torej pripadnost k imenitnemu rodu. Starorodno plemstvo so kasegi, služno plemstvo so blâgi (glej oboje). — Slovensko plemstvo v nemški dobi glej Germ. Rom. Monatschrift, II, 276; Krones, Forschungen, 29; E. Klebel, Jahrb. f. Landeskunde v. N. Oe., 1928, 370. — Glej odstavek nemšnjak, strelec. — V zgodnji dobi prevzamejo Slovenci z ostalimi Slovani tujko *žlahthen* (Mikl., 341) za ta naziv; n. pr. žlahtni Krabonoši (Št. Jurij ob Ščavnici), ČZN, XX, 150.

podár, m. der Feld- und Weingartenhüter, Flurschütz, pudar, Belost. — K poditi, treiben, Mikl., 257; Mažuranič, 1192, — Poleg tega je znan *soltár*, m. it. saltaro, l. saltuarius, bav. Saltner. Im königlichen Forst entspricht dem decanus der saltuarius, Amira, 118; danes po južnon. krajih Flurschütz. — *fošnar*, m. Förstner, Belost.

podarati, vb. unterackern (den Grund des Nachbars). Nem. überfangen, t. j. beim Ackern fremde Ackerteile sich aneignen, Unger-Khull, 602, sosedu svet podarati.

podružstvo, n. 1. Ein kleiner Besitz, die Hofstatt; 2. die Inwohnerschaft — *podružnik*, m. 1. posestnik kake bajte, kakega kosa zemlje, der Häusler. 2. der Nebenbauer, mit einem kleinen Grund, eine Art Hofstätter. 3. Inwohner. Janežič-Bartol še poda sub podružnik: Drittelhübler, tretjak. — Prvotni pomen je pač Nebenbauer, kar bi ustrezalo nemškemu Getailler, Gemainer, lat. socius. Posestva so bila dotičnikom podeljena »zur gesamten Hand«; t. j. n. pr. ena huba na več solastnikov. Prim. Dopsch, I, 1, CXXII in I, 2, LXX; Gruden, 10.

podložen, adj. sb. 1. hörig, der Hörige; graščini podložen, hofhörig. Hörig je izraz za milejšo obliko nevoljstva; beseda je sporočena iz 14. do 15. stoletja, naglas je bolj na pripadnosti k dvoru kakor pa na odvisnosti od gospoda. 2. Untertan der Grundherrschaft, alias Rücksässige, Unter-, Hintersassen (Mell, I, 1, 76); *podložnost*: Untertänigkeit; Ces. dol. 13. 9. 1782 (J. Mal); *desetinski podložnik*, Zehenthold. Ces. d. 12. 12. 1786 (J. Mal).

podpričati, vb. pf. unter Zeugenbeweis stellen. Ako se kaj za pravdo važnega govori ali godi, sklicuje se kedó na koga, da bo za pričo: pokličem tega in tega ter ga podpričam, da bo resnico govoril pred sodiščem (Tolminsko), LMS, 1894, 34.

podreka, m. Oglejski patriarh. — Po ital. ali furl. obliki. Tudi osebno ime. Mažuranič, 966.

- pogača**, f. Art Kuchen; Brotlaib aus feinem Weizenmehl (Weizenbrot). Urbar-ska dajatev: Pogatshendienst, -mehl, Unger-Khull, 100. — It. *fogazza* »p-anis focacius«, Štrekelj, ČZN, 5, 36; Mažuranić, 970. — »Item inter nativitatem domini et festum beati Martini quilibet huberius solvit pro jaitrecht tres mensuras, VIII panes pogaetzen et unum zumus« (Briz. urbar, cit. Kres, II, 496).
- pojeda**, f. Das Stiftmahl, gostija po polagaju, ki so jo prirejali kmeti svojemu gospodu ali njegovim služabnikom. Kaspret, ČZN, 4, 224 (Urbar višenske graščine 1630). — **pojedati**, vb. Das Stiftmahl halten (Pravdni akti iz 17. stol. Kaspret l. c. — **pojedina**, f. Der Naturalbeitrag in Hühnern u. a. für das Stiftmahl, Kaspret, l. c. (Urbar višenske graščine l. 1630); glej nasad. — Prim. Mažuranić jida 467, 1066. — **Pojedenrecht**, n. Kostanj. urb. l. 1572, št. 177 (J. Mal).
- pojezda**, f. Bereitung. »pojesda oder Stifttag«, ČZN, 6, 154. Ritt zwecks Besichtigung von liegendem Gut; Inspicierung. — circumduxit viros in ipsum terminum, Conv. Bag., Miklošič, OA., 706. Beseda tudi v češkem; s. provod, Mažuranić, 423, 467 (gisda).
- poklon**, m. Ehrung, Weisatzins. Slov. beseda je sporočena v urbarju freis. škofije 1291—1318, Zahn, Cod. dipl. a. fr. III, 189, 194, 197... Prim. Kres II, 496; Zahn, Mit. des Ver. f. Gesch. Krains 1861, 4, Kaspret, ČZN, 4, 224. »Kazni«, ki jih navajajo urbarji kot »Weisatzins« imajo prvotno pomen počaščenja (Ehrung). Podložnik jih je daroval sprva prostovoljno, kasneje so bili dolžnost. Značilno za poklone je, da jih podložniki plačajo ob terminih, namreč za božič, veliko noč, binkoši. Imenuje se ta davek tudi Kucheldienst, ker vsebuje kuhinjske potrebščine. — Srvn. wísót, stnmf. Geschenk oder Abgabe, bes. in Naturalien zu Festzeiten an Braut, Kirche, Herrn; enak pomen ima wísunge, stf., Lex. III, s. v. Izraz rabi tudi drugim Slovanom; v latinskih hrv. pravnih virih munus, donum, Maž., 982. Poklon je posebna vrsta zemljiške kazni, včasih se prišteva med malo služnost (Kleindienst), včasih med odvetščine; tako ima n. pr. Kostanjeviški urbar Anlait oder Ehrung wegen Empfachung der Hueben; prim. Dopsch, I, 1, str. CLVI; tako tolmači Cig. Ehrschatz, Ehrung: primščina, perjamina.
1. **polagaj**, m. Siedlung oder Stift. Zbor kmetov ob dneih, ko je bila določena »štifta« pod predsedstvom zemljiškega gospoda ali njegovega namestnika. V teh zborih so kmetje izročevali svoje davke, jih »polagali«; pri tej priliki je gospod često obravnaval pravde svojih kmetov; (Višenski urbar iz leta 1578); Kaspret, ČZN, 4, 224. Glej saja. Maž., 991. — Beseda polagaj bo najbrž v zvezi s pomenom glagola položiti se »sich niederlassen«, ansiedeln, ne s polaganjem računov, kakor misli Kaspret.
2. **polagaj**, m. Forstfutter. — K polaga, f. Viehfutter; »kazen« za vporabo gošposkega gozda. Cit. Forstrecht oder Pollagays; Pollagayhaaber, — Copauer; Dolenc, ČZN, 25, 43 (Žužemperk, Soteska). Prim. Unger-Khull, 248 s. v. Forstfutter etc. polegeinhuen, Žuž. arh. 1521 (Marin iz Lipovca), Hauptmann, Kar. Hrv. 300. — Kos, 5, 487.
- * **polk**, m. Menge, Schar, Heer, plebs. — Iz Germ. fulca-. V slovenskem samo še v osebnih imenih: Svetopolk, Trudopolk, Kos, II, str. 496, 500. — Krajevno ime Pulst na Koroškem, l. 961. Bulesisc tolmači Lessiak, Car., 112, str. 81 kot plišče »Ort, wo sich Kriegsvolk aufhält«; prim. Pučiste kraj. ime na Braču. Mažuranić, 1193.
- polovnica**, f. pol starega mernika, eno četrt mernika, mera štirih bokalov, mera osmih bokalov; po različnosti podstave se je morala veličina polovnice (»die Halbe«) menjavati. V urb. Polaunitze, Polonitze, Polenitze, f. ein altes Getreidemaß von krainischer Herkunft (1614, 1628, 1630, Unger-Khull, 101. — **polovnik**, m. pol mernika, der vierte Teil des österr. Metzens, Scheffel. V urb. Polonik, m. ein im 18. Jh. in Unterst. hie und da vorkommendes

Getreidemaß. Unger-Khull, I. c., Štrekelj, ČZN, 5, 64. — Polounikh, Kost. urb. 1585 (J. Mal).

polutek, m. 1. die Hälfte; ein halber Kreuzer; halbe Hube; 2. ein kleiner Grundanteil überhaupt; ima samo neke polutke, d. i. einen zerstreuten, keinen arrondierten Grundbesitz; torej: Streubesitz!

popotnja, popotnica, f. Wegzehrung; dajatev podložniška uradnikom, ki so šli pobirati (eindienen) kmetske dajatve. Zehrung, Unger-Khull, 646.

poreden, adj. ordentlich, poredna Ryhta, redno (normalno) sodišče, Dolenc, ČJKZ, II, 85; poredna gmajna (Plet.); poreden pauer, Kotnik, ČZN, XIX, 11. Prim. Mažuranić 1008, poreda i. dr.

posaditi, vb. sitzen machen; posaditi koga v ječo, jemand gefänglich einziehen. — posadenje, sb. Sitzgebühr; »podloshnek nima sà kěho sav(o)le tega toku imenovanega posadenja nezh plazhati«, Ces. pat. 1. 9. 1781.

posel, m. 1. nuntius; 2. Dienstbote; posli, pl. das Gesinde, Dienerschaft; s posli jesti. — Prim. bav. Bote = Dienstbote (Levstik). — **poselnik**, m. Sendbote, osebno ime iz Pustriške dol.: 1329 Pozelnick, Gamillscheg, Beih. zur Zs. f. roman. Phil., XXVII, 163. H glagolu sьlati, schicken. Prim. Štrekelj, ČZN, 5, 66; kor. n. die Poßel, Magd; Maž. 1032.

posoditi, vb. 1. commodare, leihen, pa tudi 2. mutuare, Darlehen gewähren. tako tudi v sh. (Mažuranić, s. v.), Za pomen commodare imamo še, dati na vraček ali za gverilo (glej to); 3. ein Lehen gewähren: to blagú inu diane (beneficium, fevd), katéru vam in vaschem Erbam bode possódeno od nega Zesarsche Suetlusti, Fevdna pris. ČZN, 8, 35 s. (M. Dolenc). — Mikl. 315 (sond); litv. samdas, Miete.

postát, f. 1. Reihe der Arbeiter auf dem Feld oder im Weingarten; 2. Der Jahn, jan, glej to; 3. Ein Strich Waldes ein e m Besitzer gehörig. Tudi postal, f. Mikl., 319; Mažuranić, 1039. — V rabi je tudi nem. beseda j a n, m.; ž l a k; purgari ne htjedoše s kmetovi na tlaku, u »žlak« (postat), Mažuranić, 1197.

postava, f. das Gesetz. — Po nemškem vzoru razširjen pomen besede postava, Gestalt itd. (Pleteršnik). — V Zagrebu »neki namet, daća«, Maž. 1039.

povesmo, n. Das zusammengedrehte Bund gehechelten Spinnhaares, die Reiste. V nem. zapiskih (kot sposojenka): Paisen, Paißen, pl. tant. Ein bis anderthalb Schuh dicke Hanf- und Flachsbuschel; gor. štaj., kor.; Štrekelj, ČZN, 5, 47. Dajanje povesma spada med podložniške služnosti; prim. Mažuranić, 1061; glej čehulja.

pravdač, m. Bauernadvokat; od vlade pripoznan zastopnik kmetov, ki je »znal postaviti besedo na pravo mesto«. Kadar je šlo za imenitne stvari, so kmeti zložili zaklad, iz katerega so plačali pravdača, Kaspert, ČZN, 4, 224 (Zap. graščaka T. Hrena, 1598—1630). Prim. Dolenc, ČZN, 1914, 56. — Belostenec, p r a v d a š, m. advocatus; Maž. 1081.

praznik, m. Barschalk, Barmann; beseda je sporočena v loškem urbarju l. 1291 (praeznich), Hauptmann, ČJKZ, II, 89 s. — Prirejeno po nemškem. Glede besed barman, barschalc je doznal Grauert, Drei bayr. Traditionsbücher, 164 f., da je prvi del germ. *baraz, Ertrag, Zins, ki tiči tudi v srvn. urbar; Južnonemški barman, barschalc je homo liber, fríman zvezan z grudo famulus serviens, ki plačuje z e m l j i š k o k a z e n, Grundzins (liber tributalis seu consualis), ki je pa prost t l a k e. Nižje stoji torej tlačan, hlapec, Werkbauer. Po svojem poreklu so to bili Romani, ki jih je bavarska oblast zatekla v Noriku. — Kraj. ime južno Wildona Barschalskisdorf, danes Bachsdorf, E. Schwarz, Zs. f. Ortsnamen, I, 91. Osebno ime Praznik. Beseda »praznik« se naslanja na takšen pomen adjektiva, kakor p r a z n a u r a, freie Stunde; hrv. dial. praznik, lenjak, ignavus, piger; Mažuranić, 1084. Beseda praznik torej naglašja svobodo od tlake; naziva kaznenec in hrv. činženjak, ki pomenita isti sloj, pa dolžnost plačevati census ali kazen.

- preklicati**, m. verrufen. — srvn. verrüefen, sw. v. ohne schlechte Bedeutung: öffentlich ausrufen, bekanntmachen (prim. slov. nočne ure preklicati); eine Münze verr. (denar preklicati); v zlih pomenih: einen verr., öffentlich ausweisen; tudi slovensko: preklicaneč, m., der Ausgewiesene; po ital. bandižati; zatem splošno: in schlechten Ruf bringen; n. pr. ein verrufener Dieb, preklican tat. — **preklic**, m. Verruf, prvotno: öffentliche Bekanntmachung, zatem Acht, Bann. preklic stare ubijati, Kobe, Novice, 1853, 10, 15. — Prim. Goršič, Slov. Prav. 36, 289; Grimm, 12, 1, 1026.
- prekup**, m. Vorkauf, redemptio, emptio ante alios; tudi Vorkaufsrecht, jus protimiseos (gr. protimēsis); imeti prekup. »Das Beispruchsrecht schrumpfte zum Vorkaufsrecht zusammen«, Amira, § 67. Prim. Maž. 1123.
- prepetnajstiti**, vb. betrügen. LMS, 1880, 178 (na Krasu); napetnastiti koga vzh. št., jemand drankriegen. — Prim. Er wird seine fünfzehn Heller schon kriegen, cit. Grimm, s. fünfzehn. Istotam je omenjeno, da tvori petnajstjorica — župan in štirinajst sodinov — sod.
- preseka**, f. »Verhau«. Ta beseda ima izvesten pomen med drugim na ogrsko-slovenski meji: »dem ung. gypü kann in slaw. Ortsnamen preseka »Verhau« oder auch rov »fovea, efossio« entsprechen. El. Moór, Ung. Jahrb., IX, 1929, 49.
- prda**, f. Ausstattung, bala; obleka, ki jo neso za nevesto na dan poroke; LMS, 1892, 31. — **pidrlja**, f. Jungfrau im Hochzeitszuge; **prla**, f. pedisequa, Stubenmagd; Mikl., 242. — Staroit. fardo, sb. Bündel, it. fardello, Last, prov. fardel, Reisesack, Meyer-Lübke, 3193.
- priča**, f. 1. Zeugenschaft, m. Solemnitätszeuge. **pričati**, vb. Zeugenschaft ablegen; **prepričati**, vb. überzeugen; v **pričo**, coram, in praesentia; pri tej **priči**. Navedeni pomeni besede so omejeni na slovensko in kajkavsko ozemlje in izvirajo iz nemščine; 2. **priča**, f. causa, navlastito uzrok prijave, tužbe, pravnoga spora; **pričanje**, n. narratio, excusatio; sl. osobito **pričkatise**, **prička**, zanken, Richter spielen, Wortwechsel; **prička**, f. occasio; Mažuranič, 1114, 1159. — Izvedeno iz pri + **tk**, **pričknōti**, berühren, anstoßen; Mikl., 368 (2). — Glede pomena sub 1. pripomnim, da je n. Zeuge, stvn. giziuc izvedeno iz ziehen, vleči. Germ. procesualno pravo zahteva, da je bil svedok formalno pozvan, da vidi in sliši pravni posel. Poziv je bil izveden s kakimi pravnimi gestami: urhundi ziohan, eventualno za uho, testis tractus per aures; prim. **pričkniti** se, vb. sich ins Spiel mengen; Amira, 273. Iz navedenega sledi, da smemo govoriti o **pričah** samo pri pravnih poslih; deček, ki ga postavijo na novo zasajen mejnik in ga udarijo za uho, bo **priča**; nasproti temu je pa **svedok**, stesl. **свѣдокъ**, conscius, g. weitwōds samo »Erfahrungszeuge«. Slovenska terminologija teh pojmov ne loči. Prim. Babnik, LMS, 1883, 67.
- pridruga**, m. pridruha, f. Ehegenos, -in, LMS, 1882—3, 231. — Srvn. gegate, swm. Genosse, Gatte. Dobra pridruha, eine gute Ehegenossin.
- prigraditi**, vb. unrechtmäßig einfangen, umfangen, umfrieden. Dosti sosedovega sveta si je prigradil. — **prigradenica**, f. Unrechtmäßiger Einfang. Infang (na škodo »občine« ali soseda).
- prikupiti**, vb. zukaufen. Če prevzame sin po očetu gospodarstvo, se mora pri občini s tremi goldinarji **prikupiti**; če se pa kdo iz tujega kraja priženi, se mora **prikupiti** s šest goldinarji. Kadar se je nabralo **prikupnine** kakih 30—50 gl., kupijo polovnjak vina. Vsi gospodarji in gospodinje se zberejo pri županu, kamor prinesejo seboj različnih jedi. Ko so že prav dobre volje, venča župan nove občane s cvetličnim vencem; Boréci na Murskem polju; Pajek, Črtice, 187; glej zvestnō. **prikupiti** se komu, sich Gunst (durch Geschenke) gewinnen, enako v nemškem zukaufen, vb., Grimm, 16, 3, 462.

- primec**, m. 1. Vasall, Lehensempfänger; od primcev in rojakov (graščakov in podložnikov), Mal, Zgodovina, 199, 213 (Ces. ogl.); 1. ime Primec; 2. Po Plet. pa služijo sem spadajoče besede za odnose dednega najema (Erbpacht, emfitevza): **primščak**, m. Erbpächter; **primščina**, **prijemščina**, f. Laudemium, **primski**, adj. zinsbar, emph. — Kraj. imena: Primskovo, Primča vas, Primsdorf, Kranjska. Mažur., 1129; 3. Freistifter, Murko, glej prostak, frajman.
- pristav**, m. pristavlja, f. 1. Prvotni pomen: Beirichter?; 2. Meier. p. przystaw, Aufseher, magy. porosztó, -ló, lat. pristaldus. — Po Hirtu Urgerm. odgovarja pristavъ: g. staua, m. Richter, stvn. stuatago, Tage des Gerichtes, št. dial. »Zusatz«, m. Mitrichter; gospodarska funkcija pristava bi bila potem šele kasnejšega razvoja. Glej o tej besedi Mažuranić, 1149, osobito navedbo, da fungira pristav pri sodiščih kot besednik, Vorsprech, Steurer, pomočnik, Unger-Khull, 576.
- pristava**, f. Meierhof (marof), curia villicalis, villicatio. »Meierhof, Hof, worauf ein Meier sitzt, vulg. uffligentz Gut (Grimm s. v.). O različnih vrstah pristav prim. Dopsch, I, 1, str. CVIII s. — **pristavnik**, m. je verjetno prvotni izraz za n. Meier, majar; pristav je dobil ta pomen šele naknadno. — Pristava v krajevnih imenih: Mayrhoft oder Prestouiz, Kost. urb., l. 1631; Marhöffel: Na Pristawetze, Kost. urb., 1550 (J. Mal).
- pristopnik**, ali vnanjik, m. Posestnik v dolini, ki nima pravice do planinske paše, Jadr. almanah, 1924, 77 s.
- prišastnik**, m. Rottmann der Gemeinde, der das Ansagen der herrschaftlichen oder gerichtlichen Befehle zum Geschäfte hat, Ziljska dolina. **prišastvo**, n. Amt des Rottmannes. — Adj. prišasten, kommend, zukünftig, glej Mikl., 86 (ched, šld, hod). — Za besedo Rottmann poda Plet. krivo tolmačenje: Geschworene! Prim. Novice, 1860, 401, 415; Besieda na rotmane 1816; Arhiv za zgod. in nar., I, 4. — **obhodnik**, m. je istotako izveden iz debila hod-. Pomeni po Plet. Kurrententräger (dekanijski, občinski).
- pronar**, m. »Pronarji se velijo oni posestniki, ki na graščinskih (allodialnih) zemljiščih stanujejo.« D. Trstenjak, Slov. Glasn. XI, 1865, 122. — Nem. Fröner, Froner, sravn. vröner, vroener, angarus, Arbeiter im herrschaftlichen Dienste, Diener, Beamter, Pfänder, tlačan. — Štrekelj, Lwk, 49. Po pomenu ustreza n. Fronhäusler, m. der Frondienst leistet, Grimm, 4, 1, 238; servus casatus. Na Štajerskem, kjer je ta beseda zapisana, sicer Frone ni v rabi temveč die Robot: Mell, Grundriß der Verfassungsgesch., 77. Glej gospodščina.
- prost**, adj. Različni pomeni: 1. stesl. prostъ, extensus, simplex, rectus, rudis, insons; človek, ki ni učen, laicus; 2. liber, immunis, svoboden, osvobojen (oproščen). — Seljani ali prostaki, Trdina, Slovenija, 1850, 32 (Kamniška Bistrica); prost plemenit, saecularis nobilis, Mažuranić, 1174; prosto zemljišče, Freihufe, madž. paraszt, od tod srb. parasnik, Bauer.
- psar**, m. Hundsknecht, -treiber; dvorska služba: canifer, custos canum (Belostenec). — Kraj. ime Psarje, občina Tremerje pod Celjem. Mažuranić, 1189.
- pulka**, f. Spelt, Triticum spelta. Od pulke se je oddajala kazen, oziroma desetina, glej Steir. Urbare, CXI; lat. pultes. — Meyer-Lübke² 6836 puls: Brei aus Spelzmehl oder Bohnenmehl. Prim. gobina.
- punt**, m. Aufruhr; **z buntati se**, vb, **puntar**, m. — Mikl., 24. — *puntovni penez, Puntpfennig, ki so ga v kazen zaradi punta v l. 1503 plačevali žužemperški podložniki (Urbar. od l. 1506—27), Hauptmann, Kar. Hrv., 301.
- purga**, f. Na vzh. Štaj. farna vas (glej to). V kajkavskem svetu »mali gradiči, varošice«, naseljene s svobodnjaki; »oni nikako ne htjedoše s kmetovi na tlaku, u žlak (postat)«, Maž., 1197. — **purgarski**, adj. purgarska pravica, jus burgense; censui agri, njive, koje poleg pravice purgarske kupiti i prodati se mogu; Belost.

- pustnica**, f. Faschinghenne; Faschanheng, Pustnitz, Starotrški urb., l. 1647, ČZN, 23, 82. — **pustnik**, m. Februar. — Faschingsnarr.
- pustota**, ōde, Wüste, unbebautes oder nichtbestiftetes Land. 1. zemlja mi pustota (sliši se pustota) leži, ist unebaut; die ōde an der Sava gelegen bei Krainburg (Pustata), Perg. list. 23. 5. 1667 (J. Mal); 2. unbestiftetes Land: pustote so imenovali neobdelana zemljišča, ki niso bila razdeljena med občinarje, nego so po fevdnem pravu spadala deželnemu knezu, Rutar, Zg. Tolm. 78; 3. verlassenes Bauerngut, kakor pušča 2.; 4. Prevžitkarji se umaknejo na pustoto v »kotec«; na pustoti živim, ich bin ein Auszügler; radi tega: pustota v pomenu »Anwesen des Auszüglers«; 5. pastirska pustota, Hirtenlager, Nachthütte. — **pustotnik**, m. Ödbauer. — Pustike, gozdne parcele pri Ormožu. Mažuranić, 1199.
- pušča** (puša), f. 1. Hube des Freigelassenen; puše se zovejo grunti takših, ker so od sužnosti izpušeni, Krempel, Dogodivšine, 98, op. — **puščenjak**, m. Freigelassener; le Nemci so zdaj bili žlahtniki, slobodnjaki, pušenjaki, l. c. 107. L. ime na vzh. Štaj. — 2. ōdhube, t. j. Hube ohne Besitzer, Gutsmann. — **puščar**, m. Besitzer eines verlassenen Gutes, Cigale; 3. Hube, Plet.; baje na vzh. Štaj. Na Puši, obč. Nova cerkev, Štaj.
- rabadnica**, tuja ovca na pašo vzeta. — Nam. erbadnica, arbadnica, glej paša, travarina, zajemnica.
- rabelj**, rablin, m. Scharfrichter, carnitex. — Ne iz n. Raffer, der Strafende, oz. dial. Ráber, Räuber, Ramovš, Hist. Slov., 111. Verjetno je vzh. štaj. **rabolj**, Schreckgespenst (Pajek, Črtice, 65) ista beseda; oboje menda iz madž. rabló Räuber. — Druge besede za ta posel: hahar, ahahar, hagar..., m. iz srvn. hâhaere »Hänger«. — **melgolt**, m. iz staroital. manigoldo »Henker«. — **fras**, m. ohranjeno kot osebno ime. Fras; »der Landfraß übt hochnotpeinlich Gericht«, D. Trstenjak, Kres, 1884, 156. srvn. vreise, m. f. ima med drugim pomen: Gericht über Leben und Tod; ČZN, 23, 142. — Znan je tudi **frajman**, m. Freimann; henkar, hencati (otr. govor).
- rabôta**, f. Frondienst, tlaka. — Beseda je sorodna z n. arbeit; n. die Robot je sprejeta iz severnoslov. jezikov; v izključni rabi je pri štaj. Nemcih, kjer sta Frondienst in Scharwerk neznana. — **robotnina**, f. Relutum für Frondienst; štaj. Landrobotgeld, davek, ki se je mesto rabote zahteval od podložnikov, Unger-Khull, 425. Štrekelj, ČZN, 6, 51. Slično werchpfennig, madpfennig, snidpfennig, Dopsch, I, 2.
- razboj**, m. Straßenraub; Raub; razbojstvo, n. Räuberei; razbojnik, m. Räuber. — Po stvn. roubaere, roubôn je vzprejeto **ropar**, m. (rob?), **ropati**, vb. Sposojenka je izpodrinila ponekod domače izraze, dasi ne prinaša nikake nijanse v pomenu; germ. besede spadajo h korenu rup; l. rumpo, lomiti, razbiti, Kluge, 388; prim. še rubiti. — Madž. je beseda **tolovaj**.
- razpotnik**, m. Findelkind, Murko; najdenec; hrv. najdiš, nahod, Maž., 702.
- *raztok**, m. Wasserscheide. V mnogoštevilnih sloven. krajevnih imenih (prim. Zahn); torej bolj priporočljivo kakor **razvodje**, n., kar je umetna beseda.
- razvod**, m. Plet. beleži besedo, a ji ne da pomena. Po Mažuraniću, 1234 iz ist. virov: 1. komisija za določitev meje; njeno poslovanje (»biti na razvodih«); za ta pomena imamo: navod, Anleite; 2. določevanje meje: **stvoriti razvode**.
- reja**, f. Ernährung, Zucht. živinče dati komu v rejo. štaj. dial. die Fuhre, Begebung von Rindvieh auf Kost und Nutzung; hrv. **pripaša**, Mažur., 1141. — **rejec**, m. 1. Pflegekind; 2. der in das Haus der Frau einheiratet.
- renda**, f. locatio, conductio, zakup. Dati v rendo. Konjiška okolica. — Srl. arenda, Mažuranić, 7.
- rihta**, f. Gericht. krvava rihta, poredna r. Mažur., 1248. — **rihten**, adj. rihtne gosposke, Jurisdicenten, Ces. dol. 4. 12. 1768 (J. Mal). — **rihtar**, m.

- Dorfrichter, judex pagi, Bauernrichter, Grimm, 2, 1284. V rabi največ po Štajerskem. Rihtarovci, Richterofzen, Gornja Radgona, Dopsch, 277—8.
- rojenjak**, m. Erbhold, Linhart, Geschichte Krains, II, 232: »ist nach dem Deutschen gebildet worden«; Kaspert, ČZN, 4, 225 (zbirka ces. okrožnic 18. stol.). — **rojenjakovstvo**, n., l. c. Ces. pat. 139, 1782 (J. Mal); **rojak**, m. Mal, Zgodovina, 199, 213 (Ces. okrožnica). — Rojenjaki so podložniki, ki so pogrešali svobodo kretanja; če so pobegli z zemljišča, jih je gosposka zahtevala nazaj »mit leip und guet«; glej obsed., Mell, 76. Rojenjaštvo je novejša in milejša oblika nevoljstva; v rojenjaštvo so zapadli tudi kmeti, ki so bili verjetno nekdanje koloni.
- rot**, m., rota, rotba, f. Schwur. Priasege 17., 18. stol. Obsoletno. — **rotiti**, vb. je kakor stvn. swerjan po pomenu incantare; hudega duha rotiti; pri-seči, pri-sega pa Eid unter Berührung eines Gegenstandes. — **rotišče**, n. Malstatt. — V kraj. imenu Rotišče (-iše), n. Rotheis pri Gospe Sveti. »Offenbar wurde dort vom Herzog-vod(a) und Richter-blag Recht gesprochen«, Kranzmayer, Car., 115, 1925, 70.
- rovaš**, rabuš itd., masc. Kerbholz, Raitholz. — O besedi razpravlja obširno Štrekelj, Lwk, 53—7, kjer skuša dokazati, da je prišla k Slovanom iz madžarsčine; o odgovarjajočih nem. oblikah glej ČZN, VI, 48. — Gl. špan (3).
- roža**, f. Blumensuche, Blumenbesuch; 1. Recht der Gemeinden auf bestimmte herrschaftliche Weiden Vieh aufzutreiben; »pravico služnosti paše (sic!) po planini imenujejo Trentarji rožo; obsega vse pravice služnosti za izkoriščanje planine: pregona, rabo drv, napajanje in enako.« Jadr. alm., 1924, 77 s.; 2. Viehweide auf Alpen, pascuum, pastio pecuaria, Unger-Khull, 96. V opisu nekega avstr. posestva se pravi: die Blumensuche und Trift ist beinahe auf 1000 Joch, Grimm, 2, 166.
- rubiti**, vb. pfänden; rubež, m. rubežen, f. Pfändung, gepfändete Sache; živa rubežen, fressendes Pfand. — Mikl., 271 izvaja to besedo (kakor ropati) iz stvn. roubōn; oblika rubati, vb. ima res tudi oba pomena. Vendar je možno, da so izvedene te besede iz ital. robare, robbare, rubare, Maž., 1267; Dolenc, ČJKZ, II, 88.
- ruho**, n. das Linnenzeug; belokr. kajk. ruh ar, m.: Ruharji so nevestini svatje, ki ji ruho na njen novi dom pripeljejo, da jo med svate razdeli. — Stesl. ruho, pannus, onus, spolia; malor. ruchlo, bewegliche Habe; Mikl., 282 statuiru tako kot prvotni pomen: bewegliche Habe, Habe iz korena ruch — bewegen. Negotovo. V slovenščini je ohranjen pomen: linteum.
- rūt**, rovt, m. ruti, rovt, pl.; tudi rot, reta. Gereut, Neuland, bes. ein ausgestockter, in eine Bergwiese verwandelter Wald. Po rovtih kosijo, po planinah pa pasejo. — Južnonem. *rūt, non. dial. Raut. Ein raut oder gereit machen, cit. Grimm, 4, 1, 2, 3633. Slov. laz, črt. — **rūt ar**, m., lat. rutarius, rutarski sodnik nad mašerji, Gruden, Slov. župani, 32 (Morelli, Istoria IV, 18). — **rov tar**, m. Gereuter. S. Rutar, Kres, II, 524.
- saja**, f. 1. Stift; glej polagaj, veča, kajk. vpelavanje. 2. öffentliche Versammlung der Holden; sosedi so se zbrali in na sajah sklenili, naj se neki kos soseske proda, F. Goršič, Sl. Pr. 35, 109; — Iz sad-ja plantatio, jur. immissio in bona; beseda nikakor ni isto, kar seja (Goršič). — **sadoven**, adj. Stifts-, kakor večeven (glej to). Važen je terminus: imeti zemljišče »v sadovno ime«, aus dem Rechtstitel der Stift. Vlatko Anić ima vinograd o Džaniševića u sadovno ime, cit. Mažuranić, 1279 (sadovni); Belostenec: arendar: emphyteuta, zakupnik »u sadovno ime«, cit. Mažuranić, 1640. — Sestavljeno: **nasadnjak**, nasednjak, nasovnjak, m. Martinischmaus, recte: Stiftsmahl der Holden, pojedina (glej to). »Gosposka služba je nasajena (mišljeno je tukaj odpovedna, prosta nasaja, Freistift), pa ni zagvozdena«, Šašel, Bisernice, II, 3. Od izrazov, ki jih imamo za »Stift«, polagaj, oziroma veča, se radi svoje razširjenosti priporoča najbolj v splošno

- vporabo saja z izvedenkami. »Freie Stift« bi se moglo reči prosta, odpovedna saja, nasada, saja na odpoved, Mell, 74. — O Martinovem nasadu glej F. Kotnik, ČZN, 24, 95 s. M. Dolenc, ČZN, 22, 144.
- sejānje**, n. das besäte Feld. malo sejānje, ein kleines Feld. — Odgovarja stvn. ezzesc, srvn. ezzisch, m. Saat; nvn Esch, n. in m. Saat; iz pomena Saat, seges, se je razvil pomen »Saattfeld« ali »Flur«.
- seber**, sreber, m. plebejus, rusticus, pučanin, kmet, seljak, težak, podložnik vlasteoski ali ne rob, rab (Mažuranić). Beseda je v tej obliki in v tem pomenu znana pri kajkavcih (Habd. Belost.), Srbih, Hrvatih. Pri Slovencih mogoče kr. ime Sober, sodni okraj Gorica; l. ime: Srebre? — Temnega izvora, Mikl., 289. Od te besede loči Mikl. slično besedo: *sebrъ, r. sjabrъ, sjabêrъ, pa tudi šabêrъ, šabrâ, šebêr (sebrъ) v pomenu sosed, drugar v zemljiškem posestvu, vdeleženec v skupnem prinosu zemljišča. Kakor je razvidno, se obe besedi bistveno razlikujeta po vsebini: ena je rusticus, druga socius. Oštir skuša dokazati skupni izvor obeh besed iz predslavonskega *sebrъ »zadregar« (Etnolog, 4, 1 ss.); on stavi semkaj tudi madž. cimborá. Glej tudi Mažuranić, 1295, ki še opozarja na slov. kraj. ime Šebrelja, prim. malor. sembrel'a, »plača služinčeta«.
- seljan**, m. 1. kmet, t. j. Grundbesitzer; 2. Dorfbewohner. Prvi pomen navaja Plet. samo za kajkavsko zemljo, vendar je poznana beseda s tem pomenom tudi na Kranjskem; prim. »seljani« ali próstaki so bili taki kmeti, ki so imeli k u p l j e n e lastnine in niso bili nobeni graščini podložni (J. Trdina, Slovenija, 1850, 32, Iz Kamniške Bistrice). Prim. selo.
- selnik**, m. 1. jobagio, kmet, seljak — podanik, ratar (Belost.). 2. der Übersiedelnde (Plet.); vselnik, der Einwanderer. — selnica, f. »značit će oveći zemljištni posjed na selu«; tudi kraj. ime (Mažur., 1298). — Kraj. ime: *Selnici, Sejanci, pri Vel. Nedelji, Ramovš, Hist. SL, 29; Selnik, Kranjsko. — selec, m. Siedler, qui consedit; kr. ime: Novoselci.
- sêlo**, *sêdlo, n. 1. Baugrund, Baustätte, Platz, worauf das Haus steht; prim. torišče, selišče. Odgovarja nem. Statt, Stätte, stvn. stat f., stet im d. pl. »Stelle, wo ein Gebäude steht«, Wallner, Altbair. Siedlungsgesch., 62. N. pr. Velésalo: Michelstetten, Lj. Zv., II, 480; Kres, II, 639. 2. selo; v pomenu praedia, zemljiška posest s stavbami i. dr. Odgovarja n. sâze, gisaeze, n.; oziroma siaza, f. in kasiezzi, n. coll. Glej o teh oblikah Grienberger, Anz. f. deutsch. Alt., 35, 112: kasiezzi, possessionis, Ahd. Gloss., II, 345, 10; Wolfpoldes siaza (l. 805), Gloss. Fuld. »praedia«; srvn. in der Syez (l. 1318); v južnonem. narečjih »Geschiesz«. — V krajevnih imenih. Slov. *nova sela, danes Na vselih, n. Neusaß, Mikl., O. A. 30; Vesiellach, najst. nem. oblika Neusaß; oboje na Kor. — Gor. Škofja Loka, 1030 Niusazinhûn (= hovun), danes Godežiče. Druškovo selo: 1490 Drukensaf, Truckchensass, Zahn; Britna sela (Griže pri Celju); 1265 Friedelins Hofsteten, 1443 Freitleinsgeschies. Rappoltsgeschies, Račje selo; Luthersgeschies, Luterčje selo; Geschies: Selo, L. Pintar, Lj. Zvon, 12, 551—4. Žihovo selo je bilo Sigmundes Geschies; Žiha: glej Lessiak, Car. 112, 94. — Selo v pomenu Gülte (Št. Pavel, župn. Št. Vid, Ortsrep.).
- selišče**, n. 1. Ort, wo ehvor ein Ort gewesen ist; slično: gradišče, lanišče »Horland« etc. Glej isto razlago s. selište pri Vuku. 2. isto, kar selo 2. N. pr. Selišče, okoliš pri Stopercah, Selische, l. 1440 zum Geschies gegen Rasboinighk (Zahn, Ortsnamenbuch); 3. Baustätte, die Area eines Gebäudes, torišče i. dr. — seliščen, adj. selišni podložnik, angesessener Untertan, Ces. pat. 13. 9. 1782, (J. Mal).
- skot**, m. stesl. skotъ pecus; skoti pasomi pecunia. — Gotsko skatts, Geldstück, Geld. — Slov. skot, m. das Junge, skotiti das Junge werfen brez pravnega pomena. MEW, 303.

- skupnik**, m. 1. Mitbenützer z. B. eines Kellers. 2. deček in deklica vzeta od zak. para na dom. Črnomelj, Malnerič, Tobolček, 32; 3. cooptatus, član družine, »koti je primljan u skupštini, zadružnu kuću«... Ma., 1321.
- skutnik**, m. skutnica, f. Adoptivsohn (-tochter). — Beseda skut, m. je obče slov. izposojenka iz germ. skauta-, Schoß, Saum; v slovenščini je beseda izumrla; imamo pa izvedenko skutnik, -ica, pravno naziranje, ki je tvorilo besedo, je istotako germansko, kajti legitimiranje otroka se izvrši po germanski šegi »unter Schoßsetzung«, Amira, 175. Beseda skupnik, ki rabi v istem pomenu, je narejena kot naredna etimologija, potem ko se prvotna oblika ni več razumela. O besedi skutnik, skupnik se je vršila v Novicah polemika: l. 1850, str. 16, 3—4; 1853, 191, 256, 270—1, 289—90, 286, 302—3, 323; 1875, 117 et pass. Prim. še Malnerič, Tobolček, 30, z nadaljnimi navodbami. Pomen: Mitsäugling, ki ga navaja Plet., je torej nepristen, razvil se je iz oblike: skupnik.
- *smoje**, f. pl. Schwende. *svodišina, f. isto. — Iz kor. svod-, smod- sengen, etc. Mikl., 329. — V kraj. imenih: kor. Kozesmoje, n. Kosesmojah »kaseške smoje«; 1351 Zvontieschen, danes Matieschen, Matirschen pri Gleisdorfu, Štaj., ČZN, 21, 60, op. — Bolj poznani so izrazi: požarnica, tudi kraj. ime, Car. 112, 87; ČJKZ, 2, 86; palež, pališče, požega etc.
- smrd**, смрдѣти, m. plebejus, vrsta podložnega kmeta, rob. — O besedi glej Mikl., 310. Na slovenski zemlji doslej še ni izpričano; pri Hrvatih imamo vsaj krajevna imena: *Smrdčani, l. 1069 Smurdačani, na biogradskega ozemlju danes Smrčani v Bubnjah. P. Skok, Južn. Filol., VI, 79. — Za realije prim. Peisker, Beziehungen, 116—21; Levec, Pett. Stud., III, 69. Mažuranić, 1337.
- smedenki**, m. pl. mlečni pridelek nekih dni, ki služi za pridoatek plačila pastirjem, Jad. alm. 1924, 77 s. Plet. ima s n e d e n i c a, f. delež sira in skute, ki ga planinski kozarji dobivajo (Erjavec, Potna torba).
- sodja**, sodij, sodin, m. 1. Richter. — V krajevnih imenih: Schöpf, Schöpfendorf, Sadinja vas, Žužemperk; Schöpfendorf, Sodinci, Velika Nedelja; Schöpfendorf, Sodna vas, Šmarje pri Jelšah; Sodji vrh, Metlika. Schöpf je bil v naših krajih gospodarski in sodni uradnik za večji okoliš (Dopsch, Soz.- und Wirtschaftsverfassung, 127), toda slov. kraj. imena obdrže samo pomen sententiarius; 2. Urteiler, sententiarius. Valvasor, XI, 376, s o d e c, Unter-richter. V nekem zapisku žumberške gosposke (z dne 17. avg. 1727) se imenujejo prisedniki pri nepristranskem sodu: sodoz, kar je verjetno: s o d o v c i, Dolenc, ČZN, 11, 33, op. Vendar se rabi ta oblika tudi za Schöpf: Schöpfenlag, Sodevec, Belokr. — Oblika *s o d e l j tiči menda v koroškem kraj. imenu: Zandlach, st. slov. lok. sođl'ach, n. pl. sođl'ane, ČZN, 21, 73. Glej šef, blag. — Zs. d. hist. Ver. f. Steierm., 1912, 198. — Prekm. Sodišinci, madž. Birószeg; madž. biró, sb. Richter, Schulze.
- sogornik**, m. Berggenosse; Berghold, der mit anderen unter demselben Grundherrn steht. Dolenc, ČJKZ, II, 81, 90; Mell, 228; prim. ketiš, seber.
- *solar**, m. v pomenu Salzbeamter. — El. Moór ugotovi to slov. obliko na podlagi kraj. imena Zolard (l. 1428). Ung. Jahrb., 1929, IX, 62; Maž., 1347.
- soprnik**, zoprnik, m. — Widersacher, Prozeßgegner. — Mikl., 315. sh. suparnik, adversarius. — s o p r s t v o, n. torej: Prozeß!
- sosēčka**, f. na Dravskem polju. Prim. Pivko, ČZN, 1911, 10 ss. — Druga oblika sosednja, f. Pri beneških Slovincih, glej Rutar, Lj. Zvon, 1884, 765. — Javno-pravni institut za upravo skupnega imetja izvestnega dela vaščanov. — Po nem. Nachbarrecht, n. Mitgliedschaft einer Dorfgemeinde und daraus hervorgehende Rechte und Pflichten, auch das Beisassenrecht, Grimm, VII, 27 po Schmellerju 1, 187. Prim. še ladinsko vicinauncha, sb. f. vas, politična srenja. Schneller, Trident. Urbare, 162. — V rabi je še nadalje oblika s o s e s k a, nem. Nachbarschaft. Kot kraj. ime pri Veliki Nedelji, n. Nachbarschaft. Kranjski Ortsrep. prevaja Rotte s sosēsko. Sinonim je it. k o m u n,

- m. Kostanjeviški urbar ima Camaun oder Nachparschaft, komunska lastnina, LMS, 1894, 22. — Kaj je sosenska? Slov. Nar., 1921, št. 82, 13. apr.; Sl. Pr., 35, 109 (Fr. Goršič); Mažuranić, 1405.
- spod**, m. hrv. spod, modius, mera za manjše stvari. Se rabi v Istri pri Hrvatih in Slovencih. — Mikl., 318 (misli na germ. izvor); Maž., 1356; Kaspret, ČZN, 6.
- sprava**, f. Gerät, ženska sprava; štaj. n. End und Gebend (ki pripada, ako je zakon ostal brez otrok, ženinim sorodnikom), Unger-Khull, 200. — **spravnik**, m. Wirtschaftsführer, navadno obenem sirar, Jadr. alm. 1924, 77 s.
- spolovina**, f. 1. die Gemeinschaft des Besitzes und Nutzens einer Sache zwischen zwei Personen; na spolovini imeti kaj; 2. die Pflichthälfte des Weibes nach des Mannes Tod. — **spolovnjaščina**, f. Näherrecht, Gespilde(?).
- srenja**, f. 1. Na podlagi etimologije, ki jo je podal že Miklošič, 292, srednja, smemo smatrati, da je terminus oblikovan po nemškem vzoru, ki ga imamo v besedi »Mittel«, n. v pomenu Kreis von Zunftgenossen, Handwerkszunft; vornehmlich schlesisch: Mittel: Zunft, societas, collegium. Bergmännisch: Mittel bei den Bergwerkern, ihre ganze Zunft und Handwerk, Grimm, VI, 2383. In Aschersleben ward der Stadtrat in drei Mittel, d. i. Klassen oder Ordnungen geteilt. Prvotni pomen srenje bi bil torej: stanovska organizacija (ceh) zemljedecev nekega okoliša. Od tukaj nadaljnji pomeni; 2. Gemeinde, Gemeindevertretung, -sitzung, srenjo napovedati, v srenjo iti. — Prim. kraj. ime: Zriener, kmetski dvorec v Tauplitz: l. 1500 in der Zrieden; Sredma pri Mariboru; 1370 an der Tsriedem, tudi Mittelberg. — Mogoče je tudi obstojal naziv istega pomena: **središče** (danes v kraj. imenih; preb. Srējanci, Srjanci)? Glej Maž. srêd, 1360, mediascinum, 641.
- star**, m. Scheffel, ein Getreidemaß (= 2 Metzen), sbh. star. — Iz it. stario, danes stajo, furl. star, la sesta parte del congio, una misura di granaglie, kar je iz lat. sextarius, Mik., 320. — V štaj. urbarjih Star, Ster n. Unger-Khull, 570, 574. Štrekelj, ČZN, 6, 54. — **starič**, m. neka davščina, Sackzehent, »Starick«, hrv. starić, mensurae genus. Nemanić, I, 39, Laszowski, Vjesn. kr. zem. arhiva, XVII, 1915, str. 87, 91, 92; Ivić, Naselja, XVI- str. 14 (J. Mal), Sackzehent oder Stariz (Staritsch), Kostanj. urbar, št. 138 iz l. 1702 in št. 155 (J. Mal), o desetini v vreči glej Breckerfeld, Mitt. d. hist. Ver. f. Krain, 1848, 75; ib. 16—20; istega rokopis v muz. arhivu. 1. Bergordnung; 2. Verbesserung der Weine (J. Mal). Glej tudi kupljenik.
- stavek**, m. Mandel, Garbenhaufen; n. pr. stavek prosa, t. j. deset snopov na njivi skupaj dejanih. Žito je v stavke dejano (pri desetini), Ces. dol. 12. 12. 1786 (J. Mal). Za desetino, ki se je pobirala v snopih ima Grimm, 16, 3, 447 izraz: Zugzehnte, m. Sicer pa Sack- ali Scheffelizehnte.
- stojina**, f. 1. Standgeld; 2. plačilo od živine za pašo in stan na planini (od sira in drugega, kar se pridela na planini), LMS, 1880, 191; stojina, navadno molžnja petega dne na planini, Jadr. alm., 1924, 77 s.
- strelec**, m. Der Schütze, sagittarius; nesvobodni kmetje pritegnjeni v vojaško službovanje n. pr. vzdolž ogrske meje. V nagrado so dobivali zemljišča, tkzv. strelske hube kot »Dienstgut«; tudi so bili oproščeni docela ali deloma kmetskih opravkov. Iz njih vrst so se razvili vitezi enoščitniki (Einschildritter), ki so tudi pripadali med žlahtnike (Edelleute). Mell, die sogen. Schützenhöfe und Schützenlehen in Stmk; Mitt., 42, 146; O. Lamprecht, Einschildritter in der Oststmk; Zs. des. hist. Ver. f. Stmk, 36, 100 ss. — Grbi enoščitnikov so neheraldičnega značaja (l. c. 113). Odtod menda izvirajo »grbi« nekih vzhodnoštajerskih vasi, ki so bile verjetno nekoč tudi organizirane kot strelske. F. Baš zanika tako zvezo, a mislim, neopravičeno, ČZN, XXV, 218. Prim. Stročja vas (Strelčja), Schützendorf pri Ljutomeru.
- suženj**, m. Sklave. K vezati, fesseln. — **sužnost**, f. 1. Knechtschaft; 2. Leibeigenschaft, Ces. dol. 13. 9. 1782, 2. 8. 1782 (J. Mal); 3. Servitut, sužne pra-

- vice Servitutsrechte, Ces. dol. 7. 9. 1847 (J. Mal); 4. Zwang: Mühlzwang, mlinska sužnost, Ces. dol. 23. 11. 1807 (J. Mal).
- svar**, m. Verweis, Tadel; Suara inu shtraifana, Trub., CO 13 a. Ramovš, Slov. Prav., 35, 237, kjer so navedeni sinonimni izrazi.
- ***svobodin**, m. Apelativ se da izluščiti iz oseb. imena Söbđin preco, Jaksch (Index); sicer **svobodnik**, svobodnjak. — Oblika refl. zaimka sv^o, Mikl., 331. 1. liber, homo suae rei, naspr. proprius, Eigenmann. Der Freie (Meg.); Freisasse; **lontavški kmet** (Cig.); **slobočina** immunitas; Mell, 76; 2. libertinus; človek, ki se je odkupil ali bil osvobojen, puščenjak, glej to; frilaz, (prvotno: Freilassung, nato osvobojen človek); **liberajac**, Mažuranić, 590; minderfreier (namreč osvoboditev, manumissio čisto ni bila absolutna); polsvobodnjak je Freimann bav. in avstrijskih virov; kasneje Freihold; Hauptmann, Car. I, 1910, 1 ss. Razlikovati ga je treba od freimanna, prosto nasajenega podložnika (glej to). — Prim. M. Dolenc, ČZN, 22, 144. op. 77.
- svod**, m. H glagolu svedem, svesti, v slov. obliki zvedem, zvesti, conducere, deducere. Steksl. in ruska beseda. 1. Caf jo je uvedel v pomenu Konfrontation der Zeugen; 2. važen je tudi pomen: intertatio, Dritthandverfahren; iti na svod, »die Sache dem Besitzvorgänger (Gewähren) zuführen oder zuschieben, Amira, 210; Mažur. 1419.
- svojast**, f. consanguinitas, Verwandtschaft. Hrenov past. list (1631), LMS, 1882/3, 121. Izraz je priporočljiv za nemški Sippe, f. z ozirom na to, da je beseda svojat(d) dobila pri nas pejorativen pomen; glej Mažuranić, 1419.
- ***svojenica**, f. Verjetno v pomenu: freies Eigen. Ohranjeno v krajevnem imenu Svojenica, n. Zwanzgerberg, Lessiak, Car. 112, 35. Prim. **svójen**, adj. frei, selbständig; **svojen** od česa; **svoji smo**, wir sind frei, Mikl., 332.
- šborn**, m. robota v zadruzi. Bil je napovedan šborn (Bajke in prip. št. 237, S Koroškega). — Mogoče nem. Schwarmrobot, dasi te besede ne najdem. Prim. pa Scharwerk, n. Frondienst, der von einem Haufen Leute reihum zu verrichten ist; scharwerken, vb. Weigand-Hirt, s. v.
- ***šef**, *žep, m. — n. Schöffe, stvn. sceffin, scaffin, sceffino; germ. skapjan, vb., schaffen, ordnen, bestimmen. Prvotni pomen »Verordneter«? Dokazan pomen: beisitzender Urtheilssprecher. V naših krajih združuje funkcijo predstojnika večjega okoliša (scephonatus) s sodno; je torej isto kar Amtmann, officialis in Urtheiler, sententiarus. V polnem obsegu mu odgovarja slov. **blag**, deloma **sodja** (glej oboje). Ohranjeno v slov. osebnem imenu **šef**; Žepna vas: Schöpfungsdorf pri Radgoni. Prim. Hauptmann, Das Schöffentum auf slow. Boden, Zs d. hist. Ver. f. Stmk, 10, 1912. Dopsch, Social- und Wirtschaftsverfassung, 126 s.
- šcedem**, m. »Schonung«, parcus iz parco, parcere. — ščediti! Tudi v krajevnih imenih n. pr. Tschadam pri Pulstu, Koroško; mogoče: Čadram (Štaj.); Čadro, Čadrga (Prim.). Nem. panovec, ban »Bannforst«. Kaspret, ČZN, IV, 1907. Veliki in Mali ban v Kostanjevici na Dolenjskem.
- škaf**, m. Maßeinheit für Getreide. — Srvn. scaf, lat. scapha, Boot, Nachen. — Dopsch, I/1, str. CXCVIII; Unger-Khull, 531. — Na vzh. Štaj. je škaf mera za vinski mošt. — **celšek**, m. škaf celjske mere, Drobt. 1, 167 (Ramovš, Hist. Sl. 279). — Schaff oder Pollouizen [Strassoldo, Krški urbar (J. Mal)].
1. **špan**, m., španklja, f. 1. socius, osobito v narod. poeziji; izpodrine slov. drug ali tovariš; 2. Milchbruder (skupnik, glej to). — Nem. Gespan, Span, m. je vzeto iz vozniškega življenja; pomen Milchbruder pritiče prvotno besedi gespûn, m. ali spûnnebruder iz span, spen »mleko«. — **španovina**, f. Gemeinschaft; biti s kom v španoviji. Slov. tvorba, ki so jo prevzeli štaj. in koroški Nemci: in Spanawin sein mit jemand, Unger-Khull, 522, Lexer, KWb, 235.

2. **špan**, m. 1. predstojnik soseske (Rotte); kje je to pri Slovencih v rabi, sedaj ne morem izkazati; prim. pa slično vlogo župana; in hrv. špan, »nastojnik, koji kmete goni na rad«, Mažur., 1429; 2. Haushälter; hrv. niži gospodarski urednik vlasteoski. — Slov. župan, se preoblikuje pri Madž. v ispány, nem. Gespan, Span. — španja, f. španova žena.
3. **špan**, m. Marke, testimonium. Usnjar n. pr. da stranki, ki mu je prinesla kožo strojit, špan iz usnja kot dokaz naročenega dela. — N. Span, m. Grimm, 10, 2, 1864 (wie das Kerbholz ist Span die älteste Form eines urkundlichen Verzeichnisses um Schulden und Leistungen durch Einschneiden darauf einzutragen und zu verrechnen); — Gespan, m. Zeugnis, testimonium, Grimm, 4, 1, 4132.
- špeglati** se, vb. refl. sich ein Beispiel nehmen. — N. Bespiegelung; namen javno izvršene kazni, spiegelnde Strafe; es wird andern eine Bespiegelung sein: disciplinae erit aliis, Grimm, I, 1639; slično: pelda: Mažuranić, 909.
- štibra**, f. davek, tributum. — Stvn. stiura, f. subsidium, collecta, podpora s pomočjo dajatve, splošna podpora, pomoč. O tej besedi pravi Grimm, D. Rechtsaltertümer, str. 298, da se v strogem pomenu nanaša samo na dajatve svobodnjakov in da se zdi neprimerna za rojenjake in nesvobodnjake. — Lastno ime Štibre (ormoška okolica). Mažuranić, 1432; glej danja. — životna štibra, Sivodna štibra, Leibsteuer, Starotrški urbar (1647) v ČZN, 23, 82. — hišna štibra, Haussteuer, Ces. pat. 11. 8. 1796 (J. Mal). za štibran, versteuert, l. c. (J. Mal). — štiberni in urbarski davki: Steuer- und Urbarschuldigkeiten, ces. dol. 9. 9. 1789 (J. Mal).
- štrtin**, m. Flüssigkeitsmaß, 10 avstr. veder. — Skrajšano iz četrtin poprej četrti del prav velikega soda negotove mere. — V urbarjih na Štaj. Startin, m. Unger-Khull, 570, Štrekelj, ČZN, 6, 54.
- šugar**, m. 1. Gerichtsdienner; 2. Wasenmeister, tudi: žogar. — zogar, m. Straßenaufseher, Novo mesto. — N. Sorger.
- tadanek**, m. Prekm. č. tadynk. — Stvn. tagadinc, Verhandlung, placitum; slov. večja, (Mikl. 346).
- tamar**, m., tamara, f. Viehhürde im Gebirge, Pferche, hlev pri planinskih kočah; slov. stan; ovčji stan. tamariti, vb. in Pferchen einschließen, durch Pferchen oder Hürden dängen; l. ime Tamaršek, Novice, 1859, 169, Pohorje. — Iz furl. tamar, spazio di terreno ricinto da palafitte, in cui nella notte richiudesi l'armento nei pascoli montani; Štrekelj, 65. Tudi pri alpskih Nemcih, Unger-Khull, 140 (Tamer) m. iz južnega Štajerskega; ČZN, 5, 77.
- tat**, m. Dieb. — Iz *tātis, tāitis, prvotno »Verheimlichung«, Vondrak, Gr., I, 100, 647. — Skupni lov na tata, Malnerič, Tobolček, 32. preklican tat: ein verrufener Dieb. — tatinsko suknjo komu spraviti, oblatati koga, jemand als D. verrufen. — Nad Mariborom je slov. besedo izpodrinil n. djup, m. vlomilec; iz stvn. srvn. diub; ČJKZ, III, 39.
- *tenetišče**, n. Jagdrevier. — V krajevnih imenih: kr. Tenetišče, kor. Tene-tischk. — Stsl. teneto, Netz; belokr. tenetva, Spiegelnetz, lovnica. — Mikl., 350. Glej Belostenec, indagine cingere, z mrežami obkoliti, Mažuranić (indago). »Zur Jagd werden Hecken errichtet, an deren 'Toren' das Wild mit Netzen und Schlingen gefangen wird, E. Wallner, Alt. Siedlungsgesch., str. 81. Ta posel spada med lovsko tlako, Unger-Khull, 362.
- težak**, m. 1. po Slovenskem danes samo še: Tagelöhner; najet delavec za poljsko delo; danes imamo težake; dninar, tabrhär, žernadnik. 2. Toda pri Srbohrvatih: poljedelec; Belostenec: rataj; Mažuranić, 1450. — H korenu teng-; teg, slov. frumentum, hrv. labor, s. Saat. težati arbeiten (Habd.); s. težiti, bauen. Prvotni pomen torej ali agricola, ali pa — vzporejeno z nemškim — operarius servus, ki mora opravljati tkzv. werchart, ročno

raboto. Prim. Hauptmann, Car., I, 1910, 12, oziroma Vierteljahrsh. f. Soz. Wirtsch., XXI, 397.

tlacán, tlačnik, m. človek obvezan k tlaki; oziroma oni, ki se uporablja za tlako, Fronknecht, angarus (Grimm, 4, 1, 238). Po svojem pravnem položaju je nevoljnik, homo proprius, Eigenmann, mancipium, servus; ancilla, 'dekla'. 2. Ako je »nasajen« na zemljišču je servus casatus etc.; glej hlapec; nem. Fronhäusler, der Frondienste leistet (Grimm, l. c.), slov. pronar. Z »nasajo« se zboljša pravni položaj tlačanov, ker se njegove služnosti preneso na zemljišče; glej Mell, 71—2.

tlaka, tlačnja, f. Frondienste, Scharwerk, angaria, opravki, rabota (glej to). — Glej Mikl., 348. — Kraj. ime Tlaka, l. 1489 dorf Tlak, Spodnje Štaj.; Tlaka, okraj Litija. — čistla tlaka (čisel, adj.), gemessene Robot, Ces. pat. 1778, ČZN, 9, 133, t. j. tlaka ob določenih dneh, sicer *nečisla (ob vsakem času in za vsak opravke); tlačski dni, Robottage l. c. Vrste tlake: pešec, Handrobotmann, ČZN, 1, 49, vožnja, f. (glej to); pre-ma, f. ČZN, 6, 152 (Holzzufuhr mit 4 Ochsen) etc. — Vozna ali živinska tlaka: Zug- oder Viehfrohne, Ces. dol. 16. 8. 1782 (J. Mal); mit Zug und Hand: z r o k o in živino, l. c.; Frohndienste: dela na tlaki, l. c. Frohntag ali Dienstag: tlačanski dan, ces. dol. 1. 12. 1814 (J. Mal); pešna hoja, Botengang, l. c. Dominicalarbeit: tlaka. — Glej gosposčina, šborn, rabota.

torišče, n. 1. die Stelle an der ein Haus gestanden hat; 2. Bauplatz, Lagerplatz. — K tor, m. Hürde, Einfriedung. — Kraj. ime Toriščna vas, Torischendorf, Lf. Ges. Urbare, 91, pri Bodrušu. Torek, del občine Brezje, okr. Sevnica; Torovo, Taeure na Kranjskem. Trlično, Brechelhütte, Štaj.

tovariš, m.; socius; tovarišica, f. socia. — tovarištvo, societas, näherer Verkehr, Umgang. hižni tovariš, conjux, Belostenec. — Prvotni pomen: Herdgenosse? Oštir, Etnolog, I, 13. Sprejeti koga v tovarištvo je bil prvotno pravni akt analogen bratimljenju, lat. affratate, Amira, str. 75; prim. kajkavsko rabo: tovaruš, supruža, zakonita žena, Zborn. za nar. živ., 28, 2, 191. — tovariški, adj. tovariške paše, gemeinschaftliche Weiden, Ces. pat. 4. 12. 1768.

tovorna, f. Die Saumfahrt (sc. pot, vožnja). Kaspret, ČZN, 4, 225 (Slov. prisega iz 18. stol. v kočev. upravnih aktih). Prim. žamar, žumer.

tranča, f. öffentliches Gefängnis, Kerker. — Plet. primerja stsl. trōtŭ (3), custodia, vendar glasovno razmerje ni jasno. — voza, f., Kerker. — scsl. vezati, vb. binden. — Od tujih besed je zlasti razširjena: k ê h a, kajha, kor. čiha, f. — srvn. kiche, nvn. Keiche; prvotni pomen neznan; Lessiak, Paul-Braunes Beiträge, 72. — O besedi tranči pri Valvasorju in drugod glej LMS, 1877, 292.

travarina, f. herbaticum. V Istri a r b a d i g a, it. erbadiga, Maž., 7.

trditi, yb., hart machen, härten, erhalten. solesko trditi, gute Nachbarschaft halten; kateri s' Zupernikami ali s' Zupernizami Sothelhino terdio (Past. list. 1631), LMS, 1883, 121. — In trdi z nami dolensko pravico, Nar. pes.

trg, m. 1. kraj in dan, kamor in kjer se donaša in trži blago, forum, nundinae. 2. blago, ki se prodaja, merx. 3. negotium, mercatura. 4. oppidum, burgum, občina, ki se do neke mere sama upravlja in ima pravico, da ima »trg«, sejem. — Etim. Mikl., 354; Mažuranić, 1464. — O kraj. imenih trg i. sl. prim. M. Kos, Geogr. Vestnik, V—VI, 160 ss.

trlica, f. Die Fiedel, Gaigen. M. Dolenc, ZZR, 3, 85. Na vzh. štaj. t r c k a, f. V treko djati koga. — obrlin, m. kajk. hrv. vzh. štaj. numella, trlica, klada, k obrlinu pripeti. Iz ital. berlina, Pranger; Štrekelj, Lwk, 43; Mažuranić, 101.

***tud**, m. Volk. — Po germ. theud(a). — Taka staroslovanska beseda je verjetno obstajala in bila za podlago madž. tót (thowt itd., naziv za Slovence s Kajkavci in Slovake, t. j. za Slověne; Slavonija, Slovinje je Tótország; glej

- Germanoslavica, I, 43. — **tuj**, adj. fremd; prvotno: dem theuda angehörig, torej stammesfremd; prim. ljudski; Mažuranić, 1456, 1472. — Nasprotno tujcu je **domačin**, der dem Heim angehörige.
- umrlina**, f. Sterberecht, mortuarium, ČZN, 8, 89. — **mrtvina**, f. isto. Zap. T. Hrena (1598—1630) v ČZN, 4, 225.
- uvera** (vuvera), f. Pfandschilling, Gutschmann, s. v. (Plet. ima samo vera, Kredit.).
- užitnica**, f. die Pfründe, Kaspret, ČZN, 4, 225 (Zbirka slov. ces. razglasov in okrožnic iz druge polovice 18. stol.).
- uživati**, vb. nutzen, genießen, gebrauchen, benutzen. — **uživež**, m. vitalitium, Ces. dol. 6. 9. 1771 (J. Mal).
- vadljati**, vb. wetten. **vadlja**, f. Wette. — V osnovi je got. wadi, Handgeld, Unterpfand. Posredovali so nam pa besedo menda Furlani, kjer imamo uadiá, heiraten, uadie, uadium, Ehering; Mikl., 374; Meyer-Lübke, 9474; Maž., 1535.
- vagan**, m. Der Metzen, modius. **vaganica**, f. ein meist einen halben Metzen fassender Scheffel; v Belikrajni pa: ein Metzen, modiolus. O tej besedi glej Štrekelj, Lwk, 69 (izvaja besedo iz rom. podstave, nesigurno); Mažur., 1535.
- valpot**, m. 1. Prvotno pooblaščen odposlanec vladarjev, ki uraduje v njegovem imenu; torej Amtmann, Vogt, Schaffner. 2. V poznejših časih izgubi ta funkcija svojo važnost. Pri Slovencih je valpet do l. 1848 največji hlapec grajski, nadzornik tlačanom; prim. Trub., Cat., LMS, 1891, 152. — Stvn. waltboto; sprejeto zgodaj v slovenščino: in comitatu Hartuugi comitis qui et ipse inibi Vualtpoto dicitur, Kos, II, št. 419, 458, 466. V kraj. imenih Amtmannsdorf: Vavpčja vas (Belokr. in pri Dobrničah); št. Apače. Amtmannsdorf. — **valpotica**, f. žena valpotova; **valpotija**, f. officium waltbotonis; Mažuranić, 1538.
- vas**, ves. fem. vesnica. Dorf; **vesovati**, besuchen. — stsl. vьsьbь praedium. Etim. glej Mikl., 399. — Strohal pravi, da je na Hrvaškem vesnica naselbina kmetov, osvobojenih tlake; to so bili obrtniki. Nast. Vjesn., XXXVI, 51. — Vasi, v kateri je farna cerkev, pravijo na vzh. Štaj.: **purga**! — Kor. kraj. ime: Vesnice, Wesnizen. — **véščina**, f. »skupno vaško imenje«, prekmursko, Ramovš, Hist. Slovn., 279. — **vesnik**, m. l. vyznicus, viznicatus »villicus«, Mažuranić, 1545.
- vatel**, vatel, m. Elle. — Nem. štaj. Watelle, Elle für Leinwand.
- veča**, f. 1. Prvotno: Ratsversammlung. — Iz včtia, shrv. věče, n. vijeća, č. věce itd. Wetschengericht v nem. zapisih; na večo iti, prvotno zur Ratsversammlung gehen, večevati se, istročak, den Prozeß fortführen (Novice, 1851, 135, cit. ČZN, 6, 57). 2. Banntaiding: sodni zbori tržanov (Marktrecht) oz. kmetov v okrožju deželskega sodišča, na katere so tržani oziroma kmeti bili zavezani hoditi, Kaspret, ČZN, 4, 214; 6, 225. 3. Stift, stf. m. n. Rechtlich Festgestelltes, besonders die Feststellung eines Pachtvertrages, Pacht, Miete, sowie der Tag, an welchem die Grundherrschaft die Pachtzinsen einnimmt, die Pachtverhältnisse bestätigt oder aufhebt, Lexer, 2, 1191; glej še štaj. n. Stift, — siedlung, — zeit, Unger-Khull, 578. Odtod slov. izrazi: na večo iti, Steuern zahlen gehen, večevati vb., Steuern zahlen; **večeven**, adj. Stift- (cit. Mikl., 388). 4. večá v pomenu večeven penez; »Bannpfennig«, v listinah Wetschpfennig ali pa kar die Wetschen, die Wötscha, f. (Unger-Khull, 622); javnopravna dajatev v priznanje pristojnosti in oblasti deželskega sodišča, list. l. 1501 in radeški urbar, l. 1575, Kaspret, l. c.; glej letina. — Tako postane večá po nekod ljudstvu izraz za vse služnosti, h katerim je glasom večé (polagaja, saje) obvezano; nasprotno so »novice«, neue Giebigkeiten. — **večen**, adj. der Wetscha angehörig; v krajevnih imenih: Večno brdo, kasneje: Večje brdo, Wetschno brdo, Kozje: Dingstätte; Večince, Zg. Ročica, Štaj. Večna vas, kor. n. Wakendorf, glej

Ramovš, Hist. Slov., 267. — **večnik**, m. Mitglied der veča, ohranjeno kot osebno ime.

vešča, f. vesna, Hexe. vešč, veščec, m. Zauberer. **veščarija**, f. Hexerei, Zap. T. Hrena, 1598—1630, Kaspert, ČZN, 4, 225. — Iz debela vëd, Mikl., 390. Iz stvn. dobe že imamo sposojenko *côper*, *coprnica*, *coprati*, ki je prodrla do Albancev.

vicati, vb. martern, übel behandeln, cruciare, *vice*, f. pl. purgatorium. — Stvn. wizi, stn. Strafe, poena, Höllenstrafe. Glej Mažuranič, 1569, razširjeno v karlovški okolici. — **grajske vice**, Korb mit Ruten und Stöcken, der auf das Feld mitgeführt wurde für die Züchtigung der Arbeiter, Trdina.

videm, m. Pfarrpfündengrund. — N. widem(e), swstm. stf. Dotierung einer Kirche, eines Klosters bes. mit Grundstücken; die zur Dotation einer Pfarrkirche gestifteten Grundstücke oder Gebäude, bes. der Pfarrhof. — *widemer*, m., slov. *vidmar*, (kot l. ime). Videm, krajevna imena.

vikši, komp. k visok, Vorgesetzter. Lj. Časnik, 1850, 176. Na štaj. vzhodu in pri kajkavcih »ti povikši« v istem pomenu.

***vin**, m. Ein mit Weinrebe beplanter Hügel. V kraj. imenih, n. pr. Mali vin, občina Brebrovnik. *demin*, *vinek*, Plet. — **vinica**, f. Weingartberg, Weinkeller; tudi v krajevnih imenih; n. pr. Nižjeavstr. Weins, iz **vinica*. — **vinar**, m. Weinbauer, Winzer; v krajevnih imenih: kor. *Vinare*, n. *Narrach*, i. dr. *vinščak*, m. isto; *viničar*; po nem. *vencar*, *bancerle* (Novo mesto); n. *Weinzürl*, *Weinzedl*, l. *vinitor*. V Kostanjevici: *majar*. *viničarija* je pristava (*villicatio*), ki se obratuje iz dvora v lastni režiji. — Prim. ČZN, 25, 40.

vinščina, f. 1. Weingartboden; a) *vinaria*, *viničarije* so vinogradi, ki jih obratuje zemljiški gospod iz centrale v lastni režiji; b) *gorska*, *gorna pravda* (*pravica*, *Bergrecht*, *jus montanum*) so pa vinogradska podložniška posestva, obsedena po nagornjakih, gormanih, in ki obsejajo normalno eno četrtino hube ali zemlje; Mell., 63. — 2. *Weinschankgebühr*, ČZN, 10, 113 (zap. A. Kaspert).

vitez, m. 1. Ritter, eques; miles; Miklošič ne beleži tega pomena. 2. Streiter, Kriegsknecht. Soldat, miles (Trubar); 3. Held (Habdelič). — **vitezinja**, f. O različnih slojih viteštva glej Zallinger, Die ritterlichen Klassen im steir. Landrecht, MÖG, 4, 395; O. Lamprecht, Einschildritter in der Oststeiermark, Zs. d. hist. V. f. St., XXVI, 100 s. vitez v pomenu Kriegsknecht odgovarja clientom (enoščitnim vitezom) vzh. Štajerske. — Novejšo etimološko razlago besede vitez podaja E. Schwarz, Zs. f. slav. Phil., II, 104—17; prim. pa Vasmerjev »Nachwort« istotam.

vladika, m. dominus. Naziv korotanskega vladarja? Mikkola opozarja na Fredgarja, Chr., IV, c. 72: »post haec cum Wallucum, ducem Winidorum, annis plurimis vicit cum suis... (Archiv f. slav. Phil., 41, 160). Variante: *Walluco*, *Walduco*, *Valduco*: stslav. *vladyka* — *valdyka*? Dvomljivo po M. Kosu, Šišićev Zborn., 254 s.

***vod(a)**, m. dux. — Besedo izvaja Kranzmayer, Car., 115 (1925), 69 iz kraj. imena Udnji boršt na Gor., nem. Herzogsfurst. Podstava: vodnji boršt; vod(a) nam je ohranjen sicer v voje-voda, kar je tvorjeno po nemškem herizogo; Kranzmayer misli, da so imenovali Slovenci vladarja, postavljenega jim od Nemcev, **vod(a)* in da je ta čast nadaljevanje postvirunskega »*dux*«. — Ramovš, Hist. sl., 141 podstavlja daljšo obliko: *voje v o d a*, *vêvoda*, *vivoda*. Zadoštuje pa krajša. — *Vivoda*, am *Wiwoda* in *Strassimerbuch* (1436) pri *Vuzenici*, *Zahn*, *Ortsn.*

vojd, m. Der Vogt, der Dorfälteste. Kor. *vajd*, *vajda*. *Pfleger*, *Vogt* (*Rädelshführer*), *Gutsmann*, 357. — Iz sravn. oblike *voit* preoblikovano pod vplivom besede *vojevoda*, *Štrekelj*, *Lvk*, 72. Nem. *vogt*, lat. *advocatus* je prvobitno *advocatus ecclesiae*, a razvije še mnoge druge pomene, Grimm, 12, 2, 437 s.

- Glej: odvetnik. — Kraj. ime Bajdeše, n. Waidisch, Lessiak, Car., 112, 24. — Prim. še woytanus, Mažuranić, 1594.
- volja**, f. freier Wille; p. wola, mit Freiheiten ausgestattetes gut. — voljen, adj. 1. frei, freiwillig; voljne obljube; 2. bieder: voljan (krščen) človek, Cigale s. Biedermann. Svobodnjak ima — po nemškem pravnem naziranju pravico do naslova bieder, pošten.
- vožnja**, f. Fahrt, Fuhr. daljna vožnja, »weite Robotfuhr«. Ces. pat. 1778; cit. ČZN, 9, 133. Prim. Mažuranić, foringa, kar je v rabi na vzh. Štaj. (str. 307).
- vraček**, Rückerstattung, na vraček komu dati, posoditi, da se vrne (Suhor). — Prvotna tvorba od vračati, Štrekelj, LMS, 1894, 55. Glej posoditi.
- vrat**, m. vrati (navad.) pl. tudi vurati (belokr.), vzvrati, f. pl. versura, Pflugkehr; Gewende, n. — Gewende, Stelle der Pflugkehr oder Pflugwende; Ackergrenze, Acker seiner Länge nach bis zur Pflugkehr, Weigand — Hirt, I, 717. Mažuranić: vratki, 1602. Slov. tudi vzare, f. pl.
- vred**, m. Wert, Würde. za vred imeti, würdig achten. vreden, adj. wert, würdig. — Stvn. werd, sb. adj. Beseda je omejena na južnoslovanske jezike, Mikl., 383; Mažuranić, 1606.
- vrpati**, vb. abzunötigen suchen. izvrpati, mit Gewalt wegnehmen, s silo vzeti; tudi hrv. svrpati, silom ojeti, ugrabiti, Mažuranić, 1420. — Temna beseda; prim. staror. navrapъ, direptio etc. Mikl., 395, 384. Slov. beseda pomeni prvotno drehen, graben, bohren, torej jo smemo mogoče staviti k besedam, ki jih navaja Trautmann, Baltosl. Wörterbuch sub *verpiō spinnen; t. j. drehen.
- vršnik**, m. vrhan mernik, uvršeni mernik nasproti raženemu (štrihanemu) merniku. V štaj. urbarih Verschnig(k), m. Benennung gegupften Maßes nach dem an der windischen Grenze Grundleistungen zu geben waren, Unger-Khull, 227. Hirschverschnik, m. Name eines Zehentes (Hirsch-Hirse); l. c. 349, Štrekelj, ČZN, 6, 4.
- zadedi**, pl. m. Die Nachkommen. Zap. T. Hrena, 1598—1630; A. Kaspret, ČZN, 4, 225. Tudi kajkavsko, glej Mažuranić, 1630.
- zádela**, f. Hutweide; Pajek, Zgodovina polič. žup., 43; prim. ográd, ográd a. Mišljen je pač privaten pašnik. Prim. pašinec, m. pascuum privatum, septum, Belost.; Maž., 900; zasebni pašnik je — po Notranjskem — pašnik, skupni pa gmajna, Goršič, Sl. Pr., 321.
- *zadruga**, f. Hauskommunion. Beseda je pri Slovencih izumrla pred literarnimi spomeniki. O sledovih te institucije pri nas, prim. Gruden, Slov. žup. 8 s. Od krajevnih imen, ki jih našteva Gruden, se smejo jemati v pošteb samo patronimična, n. pr. Glunichi, Gleink, Gor. Avstrija, descendenca moža z imenom *Glin. Nasprotno so pa n. pr. Osluševci, Leute (sorodstvo in družina) des Osluh; O. je bil ustanovitelj dotičnega »sela«. Enako je tudi Radgona, *Radigojina »Gesieß des Radigoj«.
- zajem**, m. Anleihe, Anlehen, mutuum, commodatio. v zajem vzeti, zu Lehen genommen (Zap. T. Hrena, 1598—30), Kaspret, ČZN, 4, 225; tam so tudi navedeni sinonimi: na vzajo (!) zu Lehen (T. Hren); v jemo vzeti. zajemnica, f. Miethube, Novice, 1895, 150.
- zajemni**, adj. Pomen: congregatus, zusammengesetzt? zajemna čreda; zajemnice, f. pl. die Herde auf den Alpen; zajemnica, f. ein Stück von einer solchen Herde. Ital. brigada, f. eine zusammengesetzte Herde. Celokupna drobnica podložniške vasi, ki se pase na graščinskem svetu. Podložniki plačajo za to »Helenenkäse«, ki se naredi iz enkratne celotne molže; A. Kaspret, ČZN, 6, 152 (po istrskem viru).
- zaklad**, m. zaklada, f. das Pfand, pignus. zakladna zemlja, Satzgrund, St. Taidinge, Nachtrag, 369, t. j. gegen ein Darlehen zur Benützung überlassen; na zakladno ime (uživati zemljišče), aus dem Versatztitel, Zborn. za nar.

- živ., 28, 2, 191; **zakladitelj**, m. manceps, publicanus, Bel. — sinon. **zalog**, etc.; **zastaviti**. Nem. verlegen, ält. Gerichtssprache, gerichtlich mit Beschlag belegen lassen, Unger-Khull, 225.
- zakon**, m. 1. lex. 2. gesetzliche Ehe, Vertragsehe, Amira, 181. Drugi pomen je v rabi pri Slovencih in kajkavcih, Maž., 1648. — Po nemškem, N. ewa, êwe, ê, f. prvotno »Gesetz« razvije — vzporedno z lat. lex (tudi connubium) — pomen »Ehe«, H. Hirt, Deutsche Etymologie², 109. Zakon je od cerkve in države sankcioniran »brak«, glej to. Linhart, Gesch. Krains, 2, 233; Babnik, LMS, 1883, 67.
- zakotelnik**, m. mleko nekega dne, ki služi kot najemščina za rabo kotla; Jad. alm., 1924, 77 s.
- zakrižati**, vb. verkreuzen; unter Verbot legen (ält. Sprache), Unger-Khull, 225. Auf ein Lehngrund, welches »gefroht«, für den Herrn mit Beschlag belegt ward, wurde ein Kreuz gesteckt, auch zum Zeichen der Vergantung, Grimm, 5, 2183. Podložniku posest zakrižati. Glej križ.
- zamerk**, m. Vormerk. zamerk na posestvo: »vaš sin zahteva od vas, da mu daste »zamerk« na posestvo, sicer da ne bo več doma delal, ampak šel v tovarno. Vprašate, kaj je to.« — Sledi odgovor... »Slovenec«, 23. jul. 1933 (Pravni nasveti).
- zatrata**, f. Zubuše (Murko).
- závod**, m. ein neu angelegter Wald; zavod mladih dreves; Waldbestand; Waldanteil, glej lapet, plasa, omet; imeti svoj zavod; Revier, Jagdrevier. — Kraj. ime: Zavodi, nav. Zavode pri Kostanjevici.
- zdavanje**, n. Kirchliche Trauung. Vzh. Štaj. kajk. Prvotno Ausfolgung der (versteckt gehaltenen) Braut, ein rechtssymbolischer Akt, der sich im Hause der Braut abspielte? glagol v podstavi bi bil tedaj izdati; ako pa sđdati, tedaj je pomen: copulatio; prim. Maž., 1294. — Glej o ropanju neveste, Linhart, Gesch. Krains, II, 286. — poroka: LMS, 1882—3, 119.
- zemlja**, f. 1. Grund- und Boden; 2. Bauernhube; ta kmet ima dve zemlji, graščina ima sedem zemelj, Bitinje pod Premom, Erj.; cela zemlja, pol zemlje etc. — **zemljak**, m. 1. Ganzhübler; 2. Untertan, Ces. dol. 20. 5. 1790 (J. Mal); 3. ein aus einem Teile der Hube angelegter Weingarten.
- zmet**, m. Kar se zmeče; die Kollekte bei Hochzeiten; kor. Jarnik, Rok. — Smet, Wein- und Getreidezehend (Vicedomski arhiv, Nem. vit. red, Muzej, Fasc. I, 54), J. Mal.
- zob**, f. Konjska zob »Marchfutter«; stvn. meriha, marha, f. Stute, marh, marah, Pferd; sprejeto v poedine slov. jezike, Mikl., 191. — Dokler nimamo drugega izraza, nam mora zadostovati ta. Pod to javnopravno dajstvo se razume oves, ki ga je moral podložen dostavljati za gosposke konje in ga voziti, če potreba, en dan daleč za upravičencem. Mere so Marchviertel, — gōrz; Unger-Khull, 450.
- zvestnik**, m. treuer Anhänger; prim. fidelis, vitez, nižji stopen nesvobodnoga plemstva, Hauptmann, Kar. Hrv. 308 (quicumque meorum ministerialium, libertinorum seu quorumvis fidelium, MC, IV/1, 494, n. 2630).
- zvestnô**, n. Eine Gebühr bei der Aufnahme in den Gemeindeverband. Vzh. Štaj. Mogoče k **zvest**, adj. treu, **zveščina**, f. Treue; ali pa h kajk. **zvest**, f. prijava?
- zvestiti**, vb. kajk. proglasiti kmeta slobodnim od tlake. **zveščenje**, pravni akt: proglašenje kmeta slobodnim od tlake, Zbornik za nar. živ., 28, 2, 191. Ali je bila ta beseda tudi pri nas v rabi, ni znano; prim. pušča. Prim. sh. svēstiti, vb. verkündigen, aufkündigen, seinen Dienstabgang melden, Maž., 1415.
- žalar**, želar, m. posestnik na žalariji, n. Seldner, m. zatem: advena, Inwohner, Fremdling. s. žiljer, Häusler; kajk. seljar (Strohal, Nast. Vj., 36, 1927, 50, kjer so izrečene razne neumestne trditve); prim. še Mažuranić, 1704. Be-

sedo imajo še Slovaki, Romuni, Madžari. Krivo razlaga besedo Mikl., 407, Trstenjak, Kres, V, 1885, 169. Tukaj se pravi: gosposki želari so si postavili bivališča na gosposkem, kmetski pa na kmetskem svetu. — Nem. Selde, Sälde etc. je podlaga tudi raznim kraj. imenom; glej (v)ozenica.

žalarija, f. žalarjevo zemljišče s hišo i. dr. — Stvn. salida, selida, srvn. selde, nvn. dial. Sölde[n], Sölln itd. Prvotno Herberge. Wohnung; zatem zemljiško posestvo s hišo i. dr. Po nekdanji dvorski meri (Hoffuß), gre — običajno — 8 žalarij na en dvor; to so dobre žalarije s »pôvom« (Bauselden, S. mit Baugrund); zovejo se tudi Hofmark, curti marchia; slov. izraz za to mi ni znan. Slabih ali praznih žalarij (Leere S.) gre na dvor 16. — Prim. Grimm, X, 1, 511. Trditev Pleteršnikova, žalarija pol hube, je pač pomotna.

žirnina, f. Aasrecht, jus glandaticum, Abgabe vom puechass, bzw. vom Recht, die Schweine im Walde weiden zu lassen, Steir. Taid. Nachtr., 333; Dolenc, ČZN, 25, 42. — žirnica, Waldmast, f. — žirovnica, f. Eine Art Gemeindeversammlung in Betreff der Waldmast oder Weide; prim. pašnik. — žirovina, f. Waldmastservitut, glej Mažuranić, 1714.

žitnica, f. die Korngülte, Kornzins. samovoljno so kmetom smeli vikšati žitnico. — žitnina, f. Getreidezins, Korngülte. Prim. Kaspret, ČZN, 6, 156; kmeti v Dvoru (žužemperška graščina) so se l. 1790 v prošnji na cesarja pritožili, da morajo od cele kmetije dajati žitnico (Getreide vulgo Sitenza...), Turjaški arhiv, Dvor, 31. avg. 1790. Grimm, 4, 1, 4458 pripomni, da rabijo južnobav., avstr. viri der Traid za »Getreideabgabe«. Prim. Mažuranić, žitak. — Dienstkörner: kazen ali žitnica, Ces. dol. 20. 5. 1790 (J. Mal).

žuh, žoh, žoj. Wucher, Wucherzinsen. žuhati, vb. wuchern. — srvn. suoch Zinsen, l. quaerere, quaestus. Mikl., 412. — Slično užura, ožura, ital. gesuch das ist wucher, Schwabenspiegel, prvi tisk, Grimm, 4, 1, 2, 4275.

župa, f. 1. Prvotni pomen — v smislu Peiskerjevih in Levčevih razlag: Weiderevier, gewonnen durch Schwendung? Sprva menda last gospodarja, ki so mu župani podložni (glej župan), zatem kolektivna last županove svojasti. Nato: župni svet, župnica, to, kar Allmende, občina, oziroma Nachbarschaft — soseska, komunski svet. Ponekod se umakne župa docela navedenim izrazom. Od župnega sveta (pašnikov, gl. to) se oddvoji opolje, terra culta, n. Gefilde, prepuščeno v rabo ljudem, ki ne pripadajo županovi svojasti. Vendar vrši nad opoljem zemljiško oblast župan. 2. Župa, suppa, zemljiško posestvo v velikosti dvojne hube, Levec, Pett. Stud., III, 71, t. j. curia, kmečki dvor; Dopsch, Sozial- und Wirtschaftsverfassung, 40. Posedujejo ali župan ali pa kdo njegove svojasti ali pa kdorsibodi; mogoče so se zvali taki posestniki županci! 3. Župa, Supp, Amtsbezirk eines Župan, des Amtorgans der Grundobrigkeit. Okoliš obsega eno vas (sosesko, Nachbarschaft). Izraz je v tem smislu zabeležen šele v 15. stoletju: v delitveni pogodbi o ptujski dedščini (1441); Supp Khaunding (Hajdina), Supp am Rain zu Pethau, Slekovec, Wurmberg, 42; Levec, l. c., 167, op. 4. Gemeindecngress, t. j. skupščina, zborovanje vseh upravičencev dotične župe (t. j. župnega sveta). — županija, supania, Kos, 5, 122.

župan, m. županja, f. 1. Prvotni pomen: čuvar črede, pastir? Ohranjeno v novogrškem. Prim.: »Zovpani, slavische Knechte im Dienste griechischer Herren auf Ithaka... um im Frühjahr fette Weide zu haben, sengen sie im Sommer die verdorrte Weide ab — ein sträflicher Unfug«, Fr. Spunda, Ithaka, Neue Freie Presse, 1929, 27. jul. Poglavar take pastirske rodovine je bil menda »veliki župan«. 2. Großbauer, Besitzer von zwei Huben (curia), Dopsch, l. c. 40. 3. Amtorgan der Grundherrschaft im Dorf (Nachbarschaft), sinon. Amtmann, Dorfrichter, Schuldheiß; glej tudi špan! — Kako je posloval župan, poroča Linhart, II, 230 (po Popoviću, Unters. von Meer). Najstarejši župan, ki je poznan, je jobanus Physso, l. 777 (Byšb), Germano-

slavica, I, 43. V nemških virih nazvan tudi Dorfsupan (Unger-Khull, 161); Bergsupan, »verband die Funktion eines Ortsvorstehers mit jener des Bergmeisters«, Dolenc, *Niedere Volksg.*, 329. — Suppmann, plur. Suppleute se istoveti z Amtmann, Steir. Taidinge, Nachtr., 373; Goršič, Župani in knezi v jugosl. pravni zgodovini, ČZN, 1929, 16 s. Gruden, Slov. župani v preteklosti. — Etimologijo besede je podal z idg. podstave geup- Brugmann, IF. 11, 111; Hujer, Listy fil., 31, 105 in 36, 60. Za tujko jo smatra Brückner, *Rozprawy AK. Um. v Krakowie*, wyd. hist. fil. Ser. II, tom. X, 1898, 331 in IF. 23, 217; Oštir, K predslov. etnologiji Zakarpatja, Etnolog, I, 23. Predvsem ni jasno, ali je bila beseda župa tvorjena najprej — z labialnim sufiksom iz podstave geu — in nato iz »župe« izveden maskulin ali narobe. — Pódžup, m. Gemeindediener; Mažuranić, 969.

župen, adj. 1. Der župa angehörig; od tod izvedeno župnik, m. župnica, f. Wiesen der Nachbarschaft, sosečka angehörig, Pivko, ČZN, 8, 14. Važno je, da pomenijo te besede vselej travnike; tako tudi: 2. župnica, Suppnica, Suppgerechtigkeit; zemljiška posest, ki jo uživa vaški župan ratione officii; n. pr. Caspar Janke hat ein khlaines Gründtl zur Suppnica, tregt ein klaines Scheberl Hey, so ungeuerlich 4 Kreiczzer wert ist; koč. urbar, 1574, MMV, III, 162; tudi župnice v tem smislu so bile nekoč skupna last župe, najsi jo je podeljevala zemljiška oblast. Izogibati se je besedi »županica« (Gruden, 38, Dolenc, *Nied. Volksg.*, 329), predvsem, ker ni izpričana, zatem, ker vzbuja kriva naziranja o pravni naravi »župnice«.

Zusammenfassung. Im Aufsatz (Slovenische Rechtsaltertümer in philologischer Beleuchtung) werden einige historische Rechtstermini der slovenischen Sprache lexikalisch bearbeitet; hiebei wurden vorzüglich die rechtlichen und sozialen Verhältnisse des Bauernstandes berücksichtigt, weil in diesen Kreisen noch am ehesten nationales Sprachgut zu gewärtigen ist. Die Zeiläufe sind einer Entfaltung des Slovenischen auf keinem einzigen Gebiet günstig gewesen. Slovenisch geschriebene Rechtsquellen gibt es bekanntlich nicht; doch aber hat sich im Verkehr zwischen der deutschen Grundherrschaft und ihren slov. Untertanen eine vielfach von slovenischen Elementen durchsetzte Terminologie für die wichtigsten Begriffe entwickelt. Es ist das Verdienst K. Štrekeljs an der Hand einer gründlichen Besprechung von Unger-Khulls Steir. Wortschatz diesen Reichtum aufgezeigt zu haben (»Slav. Elemente im Wortschatz der steir. Deutschen« im Cas. za zgodovino in narodopisje, V—VI). Auf der anderen Seite läßt sich hinwieder an der Hand von Unger-Khull der nachhaltige Einfluß des Deutschen auf die Ausbildung der älteren slov. Rechtssprache verfolgen. Manch wertvoller Terminus wurde durch das Studium der deutschen Rechtsquellen festgestellt; von größeren Arbeiten dieser Art seien die Beiträge A. Kasperts in derselben Zs. hier erwähnt (II, IV, VI). Weiteres Material brachten rechtsgeschichtliche Studien, die nach ersten zaghaften Versuchen etwas stärker einsetzten. Noch im Jahr 1874 vermochte P. Turner, ein Slovene, in seiner Straßburger Dissertation »Slavisches Familienrecht« als einzigen slovenischen Rechtsausdruck jutrnja, Morgengabe heranzuziehen; ein Jahrzehnt später erschien bereits Babniks programmatischer Aufsatz Spuren eines slovenischen Rechts (Letopis Matice Slovenske, 1882—3). Ohne auf die weitere Entwicklung dieser Literatur einzugehen, bemerke ich allgemein, daß beinahe in einer jeden solchen Arbeit ein neuer Ausdruck auftaucht oder wenigstens seine Erklärung erhält, nur daß eben das Material verzettelt dalag. Angesichts der spärlichen Quellen sind auch die Resultate der Ortsnamenforschung nicht zu verschmähen. Erst durch diesen Zweig der Philologie sind wir zunächst auf einen so wichtigen Rechtsterminus wie kaseg, Edlinger später blag, Amtmann, officialis aufmerksam gemacht worden. Mit Hilfe von solchen Gleichungen wie Račje selo: Rappelgeschieß, Selo: Gült vermögen wir die vielfachen Bedeutungen des Wortes selo festzulegen; eine annähernde Vollständigkeit solcher Angaben kann billigerweise nicht erwartet werden.

Von altem slavischen Wortgut (welches seinerseits oft philologisch dunkel ist), hat das Slovenische verhältnismäßig viel bewahrt, wenn man die ungünstigen Verhältnisse dieser Sprache in Erwägung zieht; die verwandtschaftlichen Ausdrücke etwa findet man auch hier wieder, wenschon Wörter wie pašenog und šurjak mehr den Randdialekten anzugehören scheinen. Man vermißt Wörter wie: vina, causa nevin, stopan, dominus, lan, laneus, serb, poln. pasierb — der Terminus ist auch sonst im Süden unbekannt, smrd (in einen Ortsnamen Dalmatiens), potpega, uxor dimissa. Opolje, welches zwar durch Ortsnamen bei uns und in Südserbien

sichergestellt wird, wurde — wenigstens bei uns — durch das deutsche *srenja*, Mittel, beziehungsweise *sošeska*, Nachbarschaft an der Entfaltung verhindert. Von tiefgehenden Veränderungen in der slovenischen Sippschaft legt das Verschwinden des Wortes *zadruga*, Hauskommunion ein beredtes Zeugnis ab; doch haben wir mehr oder minder sichere Spuren von dem Fortbestehen dieser Institution bis über das Mittelalter hinaus; die Fremdherrschaft war augenscheinlich einem Leben in der *Zadruga* nicht günstig; kennzeichnend genug besitzen wir jedoch *jediščina* entsprechend dem serbischen *inokoština*. *Inokoština* — *siromaština*. Der slovenische *župan*, dessen Rolle durch Peisker und die Nachfolge hinreichend erhellt worden ist, tritt uns schließlich in der bescheidenen Stellung eines Organs der Grundherrschaft entgegen. Von gotischen oder älteren germanischen Lehnwörtern vermißt man hier etwa: *čedo*, ahd. kind; *četa*, obolus, g. kintus; im kärnt. *dimljati*, argwöhnen scheint g. *dōmjan*, urteilen vorzuliegen (Gutsm.); in demselben Wb. findet man *skilen*, Schilling verzeichnet, eine Entlehnung aus dem Ahd. Westgerm. *fulca* —, Volk läßt sich nur durch Eigennamen belegen (Trudopolk, *Trdopolk, Volkhart); germ. *theud(a)*, Volk liegt einem Bach- und Ortsnamen Oberösterreichs zugrunde: Dietach, vgl. Germanoslavica I, 43; der Name lautete slov. **tudica*, **tudjica*: die aus dem Gebiet des **tud*-Volk oder *tudj*- fremdem Gebiet Rinnende; die dortigen Slovenen lebten von altersher unter bair. Fremdherrschaft. Das slav. Lehnwort *tudr* wurde sodann anscheinend von den Magyaren als *tót* übernommen und zur Bezeichnung der »Slovenen« (d. i. Slovaken, Slovenen, Kajkavier) verwendet; *tudj*, fremd; der Fremde ist demnach vorerst der stammesfremde Germane; auch *ljudski*, adj. hat die Bedeutung fremd; das Wort *ljud* wird darum kaum einheimisch sein. Das got. *gabei*, *gabeins* lebt hier und bei den Kajkaviern in der Bedeutung *gobina*: Spelt, far fort; in anderen slavischen Sprachen hat es den umfassenderen Sinn Reichtum; die slov. kajk. Bedeutung hat sich daraus entwickelt, ein kulturhistorischer bedeutender Wandel; slov. *skotiti*, vb. Junge werfen, g. *skatts*, Vieh, abg. *skot*, pecunia — auch hier eine verengte Bedeutung. Ein balkangermanisches Wort liegt vielleicht abg. *sokr*, accusator, *sočiti* zugrunde — slov. unbekannt; aus derselben Quelle mag stammen: *krdelo*, Kriegsschar und *druhal*, ds.; vgl. abg. *drog*, mlat. *drongus*. Das germanische Lehnwort *skut*, Schoß, Saum ist in dieser Gestalt im Slov. unbekannt; doch haben wir in dem daraus Abgeleiteten *skutnik*, Adoptivkind, eig. Skößkind mit der fremden Bezeichnung ein Stück germanischer Rechtssitte bewahrt; die Adoption geschah bei den Germanen durch »Schoßnahme« (Amira).

Erinnerungen an die Avarenzeit sind uns in den Standesbezeichnungen *ban* und *kaseg* erhalten. *Kaseg* wird in deutschen Quellen durch Edlinger umschrieben; diese Bezeichnung ist u. a. auch den lang. *harimanni* eigentümlich, indes est es Voreiligkeit, wenn Car. 1933, I, die Institution der slov. *kasegi* auf langobardische Einflüsse zurückgeführt wird. — Karogla: abg. *horog*, Banner (Bern.).

Spätromischer Einfluß macht sich in den Rechtstermini *kmet*, **blag*, **vod(a)*, wahrscheinlich auch *kazen* geltend. Die Geschichte des ersten Wortes bei uns wurde noch nie untersucht; meine Andeutungen darüber werden die vielfachen Wandelungen die dieser Begriff auch bei uns erfuhr, wenigstens ahnen lassen. — Die Wörter **vod(a)* und **blag* wurden uns durch den philologischen Spürsinn E. Kranzmayers wiedergewonnen. Das soll die slov. Bezeichnung des karantanischen Herzogs gewesen sein; in dem Worte **vod(a)* wirke der Titel eines postvirunischen »dux« nach. Das neugeschaffene Herzogtum schuf sich sodann in den **blagi*, einem neuen Dienstad, amtliche Organe; die letztere Bezeichnung läßt sich vorerst nur für slov. Boden nachweisen. Das Wort *kazen* dient hier und auf kajkavischem Boden als Sammelbegriff für die unterschiedlichen Abgaben des Emphyteuten an den Grundbesitzer, das Wort scheint sich semasiologisch parallel zum Kanon des Kirchenrechtes entwickelt zu haben: Kanon, System der Rechtssatzungen, weiterhin System der Abgaben.

Die einschneidendsten Veränderungen brachte jedoch die Zeit der deutschen Herrschaft. Zunächst ist die Sprache mit Erfolg bemüht, aus eigenen Mitteln Ausdrücke für die deutsche Rechtssitte zu erstellen. Es seien Bildungen wie *navod*, Anlei, *saja*, Stift oder Anpflanzung, *omet*, Stift erwähnt. Die Bauern konstituierten sich als Mitglieder einer *srenja* — worin ich die Nachbildung des deutschen »Mittel«, Zunft, Zeche erwiesen zu haben glaube; daneben verschwindet *opolje*; nach deutschem Muster wird *sošeska* Nachbarschaft — mit derselben Bedeutung gebildet; das altslav. *věča* Versammlung der Freien des Volkes wird zum Stifftag der Holden; das einheimische Wort *brak*, Ehe gerät beinahe in Vergessenheit neben dem nach deutschem Muster mit neuem Inhalt erfüllten *zakon*, ēwa, Ehe. Bei uns und bei den Kajkaviern hat das Wort *prica* (laut der Etymologie) die Bedeutung Zeuge, Solemnitätszeuge, *testis tractus per aures*; während das alte Wort *svedok* in weiten Kreisen vergessen wird. Analog wie wir haben sich die Engadiner ihren »perdütta«, Zeuge nach deutschem Muster zurechtgelegt. Auf dasselbe Vorbild weist ein nur dem Slov. eigentümliches Wort *prešustvo*, Ehebruch hin, eigentlich Übertreten (der ehelichen Rechte), nach Grimms Angaben über das Wort bietet dieser Bedeutungswandel keine Schwierigkeit.

Župani Selške doline v letih 1500—1800.

Dr. Rudolf Andrejka.

Pričujoči donesek izpopolnjuje podatke, ki jih je nabral dr. Franc Kos v svojih »Zgodovinskih pobirkah iz loškega okraja« glede »znanih županov, ki so od 16. pa do konca 18. stoletja opravljali svoj posel po raznih županijah loškega gospostva.«¹

Pregled se omejuje zaradi obširnosti gradiva le na 6 županij Selške doline: Selca, Strmico, Stirpnik, Rudno, Sorico in Davčo. V njem so po časovnem redu za vsako županijo posebej navedena imena in bivališča vseh županov, ki sem jih izsledil pri prebiranju 25 specialnih urbarjev loškega gospodstva od l. 1500 naprej² in tako zvanih »Loških pismih« (Verbriefungsprotokolle), ki so ohranjena od l. 1695—1706 in od l. 1741—1799 v 13 zvezkih pod naslovom »Loški protokoli« v arhivu Narodnega muzeja v Ljubljani.³

V pričujočem pregledu so v treh stolpcih podani posamezni časovni podatki: v prvem Kosovi, v drugem podatki, črpani iz urbarjev, v tretjem pa oni iz Loških pisem. Iz katerih virov je vzel prof. Kos svoje navedbe o županih, ni bilo moči dognati. V uvodu k svojim »Zgodovinskim pobirkom« navaja namreč le na kratko, da je ta njegov spis »nastal na podlagi zgodovinskih dokumentov«, ki jih je dobil pred nekaterimi leti v svojo last in da so dotični akti iz 16., 17. in 18. stoletja. Da ne obsega to gradivo niti urbarjev niti »Loških pisem«, je razvidno iz pričujočega pregleda, kjer se Kosovi podatki bistveno razlikujejo od podatkov, črpanih iz teh dveh virov. Ker Kosovih podatkov o županih izvečine tudi ni najti v njegovih »Doneskih k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja«, je domnevati, da jih je črpal iz zgodovinskega gradiva, ki še ni objavljeno.⁴

*

I. Pravni in socialni položaj županov Selške doline, kakršnega razgrinjajo tu uporabljeni zgodovinski viri, se ni bistveno razlikoval od položaja ostalih grunhtarjev. Bili so nekaki upravni in gospodarski poverjeniki loškega gospostva za dotično županijo, ki jih je gospostvo, bodisi na predlog ali željo županije, bodisi brez te, imenovalo in zapriseglo za eno ali več let. Župani te dobe (1500 do 1800) niso izvrševali svojega posla zdržema ali dosmrtno, saj je izpričana vrsta primerov, ko jih je loški glavar, če se po njegovem mnenju niso držali

¹ Dr. Fr. Kos, Zgodovinski pobirki iz loškega okraja, v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, II, 1892, str. 18—23.

² Za leto 1501 so ohranjeni podatki v fevdni knjigi loškega gospodstva (Saalbuch der Herrschaft Lackh 1501) v posebnem, od urbarjev ločenem regalu muzejskega arhiva v Ljubljani.

³ V podrobnem so te listine navedene v moji knjigi »Selški predniki dr. Janeza Ev. Kreka, Ljubljana, 1932, str. III in IV.

⁴ Cf. Franc Kos, Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja, Ljubljana, 1894, str. IV in V.

danih ukazov, kratkomalo odstavil.⁵ Še manj seveda je bila v tej dobi županova funkcija dedna. Baš pogosto menjavanje županov med leti 1560—1600 ali med leti 1750—1800 to nazorno prikazuje. Po nekaterih županijah, kakor strmiški, stirpnški in rudenski, prehaja županijski posel zaporedoma ne samo na različne rodbine, ampak tudi v različne vasi, če treba, celo izven mej županije; tako bivajo stirpnški in strmiški župani včasih v selški, soriški župan v stirpnški ali v selški županiji.

V dobi, ki se tu obravnava, župani Selške doline niso izvrševali svojih poslov iz lastnega prava, ampak le v obsegu in po navodilih, ki jih je določilo loško gospostvo. Bili so njegovi upravni in gospodarski uradniki v dotični županiji in sicer vedno le eden za celo županijo. Njihova pglavitna naloga je bila, da so pobirali in odraštovali gosposčino (Herrenanforderung), to je davke in dajatve in jih, če jih niso mogli izterjati, predjemno vplačevali iz svojega, a za to dobili na zemljišču zamudnega podložnika posebno zastavno pravico, po kateri so smeli zemljišče zaradi prezadolženosti »inkantirati«, to je oklicati brez urbarnega prepisa za svoje in ga potem na dražbi prodati.⁶ Nadalje so morali skrbeti za pravilno opravljanje tlake; nadzorovali so posestva loškega gospostva, skupne kmetske gozdove in pašnike v soseski, oklicevali ukaze in prepovedi gospostva v županiji in nadzorovali njih izvrševanje (n. pr. prepoved krčenja gozdov in napravljanje lazov), dajali ob pojezdih⁷ pojasnila o rodbinskih izpremembah in o davčni možnosti gruntarjev, podsedov in kajzarjev, sodelovali pri nameščanju in odmeščanju (Abstiftung) podložnikov in njih izpustu iz podložništva (Erlassung der Erbholdschaft), razsojevali tudi manjše spore, n. pr. glede mejnikov, skrbeli za varnost v županiji ter lovili postopače in druge sumljive ljudi, ki so zakrivali kaj kaznivega; od Marije Terezije naprej se je pridružil tem dolžnostim n o v odvrtni posel, da so morali loviti in prijemat domače mladeniče za vojaško službo.

V navedenih listinah te dobe ni sledu o kaki županski hubi ali drugi samo-svoji županski pravici, ki bi utegnla razjasniti stališče starih slovenskih županov v dobi pred freisinško nadvlado in njih morebitno zvezo s poznejšimi freisinškimi župani. Imena Zupane, Županic, Zupančič zasledimo le v oddaljenih hribih, tako l. 1560 na Logu (rudenske županije) Gregorja Zupančiča, l. 1604 v Smolevi (selške županije) Jerneja Zupančiča in Matijo Zupanica, l. 1630 v Podblici (rudenske županije) Gregorja Zupančiča, in v Martinj vrhu (selške županije) rovtarico Skolastiko Županic, torej v seliščih, v katerih ni eden izmed županov loškega gospostva ni imel svojega bivališča.

II. Ustanova županov kot oblastvenih poverjenikov loškega gospostva v njegovih županijah (officium, Ambt) sega daleč nazaj v čase pred 16. stoletjem. Že v začetku 16. stoletja jih najdemo namreč povsod v urbarjih pod nazivom »official« ali pa »supan« ali »suppan«, in to s točno izoblikovanimi oblastnimi dolžnostmi in pravicami.

Dočim nahajamo te nazive v županijah Selca, Strmica, Stirpnik, Rudno in Sorica že skozi celo 16. stoletje, se pojavi naziv »suppan« v županiji Davči šele v urbarju l. 1604 pri rovtarju Jakobu Jemcu v Jastrem brdu. Pred tem letom je

⁵ Tako n. pr. strmiškega župana Blaža Ranta dne 16. oktobra 1775 in soriškega župana Primoža Lavtarja. Prim. Kos, Doneski, str. 313 in 314, reg. štev. 671 in 672.

⁶ Kot pogosti prodajalci posestev, ki so prišla »na kant«, nastopajo v loških pisnih zlasti rudenski Jelenci, dolenski Luznarji in v 17. stoletju kot najhujši hlevno-vrški župan Boštjan Bogataj.

⁷ Pojezdi so bili sodni zbori ali veče, na katere je oskrbnik loškega gospostva prijezdil s številnim spremstvom na konjih v posamezne županije, tam razsojeval pre-pire, kaznoval prestopke, pobiral davščine ter vodil poizvedbe o stanju obdelanih zemljišč. Vršili so se trikrat na leto, o sv. Juriju, sv. Mihaelu in na svečnico. (Prim. Gruden, Slovenski župani v preteklosti. Ljubljana, 1916, str. 54—57; Pavle Blaznik, Kolonizacija Selške doline, Ljubljana, 1928, str. 18—20.)

Davča od l. 1568 naprej pripisana pod županijo Sorico, urbarialni prednik Jakoba Jemca, Miha Jemec (Hömiz), pa je v l. 1577—1588 označen le kot birič ali sluga (Pieter), ki ne plačuje robotnine. Župani se pojavijo v Davči šele po dovršeni kolonizaciji obenem s samostojno županijo Davčo.⁸

III. Pri izberi županov so bili odločilni oziri na pripravnost in lažjo dostopnost njih bivališča, na njih imovinsko stanje, vpliv in ugled med ljudstvom, naposled pa tudi na njih večjo ali manjšo izurjenost v občevarju z gosposko, torej tudi na njih pismenost.

Zelo radi so izbirali za ta posel gostilničarje. Tako so imeli Žagarji v Praprotnem (stirpniške županije) poleg tega, da so imeli nekaj časa v svoji lasti kar tri grunte, tudi gostilno na kraju, kjer se stekata poti iz doline Ljuše in selške Sore; to dejstvo pojasnjuje, zakaj se je županstvo držalo te hiše skozi dva rodova, od l. 1560—1604. Podobno sta bila stirpniška župana Pavel Luznar in njegov sin Anton v Dolenji vasi 39 imetnika starodavne gostilne, ki so ji še pred kratkim pravili »pri žpanu«; enako je slovela gostilna v Zalem logu 20, kjer so bili po vrsti Štefan, Anton in Janez Frölich (1679—1733) soriški župani, čeprav Zali log ni spadal pod soriško županijo. V Selcih so bile hiše št. 7, 11, 50, 68 in 64, v katerih nahajamo selške, strmiške in stirpniške župane, stare gostilne.

Drugod so odločali oziri na izobrazbo in na izurjenost v občevarju z oblastvi ali na posebno vdanost gosposki. Tako je bil Lovro Dolenc, ki ga najdemo v letih 1776—1780 zapored kot župana dveh županij, strmiške in stirpniške, preden se je naselil v Dolenji vasi 18, od l. 1741—1758 zapisnikar (Canzleyschreiber) loškega gospostva, in mnogo loških pisem je napisanih z njegovo lepo pisavo. Njegov sin Janez Dolenc, ki je bil od leta 1781—1790 selški župan, je absolviral gimnazijo v Ljubljani. Tudi Gašper Jelenc na Češnjici 21 je moral biti izšolan človek; njegov sin Franc, roj. dne 26. nov. 1749, je postal pozneje univerzitetni profesor v Innsbrucku.⁹ Tudi tej hiši se je reklo »pri žpanu«. Enak naziv se je ohranil tudi na št. 8 na Rudnem, kjer so županovili od l. 1699 do l. 1798 Anton, Luka, Matija in Blaž Jelenc.

IV. Župane so po navadi jemali iz vrst kmetijskih celozemljakov, le izjemoma iz vrst podsedov ali poddružnikov (Untersassen) in to šele v 18. stol. (Ti podsedci so označeni v pričujočem pregledu s črko »p«). Skoraj povsod so bili podsedci gostilničarji, tako Luka Egard in Jernej Semen v selški, Pavel Luznar in Anton Luznar v stirpniški, Primož Lavtar v soriški županiji. Gruntar tudi ni bil Lovro Dolenc, ki se je priženil na kmetijo št. 18 v Dolenji vasi, ko je dne 16. oktobra 1758 vzel bogato in izobrazeno Elizabeto Luznarjevo, vdovo po rano umrlem gruntarju in stirpniškem županu Pavlu Luznarju, hčerko judicijarja pri višjem sodišču Andreja Semena iz Železnikov. V 16. in 17. stoletju pa se še strogo gleda na to, da je župan obenem tudi gruntar; čisto uradniška plat županske službe takrat še ni tako močno izoblikovana kakor v 18. stoletju.

V. Župani so bili po navadi iz tiste županije, ki so ji načelovali. Vendar to pravilo ni bilo brez izjeme. Prvo izjemo v tem pogledu najdemo l. 1679 v soriški županiji, kjer je Štefan Frölich v Zalem logu (ki spada pod selško županijo) soriški župan, za njim njegov sin Anton in vnuk Janez. Tu so bili najbrž odločilni geografski in prometni oziri, ker je bila Zali log edina večja naselbina v soriškem ozemlju, ki je stala ob tovarni poti iz Selške doline v Baško dolino in Italijo. V istem času (1679—1694) je Valentin Kalan v Selcih št. 64 stirpniški župan; na isti hiši v Selcih sta pozneje strmiška župana Andrej Luznar (1747—1770) in Blaž Rant, zet Andreja Luznarja (1771—1779).

⁸ O tej kolonizaciji glej Pavle Blaznik, Kolonizacija Selške doline. Ljubljana, 1928, str. 84—90.

⁹ Glej: Slovenski biografski leksikon, I. del, str. 393—395.

Ko je bil l. 1775 začasno odstavljen, je bil za strmiškega župana imenovan večkrat omenjeni Lovrenc Dolenc, stanujoč v Dolenji vasi 18 (selške županije), ki ga od l. 1777—1780 najdemo kot selškega župana.

VI. Župani niso zaradi svoje službe uživali razen določenih jim dajatev in prostosti od tlake niti v gospodarskem niti v socialnem življenju nobenih večjih pravic kakor ostali kmetje. Njih posestva so, razen tlake, prav tako podvržena vsem dajatvam kakor druga podložna zemljišča ter vsem omejitvam (pritrdilo gosposke pri odprodaji, izročilo posestva itd.). V naslovih, ki se v listinah te dobe devajo pred imena in ki so za vsak stan posebej strogo določeni, se označujejo prav tako kakor gruntarji za »spoštovane in častivredne« (ehr- und achtbar), nikdar pa, kakor n. pr. meščani ali uradniki za »gospode«. Kjer se to vendar dogaja, je vzrok vprav to, da je dotičnik bil ali meščan ali graščinski uradnik.¹⁰

VII. H koncu je treba razjasniti posebnost, da navajajo loški urbarji na štirih mestih tudi pri gruntaricah pripis »official« odnosno suppan, tako v selški županiji l. 1560 pri Heleni, hčerki Primoža Grošlja, l. 1563—1779 pri Miheli, hčerki Matevža Bonclja in l. 1709—1714 pri Marjeti Plaznik, hčerki Jakoba Plaznika, v davški županiji pa l. 1709—1714 pri lazarici (Neugereitlerin) Maruši Suštar.

Da bi bile uživale ženske, kakor v privatnem pravu, enake pravice z moškimi tudi v javnih funkcijah, da bi torej vršile posle županov, je po načelih srednjeveškega patrimonialnega ustroja izključeno.

Pojasnilo dajejo v primeru Marjete Plaznikove loška pisma¹¹. Iz ženitnega pisma z dne 15. oktobra 1688, ki ga izda Marjeta Plaznikova svojemu ženinu Valentinu Mareniku iz Dolenje vasi, je razvidno, da ji je oče Jakob Plaznik, takrat še živeči celozemljak in obenem župan selške županije, izročil grunt, ki pa naj se šele po njegovi smrti prepiše nanjo. Valentin Marenik torej ni prišel v last tega grunta. Najdemo ga pa od l. 1702—1709 pa tudi l. 1714 omenjenega kot selškega župana; najbrž je takoj po smrti svojega tasta postal župan, njegova žena Marjeta pa je bila prepisana v urbarju kot urbarialna lastnica grunta, in sicer s svojim prejšnjim rodbinskim imenom, kar se v urbarjih večkrat dogaja. Pripis »suppan« pomeni torej, da je mož vpisane gruntarice župan, da pa ni urbarialni lastnik grunta in se torej ni mogel vpisati v urbar. Na ta način bi se dal pojasniti tudi pripis »official« ali »suppan« v ostalih treh primerih, za katere nam listinsko in matično gradivo ni na razpolago.

¹⁰ Tako je n. pr. v loških pismih, pa tudi v krstnih in poročnih maticah selških, Lovrenc Dolenc označen za »gospoda« (Dominus, Herr).

¹¹ Protokoll der Verbriefungen der pfarrkirchlichen Unterthanen in Selzach iz l. 1636—1791, zbirka važnejših prepisov iz originalnih pogodb, napravljenih v Loki, ki ga hrani župni arhiv v Selcih. Izročilna pogodba se glasi v izvorniku takole: »Margaretha, des ehrbaren Jacoben Plasnikh in Selzacher Ambt eines Huebsassen, derzeit berierten amts Suppan, mit dessen Ehwürthin Nescha anderer Ehe erzeugte Tochter und künftige väterlichen Hubgrundt Erbin (indeme mir berierten Grund crafft des anheut aufgericteten ybergabbriefs durch meinem vatteren zwar ybergeben, aber erst nach seinem zeitlichen Hintritt yberschrieben werden solle) — bechhenne hiemit und in crafft dits briefs, demnach ich mit dem ehrbaren Valentin Marenikh ehelichen verpflicht und verheyraht. Hat mir derselbe und zu meinem künfftig zuschreibenden väterlichen Hubgrund eine Summa Gelts nemtlichen vier hundert gulden r. W. heyrahtlichen zugebracht. Dagegen ich ihme aus echelicher lieb und Treu die Helfffe alß: Zwey Hundert berierter Gulden zur gebräuchig Morgengab zugesagt und versprochen... Umb solcher Summa gelts und Heyrahtlichen Pruch verweiß und Versichere Ich für mich Und alle meine Erben meinen lieben Ehwürth auf meine väterliche, mir bereits ybergebene, aber annoch unzugeschriebenn Hueben.«

V naslednjem podamo za loške županije Selca, Strmica, Stirpnik, Rudno, Sorica in Davča po časovnem redu

Pregled županov od leta 1500—1800.

1. Županija Selca. (Officium Selzach.)

Ime	Bivališče	Dr. Kos	Urbar	Loška pisma
Martin Grošelj (Gruessel)	Selca 12*		1501	
Helena hči Primoža Grošlja (Elena filia Primos Gruessel)	Selca 53		1560	
Mihaela hči Matevža Bonclja (Michele filia Matheus Wantzl)	Selca 50		1563/64 1568/70 1571/73 1577/79	
Jakob Grošelj (Großl)	Selca 7	1578/80	1573 op.	
Jakob sin Tomaža	Selca 11	1581 5. 2. 1582	1581	
Jurij Semen (Semin)	Selca 63	1. 12. 1582	1583, 1584	
Mihela Bonclj (Wonzl)	Selca 50	—1584	1586	
Lovro Semen	Selca	1600	1582, 1588	
Jurij Semen	Selca 63	1601, 1603	1604	
Jurij Varl	Selca 7	1618, 1623	1610, 1625	
Tomaž Plaznik (Plassnikh)	Selca 48	okoli 1631	1630	
Blaž Podreka (Podrekha)	Selca 7		1636/38	
Anton Grošelj (Grossl)	Selca 12	1647/49 1665	1642/45	
Jakob Plaznik (Plassnikh)	Selca 11	1666/67 1674, 1685 1696	1666/67 1679/82 1688/90 1690/94	1699
Valentin Marenik	Selca 11	1703/1709		1707, 1714
Marjeta Plaznik (Plassnikhin)	Selca 11		1709/14	
Luka Luznar (Lussner) p.	Selca	1723, 1724 1737		1741— 1749
Gregor Grošelj (Grossl)	Selca			1724(mat.) 1754— 1757
Pavel Luznar (Lussner)	Dolenja vas 18			
Gašper Jelenc (Jellenz)	Češnjica 21	1767, 1769 1771 1774, 76		1758, 1763 —1776
Lovrenc Dolenc (Dollenz)	Dolenja vas 18			1777— 1780
Janez Dolenc (Dollenz)	Dolenja vas 18			1781— 1790
Luka Egard p.	Češnjica 2			4. 2. 1792
Jernej Semen p.	Selca 52			1794

* Lokalizacijo na posamezne (poznejše) hišne številke sem izvršil s pomočjo rodovnikov od l. 1704 naprej do danes, ki sem jih sestavil za vsak posamezni rod in ob uporabi zastavne knjige (Satzbuch) iz l. 1817 v arhivu zemljiške knjige v Škofji Loki.

2. Županija Strmica. (Officium Stormiz.)

Luka (Lucan) Lunger	Čepulje 5		1501 1560	
Heller fis. Jannes Rukhulle	Cavrno		1563/64 1578/70 1571/73 1577/79	
Lovro Movrin (Mourin)	Križnagora 6	1578— 1583	1581/83 1584/88	

Ime	Bivališče	Dr. Kos	Urbar	Loška pisma
Boštjan Berdnik (Werdnigh)	Planica 1	1599, 1603	1604	
Matija Murn	Križna gora 6		1610	
Tone Berdnik (Thonny Werdnigh)	Planica 1		1630	
Ožbolt Eržen (Erschönn)	Laško 10		1636/38	
Matija Mengušar (Menguscher)	Križna gora 12		1642—	
			1656, 1660	
Blaž Vilfan (Wülffann)	Cavrno	1703, 1704	1664—	1696, 1698
			1667	1699
Pavel Vrhunc* (Verhouniz)	Pozirno 10	1705/09	1679/82	
Primož Pogačnik	Strmica 16		1684/88	
Valentin Veber (Weber)	Zabrekve 7		1691/94	
			1709/14	1741, 1745
Andrej Luznar (Lussner)	Selca 64	1769		1747—
				1751
				1753—
				1757
				1762—
				22. 5. 1771
Blaž Rant (Rant)	Selca 64	1774, 1775		1771, 1774
		1777		1777—
Lovrenc Dolenc (Dollenz)	Dolenja vas 18	1776, 1777		1779
Janez Pintar (Pinter)	Čepulje 4			1776
				1787/99

* Pisava Vrhovnik (Kos, zgodov. pobirki 5. 21.) je napačna.

3. Županija Stirpnik. (Officium Stierpnighk.)

Blaž Zarin (Wlaß Scharin)	Praprotno 6		1501	
			1560	
Peter sin Matevža Žagarja (Petter fis Matheuß Schäger)	Praprotno 8		1563/64	
			1568/70	
			1571/73	
			1577/79	
Jernej sin Petra Žagarja (Jerne fis. Petter Säger)	Praprotno 8	1578/84	1581/83	
		1601	1584/88	
			1604	
			1629, 1630	
Marko Kalan (Khallain)	Bukovica 4		1636/38	
			1642/45	
			1660	
Boštjan Kalan (Khallain)	Bukovica 6	1649	1654—56	
Andrej Kalan (Khallain)	Bukovica 1		1657	
Matevž Benedičič (Wenditschitsch)	Bukovica 3	1666	1664/67	
Jurij Okorn (Okhorn)	Ševlje 20	1673, 1674	166/874	
			1679/82	
Valentin Kalan (Khallain)	Selca 64		1688/90	
			1691/94	
Janez Kalan (Khallain)	Bukovica 5	1702		1696, 1697
		1704/1709		1699, 1700
Matevž Ranta (Rantha)	Dolenja vas 16			1710—
				1723
Gregor Grošelj (Grossl)	Selca	1724		1727, mat.
Matija Jelenc (Jelleniz)	Ševlje 20			1741—
				1745
				1747—48
Pavel Luznar (Lussner)	Dolenja vas 18			1751—54
				1757—58
				1761
Pavel Luznar (Lussner) p.	Dolenja vas 37	1769, 1774		1765—
	(Hudo)	1775, 1776		1781, 1784
		1777, 1784		1785—
Anton Luznar (Lussner) p.	Dolenja vas 37			1799

4. Županija Rudno. (Officium Ambt Ruden.)

Ime	Bivališče	Dr. Kos	Urbar	Loška pisma
Jernej Britvar (Jerne Wittber)	Rudno 6		1501 1560	
Matevž sin Štefana Bizjaka (Matheuß fil. Steffan Wisiagkh)	Zg. Lajše 6		1563/64 1568/70 1571/73	
Lukan sin Matevža Bizjaka (Wesiagkh); tudi: Lukan Šefančič (Dr. Kos)	Zg. Lajše 6	1582— 1584 1601— 1603	1577/80 1581/83 1584/88 1604	
Andrej Kunstelj (Khunstl)	Dražgoše p. cerkvi 6		1610	
Jurij Berce (Werze)	Spodnje Lajše 15	1620	1625	
Matevž Berce (Werze)	Spodnje Lajše 15		1636/38 1642/45	
Jakob Šmid	Dražgoše p. cerkvi 3	1647		
Peter Notar (Notter)	Kališe 11		1656/57 1660 1664/67 1679/82	
Matija Kavčič (Khautschitsch)	Dražgoše na pečeh 2			
Anton Jelenc	Rudno 8	1702 1704/09		1699, 1704
Jakob Kavčič	Dražgoše na pečeh 2		1709/14	
Luka Jelenc	Rudno 8			1730, F.A. 1743—49 1751—53 1756—66 1768—76
Matija Jelenc	Rudno 8	1737, 1769 1774		1777— 1797
Blaž Jelenc	Rudno 8	1777, 1780		
Jožef Prevč (Preuz)	Dražgoše p. cerkvi 6			1798, 1799

5. Županija Sorica. (Officium Zayritz Zarz.)

Peter Khössner	Sorica		1560 1563/64 1577/79	
Matevž Heberle*	Sorica	1578, 1579 1582	1582/83 1584/88	
Jurij (Juri) Gömberl	Sorica	1603		
Matevž Gömperl	Sorica	1604		
Gregor Prezelj (Pröbl)	V dolini		1610	
Simon Gasser	Sorica		1636/38	
Andrej Thaler	V Dolini		1642/45	
Jakob Jauch	Ravne 3		1654/57	
Andrej Trojer	Sorica		1656, 1662	
Stefan Frölich	Zalilog 20		1679/82	
Anton Frölich	Zalilog 20		1683 1688/94	1696, 1698 1700— 1702
Janez (Hanns) Frölich	Zalilog 20	1704— 1709, 1723	1709/14	21.9. 1702 1704— 1714
Primož Bertencelj (Wertonzel), gruntar v rudenski županiji	Zg. Lajše 4	1769		1723, 1733 1750, 1756 1767— 1771
Primož Lavtar (Lautter) p.	Zalilog 13	1774, 1775		1772— 1775, 1783
Jakob Fidler	Sorica	1776/80		1776, 1779 1792
Jakob Tolar	Zalilog			(soriške matice)

* Kos ima na str. 20: Matija Heberl, kar pa se ne ujema z urbarji.

6. Županija Davča. (Officium Alb.)

Ime	Bivališče	Dr. Kos	Urbar	Loška pisma
Jakob Jemec (Hömiz)	Jastro brdo	1602, 1623	1604, 1610	
Jurij Jemec (Hömiz)	Jastro brdo	1631	1629, 1630	
Andrej Frölich	Jastro brdo		{ 1656/57 1664/67	
Urban Frölich	Davča 30	{ 1704, 1706 1708, 1709		1696, 1698
Maruša Šuštar (Schuesterin)	Jastro brdo		1709/14	
Marko Frölich	Davča			1746
Primož Bertoneclj (Wertonzell)	Zg. Lajše 4			1756
Andrej Jemec (Jemiz)	Jastro brdo	1769		
Jernej Jemec (Jemiz)	Jastro brdo	1774		{ 1768, 1770 1774
Martin Peternel (Peternell)	Davča	1776, 1777		{ 1776— 1780 1784, 1794

Résumé.

Anknüpfend an die von Dr. Franz Kos in den »Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko«, 1892, II. Jhg., S. 18 ff., veröffentlichten Namen der Supane der Herrschaft Lack wird im Vorstehenden eine bedeutend vermehrte, fast erschöpfende Übersicht der Supane des Selzacher Tales geboten, die mit dem Jahre 1500 beginnt und bis zum Jahre 1799 fortgeführt wird. Die den Spezialurbaren und Verbriefungsprotokollen der Herrschaft Lack entnommenen Daten sind neben den von Dr. Kos veröffentlichten übersichtlich zusammengestellt.

Im Zusammenhange damit wird die rechtliche und soziale Stellung der Selzacher Supane, die in dieser Periode lediglich als lokale Verwaltungs-, Wirtschafts- und Polizeibeamte der Herrschaft Lack erscheinen, kurz besprochen. Die Supane sind nicht auf Lebenszeit bestellt oder gar erbgesessen; ihre Amtsdauer ist befristet und kann von der Herrschaft jederzeit abgekürzt, die Supane wegen Nichterfüllung ihrer Obliegenheiten abgesetzt werden. (Anführung konkreter Fälle!) Bei der Bestellung der Supane waren Rücksichten auf die Zugänglichkeit ihre Wohnsitzes, ihre Vermögenslage, ihren Einfluß bei der Lokalbevölkerung, schließlich auch auf ihren Bildungsgrad und ihre Vertrauenswürdigkeit maßgebend. Dies wird mit konkreten Beispielen beleuchtet.

Das Amt der Supane wechselt oft in kurzer Zeit seine Inhaber, es wandert von Dorf zu Dorf, von Geschlecht zu Geschlecht. Der Wohnsitz im Amt, dem sie vorstehen, ist die Regel, jedoch nicht ausnahmslos. Wo Verkehrs- oder sonstige Rücksichten es erheischen, wohnt der Supan auch in fremdem Amt. Im 16. und 17. Jahrhundert sind die Supane fast durchweg Hubsassen, im 18. Jahrhundert werden zu Supanen auch Untersassen herangezogen, namentlich Gastwirte und schriftkundige Personen. An einigen solcher Häuser haftet noch heute der Vulgarname »pri žpanu« (beim Supan).

Schließlich erörtert der Verfasser die scheinbare Anomalie, daß in den Urbaren in vier Fällen bei Hubsassinnen der Zusatz »official« oder »suppan« aufscheint. Eine Betrauung von Frauen mit dem Supanamte ist ausgeschlossen. An dem konkreten Falle der Margarethe Plaznik wird nachgewiesen, daß es sich in diesen Fällen um Hubsassinnen handelt, deren Männer das Supanamt bekleideten, ohne daß ihnen die Hube von ihrer Ehefrau übergeben und urbarmäßig überschrieben worden wäre.

Die Freiherren von Raigersfeld*.

Univ. Prof. Arnold Luschin-Ebengreuth.

IV.

Vorbemerkung.

Die nachfolgenden Auszüge aus den Aufzeichnungen des Freiherrn Franz Heinrich von Raigersfeld zu Adlershofen aus den Monaten April und Mai 1747, welche hiemit zur Veröffentlichung gelangen, beschäftigten den am 6. Dezember 1932 in seinem 92. Lebensjahre entschlafenen Gelehrten noch in seinen allerletzten Tagen. Er war der Ansicht, daß diese Aufzeichnungen von besonderer Bedeutung zur Beurteilung des Verwaltungsreformwerkes seien, welches in dem genannten Jahre im Auftrage der Kaiserin Maria Theresia durch den Grafen Haugwitz für den Gesamtstaat in Angriff genommen wurde und für welches eben nach den ersten in Schlesien angestellten Proben Krain und seine Nebenländer als ein größeres Versuchsfeld auserwählt wurden (vgl. hierüber Kretschmayr, Maria Theresia XXX S. 93 f).

Fregattenkapitän Friedrich Luschin-Ebengreuth.

Aus dem Raigersfeldschem Tagebuche.

3. April 1747. Zu Mittag hatten viele Gäste.

Da wir bey der Taffel waren, ließ mir Graf Haugwitz melden, daß Er nach dem Essen zu mir kommen wolle, u. d. er mir im Nahmen der Kaiserin etwas zu sagen habe. — Ich ließ Ihn bitten, daß Er sich zu mir nicht incomodier möge, u. daß ich, so bald er von Kinsky, wo er speiste, nach Hause kombt, ich Ihm meine Aufwartung machen wolle. — Er ließ mir aber gleich wieder vermelden, daß er bald nach 4 Uhr bey mir seyn wird, wie er dann auch punktual gekomme ist.

Er sagte mir im Nahmen der Kaiserin, daß nach deme Sr. Kays. Majst. zu bessern einricht- und Aufrichtung des Herzogthum Crain, Friaul, Triest und Fiume, zu Laybach eine Repraesentanz (von welcher gedachte Länder und Territoria zu dependieren und daselbst Ihr ressorts und Appellation haben sollen) allergnädigst resolvirt haben, so seyn Hochdieselben zu Beförderung solches dero höchsten Dienstes so wie des publici nicht weniger bedacht, gedachte Repraesentanz mit tüchtigen Subjekten zu besetzen. Und da Se. Myst dero gnädigstes Vertrauen auch in meine Person setzen, also verlangen Höchstieselben, daß ich mich wenigstens auf ein drey Jahr lang hineinbegeben, solches dero höchsten und der Länder Dienst zu besorgen mithelfen möge. —

Gedachte Repraesentanz wird aus 6 Subjectis bestehen, nahmentlich dem H. Grafen Anth. v. Auersperg als Praesidis, Grafen Orgon als Vicepraesidis, Grafen Jobst Barlov, Grafen Leopold Lamberg, Baron Metrowsky und meiner Wenigkeit, wie dann diesen insgesamt von Sr. kais. Mjst. die Instruction erteilt werden wird. —

Diese Repraesentanz wird immediate von Sr. kais. Mjst. dependieren idem ac von jenen respectiven Hofmitteln, u. er glaubt, daß auch die Innerösterr. Geheimb Stell übergangen werden dürfte.

Er Graf Haugwitz meldete ferner, daß Ihm Seine kais. Mjst. gesagt, daß Sie sich gar wohl erinnern, daß ich im vorigen Jahr (da höchstdieselben mich in höchstdero angelegenheiten nach Triest zu gehen befiehlt habn) dieselbe gebethen habe, mich

* Cf. Glasnik, XI, p. 36 ss.; XII, p. 18 ss.

von solcher Commission aus der Ursach zu dispensieren, weil ich auf hiesiger Universität meine Kinder in würklichen studiis habe, und dieser und auch anderer Ursachen wegen, mich ohne mein u. meiner nummerosen Familie Schaden mich von hier nicht entfernen könne, wie dann Hochdieselben vor damals mich von solcher Commission auch gnädigst dispensirt haben. —

Damit ich aber derzeit continuirte Haugwitz, umb so weniger Anstand haben solle, mich nach Se. kais. Mjst. gnädigsten Verlangen nach Laybach zu verfügen, so ließen mich höchstdieselben deswegen prämniren, u. nicht allein mich dero höchster Gnade versichern, sondern daß Sie auch meiner Kinder gnädigst bedacht seyn wollen, u. damit ich auch gleich jetzo deren höchste Gnade empfinde, und meine Convenienz hierinnen finden solle, so wolle Höchst diese mir über die darinnen einen jeden von der Repraesentanz zur jährlichen besoldung auf einen sichern fundum im Land angewiesene besoldung der 1200 fl (welche quartaliter richtig behoben werden wird) auch die Helffte von meiner hiesigen Hofcamer Rath's besoldung mit fl. 750 gnädigst beylassen. —

Er Graf Haugwitz hat mich zugleich versichert der guten opinion und höchster Gnade, die Sr. kays. Mjst. vor meine Person haben, u. daß er Sr. Mjst. gesagt, wie daß er mich von person zwar nicht kenne, hingegen sich meiner wegen in Crain, Friaul, Triest und Fiume wie auch allhier informiret, und von jederman alles lobwürdige, insbesondere vom Grafen von Herberstein (welcher, wie Haugwitz sagte, mit Loben sehr sparsam ist) doch aber gemeldet hat, daß er von mir noch vieles lehren könnte. — Dieses alles redete er mit der Kaiserin, und deswegen sagte er zu mir, daß mir nicht anders als sehr consolable sein müßte, bei der gnädigsten Landesfürstin in so gutem Credit zu stehen und bei jedermann alles Lob zu meritiren, und, daß bei Continuation meines Wohlverhaltens ich künftig für mich und meine Kinder angemessene Früchte zu hoffen habe.

Meine Antwort an Se. Exz. war, daß mich ungemein freute Sr. kais. Mjst. höchste Gnade versichert zu sein, und daß ich Ihme bitte mich in tiefsten Respect zu Seiner kais. Mjst. Füßen zu legen und höchstdieselben zu versichern, daß gleichwie ich bis dato keine Gelegenheit außer Acht gelassen meine schuldigste Treu, größten Eifer in höchsten Dienst zu bezeugen, also will ich auch anjetzo Sein. kais. Mjst. höchste Gnade und gnädigste Befehle mit schuldigstem und Untertänigst Dank annehmen, bitte ihn dabei aber alleruntertänigst vorzustellen, daß ich diese Jahre her vielen Schaden und widerrechtliche Persekution erlitten, auch kümmerlich gelebt und dabei viele Schulden gemacht habe, sonderlich, da ich bei den mehreren so dispendiosen als ruinösen Translocierungen niemals die mindeste Hilfe oder Ergötzlichkeit bekommen habe. Deswegen bitte ich ihn bei Sr. Mjst. auszuwirken: Erstlich, daß mir meine arrogaden bezahlt würden,

secundo, daß mir neben obgedachten 1200 fl meine ganze Hoflandratsbesoldung nebst dem Tittel und Rang beigelassen,

3.tio, daß mir zu meiner Translocierung auch etwas gnädigst ausgeworffen würde,

4.to, daß mich Se. kais. Mjst. mit meiner Descendenz in den freyherrlich Stand erhöhen, und das Diploma gratis expedieren lassen möchten.

5.to, daß Sie meiner und meiner Kinder künftig gnädigst bedacht sein möchte. Sogestalten kann er Sr. kais. Mjst. versichern, daß ich consolirt abreisen u. Ihre höchste Gnade beständig zu meritiren mich bei allen occasionen auf das möglichste beflissen werde.

Sr. Exz. antwortete mir auf den ersten Punkt, daß es wegen Mangel des Geldes bei diesen Conjunktoren einen Anstand haben dürfte. Ich meldete, daß man mir wenigstens eine Portion zahlen, das übrige aber entweder in Banco Obligationen, auf daß ich wenigstens das Interesse genöße, oder in andern richtigen Assignmenten geben möchte.

Bei dem andern Punkt findet er nicht soviel Anstand und bei den 3., 4. und 5. hat er mir gute Hoffnung gegeben. Se. Exz. haben mit übrigen geraten mich in keiner Sache difficil zu bezeugen, damit Se. Mjst. die gutte opinion und höchste Gnade, die sie vor mir haben, continuiren möge. Er meldete letztlich, daß er nun bald nach Kärnten verreisen und dann in ein paar Monaten zu Laybach einzutreffen gedenke, da er dann wollte, daß ich mich daselbst, wo er die Repraesentanz installieren und vorstellen wird, einfinden möge. Er fragte mich auch, ob ich ihm niemand pro secretario dieser Repraesentanz vorzuschlagen wisse, indem in Crain kein solcher zu finden wäre; ich antwortete, daß ich nachdenken wolle.

5. April. Nachmittags war bei mir der Medaillist Stefano Vocativo von Ragusa gebürtig, den der verstorbene Kaiser hat lernen und zu Paris practiciren lassen bey sieben Jahr; dieser klaget nun, daß er persecutirt und schlecht bezahlt werde.

7. April. Morgens war ich bei Graf Haugwitz, der mir die von der Kaiserin bereits geschöpfte Resolution vorlas, und was mich betrifft, daß mir die Hälfte meiner Besoldung mit und nebst der in Laibach zu genießen habenden fl 1200 mit 750 fl beigelassen, auch die andere Hälfte der 750 fl aber mir solange continuirt werden sollen,

bis mir meine Vorschüsse vollständig bezahlt worden. Den Freyherl. Stand hat sie mir auch gnädigst accordirt und auszufertigen resolvirt, und dann, daß mir der Charakter eines Hof Camer Raths beibehalten werde.

Graf Haugwitz hingegen ratet mir noch selbst Audienz zu nehmen, mich bei Sr. Mjst. zu bedanken und M. Sachen bestens recommendiren, sonderlich, da Se. Mjst. in der Resolution einfließen lassen, daß Sie Selbst für mich sorgen wollen; hingegen melden Se. Mjst. in gedachter Resolution, daß ich mich hier nicht aufhalten, sondern meine Abreise beschleunigen sollte und, da er, Graf Haugwitz künftigen Montag von hier ins Kärnthen abgeht, also wolle er, daß ich den andern Montag darauf, id est den 17. dieses von hier abreisen sollte, weil in wenigen Tagen darauf zu Laibach eintreffen und diese Repraesentanz installiren wird.

N. B. Was ich unter 3. dieses angemerkt, ist nun dieses in dem abzuändern, daß der Seyfried Graf von Herberstein Vicepraeses seyn wird, et sic wird die Repraesentanz in 7 Subjectis bestehen.

Es ist merkwürdig, daß statt meiner der Eder von der Hofkanzlei vorgeschlagen war, welchen aber Se. Mjst. nicht haben wollte und expresse gemeldet haben: »Diesen will ich nicht haben.«

9. April. Vm. war ich bey Hof, die Kaiserin war aber bey St. Stephan bey der heiligen 6/m Meß, dann war ich bei Michelern und dann setzte ich den Sül Papalando ab... von da war ich bey Kollowrat, deme ich mein neues Etablissement vertraut habe...

10. April. Morgen war ich beim Graf v. Haugwitz, dem ich meine requette an die Kaiserin lesen lassen. — Er fandte in so weit recht, doch das versicherte er mich, daß die andere Helffte der Besoldung, die mir die Kaiserin beylaßt, bis mir meine arrerage vollständig bezahlt werde, nicht zu verstehen seye, daß mir dieses aconto der arrerage bezahlt werden sollte, sondern daß ich diese in dessen anstatt eines Interesse zu genüssen haben solle, u. weil er mich dessen versichert hat so habe ich ihm versprochen, mein Anbringen abändern und auslassen zu wollen.

Da wir im Discours weiter kamen, u. er zu viell vor das absolute Souveraine Gubernium postirt zu seyn gezeuget, auch gemeldet hat, als ob die Kaiserin die Schulden Ihres Vatters zu zahlen, oder diejenigen, die sich unter dem Kaiser Meriten erworben, zu recompensiren keineswegs schuldig sey und alles mit den Unterthanen selon son bon plaisir disponiren könne, auch was sie jemand thut, nur eine pure Gnad und keyne Schuldigkeit sey.

Das absolute Gubernium sey eine Tyranney, unchristlich u. Türkisch, allwo man auch durch die vielen Revolutiones, Dethronisationes u. dergl. betrübte Violenzen den effect sieht. Endin ich soutenirte, daß ein Fürst nichts verlangen kann, als was equitable und dem Publico zum Besten ist, u' daß er seinen Beamten das tägliche Brot, diese hiegegen Ihme die Treue schuldig seyn, und ohne diesem nur Schelme und Dieb geziegelt werden, wie dann an drgl. Bocksberg unserer Monarchinn nicht abgehät. —

Ich meldete Ihme auch, daß ich selbst Leuth kenne, die viell gelten und gleichwohl untreu dienen. Er sagte, ich wäre schuldig solches zu entdecken, ich replicirte, daß dieses von mir nicht praetendiert werden könne, indeme ich Spuren genug sowohl mündlich als schriftlich gegeben habe, ohne daß man die mündeste Reflexion darauf hat machen wollen, scheint dem nach daß man die Wahrheit nicht suchen, folglich nicht wissen will...

Wir redeten noch mehr, u. ich bestätigte nochmals, wann hier das terrain nicht besser zubereitet würde, soll auch der beste Samen, den man von andern Orten hieher schicken könnte, die erwähnten Früchte nicht bringen. — Er war bereits in Stiffeln u. reiset heute abends ins Kärnthen, und will vor Georgi zu Laybach eintrüffen, deswegen Er mich daselbst zu finden nochmals recomandirte...

Ich redete mit Graf Khevenhiller, um bey der Kaiserin Audienz zu haben, auch mit dem Obrist Cämmerer, welcher mich an Fürst Trautsohn zu Schenbrunn adressirte.

11. 4. 1747. Morgens war ich zu Schenbrunn Audienz bey der Kaiserin zu suchen, der Fürst Trautsohn sagte mir, mich künftigen Sonntag früh anzumelden, weil heut die Kaiserin par precaution zur Ader gelassen.

Ich war daselbst auch bey Pater Hallerstein, wo auch P. Wamp kam; ersterer hat mir 12 Dukaten, i. e. 6 Kremnitzer und 6 Kaiserl. geliehen, der andre möchte aber gerne meine reflexiones über den englischen Tractat haben. —

Nachmittags war ich bey Cabinets Secretair Koch über eine Stunde u. recomandirte Ihm meine Sachen..

12. 4. Morgens sendete meine requette dem Koch. Dann war bey mir Mayer aus dem Bancal Zahlambt, der mir meldete, daß man nun ein Quartale an der Besoldung zahlen wird. — Er sagt, daß bei der neuen Riforma die Cammer allein alle Jahre bey fl 120/m mehr als vorherho betraget. Zu diesen Augmentationen hat Wönigsfeld Erbe den Anfang gemacht, u. unter seinem Praesidio zahlen die Rätthe nicht mehr $\frac{3}{4}$ sondern nur mehr $\frac{1}{4}$ von ihrer Besoldung pro arrha perpetua.

Von taba appalto sagte er, daß anitzo eingehet von Aquilae 260000 fl, Böhmen zahlet 66666'40, Mähren 33333'20 et sic in allen 360000 fl und der Jud, der allemal ein Quartal anticipiren soll, bleibt nach seinem Belieben zurück, ist nun $\frac{3}{4}$ Jahr rückständig, anstatt daß er allemal $\frac{1}{4}$ anticipiren soll, welches seyne Protection Ihm zuwege bringt, über die Einschwärzungen, die er nach seynem Belieben an Jubellen etc. practiciret, weil er stets freye Pässe bekömmt u. seyne colli nicht dürffen visitirt werden, so daß der geringste Profit ist der, den er bey tabac hat. — ...

Lalaing erzählte mir, wie das vorige Jahrhundert zu Brügge bey 120, zu Gent bey 100, zu Nieuport bey 50 Raffinerien Salz gewesen, welches Salz die Niederländer zu St. Hubert hollten und so schwarz rafinirten. Jede von diesen Raffinerien occupirte bey 20 Personen, und so ist das Geld im Land geblieben ...

Gespräche mit Königsseggen Erben.

Er wundert sich selbst, daß die Teller alle außer Land gehen und begreift dieses nicht, unter andern sagt er: Ich ernere mich nicht mehr der Summe, die monatlich ad cassam des Br. Thür gegeben worden, diese will er allemal in lautter Speciestallern haben und in solcher Münz zahlt er Niemand, et sic: voi un canal, nach welchem diese gewiß außer Land gehen mit agio in seynem favor — ...

13. 4. 1747 ... Vom Münzwesen findet er selbst, daß die Sach nicht ohne Fähler ist, und er glaubt zwei Teller sollen just einen Dukaten machen et sic das Agio in Gold wäre nicht recht. — Daß aber die Kaiserin allein in Ihrem Geld zahlen und auch in Ihr Cassen kein andere Münz annehmen, und alle fremde als Waar wie in Holland rouliren lassen soll, würde eine Inconvenienz erfolgen, welche er mir gesagt, ich aber solche nicht recht begriffen habe weil just Mr. le Comte de Lalaing gekommen war.

14. 4. 1747. ... Nachmittags war ich bey Rollemann, der mir erst die vier Instanzen zu Laybach bestens explicirt hat, id est Primo die Repraesentation, sed die Landshauptmannschaft, 3tio die Schranken und was den stylum curiae betrifft, da muß von der Repraesentation eben also an die andern erlassen werden, als es vorher die Innerösterreich. geheimbde Stelle gethan, i. e. sub nomine Mar. Theresiae.

15. 4. Morgens suchte ich verschiedene Minister, dann war im Taxamt ...

16. 4. Morgens war ich in Schenbrunn in der Hoffnung Audienz zu haben, die Kaiserin aber hat keine gegeben.

17. 4. V. M. war ich in der Bancalität, wo es wegen der mir zu bezahlen habenden fl 2/m von darummen einen Anstand hatte, weil in der Cassa nur 10/m fl waren, die man dem Br. Portlau nach Moskau schicken mußte, et sic ging ich von Pomale zu Prandau, der nicht anzutreffen war, dann war ich bei Marchese Verzoni, dann bei Kinsky, wo ich lange Zeit blieb, und er sagte mir, daß er von meiner Abreise und allen neuen Einrichtungen nicht gewußt habe, und solches all Er vor kurzem erfahren habe, und meint die Kaiserin hätte mit Haugwitz alles das gemacht. Er sagte: ipse fecit, pinxit, sculpsit. — Doch aber glaubt er, ich sollte sein Mann darin sein, und er wird mich schon brauchen auch mehrere douceurs tun. — Ich sollte nur an ihn schreiben. — Er meldete wieder von dem englischen Tractat und kann nicht bergen, daß Ihm mein Schrift chagriniert hat, doch contestirte er mir, daß er mich lieb hat und ville estimirt, auch allemal vor einen ehrlichen und capablen Mann kennt. Er ersuchte mich noch heute N. M. zu Ihm zu kommen. — Dan fahrete nach Schenbrunn in Hofnung, der Kaiserin die Hand zu küssen, sie begegnete mich aber just hereinfahrend, ich stieg aus meinem Wagen und machte mein Reverenz, sie erkante mich und grüßte mich lächelnd. — ... N. M. machte Besuche, dann war ich in der Bancalität, wo ich ein Conto bianco per 2/m fl gelassen, die mir später auch bezahlt worden seyn. Dann war ich bei Kinsky $1\frac{1}{2}$ St. ...

19. 4. Morgens war ich bei Rollemann wegen meines Diplomatio ... Endlich beurlaubte mich von M. L. und reisete in Gottes Nahmen ab. ...

22. 4. Morgens bin ich von Rottbitsch abgereist 8'15 und bin arrivirt zu Laybach V. M. umb 11. Uhr, hier bin ich bey mein Schwigervattern abgestiegen, und speiste zu Haus. — N. M. war ich nicht intentionirt auszugehen. — Es ließ mir aber Abends spatt Graf von Herberstein seine Ankunfft wissen, und daß Ihme lieb wäre, noch heut mit mir reden zu können, bin also nach dem Abendessen zu Ihme, der da im Deutschen Haus bey Schildenstein logirt. —

23. 4. ... Dann war ich bey dem Landshauptmann Graf von Auersperg, der da zeugt vor Herberstein Forcht zu haben, recomandirte mir unter Ihme die gutte Freundschaft zu cultiviren ...

28. 4. Morgens waren vielle Herrn bey mir. — Zu Mittag speiste ich bey dem Fürsten, da waren unser 10. N. M. ging ich zu Graf Haugwitz, der umb Mittag aus Kärnten hier eingelangt ist, es waren auch da fast alle von der noblesse und blieben bis spatt, dann ging ich mit Herberstein und blieb da bey Wildenstein bey dem souppé. —

29. 4. Morgens war bey mir P. Rector, dann ging im Mantelkleid zu Haugwitz, wo auch die übrigen kamen.

Erslich war die Meß, dann rufte Haugwitz als landesfürstliche Commissarius, der wie alle andern im Mantelkleide war, in die Rathstube den Auersperg und Herberstein, welche das Jurament abgelegt haben, und in der Ratsstube geblieben sind. — Dann ruft er den Orzon, der auch das Jurament abgelegt, dann den Leopold Lamberg, dann den Weikhard Barbo, dann den Baron Metrosky und dann mich, so daß ein jeder besonders das Jurament abgelegt und seinen Sitz sodann genohmen hat. —

Wie wir schon alle sassen, i. e. oben zur rechten Hand Haugwitz zur linken Auersperg, dann an der Seiten des Haugwitz der Herberstein, des Auersperg Orzon an Herberstein Lamberg an Orzon Barbo ich. — Dann war ein besonderes kleines Tischel die drei Secretarii zu sitzen hatten, welche alle drei auf einmal das Jurament abgelegt haben mit und nebst dem Cancellisten. — Die drei Secretäre seyn der Merzenhamm, der Pösch und der Steinfels, dann der Cancellist Haass, der wieder a latere ein besondres Tischel hatte. — Das Jurament hat allen vorgehalten der Haugwitzische Commissions Secretärius Nahmens Spirs, der auch die ganze Zeit in der Stuben blieben ist ohne Sitz.

Sobald sogestalten diese Repraesentation Installation vorgegangen ist, hat Haugwitz einige kaiserliche Resolutiones dem Auersperg zur Eröffnung gegeben, welche nacheinander eröffnet, von den Secretarien abgelesen und ad protocollem genohmen worden seyn.

Dieses Alles dauerte von 8½ Uhr Morgens bis 1½ N. M. worauf wir dann auseinander gegangen seyn.

4. Mai Morgens war ich im Rath und bevor dem Rath war die Installation der Appellationscammer, und dann der Landshauptmannschaft, blieben beysammen bis 1. Uhr N. M., da sich dann Haugwitz beurlaubt hat und will morgen abreisen.

Später war bei Haugwitz in der Gesellschaft, wo ich mich sowohl bei Ihm als bey Ihr beurlaubt habe.

5. Mai M. war ich von Herberstein vocatus bey Haugwitz, wo wir noch eine Commission hatten wegen Providirung der Armee in Italien. — Dann reiste Haugwitz ab...

V.

Die letzten Freiherren von Raigersfeld.

Die österreichische Linie ist kurz nach 1800 erloschen, ein Sohn des ersten Freiherrn aber, der 1731 geborne Johann Lukas kam als 23 jähriger im Gefolge des kaiserlichen Gesandten am englischen Hof nach London, wo er als diplomatischer Beamter bis zu seinem Tode, 1817, verblieben ist. Den Höhepunkt seiner so langen dienstlichen Laufbahn hat er wohl erreicht, als er in Vertretung des über Wunsch Napoleons abberufenen Botschafters als Geschäftsträger die Verhandlungen führte, die den Abschluß der Koalition von 1813 zur Folge hatten; auch bei Raigersfeld hatte der französische Kaiser, aber vergeblich, seine Entfernung durchzusetzen versucht.

John Luke, Baron de Raigersfeld, wie er genannt wurde, hatte einen Sohn, den 1771 zur Welt gekommenen Jeffrey (Gottfried) und Mädchenzwillinge, die als Säuglinge starben. Der Stammhalter kam früh in die englische Kriegsmarine; geistig und körperlich vielseitig begabt — so war er u. a. ein Maler von nicht gewöhnlichem Können, ein ausgezeichneter Schütze und Fechter — hatte es der ehrliebende Offizier trotz des Wohlwollens seiner höchsten Vorgesetzten nicht leicht, sich zu behaupten, weil der sich ganz als Engländer fühlende von seinen Kameraden doch als Ausländer angesehen wurde, und man ihm manche unverdiente Kränkung bereitere. Schon in jungen Jahren Stabsoffizier und Kommandant wurde er doch bald dem eigentlichen Seedienst entzogen und auf militärische und Verwaltungsposten gesetzt, auf denen er es bis zum Konteradmiral der roten Flagge, der höchsten Stufe dieses Ranges, brachte.

1802 heiratete er die Tochter eines angesehenen Geistlichen und hatte von ihr zwei Töchter; nach den Kriegen erwarb er einen Landsitz in der Grafschaft Kent, und machte mit der Familie größere Reisen. So kam er auch einmal nach Österreich, wo es ihm so gut gefiel, daß er langen Urlaub nahm und fünf Jahre verblieb, bis man ihn wieder zum Dienst einberief.

Im reifern Alter schrieb er Erinnerungen für seine Familie, die er auch drucken ließ. Diese sehr eigenartigen Aufzeichnungen geben ein eindrucksvolles

Bild vom Leben und Treiben der englischen Marine in ihrer größten Zeit; man kann sie in mancher Beziehung als Vorläufer, wenn nicht als Vorbild der Werke Marryats und anderer Schriftsteller ansehen. Die Admiralität, in deren Bücherei sich das wahrscheinlich einzige noch vorhandene Stück befindet, hat vor drei Jahren einen guten Neudruck veranstaltet, der mit schönen Bildern versehen, und von L. G. Carr Loughton fachgemäß eingeleitet, unter dem Titel »The Life Of A Sea Officer, by Jeffrey Baron de Raigersfeld, Rear Admiral of the Red« in London als ein Band der »Seafarers Library« erschienen ist.

Als der Admiral in seinem »Raigersfeld House« am 7. September 1844 verschieden war, ist mit diesem einzigen Ururenkel eines Kleinbauern aus Oberkrain ein Geschlecht erloschen, das zwei mächtigen Monarchien verdiente Männer gegeben hatte.

Ljubljana in leto 1848.

Josip Mal.

Čeprav imamo Slovenci v Apihovi študiji »Slovenci in 1848. leto« posebno in obsežno monografijo o dogodkih tega pomembnega leta, je vendarle zunanji potek dogodkov, ki so se ob prevratnih dneh odigrali v Ljubljani, opisan prav skopo. Celò pa izvemo malo o razpoloženju prebivalstva in o sodbi meščanov glede sprememb, ki so se takrat obetale in ki so — četudi deloma neizvršene ali pa že zgodaj ukinjene — postale usodne za ves nadaljnji razvoj našega narodnega in političnega življenja. Še manj pa imamo podatkov, ki bi bili objavljeni drugod: le tu in tam se v kaki avtobiografiji obnavljajo bežni spomini na revolucijo, ki pa tudi ne povedo nič bistveno novega. V pričujočem spisu bom zato skušal zapolniti nekatere vrzeli z viri, ki so doslej v tem pogledu ostali po večini še neizrabljeni.

Demonstracije dne 16. marca.

Še preden so na Dunaju izbruhnili očitni nemiri, so vedeli in razpravljali tudi v Ljubljani o velikem razburjenju, ki se je po pariški februarški revoluciji polastilo tudi drugače tako mirnih Dunajčanov. Saj je pa vedno tako, da provinca rada sledi zgledu prestolnice. Iz poročila ljubljanskega policijskega ravnatelja dr. Uhrerja posnamemo, da so bili Ljubljančani prepričani, da bo prišlo do skrajno obžalovanja vrednih konfliktov med vlado in med ljudstvom, če ne bodo ugodili nujni prošnji po izboljšanju v državnih zadevah.¹

Upali pa so, da bo vlada z obljubami vedela še o pravem času pomiriti razburjene duhove ter si tako omogočila, da izvrši vse spremembe v miru in s premislekom. Ko pa so v Ljubljani zvedeli o krvavih dunajskih dogodkih od 13., 14. in 15. marca, so sodili, da je vlada zamudila ugodni trenutek, da ji je padlo krmilo iz rok, da ne bodo več zadostovale obljube o postopnih reformah, marveč, da bo ljudstvo zahtevalo vse večjih koncesij. Bali so se, da se razburjeni duhovi ne bodo tako brž pomirili, ker si bosta roparska grabežljivost in maščevalnost izbrali svoje žrtve.

Policijski ravnatelj dr. Uhrer pripoveduje dalje, da so cesarjeve državnopolitične spremembe na ljudstvo vplivale sprva omamljivo, ta omotičnost se je potem spremenila v veselje nad padlim režimom, ki pa se je sprevrglo deloma tudi v izgrede. Ko je prešlo omotično navdušenje, so začeli trezneje razmišljati. Mlajša generacija je želela, da bi se na objavljeni osnovi kar moč hitro gradilo naprej, da bi mogli čim prej uživati sadove reform. Starejši, preudarnejši ljudje pa so menili, da je treba za dosego dobrih sadov postopati z mirnostjo in zmernostjo, ogibati se je

¹ Muzejski arhiv v Ljubljani, odd.: Spisi ljublj. policijske direkcije (v kronološki vrsti akt z dne 20. marca 1848).

treba vsakega priganjanja. S pritiskanjem bi se namreč moglo vse zgubiti, zato je bolje, da se stvari polagoma in mirno razvijajo.

V mnogih krogih se je takoj prve prevratne dni nastanila bojazen. Graščaki so bili v skrbeh za svoje predpravice, tudi ostali imovitejši sloji so se bali za svoje premoženje, uradnikom, zlasti družinskim očetom, je šlo za kruh, ker bi pri vsaki dalekosežnejši spremembi bile potrebne pre-mestitve in upokojitve, kmetje pa so živeli — kljub vsemu pojasnjevanju — v blodni misli, da jim sedaj ne bo treba nobenih davščin dajati.

Dr. Uhrer sklepa, da bi do krvavih dunajskih nemirov ne bilo prišlo, če bi bili željam narodov vsaj v nekaterih ozirih, toda pravočasno ugodili. Kajti spočetka so prosili le za privolitev nekaterih reform, nikakor pa ne za podelitev konstitucije.

Ta razmišljanja seve so prišla prepozno. Plaz se je medtem že utrgal in je drevel z vso silo naprej. Prve določnejše vesti o krvavih dunajskih dogodkih od 13., 14. in 15. marca ter o obljubljeni konstituciji so prispele v Ljubljano dne 16. marca. Razburljive novice so črpali radovedni Ljubljanci deloma iz zasebnih pisem, deloma iz časopisov, ki so tega dne prišli s pošto. Deloval pa je tudi že brzjav ob južni železnici, ki je l. 1846 stekla do Celja. Mnogo pa so seveda vedeli povedati tudi od Dunaja in Celja doli došli potniki in pa postiljon sam.

Že takoj opoldne 16. marca (bil je četrtek) se je kazalo po mestu precejšnje razburjenje.² Napetost je grozeče naraščala in oblasti so že slutile, da pride zvečer še do nevihte. Zato so tudi na prigovarjanje policijskega ravnatelja opustili slavnostno razsvetljavo mesta, ki so jo meščani nameravali prirediti iz veselja, da je cesar pristal na ustavno vladavino.

Čim bolj se je mračilo, tem večje so postajale v nekaterih mestnih ulicah gruča fantalinov in polodrasle mladine nižjih slojev. Največ pa je bilo na cesti delavcev in rokodelcev. V tej pisani družbi jih je bilo torej nekaj, ki so s pravico mogli zahtevati, da se obljubljene ustavne reforme izvrše, neprimerno več pa je bilo takih, ki bi jim tudi najradikalnejši preobrat ne mogel ničesar prinesiti.

Ne da bi kdo na nje mislil, so prigrmeli iz predkrajev delavci in rokodelci, da bi demonstrirali za obljubljene državljanske svoboščine. Nikakor ne bi hotel trditi, da je bil ta nastop v kaki zvezi z navodili prav tedaj izdanega komunističnega manifesta, da naj namreč komunisti podpirajo povsod in vsako revolucionarno gibanje zoper obstoječe družabne in politične razmere ter naj pri tem lastninsko vprašanje postavijo na prvo mesto. Naši delavci so bili pač polni nejevolje zaradi bednega stanja svojega stanu, pa so se postavili v vrste meščanstva. Le-to pa je hotelo samo sodelovati pri upravljanju države. Meščani so se bali za svoje imetje in bili takoj za to, da se po prvih nemirih vzpostavi zopet zakoniti red in mir: neorganizirani delavci so bili potisnjeni v stran, kmetje pa pomirjeni z zakonom o zemljiški odvezi.

Ljubljanski demonstrantje so torej omenjenega večera vpili in razsajali okrog po mestu. Pod trančo so dali vidnega duška svojemu srdu nad minulim režimom s tem, da so na prodajalni Mally & Hahn sneli Metternichovo podobo, jo razbili na tisoče koscev in potem vse skup zmetali v Ljubljano. Previdni trgovec je ta izvesni ščit dal sicer že čez dan prekriti z oboknicami, — toda maščevanje je moralo biti vidno in knez je romal v hladno kopel.³

² Muzejski arhiv v Ljubljani, odd.: Predsedstveni spisi ilirskega gubernija, št. 455 de a. 1848.

³ Napisna tabla trgovine »Zum Fürsten Metternich« (pozneje »Zum Kaiser Ferdinand«) je bila do najnovejšega časa prekrita. Sedanji lastnik hiše Pod trančo št. 1 g. obč. svetnik Jos. Olup jo je prepustil muzeju kot zanimiv spomin na l. 1848.

Demonstranti, ki so bili, kakor smo videli, predvsem iz nepremožnih slojev, so se spravili zlasti tudi na mestne užitninske urade. L. 1829 novo preosnovana »splošna užitnina« je zlasti v Ljubljani močno podražila življenje v mestu, ker so razen klavnih živali, mesa in alkoholnih pijač z užitnino obdavčili tudi rastlinske jestvine. Mitničarje so zato dolžili, da so krivi draginje živil, da ovirajo dovoz in s tem zdravo konkurenco. Razgrajachi so pri glavnih uvoznih cestah v mesto razdrli ali razsekali mitniške zatvornice, poškodovali mitniška poslopja in pobili šipe na njih. Grozeč in rjoveč se je potem množica valila pred stanovanje zakupnika užitnine, mu sneli napisno tablo in razbili okna. Ubogi mož je ušel ljudski nejevolji s tem, da se je skril na podstrešju svoje hiše. S pomočjo meščanov in vojaštva so oblasti okrog 3. ure ponoči napravile mir, tako da so dopoldne 17. marca zopet redno pobirali užitnino in mitninske pristojbine.

Če so se nad zakupnikom mestne užitnine hoteli znesti zaradi nepopularnega davka, ki ga je morda res tudi iz zakupniškega koristoljubja izterjaval brez posebne prizanesljivosti, pa je veljal srd prebivalstva mestnemu županu, Janezu Fischerju, osebno. Bil je s Koroškega doma, v občevanju pa dokaj osoren⁴ in ga zato Ljubljanci kljub osebnemu poštenju in marljivosti v uradu kar nič niso marali. To je bilo očitno že, ko je po priljubljenem Jan. Hradeckiju bil postavljen na župansko mesto.

Imel je tudi več osebnih nasprotnikov, o katerih so govorili, da so mu uprizorili demonstracije. Še pred nemiri 16. marca je dobival grozilna pisma. Tega večera pa so mu v stanovanju v magistratni hiši pobili okna. Množica mu je grozila, njega pa na srečo ni bilo doma.

Dočim je namreč ljubljanski proletariat z demonstracijami in nemiri po dunajskem vzorcu hotel pokazati, kako ljudstvo v nekaj urah pomeđe in obračuna z vladodržci, ki so ga sramotno tiščali k tlom in hoteli biti njegovi jerobi, so se pa posedujoči sloji in zastopniki oblastev zbrali pri predstavi v stanovskem gledišču, kjer so priredili ovacije cesarju in je godba na zahtevo zaigrala cesarsko pesem »Bog ohrani«. Pri predstavi je bil tudi župan Fischer. Ker ga demonstranti niso dobili doma, so ga hoteli poiskati v gledišču. Dopisnik lista »Gratzer Zeitung« trdi, da so zasedli vse izhode in da so z bodali oboroženi silili v dvorano.

Deželni guverner grof Welsersheimb je kočljivi položaj takoj spregledal. Svetoval je Fischerju, naj še pred koncem predstave zapusti pri stranskih vratih gledišče in naj takoj — ne da bi šel domov — izgine za nekaj dni iz Ljubljane. Preoblečen je bežal Fischer (menda) na Vrhniko, 18. marca pa se je pri guvernerju zopet javil v službo. Duhovi pa so bili še vse preveč razburjeni, da bi mogel Fischer že nazaj na rotovž. Welsersheimb mu je dal zato štiri tedne dopusta. Ker se položaj zanj tudi po tem roku ni nič izboljšal, je 19. aprila prosil še za dva meseca dopusta ter zahteval obenem preiskavo v svojem uradovanju.

Zoper Fischerja sta delovala zlasti Samassa in pa dr. Orel. Pri gubernialni seji je pa dvorni svetnik grof Hohenwart pozneje sumil, da so Slovenci in dunajska »Slovenija« želeli spraviti na županski stolec poznejšega poslanca Mihaela Ambroža in da so zaradi tega na vsak način hoteli preprečiti Fischerjevo vrnitev.

Ko so o teh stvareh slišali na Dunaju, je minister Pillersdorf pisal, naj se v Ljubljani (in po potrebi tudi drugod) izmenjajo magistratni predstojniki, ki jim občinstvo ni naklonjeno. Na njihovo mesto naj se postavi možje, ki jim ljudstvo zaupa, pa čeprav nimajo običajnih kvalifikacijskih

⁴ »Wegen teilweise etwas schroffen Benehmens« pravi guverner v svojem poročilu. Gl. spis, naveden v opombi št. 2.

sposobnosti, ako se le sicer odlikujejo po drugih dobrih lastnostih.⁵ Guvernir je potem 20. avgusta predlagal ministrstvu, naj Fischerja nastavi izven Kranjskega v politični ali sodni službi, ker zaradi svoje nepriljubljenosti ne more nazaj na župansko mesto. Te posle je izza marčnih dogodkov dalje opravljal prvi magistratni svetnik Janez Gutman.

Bleiweis je v »Novicah« (22. marca) obsodil nemire. Govoreč o potrebi snovanja narodnih straž, pravi dalje: »S žalostnim sercam moramo povedati, da prvi večer, ko se je ta nova Cesarska dobrota po Ljubljani razglasila, so tudi nekteri smerkovci in odrašeni divjaki po mestu razsajali, oknja pobijali, vrata lomili in mirnim veselim prebivavcem čisto veselje kalili. V sredi taci razbojnikov ne bom nikdar pozabil nekiga pametnega in poštenega kmeta, ki je razsajavce pred hišo mestne gosposke z vneto besedo tolažil, rekoč: 'Ali ste živina ali norci, da se mašujete nad nedolžnimi okni? Ali se spodobi to danes, ki je nar srečniši dan avstrijske dežele? Ali je to hvaležnost za dobrote, katere vam bojo milostljivi Cesar prihodnjič naklonili? Ali se spodobi tako imeniten dan tako vmadeževati?' — Takim razbojnikom v gosposkih in kmetijskih suknjah se zoperstaviti in tako mir in pokoj in varnost posestva svojega kraja ohraniti, je poglobitni namen narodne straže!«

Ko je prešel prvi strah, so začeli v Ljubljani iskati glavne razgrajče pri demonstracijah 16. marca zvečer, da bi jih gnali pred sodišče. Obtoževali pa so izgrediv 33 letnega oženjenega mizarja Janeza Bezlaja (po domače Štruklja), neoženjena brata zidarja Franca in Antona Kolenika (21 oz. 28 let stara), 26 letnega zidarja Miho Kastelca, dalje pivovarnarjevega sina Ferd. Schwarza ter 33 letnega čevljarkega mojstra Jož. Jubla. Ker se pa, kakor trdi policijsko situacijsko poročilo za mesec april, marčno razburjenje še vedno ni popolnoma pleglo, je morda tudi sodišče hotelo biti nekam bolj prizanesljivo. Dne 15. aprila je namreč ustavilo sodno postopanje zoper zgorej našete obtožence, »ker oni dogodki zaradi pomanjkanja hudodelskega objekta ne spadajo v kriminalni sodni postopek«, nakar so zadevo prepustili magistratu kot političnemu oblastvu.⁶

Kakor na Dunaju, tako so seveda i v Ljubljani padec starega državnega sistema veselo pozdravili predvsem tudi dijaki. Za četrtek 30. marca so modroslovci liceja naročili slovesno sv. mašo z zahvalno pesmijo za doseženo ustavo v križanski cerkvi, kjer je bil od dostojanstvenikov navzoč tudi sam guverner Welsersheimb. Filozof Fr. Jeriša pa je v »Novicah« (12. apr., str. 57 sl.) objavil navdušen pozdrav ljubljanskih učencev svojim junaškim bratom na Dunaju, ki jim poje hvalo, ker so strli okove suženjstva:

Vi verige ste razbili,
Duhu zlat podali ključ,
Vi obnebe mu zjasnili
In prižgali rajsko luč.

Ob obletnici marčnih dni je bila Ljubljana zopet precej razburjena. Na iniciativo magistrata je bilo po razglasitvi oktroirane ustave mesto dne 14. marca 1849 slavnostno razsvetljeno. V gledišču so na odru zapeli cesarsko pesem v slovenskem jeziku (besedilo so tiskano razdelili med navzoče), ki so ji živahno ploskali. Toda gledišče je bilo prav slabo obiskano, po večini so bile navzoče le uradne osebe.

Po mestu se je namreč nenadoma razširila govorica, da bo na obletnico marčnih izgrediv prišlo zopet do nemirov in da bodo mnogim pobili okna. Zato je marsikdo ostal onega večera doma. Celo za čas razsvetljave

⁵ Muzejski arhiv, odd.: Predsedstveni spisi ilir. gub., št. 530 de a. 1848.

⁶ Muz. arhiv, odd.: Tajni predsedstveni spisi (v konvolutu iz l. 1852).

je bilo prav malo občinstva na cestah, kljub temu, da sta igrali dve godbi (godba Narodne garde in granič. polka sv. Jurija, ki je bil vprav tedaj na potu skozi Ljubljano). Še mladina, ki je šla za godbo, ni kazala nobenega navdušenja; le tu in tam se je čul kak »vivat« ali »živio«-klic. Sicer pa je obletnica prešla popolnoma mirno.⁷

Nova ustavna doba je bila dolgo predmet meščanskemu razpravljanju. Policijsko administracijsko poročilo trdi še v avgustu 1848, da se razburjenje izza marčnih dni še ni poleglo, da vse le čita in zasleduje različna mnenja posameznih časopisov in se prav radi tega ni moglo prav živeti v novo ustavno življenje. Ljudje so želeli, da bi bil na Dunaju mir in da bi se oblasti držale ustave. O ustavnem državnem pravu pa so se mogli Ljubljanci poučiti iz javnih predavanj na liceju, ki jih je minister prosvete dovolil dne 16. aprila profesorju dr. Viljemu Ungerju glede na njegovo tozadevno prošnjo.

Nejasnosti o bistvu in pomenu ustavnosti je bilo kljub temu dovolj. Pa to ni bilo le pri nas, marveč prav tako med Nemci kakor tudi med Italijani. Saj je istrskega poslanca Karla de Franceschija prosil celo njegov agitator, ki je veljal za fanatika novega konstitucionalnega reda, naj mu vendar razloži, kaj da prav za prav pomeni ta konstitucija, ki je radi nje toliko veselja.⁸ V Ljubljani so gostilno »pri Citroni« (poleg današnjega hotela »Uniona«, kjer gre sedaj Miklošičeva cesta) l. 1848 prekrstili v gostilno »pri Ustavi« (Vrhovnik, Ljublj. gostilne, 40). Tam se je shajala tudi slovenska mladina in so nekoč trdo prijeli nekega denuncianta, ker je oblastem ovadil jurista Jož. Verono iz Kamnika.

Mnogo razburjenja so povzročili v Ljubljani tudi dunajski majski nemiri. Ljudje so se bali, da ne bi radi tega vlada preklicala vseh drugih koncesij, celo za oktroirano ustavo od 25. aprila so se bali; obsojali pa so tudi njen poskus, s silo zatreti akademsko legijo, namesto, da bi jo zlepa pripravili do razida. Zanimiva je trditev policije, da so Ljubljanci že meseca maja sodili, da Dunaj ni primeren kraj, kjer bi mogel državni zbor mirno in nemoteno razpravljati. Če bi namreč parlament sklenil kaj takega, kar bi ne bilo vseh vodilni stranki, bi nastale gotovo nove demonstracije, po kravalih bi bili poslanci strahovani in svoboda govora zatrta.

Prav ta čas se je (23. maja zvečer) po Ljubljani nenadoma razširila vest, da se je sovražna mornarica pojavila pred Trstom. Ker je bilo v mestu vse polno italijanskih konfinirancev in delavcev (zlasti pri železnici, prim. konflikt, ki ga je na srečo poravnal stotnik Nar. straže Košir!), v primeri s temi pa le malo vojaštva, so se meščani bali, da bi moglo priti do večjih zmešnjav. Zato so želeli, naj bi laške vojaške ujetnike in konfinirance nastanili kje bolj v notranjosti države.

Često so krožile tudi gole izmišljotine, ki pa so silno begale lahkoverne ljudi. Tako so 25. maja z gubernija sporočili policiji, da je neki arestant trdil, da bodo 28. maja kmetje v velikih masah napadli Ljubljano pod vodstvom dijaka filozofije Ulricha, pobili uradnike, oprostili arestante, oropali blagajne in izvršili še druge nasilnosti. Gubernij je slično anonimno ovadbo prejel že prve dni meseca maja, pa takim vestem ni verjel. Policijska poizvedovanja so dognala, da dijaka z imenom Ulrich na ljubljanskem liceju sploh še nikoli bilo ni. Tudi kmetje, ki so prihajali v mesto, niso nič vedeli o kakem nameravanem napadu.

⁷ Muzejski arhiv, odd.: Spisi ljublj. policijske direkcije (de a. 1849).

⁸ Prim. Archeographo Triestino, XII ter Pirchegger, Geschichte der Steiermark, 377 sl., 384. — Za popr. Muz. arhiv, odd.: Policijski spisi, št. 287 ex 1848; Predsedstv. spisi ilir. gub., št. 752 de a. 1848.

Narodna straža.

Guverner Welsersheimb je takoj ob demonstracijah 16. marca zvečer spoznal, da je treba nemudoma kaj ukreniti v varstvo reda in premoženja. Z veseljem je zato še isto noč sprejel ponudbo nekaterih meščanov, ki so obljubili, da bodo patroljirali po mestu in skušali povsod pomirjevalno vplivati, da se ne bo še nadalje kalil javni mir in red. Guverner je menil to meščansko stražo podrediti komiteju, v katerem bi bili nekateri gubernijski uradniki, kresijski glavar bar. Mac-Neven, policijski ravnatelj ter brigadir Schulzig, sam pa bi predsedoval.⁹ Zdi se pa, da je bila to le njegova po-božna želja. Ljubljanci so namreč hoteli svojo gardo upravljati in urediti neodvisno od vlade. Saj so celo protestirali, ker je policijski ravnatelj dr. Uhrer dal nočne patrolje Narodne straže radi ev. asistence spremljati po svojem uradniku in nekaterih policistih.

Še v teku dopoldneva 17. marca se je posebno še pod vplivom vse-mogočih razburljivih vesti z dežele organizirala Narodna straža, ki ji je načeloval upokojeni podpolkovnik Sühnel. Bleiweis piše (22. marca) v »Novicah«, da je bila ljubljanska Narodna straža »kakor de bi mignil na-pravljena, in serce človeka mora ganiti, viditi s kakošnjim veseljem so na povabilo našiga preljubiga deželnega poglavarja grofa Welsersheimba mestniki vsih stanov, šolska mladost mnogih šol, nje učeniki, cesarski uradniki in mnogi plemenitniki vkupej vreli, se stražnike (Nationalgardisten) v narodno stražo zapisat, — in v kako lepim redu postarni mož poleg iskreniga mladeniča na straži stoji in ponoči okoli patrolira. Tu se ne dela noben razložek več med imenitnim grofam ali poštenim mojstram: oba stojeta ediniga serca in edine vrednosti na straži; nobeden se v ti častni službi za mir in prid domovine čez družiga ne povzdiguje, ker je vsak pripravljen, če bi treba bilo, kri za svoj dom in za svojiga Cesarja preliti.«

V nekaj urah si je vse pripelo belo kokardo dunajske Narodne garde, kar naj bi značilo tudi željo po mirnem nadaljnjem razvoju. Toda že na prvem zboru Narodne straže naslednjega dne (17. marca) je županov namestnik Janez Gutman priporočal za gardino znamenje belordeče barve, češ, da je to tudi avstrijska barva. Predlagal je dalje, naj bi se Narodna straža razdelila v več kompanij, tako da bo vsaka kompanija najmanj 100 glav imela. Vsaka kompanija naj si izvoli svojega stotnika in toliko častnikov, v kolikor čet (rajd) je razdeljena. Glede orožja in obleke pa so hoteli poprej vedeti, kako se bo dunajska Narodna straža opremila. Z nabiranjem potrebnega denarja pa so takoj pričeli.

Blaž Potočnik je posvetil »Slovencev narodno pesem« ljubljanski Narodni straži, gardist Malavašič pa je vabil: Urno naj stopi vsak, — Kdor je pošten možak — V naše vrstè! — Naša beseda je: — Za dom cesarja vse, — Kri in srcè! — Tudi Miha Kastelic si je v »Novicah« (12. apr.) dal pesniškega duška v veselju, ker so sedaj šele začeli živeti, ko jih objema svoboda, »špiceljne pa davi čas«. Hlapce in vse tiste, ki si želijo nazaj sužnjih dni, naj pokonča gardistov meč, med narodi naj zavlada pravičnost in mir, pokorščina in čast pa veljaj ustavnosti. Sila razmer pa našim narodnim stražarjem ni poverila teh vzvišenih nalog: ostali so predvsem stražniki, ki so skrbeli za mir in red, za varstvo življenja in premoženja.

Iz Bleiweisovega sporočila posnamemo, da so že koj od vsega početka vstopali v Narodno stražo tudi dijaki. Guverner pa trdi v svojem situacijskem poročilu dne 17. marca, da je na dijaštvo opozoril profesor

⁹ Muzejski arhiv, odd.: Policijski spisi (de a. 1848).

zgodovine Kleemann.¹⁰ V uradni »Laibacher Zeitung« je 6. maja neki »prijatelj učeče se mladine« v obširnejšem članku opozarjal na nevarnosti in neskladnosti, ako bi tudi dijaki služili v Narodni straži, zlasti če naj bi bila ta ustanova trajnejše narave. Zanimarjali bi svoj študij in trpeli škodo v zdravstvenem in moralnem oziru posebno pri patroliranju ponoči in po gostilnah. Članek so mnogi odobraval, dijakom in celo nekaterim profesorjem pa ni bil čisto po volji. Všeč je bil zlasti tistim staršem, ki jih odraščajoči sinovi niso več poslušali. Glede na člen 58 oktroirane ustave z dne 25. aprila (ki je določal, da se po vsej monarhiji s posebnim zakonom osnujejo Narodne straže) so želeli, da bi bilo prepovedano sprejemati v gardo osebe, ki še niso 19 let stare.

Ko je šlo torej v začetku meseca maja za to, da se Narodna straža dokončno organizira in uniformira, je dijaštvo ljubljanskega liceja s profesorji vred želelo, da se tudi v Ljubljani osnuje posebna akademska legija. Pozneje so v dobi absolutizma dolžili Bleiweisa, da je on dal pobudo za ustanovitev dijaške legije. Zamerili so mu tudi prireditev izleta ljubljanske straže v Kranj, kjer so se pozdravili in pobratili z gardisti njegovega rojstnega mesta. Očitali so mu tudi, da je bil med povzročitelji »mačje godbe« stanovskemu odborniku Coppiniju ob priliki spora radi slovenske narodne (kranjske deželne) zastave.¹¹

O snovanju akademske legije je poročal 14. junija gubernij notranjemu ministru, ki ga je obenem obvestil tudi o vlogi licejskega profesorjskega zbora na kranjske deželne stanove, da bi se osnovalo v Ljubljani vseučilišče. Dijaštvu, ki je bilo sokrivo majske dunajskih nemirov, v ministrstvu naravno niso bogve kaj zaupali. Zato tam tudi ljubljanskemu dijaštvu niso dovolili lastne akademske legije; osnovati so si smeli v okrilju ljubljanske Narodne straže le dve posebni dijaški kompaniji (6. in 7. kompanija).¹²

Ne le dijaškim, marveč Narodnim gardam vobče vlada že od vsega početka ni bila naklonjena. V razmerju do njih se vidi vsa dvoličnost, ki označuje odnose vlade in dvorskih krogov do dogodkov, nastalih po revoluciji. Dokler položaja niso mogli spremeniti v svoj prid, so jih trpeli, ko so pa menili, da so dovolj močni, so pozabili na vse prejšnje obljube in koncesije: reakcija je pri takih razmerah čakala kar za durmi, da iznenada zopet zavлада. Cesarski patent z dne 15. marca obeta razen ustavne preosnove in tiskovne svobode tudi še Narodne straže, »osnovane na temeljih premoženja in izobrazbe«.

Patent pravi, da so se te straže že izkazale kot zelo koristne. Ta pristavek se je mogel tikati le dunajske Nacionalne garde, ki je bila tiste dni kot prva ustanovljena. Za to pripombo se je cesar Ferdinand že čez dva dni pokesal. Dne 17. marca je namreč poslal ljubljanskemu guvernerju grofu Welsersheimbu s posebnim kabinetnim pismom drugačno navodilo, ki pa se ni smelo javno razglasiti. Tam govori, naj pohvala dunajske Nacionalne garde nikakor ne bo za povod, da bi se slična oboroževanja improvizirala tudi drugod po monarhiji, ker je bilo na Dunaju treba vpoštevati čisto posebne razmere.

Welsersheimb je nato že 19. marca razglasil svojim uradom, da se priporočilo za snovanje meščanskih straž ne sme smatrati za ukaz. Pač

¹⁰ Muz. arhiv, odd.: Predsedstveni spisi ilir. gub., št. 469 de a. 1848.

¹¹ Muzejski arhiv, odd.: Tajni predsedstveni spisi, št. 50 de a. 1852 (poročilo polie. ravnatelja dr. Uhrerja z dne 4. maja 1852).

¹² Muz. arhiv, odd.: Predsedstveni spisi ilir. gub., št. 1396 de a. 1848. Ljubljanski vladi se dijaštvo ni zdelo tako nevarno, ker je menila, da bo z Narodno gardo marsikaka mladostna vihravost ali drugače nevarna prenapetost nevtralizirana. (Ibid., št. 471 de a. 1848.) Spisi IV. kompanije in jezdnega odseka Narodne garde so deloma ohranjeni v Muzejskem arhivu.

se sme uporabiti dunajski način, ne pa tudi ime Narodna garda. Ta naj se osnuje le tam, kjer in dokler je to res potrebno; kajti nikakor ne gre, da bi se na ta način oborožila dežela morda celo državi v nevarnost.

Guverner je dalje skušal dokazati upravičenost obstoja ljubljanske Narodne straže. Kazal je na dejstvo, da je bilo takrat na celem Kranjskem komaj 10 kompanij vojaštva, kar bi bilo dovolj komaj za Ljubljano, na Koroškem je bilo vsega skup 8 kompanij. To pa ni nobena pomoč za nemirno podeželje; zato so morali ogroženi kraji sami skrbeti za svojo varnost in obrambo. Ljubljana je popolnoma odprta za vsak napad, saj ima 8 glavnih in še mnogo stranskih dohodnih cest; v mestu so uradi, blagajne, prenapolnjena kaznilnica, prisilna delavnica, dve tovarni s številnim delavstvom, v neposredni bližini bo na poletje na tisoče tujih železniških delavcev-proletarcev, — zato potrebuje Ljubljana imponujoče oborožene sile, da se tudi za primer napada od zunaj vzdrži red in varnost.

Razpust ljubljanske Narodne straže bi bil zato pri vladajočih razmerah lahko usoden za telesno varnost prebivalstva, nevaren pa tudi za varnost premoženja meščanov in države ter bi med prebivalstvom ne napravil ugodnega vtisa. Umestno bo, da se Narodna straža ohrani tudi po okrepitvi garnizije, ker je često taktično boljše, da posreduje Narodna straža kakor pa vojaška sila. Garda bi se itak uporabljala le, kadar bi bilo res potrebno. Uradnikov in dijakov bi (pri stražnih poslih) ne bilo treba odtegovati njihovemu poklicu, ker je število gardistov bilo že dokaj visoko. Obstoj ljubljanske Narodne straže je guverner zagovarjal še s tem, da so se slične garde ustanovile tudi po drugih glavnih mestih in po vzorcu Dunaja. Glede krajev po deželi pa pravi, da to niso Narodne straže, marveč le za čas in kraj potrebe ustanovljene varnostne straže.¹³

Cesar je nato 19. marca pojasnil, da njegovega kabinetnega pisma ni razlagati tako, da bi se Narodne garde odpravile tam, kjer so se že »improvizirale«. Deset dni kasneje je zato glede na zgornjo guvernerjevo utemeljitev ustanovitev ljubljanske Narodne straže tudi formalno potrdil.

Narodne garde naj bi po uradnem zasnutku bile v varstvo ustavnega vladarja, v varstvo zakonov in ustave, reda in miru v notranjosti, pa tudi za brambo neodvisnosti in integritete cele države. V gardi naj bi služili vsi moški od 19. do 50. leta, razen duhovnikov, rokodelskih pomočnikov in dninarjev.¹⁴ Pri nas so Narodne straže nujno vzrasle iz potrebnega varstva osebe in imetja. Bile so bolj straže za meščanske, imovinske interese nego li bojna organizacija za ustavne ali celo narodne slovenske ideale. Pri obnovljenih rednih razmerah so kmetje celo smatrali, da je gardna služba meščanom le v zabavo. »Novice« so zato (20. septembra) tako mnenje zavrnilo. Straže bodo morali osnovati tudi po kmetih; če jih doslej še niso, jih bodo morali pa potem, ko bo to sklenil državni zbor. Z novo dobo se bo marsikaj spremenilo. Prenehalo je graščinsko podložništvo. Za čas miru se bo močno zmanjšalo tudi število vojaštva. Namesto tega bo vsaka soseska imela domačo ali narodno stražo, ki bo brez uniforme skrbela za mir in red v svojem kraju: »Spoznajte tedaj, dragi deželani, de narodna straža je ravno tako vaša kot naša. De smo si jo v mestih poprej napravili, kakor po kmetih, se je morde zato zgodilo, ker nam je je v mestih bolj potreba.«

Ker je bila stara Sedlnitzkijeva vohunska in ovaduška policija med prebivalstvom osovražena, jo je želela vlada čim bolj mogoče izločiti iz neposrednega stika z občinstvom. V svojih navodilih je Welsersheimb že 17. marca uradništvu odsvetoval uporabo vojaške ali policijske sile, ker

¹³ Muz. arhiv, odd.: Tajni predsedstveni spisi (l. 1848) ter Predsedstveni spisi ilir. gub., št. 471, 494 de a. 1848.

¹⁴ Muz. arhiv, odd.: Predsedstveni spisi ilir. gub., št. 681, 707 de a. 1848.

njeno posredovanje pri političnih izgredivih ni nikoli dobro in je v takih primerih meščanska straža najbolj na mestu.

S prevzemom poslov, katerih nekatere sta doslej opravljala policija in vojaštvo (mestna varnostna in ognjegasna služba, glediška inspekcija itd.), je Narodna straža potrebovala tudi več moštva. Zato je guverner 15. junija vabil k vstopu v Narodno stražo, »ker je Narodna straža ustavna ali konstitucionalna, iz enodušnosti in ljubezni do spolnjevanja dolžnosti in iz duha časti izvirajoča naprava, katere prvi namen je za blagor vseh čuti.«

Policija sama je v začetku meseca maja priznala uspešno delovanje Narodne straže. Preprečila je tudi nekatere javno naznanjene »mačje godbe«. Ko je 14. aprila 1848 nastal na kolodvoru prepir med delavci in so domačini že hoteli Italijane s kamenjem pregnati od železniškega dela, je ta spor, ki bi imel lahko usodne posledice, poravnal tesarski mojster Košir kot stotnik kompanije Narodne garde. Policijsko poročilo pravi tudi, da so se med gardisti vneli spori radi uniforme, radi dijaške gardne službe pa da so bile predavalnice čisto prav slabo obiskane.

Uprava garde se je predvsem pritoževala radi pomanjkljive opreme, zlasti jim je manjkalo potrebnih pušk. Zgoraj smo že slišali, da je Gutman otvoril med premožnimi meščani denarno zbirko za potrebščine garde. Na cesarjev god (30. maja) je ljubljansko Slovensko društvo priredilo v gledišču že v »Novicah« dne 10. maja najavljeno zabavo s petjem in igro (»besedo«). Igrali so od tajnika »Domorodnega slovenskega zbora v Ljubljani« Malavašiča nalašč v ta namen spisano igro »Nekdaj in sedaj«. Čisti dobiček prireditve so namenili za oborožitev odn. za uniforme revnih dijakov modroslovcev in medicincev v Narodni straži. Ko se je 10 dni kasneje mudil v Ljubljani srbski eksknez Miloš Obrenović, mu je godba Narodne straže ob živahnih živio-klicih priredila podoknico pred hotelom »Pri avstrijskem dvoru« ali pri »Bahabirtu« — (poznejša Mahrova šola na Krekovem trgu). Godbo in gardo je knez obdaroval; udeležil se je v Kolizeju tudi muzikalične zabave v korist godbenemu fondu Narodne garde (na binkoštni ponedeljek dne 12. junija).¹⁵

Radi sporov¹⁶ v gardi je njen poveljnik podpolkovnik Sühnel kmalu odstopil. Na njegovo mesto je bil izvoljen Janez Baumgartner, ki se je za gardo zelo zanimal. Na svoje stroške je opremil mnogo gardistov, je največ prispeval za zidanje glavne stražnice Narodne garde in je tudi sicer žrtvoval dosti denarja za njene namene. Prišel je iz Wolfsberga na Koroškem, kjer se je v konkurzu pogodil z upniki. Preselil se je v Ljubljano, kjer mu je spedicija in žitna trgovina dobro uspevala. Radi prevare erarja ga je predmarčna vlada obsodila na visoko denarno kazen in je radi tega na-

¹⁵ Muzejski arhiv, odd.: Policijski spisi (ex a. 1848 No. 287). Dalje prim. GMDS, XI, 1930, str. 94, op. 1.

¹⁶ Eden se je sukal tudi okrog kranjske deželne trobojnice. Kakor smo že prej videli, je Gutman priporočal za gardino znamenje belordeče barve. Bleiweis je takrat pisal v »Novicah«, da bodo belordeči svileni trakovi, ki so jih gardisti kot znamenje goreče vdanosti do svojega cesarja na suknjah pripete nosili, še poznim vnukom drag spomin. Upravni odbor Narodne straže pa je potem sklenil, naj bodo kokarde v kranjskih deželnih barvah, torej belo-modro-rdeče. Že meseca maja so ta sklep zopet predrugačili, češ, da se mora namesto bele barve uporabljati rumena (kakor je to bilo nekdanj v grbu kranjskih deželnih stanov). Zoper to so se oglašili zopet predvsem Slovenci, poudarjajoč, da je po zadnjem uradnem popisu kranjskega deželnega grba iz l. 1836 prava deželna zastava edino le belo-modro-rdeča. Ko je potem izšel Dobilhoffov odlok v prilog od Slovencev zahtevani deželni trobojnici, je Baumgartner, ki ga je cesar 19. avgusta potrdil kot poveljnika Narodne straže (dotlej ji je načeloval in statu demissionis še Sühnel), odredil za dan 1. oktobra v proslavo tega dogodka bakljado po mestu, združeno s serenado pred guvernerjevimi stanovanjem. Del gardistov pa je zoper to protestiral, češ, da to ni nikaka službena zadeva in da bi se moralo o tem poprej sklepati na seji upravnega odbora, ko je vendar Baumgartner obetal, da bo vedno spoštoval sklepe večine. (Protest s podpisami gl. med muzejskimi spisi Nar. straže.)

vdušeno pozdravljal padec starega režima. Da bi združil vso moč v eni osebi, ga je pozneje M. Ambrož, ki je imel nesamostojnega Baumgartnerja popolnoma v oblasti, dal po svojih pristaših izvoliti za ljubljanskega župana. Ker pa vlada izvolitve ni potrdila, je Baumgartner užaljen izstopil iz občinskega sveta in odložil tudi poveljstvo Narodne straže. Med delavstvom in ubožnimi sloji sta bila z ženo po svoji dobroti zelo priljubljena, zlasti med Krakovčani, ki so pri njegovem podjetju našli mnogo zaslužka.¹⁷

Slovensko društvo.

Za prebuditev narodne zavesti in za formulacijo in propagiranje slovenskih političnih zahtev so si stekla mnogo zaslug zlasti tudi društva, ki so se takoj po prevratu smela svobodno snovati. Najvažnejše in po svoji agilnosti najmerodajnejše je bilo društvo dunajskih Slovencev, ki so 29. marca 1848 poslali znamenito addresso kranjskim dež. stanovom; dunajska »Slovenija« pa se je dokončno ustanovila šele 20. aprila. »Novice« so ob tej priliki (3. maja) poročale, da se je tudi v Ljubljani ljubezen do narodnosti vnela in da se snuje podobna družba »slovenski zbor« imenovana.

V dobi absolutizma so pri policiji dolžili zopet Bleiweisa, ko da bi bil samo on povzročil ustanovitev ljubljanskega Slovenskega društva. Že v predmarčni dobi da je v svojih »Novicah« razen kmetijskega pouka skušal dvigniti tudi slovenski jezik in slovensko slovstvo. Dosegel je, da so pri nemških predstavah peli na gledališkem odru tudi slovenske pesmi. Trudil se je, da je jeziku nevedne igralce tako izvežbal, da je bilo občinstvo nad prednašanjem navdušeno. Uspeh so mu zagotovili dijaki, ki da so svojemu profesorju radi služili za klakerje.

Take pevske vrinke pa so začeli kmalu omejevati, kar je Bleiweis silno razkačilo in je to v marčnih revolucijskih dneh še posebej ostro obsodil. Zviti Bleiweis pa, tako poroča dalje policijski ravnatelj dr. Uhrer,¹⁸ se ni kar takoj razgalil. Najprej je skušal skrivoma dijake navdušiti za slovenstvo in jih pridobiti za ustanovitev slovenskega društva po vzorcu dunajskih Slovencev.

Zadnje dni meseca aprila se je v Ljubljani res osnovalo pod predsedstvom kočevskega substituta drž. pravdnika Henrika Martinaka Slovensko društvo s tajnikom Fr. Malavašičem, ki je pa zaradi nastalih diferenc kmalu izstopil iz društva in je po prvem obnem zboru na njegovo mesto prišel za tajnika urednik »Slovenije« Mat. Cigale. Za drugega tajnika je bil izvoljen Jan. Bučar, poznejši slovenski prevajalec v notranjem ministru. Njegovi zapisniki odborovih sej so bili prvi sestavljeni v slovenščini. V odboru so bili še Leop. Höffern, Jož. Kersnik, dr. Vikt. Hradecki ter dijak filozofije na liceju Fr. Jeriša. Še zadnjega maja vabita po tiskovini predsednik dr. Martinak in tajnik Jan. Bučar k pristopu v ljubljanski »Slovenski zbor«, ki mu je namen »povzdiga slovenskega naroda in avstrijskega cesarstva, izobražanje našega lepega jezika, njega vpeljanje v šole in kancelije in zveza vseh Slovencev pod enim vladarstvom«.

Odborniki pa so ostali na svojih mestih le začasno za mesec dni. Kajti, tako sumniči dr. Uhrer, Bleiweis je hotel videti, kak odmev bo imelo društvo med narodom. Ko je videl, da je zanimanje veliko, je stopil sam na čelo društva, kar mu je bilo zbog njegovega velikega vpliva na dijaštvo kaj lahko. Le-to mu je bilo vdano, ker mu je laskal z izjavo, da bo izobražena mladina ustvarila narodu srečno bodočnost. — Na obnem zboru

¹⁷ Muz. arhiv, odd.: Tajni predsedstveni spisi, št. 50 iz l. 1852.

¹⁸ Muzejski arhiv, odd.: Tajni predsedstveni spisi, št. 50 de a. 1852.

Slovenskega društva dne 6. junija, ko so se odobrila tudi društvena pravila, je bil dr. Bleiweis res izvoljen za predsednika. Prvi namen društva je bil 'omikati slovenski jezik in ga dvigniti na enako stopnjo z drugimi živimi jeziki sedanjih časov'.

Nepolitичno je bilo torej po svojih pravilih ljubljansko Slovensko društvo. Sila razmer pa je zahtevala, da je poseglo tudi na politično polje in delovalo ramo ob rami s posestrimsko dunajsko »Slovenijo«. Pod vodstvom dr. Miklošiča je namreč prišlo v četrtek 11. maja zvečer »več dragih domorodcev iz Dunaja v Ljubljano, obiskat svojo ljubljeno domovino in se prijazno pomenit s tukajšnjimi rodoljubi zastran mnogih reči, ki so za povzdigo slovenske narodnosti potrebne«.¹⁹

Ti »prijazni pomenki« so dali ljubljanski vladi, policiji, deželnim stanovom in mestnemu magistratu dosti opravka. Že v soboto (13. maja), na tržni dan, ko je prišlo z dežele mnogo ljudi v mesto, je mogla opaziti policija, kako so se 'nekateri Slovenci' živahno razgovarjali s kmeti. Nedvomno so se ti razgovori tikali javnega shoda, ki je bil sklican za naslednji dan ob 5. uri popoldne v redutno dvorano in ki so zanj razposlali tudi tiskana vabila. Na shodu so govorili štirje Slovenci v nemškem in trije v slovenskem jeziku. Med poslušalci je bilo največ dijakov, mnogo pa tudi kmetov in žensk iz nižjih slojev.

Govorniki so utemeljevali potrebo, da se v združeni Sloveniji združi vse slovensko prebivalstvo ljubljanskega, tržaškega in graškega gubernija, ker bi le na ta način bilo mogoče slovenske koristi dobro in z uspehom varovati. Zahtevali so, da se vpelje slovenščina v šole in urade, izjavili so se zoper zvezo z Nemčijo in zoper udeležbo na frankfurtskem zboru. Predvsem so skušali zbuditi narodno zavednost; dekleta in žene so pozivali, naj v tem smislu vplivajo na svoje zaročence in može.

Oblastva je zbodla zlasti trditev sicer tako gladkega in vljudnega Bučarja (sina ljubljanskega trgovca Wutscherja), da je že iz tega ozira treba vpeljati slovensko uradovanje in razpravljanje, ker stranke izgubijo marsikatero pravdo zbog tega, ker jih v uradu ne razumejo in zato tudi protokoli ne morejo biti popolnoma točni. Ti govori so bili tako iskreni, da se je po poročilu policije osolzilo marsikatero žensko oko. Tudi prihodnjo nedeljo (21. maja) je prišlo na shod več žensk in kmetov. Ker se zborovanje ni vršilo, so kmetje — kakor policija zlobno pripominja — spraševali po tistih, ki prinašajo nove zakone, ženski svet pa po gospodih, ki so prejšnjo nedeljo »pridigali«.

Vzrok, da so že prijavljeni shod morali odpovedati, nam je iskati v novih dunajskih nemirih, ki so se odigrali neposredno v dneh po prvem ljubljanskem zborovanju in ki so imeli za posledico cesarjev beg v tirolski Inomost. Pri guberniju, kjer jim je agitacija Slovenijanov že itak šla na

¹⁹ »Novice«, 1848, str. 84. — Prim. tudi »Laibacher Zeitung«, 1848, str. 376. Miklošič, ki so mu gardisti priredili podoknico in postavili častno stražo pred stanovanjem, je z deputacijo posetil guvernerja, škofa in županovega namestnika in predsednika deželnega sodišča. Iz poročila policije, da »Slovenijani« tudi pred oblastvi in odličniki niso skrivali svoje zahteve po zedinjeni Sloveniji, po slovenskem uradnem jeziku in po neodvisnosti od Nemčije, sledi, da so pri teh svojih posetih načeli tudi ta vprašanja.

Vsak korak pa, ki so ga napravili za utrditev in afirmacijo slovenske narodnosti, je bil nasprotnikom neljub. Illyr. Blatt je n. pr. v svoji 49. št. vpraševal, kako to, da se v pravilih Slovenskega društva glasijo njegovi cilji tako nedolžno, dočim je krožeča peticija Slovencev na cesarja tako določno in ostro formulirana. V imenu Slovenskega društva je prav tam (v 52. št.) Bleiweis pojasnjeval, da je bila peticija za zedinjeno Slovenijo po njegovi avdijenci pri nadvojvodu Janezu na Dunaju potrebna. Vobče, celo pa ne v letu svobode niso Slovenci s tem napravili in zahtevali nič protizakonitega. Saj so se meje upravnih območij tudi že poprej večkrat menjavale, ne da bi kdo takrat zaradi tega prišel z očitki separatizma na dan. Bleiweis je še pristavil, da pada omenjena peticija v čas prejšnjega provizornega komiteja Slovenskega društva.

živce, so dunajski dogodki nervoznost le še povečali. Dosegli so, da se pred tednom oznanjeno zborovanje ni vršilo, obenem je pa Welsersheimb še isto nedeljo (21. maja) naročil policiji in vsem kresijskim glavarjem, naj mu v teku treh dni (ne da bi zasliševali podrejene urade) poročajo o delovanju in obnašanju članov dunajske Slovenije in „te sličnega“ ljubljanskega Slovenskega društva, o njihovih očitih in morda prikritih tendencah ter o vtisu, ki ga je njihov pojav napravil na deželi in v mestu; predlagajo naj tudi, kaj bi bilo morda treba ukreniti.²⁰

Že naslednjega dne je guverner opozarjal policijo, da so določbe kazenskega zakonika I. del, VI. poglavje ter II. del, §§ 71, 74 še vedno v polni veljavi in morajo zato oblastva po svoji službeni dolžnosti skrbeti, da se ohrani javni red, mir in varnost.²¹ Guverner pravi tam dalje, da so v zadnjem času imeli člani Slovenskega društva več javnih nagovorov, ki so pri poslušalcih zapustili vtis, ko da bi se mogle politične in administrativne preosnove izvršiti tudi izven zakonitega okvira. Vodja ljubljanskega magistrata Gutman je že drugi dan nato (23. maja) izdal na prebivalstvo razglas v smislu guvernerjevih navodil.

Agitacija Slovenijanov in članov ljubljanskega Slovenskega društva je oplašila tudi »pomnoženi kranjski stanovski odbor«. Dne 25. maja so namreč tudi ti gospodje²² (z Bleiweisom vred) opozarjali gubernijski prezidij na vznemirjenost zaradi delovanja in naklepov večinoma mladih ljudi, ki gredo v prekipeljavosti v nemi in v ljubezni za deželni jezik tu in tam nekam predaleč. Delovanje nekaterih zaslepljenih in prenapetih društvenih članov daje povoda za nesporazume in ozlovoljenost, kar vzbuja skrb za mir in red v mestu in na deželi. Gubernij naj zato poskrbi, da se ne bo kalil mir in po nepotrebnem večala obstoječa kmetova razburljivost še s pretvezo nekakšnih narodnih interesov. Taka društva se postavljajo vedno več ali manj na strankarsko stališče. Zato naj bi duhovščina in javno uradništvo ostalo z u n a j takih strankarskih organizacij. Gubernij naj bi odsvetoval duhovnikom in uradnikom sodelovati pri težnjah obeh društev, v kolikor bi le-te šle preko nedolžnega veselja in navdušenja za deželni jezik. Podrejenim uradom naj guverner naroči, da pravočasno in z vsem poudarkom nastopijo zoper vse rovarje, četudi bi nastopali v kaki misiji Slovenskega društva.

Ko je guverner prejel od ljubljanske policije in kresijskih uradov zahtevana nujna poročila, je moral v svojem odgovoru stanovom dne 31. maja priznati, da ni povoda, po katerem bi mogel glede na kazenski zakon in ustavna določila poseči neposredno v gibanje in prizadevanje

²⁰ Muzejski arhiv, odd.: Predsedstveni spisi ilir. gub., št. 1097, 1199 sl., 1305 de a. 1848. — Za nasl. prim. pravtam tudi policijske spise, akt. št. 215 ex 1848.

²¹ Šesto poglavje kazenskega zakonika opredeljuje in našteva v §§ 56 in 57 razne vrste hudodelstev. § 71 določa, da se šuntarji in vodje vstaj zoper oblastvene osebe ali straže, ki pridejo delat mir, pa ostanejo v upornosti, obsodijo v težko ječo od 5 do 10 let, drugi sokrivci pa po meri nevarnosti, škodljivosti in svoje deležnosti od 1 do 5 let. V § 74 pa je določena smrtna kazen za primer, da je treba punt ustaviti z naglo sodbo. Poprejšnji § 73 pojasnjuje pojem punta takole: »Kadar se ljudje iz kakršne si bodi prilike zberejo in pri tem z zoperstavo zoper poprejšnje opominjanje oblastnije in z zedinjenjem zares silovitih pomočkov do tega pride, da se za ustanovljenje pokoja in reda mora izredna sila porabiti, je punt, in vsakteri postane kriv hudodelstva, kdor se takšnega zbiranja udeleži.« — Iz teh strogih navodil izhaja, da so bili duhovi v deželi res precej razburkani, neprimerno bolj pa se zdi, da so bili razburjeni na vladi sami. Bali so se, da bo treba za preteklost dati odgovor in da v novi Sloveniji ne bo prostora za uradništvo, ki ne ume narodovega jezika.

²² Vlogo so podpisali poleg Welsersheimba kot predsednika stanov še ostali člani pomnoženega odbora: škof Wolf, Jerin, G. Supan, Jož. Auersperg, Coppini, Codelli, Frid. Kreuzberg, dr. K. Wurzbach, Fid. Terpin, M. Wurzbach, Jos. Mayr, Galle, dr. Bleiweis, Kalmann, Auersperg, Andr. Hohenwart.

ljublanskega Slovenskega društva in odposlancev dunajske »Slovenije«. Vendar pa je treba še nadalje paziti na delovanje omenjenega društva.

V dopisu na škofa je guverner ustregel želji stanov, naj bi posredoval, da bi se duhovščina narodno-politično ne udeleževala. Opozarja ga še, da je zlasti med mlajšimi duhovniki veliko pristašev Slovenskega društva. Ker se ni dalo dokazati nič kaznjivega, je moral končno Welsersheimb škofu izjaviti, da se proti Slovenskemu društvu ne bo nastopalo, dokler bo delovalo v smislu pravil in ne bo ogražalo javnega miru in reda.

Vlada torej kljub obilnemu prvotnemu strahu, v katerem je že zagrozila, da se bodo uporabili strogi paragrafi kazenskega zakonika zoper vstaško gibanje, ni našla vzroka, da bi ji bilo treba nastopiti s silo. Novomeški kresijski glavar Laufenstein se je v svojem poročilu sicer pritoževal nad juristom Jermanom, da mu bega prebivalstvo njegovega okrožja. Ta je pojasnjeval ljudem oklic »Kaj bomo Slovenci cesarja prosili« ter zbiral podpise za peticijo na državni zbor. V mokronoškem in novomeškem okraju je prirejal shode, najbolj pa je razburil kostanjeviško gosposko njegov nagovor kmetom v Št. Jerneju, kjer da jim je glede tlake, desetine in drugih gosposkinih dajatev dajal obete, ki jih v zakonitih predpisih nikjer ni; razlagal je želje Slovencev tako, kot da se že v najkrajšem času uresničijo.

Laufenstein pa je moral tudi priznati, da bi Jermanovo delovanje v urejeni ustavni državi ne moglo povzročiti nobenih nemirov ali kakih drugih skrbi. Pač pa bi se pri napetih razmerah na Kranjskem²³ mogla prizadevanja dunajske »Slovenije« napačno tolmačiti. Kajti kmet vzame to, kar si želi in sliši, že za golo resnico in hrupno zahteva, da se objavijo take odredbe, ki da jih uradniki nočejo razglasiti. Ljudje so se pri tem sklicevali na cesarskega komisarja z Dunaja, za kar so imeli jurista.

Kako je podeželsko ljudstvo gledalo v prvi vrsti na svoje koristi, svoje osvoboditev izpod graščinskega jarma, o tem nas poučuje tudi odgovor postojnskega kresijskega glavarja. Ta pravi, da se bodo kmetje vneli za samostojno Slovenijo, če jih bodo mogli prepričati, da bo imel potem kake posebne materialne koristi. Slovensko društvo bo zaradi tega zaenkrat našlo svoje pristaše predvsem le v mestih in med srednjimi in izobraženimi sloji. Glavar pravi, da v njegovem okrožju ni čutiti delovanja odposlancev, izvzemši jurista Idričana Tratnika, člana »Slovenije«, ki so ga oblasti aretirale. Ljubljanski kresijski glavar Mac-Neven opozarja predvsem na agitacijo zoper volitve v frankfurtski zbor, glede shodov in govorov Slovenijanov pa pravi, da jih niso povsem odobraval, deloma so jih celo grajali. Ne pripisuje jim kaj prida pristašev po deželi.

Največ pojasnil o delu Slovenskega društva pa je podal s svojim poročilom dne 23. maja 1848 ljubljanski policijski ravnatelj dr. Uhrer, ki je naravno mogel biti tudi najbolj informiran, saj je imelo društvo svoj sedež v Ljubljani, kamor so prišli tudi odposlanci dunajske »Slovenije«, da se skupno pomenijo »zastran mnogih reči, ki so za povzdigo slovenske narodnosti potrebne«. Dr. Uhrer pravi, da »Slovenijani« svojih zahtev po združenju Sloveniji in po slovenskem uradnem jeziku ne prikrivajo niti oblasti, ki so jim napravili svoje obiske.²⁴ Ob takih prilikah so prirejali slavnostne sprejeme z zastavami, vabeč ljudi z bobnanjem. Uhrer trdi, da kljub tej novosti med prebivalstvom ni bilo pravega odziva. Zraven je šla le radovedna dečad in »navadni ljudje«, dočim se je večina tem otročarijam smehljala; neredov pa ni bilo.

²³ Laufenstein misli tu gotovo predvsem na napetost med podložniki in graščinami, ki je bila zaradi davčne preobremenitve na Kranjskem res večja nego po drugih deželah.

²⁴ Tudi Laufenstein pripoveduje, da mu je jurist Jerman dejal, da se je predstavil v Ljubljani pri guberniju. Najbrž je bil član v deputaciji z Miklošičem na čelu.

Pripovedujoč o shodu v redutni dvorani (14. maja, ki so se ga po poročilu uradnega lista udeležili Ljubljanci »v izredno obilnem številu«), trdi policijski ravnatelj, da meščani niso kaj vneti za težnje Slovenskega društva. To je hotel dokazati s tem, da je Jurij Jenko, »eden od stebrov Slovenskega društva«, ²⁵ moral zapustiti gostilno pri »Zvezdi«, da se je izognil nadaljnjim napadom in sramotenju. Jenko in njegovi tovariši so postali, tako pravi dr. Uhrer še dalje, zadnji čas nekam malodušni, ker so zabili toliko truda in denarja, tudi Toman se je baje izrazil, da se pri svojih neuspehih vrača s skrbjo na Dunaj, kjer so ga tako rekoč prisilili, da je šel v domovino. Tudi drugi so bojda hodili povešenih glav zaradi neuspele agitacije, saj so jih tudi v Kranju zavrnil. Za njimi pa stoji mlajša duhovščina, ki bo med ljudstvom delovala in nanj vplivala v smislu teženj Slovenskega društva.

Beleži tudi govorice, da Slovencem ni le za to, da bi se združile njihove med tri gubernije razdeljene dežele, marveč tudi za priključitev Dalmacije in če mogoče tudi Hrvaške in Slavonije. Ustanovila naj bi se tako močna država z lepim primorjem, imela bi lastno ministrstvo in lastne, le od te vlade odvisne čete. Avstrijskega cesarja bi priznali kot vladarja tega kraljestva, a bi mu plačevali le letni tribut. Uhrer še pravi, da upajo ti mladi ljudje za svoja prizadevanja prejeti nagrado s tem, da jih bodo nastavili na uradniška mesta. Zato da silijo, naj bi se čimprej vpeljala slovenščina in odslovili nemški uradniki; slovenska peticija pa da o vseh teh naklepih ne izda ničesar.

Glede članov trdi dr. Uhrer, da jih ima Slovensko društvo komaj okrog 200. Želel je, da bi v društvo razen dijakov in mladih ljudi vstopali tudi zreli, preudarni in spoštovani možje, ki bi s svojo umerjenostjo krotili mladeniško ognjevitost, razjasnjevali zablode in svarili pred nepremišljenimi koraki, da se tako nikoli ne izgubi izpred oči prvotni cilj in ne zaide na pota, ki bi ne bila novemu razvoju v državi prijazna. Uradna »Laibacher Zeitung« naj bi po potrebi društveno delo pojasnjevala, napačne nazore pa pobijala.

Podobno se glasi tudi policijsko administracijsko poročilo z dne 2. avgusta 1848, ki priznava, da je dotlej društvo nastopalo zmerno. Ponavljala željo, da bi vstopali v društvo tudi zrelejši in uglednejši člani, ki bodo pomagali, da se doseže namen društva: organski razvoj in dvig slovenske narodnosti v njeni harmonični podreditvi ideji avstrijskega cesarstva, prav tako pa tudi dvigniti slovenski jezik na mesto, ki mu pripada. Razen skrbi za ustavne pravice je Slovensko društvo s svojo čitalnico in knjižnico s slovenskimi, slovanskimi in nemškimi knjigami in časopisi skrbelo tudi za izobrazbo ljudstva; izključene so bile knjige protiverse in protidinastične vsebine.

Ko so dunajski oktobrski nemiri grozili, da zapeljejo avstrijsko politiko popolnoma v vsenemške kolesnice, tedaj je Slovensko društvo stopilo zopet očitneje na plan. Na izredni odborovi seji so 15. oktobra sklenili, da se § 1. društvenih pravil spremeni takole: Namen Slovenskega društva je, razviti slovenski jezik, dvigniti slovensko narodnost v njeni harmonični podreditvi ideji ustavnega avstrijskega cesarstva ter varovati pravice slovenskega naroda na zakonit način.

Potrebo spremembe pravil so motivirali z nasiljem, da hoče manjšina državnega zbora vsiliti svojo voljo večini — saj so se morali borci za slovensko stvar razbežati in po Nemcih purificirani parlament hoče vladati vsej državi, po kateri zbirajo čete za pomoč Dunaju. Zaradi tega se morajo tudi

²⁵ Jurij Jenko je tudi avtor brošure: *Der Ruf eines Slovenen in Wien an seine Brüder an der Sava, Drava, Soča und der Adria*. (Apih, Slovenci in 1848. leto, str. 120.)

slovenske dežele postaviti v bran tujim emisarjem. Sprememba pravil je potrebna tudi iz formalnih ozirrov, ker je Slovensko društvo nastopalo vedno odkrito in javno izpovedovalo svoje namere in zahteve.

To pot je policijsko poročilo (z dne 29. oktobra) za društvo bolj ugodno. Pravi, da šteje 400 članov: duhovnikov, c. kr. uradnikov, doktorjev, profesorjev in dijakov. Njegov vpliv na prebivalstvo je vse hvale vreden: poučuje ljudi in jih svari, naj ne poslušajo tujih odposlancev in letakov (sc. dunajskih revolucionarjev), marveč naj bodo pokorni obstoječim zakonom in oblastem, ter zvesti avstrijski monarhiji in ustavnemu prestolu.

Policija ima tu v mislih oba proglasa, ki ju je objavilo društvo v »Novicah« dne 11. in 18. oktobra in ki ju je (prevedena) priobčila tudi uradna »Laibacher Zeitung«. Še bolj kakor majske, obsoja tudi oktobrske dogodke, ki jim je m. dr. cilj »nas Slavjane do dobrega potreti. Tudi mi hočemo svobodo, pa mi hočemo enake pravice za vse narode. Mi hočemo, da se ustavo dajavnemu zboru od nobene strani sila in strah ne dela«.

Zadržanje in delovanje društva po razburljivih oktobrskih dneh je pohvalila celo Gratzer Zeitung (20. oktobra). Vladi je bilo posebno všeč, da Slovensko društvo, ki je svoj vpliv bolj in bolj širilo, ni bilo v nobeni zvezi z društvom v Nemčiji, ki da ji Slovenci niso naklonjeni.

Zoper Nemčijo so Slovence razhudili zlasti tudi zadnji jesenski sklepi frankfurtskega državnega zbora, ki je v §§ 2. in 3. ustavnega načrta hotel slovanske in nenemške narode v Avstriji zaradi lažje nadvlade razdvojiti. Na seji Slovenskega društva je 7. novembra 1848 dr. Hradecki predlagal, naj se pri cesarju protestira zoper vtelesenje Slovencev v nemško državo. Na Sporerjev predlog so še sklenili pozvati tudi slovenska društva v Gradcu, Celovcu, Gorici in Trstu, da se temu protestu pridružijo. Celovčani niso marali vložiti lastne peticije, na ljubljansko se pa niso mogli podpisati, ker so jo že prej (19. nov. sporazumno s kranjskim pomnoženim stanovskim odborom) odposlali. Iz Ljubljane so svetovali, naj bi se domenili z graško »Slovenijo« in z ostalimi slovenskimi društvi, da bi skupno podpisali spomenico in bi se tako po mnenju Gradčanov enotnost nazarjanja še bolj poudarila. Menda se to ni zgodilo, ker je 4. decembra sporočil odbor Slovenskega bralnega društva v Gorici (preds. Doljak, tajnik Kozler), da so se tam sami obrnili na cesarja, da bi odpoklical iz Frankfurta vse južnoslovanske poslance.

Ko je v februarju l. 1849 notranji minister razpisal nadomestne volitve za frankfurtski zbor, je 13. februarja Slovensko društvo na Hradeckijev predlog sklenilo razglasiti po časopisih, da je društvo še vedno prepričano, da je Frankfurt slovenski domovini nevaren. Nov položaj v državi pa se že kaže v resignirani izjavi, da se društvo pri volitvah ne bo vtikalo med vlado in ljudstvo, da ne bo nepotrebnih očitkov; sicer pa je itak prepričano, »de sočutje (sc. razpoloženje) dežele je zoper nemško edinost«. Tudi na naslednji seji (19. febr.) so se odrekli vsakemu vplivanju na volilno abstinenco in vsakemu »besedovanju« glede volilnega razpisa samega.²⁰

Še pred očitnim Jelačićevim prelomom z Madjari so se Hrvatje obrnili tudi na Slovence, da bi podprli njegovo armado z denarjem ali orožjem.

²⁰ Muz. arhiv, odd.: Policijski spisi, št. 287, 333 de a. 1848. — Predsedstveni spisi, št. 2948 de a. 1848. — Tajni predsedstveni spisi, št. 50 de a. 1852. — Za nasl. prim. zlasti tudi še spise Slov. društva v muzejskem arhivu v Ljubljani. Tu bodi le še omenjeno, da članski imeniki ne potrjujejo policijske trditve, ko da bi imelo društvo spočetka člane samo le med mladino. Bili so iz vseh stanov, tako iz vrst uradništva kakor tudi plemstva, trgovine in obrti. Dosti je bilo tudi dijakov (učenceem so l. 1849 pristop prepovedali), posebno mnogo pa tudi podeželske duhovščine. Med člani je bil tudi škof Slomšek, dočim škofa Wolfa pogrešamo, pa čeprav so ga ob priliki neke intervencije sklenili povabiti v društvo (na seji 17. avg. 1848) in je društveno delovanje sam tudi pohvalil.

Na seji so 12. avgusta sklenili, da se izda primeren oklic na prebivalstvo. Ta nabirka pa ni bila po volji Welsersheimbu, češ, da je društvo prekoračilo svoj delokrog. To pot pa so mu nekoliko odločneje pojasnili smisel državljskih svoboščin — in guverner je utihnil. Ko so v decembru sklepali račune, so mogli ugotoviti, da so po Slovenskem zbrali vsega skup za Jelačičeve vojake 1955 gld. 34 kr.

Ena prvih zahtev Slovenskega društva pa je bila, da se prizna veljavnost slovenščini v vsem javnem življenju, da se ji prizna mesto v šoli in uradu, kakor se to za slovenske dežele spodobi. Glede šol je poročal Martinak na seji dne 5. decembra 1848, da se je na svojem potovanju po Dolenjskem prepričal, da so še vedno nemške. Sklenili so, napraviti v listih poziv na društvene člane, da bi poročali o vseh takih nedostatkih. Potem pa bodo posredovali pri guberniju, škofijskem ordinariatu in pri županijah. Za poslovenitev zakonov so v društvu ustanovili poseben odsek, zavzemali so se za ustanovitev vseučilišča v Ljubljani, se trudili za otvorenje slovenskih pravoslavnih predavanj v Ljubljani prav tako kakor tudi za to, da bi se medicinsko-kirurški šola ne ukinila. Ker se zadeva slovenskega uradovanja ni premaknila z mrtve točke, so 13. septembra 1848 naprosili poslanca Ambroža, da je predložil ministrskemu svetu poslano prošnjo, naj bi se slovenščina v občevanju s prebivalstvom takoj vpeljala, uradi pa naj bi si med seboj dopisovali izključno slovenski od 1. januarja 1850 dalje; uradi naj se drže tudi le novega slovenskega pravopisa (gajice).

V tej svoji vlogi se sklicuje Slovensko društvo m. dr. na to, da je celò ministristvo notranjih zadev naročilo, naj se pri uradnem poslovanju s slovenskimi strankami južnega Štajerskega poslužujejo slovenščine kot uradnega jezika, o čemer je štajerski gubernij dne 12. junija 1848, št. 1568, izdal poseben odlok. Upravičeno so se zato v Ljubljani pritoževali, da je na slovenskem Kranjskem ostalo vse pri starem. Ambrožu so pisali, da se ta »nemškutarski« način vladanja mora odpraviti. Ambrož je odgovoril, da je vlogo v ministristvu osebno izročil; obenem je tudi sporočil, da so slične zahteve postavili tudi Čehi in Dalmatinci. — S slovenskim uradovanjem ni bilo nič l. 1848, tem manj uspeha je bilo v tej smeri pričakovati od absolutističnega režima. Poleti 1850 je Slovensko društvo v svoji vlogi na deželno vlado zahtevalo samo še, naj se pri novih slovenskih šolskih knjigah uvede dosledna uporaba gajice.

V tej dobi se je smelo društvo ukvarjati le s kulturnimi in nepolitičnimi zadevami. V tem smislu je moralo, kakor bomo pozneje videli, spremeniti tudi svoja pravila. V literarnem oziru so zato tudi v obmejnih pokrajinah od slovenskih društev (ne le od ljubljanskega) mnogo pričakovali. Ker so v Ljubljani pripravljali izdajo velikega besednjaka na osnovi gradiva, ki ga je zbral že Vodnik in ki ga je dal društvu na razpolago Metelko, ter na osnovi besednih nabirk, ki so jih vposlali društveni člani, je 9. febr. 1849 pisal vseslovanski zanešenjak Matija Majar iz Žabnice celovškemu Slovenskemu društvu, naj bi v Ljubljani rajši namesto slovenskega izdali jugoslavenski, t. j. slovensko-hrvatsko-srbski besednjak. Prej ali slej da se bo moral itak izdati tak rečnik, provincialno-slovenskega pa bi premalo kupovali. Majar pravi dalje glede pravljič (ki so jih najbrž v Celovcu želeli imeti), da jih nima nabranih, pač pa okrog 60 narodnih pesmi, »lepih in izbranih, kakor čista pšenica«. Že pred 10 leti jih je bil poslal Vrazu v Zagreb, kjer sedaj ležijo in jih bo zahteval nazaj. Pravi, da zna blizu 30 narodnih napevov k tem pesmim na pamet. Naj bi jih kak izvrsten muzikus natanko tako napisal, kakor jih narod poje. Tudi bi bilo zelo dobro, če bi kdo naslikal slovenske noše na Koroškem: Ziljana, Ziljanko, Žabničana in Žabniško v svatovski obleki, Rožanca in Rožanko, razen tega še ples pod lipo in druge navade in običaje. Majar pravi dalje,

da se je s temi rečmi v prejšnjih letih mnogo baval in bi se tega spet lotil, »kakor hitro se naše državne stvari glede slavenstva malo poravnajo; sadaj človek skoro ne moreš na nič drugega misliti«. Končno je Majar spodbujal, naj bi se izdal slovenski krajevni imenik. Za Koroško bo šlo lahko, ker ima on zbranih že 1100 imen, Kranjska tak repertorij že ima, četudi v starem pravopisu (Freyer), glede Primorja bi se obrnili na Slov. društvi v Trstu in Gorici, za Štajersko pa na graško »Slovenijo« in druge domorodce.

Ker je Majar v svojem pismu predlagal celovškemu društvu, naj o njegovih mislih glede besednjaka — če se mu zdi potrebno — informira tudi ljubljansko Slovensko društvo, so zadnjega februarja poslali Majarjevo pismo Ljubljancem v preudarek. Izdaja besednjaka in krajevnega imenika naj bi se ev. poslala v razmišljanje tudi ostalim slovenskim društvom. Iz društvenih spisov ni razvidno, da bi ljubljansko Slovensko društvo v tej zadevi sploh kaj ukrenilo.

Bleiweisa kot društvenega predsednika je bilo treba tudi ob drugi podobni priliki priganjati. Zdi se mi, da je bilo to prve dni aprila l. 1851 (akt je namreč brez letnice), ko je Bleiweis poročal odboru, da ga Einspieler iz Celovca že drugič interpelira, ali bi se Slovensko društvo ne hotelo poprijeti izdajanja občnokoristnih knjig po prav nizki ceni. V drugem pismu da je tudi najavil, da se na Koroškem takšno društvo pripravlja iz »nar imenitnejših, naj iskrenejših in visoko stoječih gospodov«.

Bleiweis je ta predlog poslal odbornikom v izjavo. On sam je menil, da je prav, ako se koroško društvo loti takega podjetja, ker je tam za tako delo več iskrenih mož nego v Ljubljani, zlasti če stopi na čelo tega društva šolski nadzornik Rudmaš. Menil je, da ljubljansko Slovensko društvo take naloge ne more prevzeti, da pa koroškemu društvu želi dobrega uspeha. Dežman je neudeležbo opravičil z izgovorom, da bo najboljši odgovor izdaja zemljepisa in slovenske zgodovine. Lehman se je skliceval na društvene zasluge pri besednjaku, zato »naj si Korošci druge vence vežejo«. Istih misli je bil tudi Blaž Potočnik.

Temu dosledno se je odbor izrekel zoper kako novo književno podjetje tudi ob priliki, ko je v marcu l. 1851 poslal odbor Slavjanskega bala na Dunaju 100 gld. Slov. društvu v Ljubljano, da bi jih porabili kot fond za Matico. Če pa ni pričakovati, da bi se ustanovila, pa naj obdrži 60 gld. društvo za svoje slovstvene namene, ostalih 40 gld. pa naj izroči celovškemu bralnemu društvu. Ljubljanskim odbornikom se je zdelo, da tisti čas ni bil primeren, da bi zamogli »močno in rodovitno matico« osnovati. V Celovec so zato poslali na bralno društvo (v roke Janežiču) odpadajoči znesek s pripombo, da bodo svojih 60 gld. porabili za izdajo knjig po nizki ceni (na seji so mislili pri tem na zgodovino Slovencev in za risanje planiglobov k zemljepisu). Stremljenja Korošcev po ljudski knjižni založbi je ljubljansko Slovensko društvo naravnost obsodilo, češ: »Izdajanje ljudstvu potrebnih in omiko naroda podpirajočih knjig ima po naših mislih biti poglobitni namen slovstvenega slovenskega društva; zato se nam celo nepotrebno zdi novo društvo, ker — če se bomo v tšuc družtev razdelovali, se bomo gotovo razdjali, da ne bo nikjer nič. Bog daj, da bi se saj v enim društvu toliko moči zedinilo, da bi se zamoglo kaj storiti.« — Korošci so si po Lehmanovih besedah kljub temu spletli lep venec: še na jesen prav istega leta (1851, str. 212) so objavile »Novice« pravila Mohorjeve družbe!^{26a}

Včasih se je na društvenih sestankih razpravljalo tudi o prav jezikoslovnih vprašanjih. Na velikem zborovanju dne 22. novembra 1848 (Blei-

^{26a} O književnih načrtih te dobe prim. tudi Prijateljstvo studijo o ustanovitvi Slovenske matice v »Razpravah«, I, str. 5 sl.

weisov takratni nagovor gl. v Letopisu slov. društva, I, 1849) je Hicinger pozval navzočne, naj bi se vsi držali vodila: govôri, kakor je po slovniški pisano, končni l pri glagolskih deležnikih pa naj bi se čisto izrekoval. To svojo zahtevo je ponovil na odborovi seji dne 2. maja 1849. Na zborovanju 22. novembra je zastran združenja s Hrvati dejal, da bi Slovenci sicer ž njimi držali, toda naj bi ne žrtvovali svojega jezika, pač pa naj bi od njih polagoma prevzeli v slovnice 'ilirske' participe bih, biah.

V društvu za kak jugoslovanski esperanto niso bili posebno vneti. Ko je prov. gimnazijski ravnatelj Kleemann povabil Slovensko društvo, da bi sodelovalo pri Macunovi krestomatiji, so 29. novembra 1849 to odbili, češ, da je Macun svoje delo itak že skoraj dokončal. Tudi se društvo ne mara v to mešati, ker se pri Macunovem načinu pisanja slovenščine ne sme pričakovati kaj posebno dobrega; društvo pa bo sicer rado postreglo, ako bo le moglo.

Zoper poseganje v naravni jezikovni razvoj se je Slovensko društvo izjavilo tudi ob priliki, ko je zagrebška Matica ilirska meseca junija 1851 sprožila misel, da bi se ugotovila pravila, po katerih bi bilo mogoče približati razna slovanska narečja tako, da bi se knjižni jeziki še bolj ne cepili. Predsednik je z okrožnico vprašal odbornike za njihovo mnenje. Dežman je zapisal, da bo težko izgresti kaj takega, česar bi ne bilo najti že v Majarjevih »Pravilih, kako izobraževati ilirsko narečje i u obče slavenski jezik«. Hrvate naj se na to delo opozori. Dežman je dvomil, da bi se mogel predlog uresničiti; napol hudomušno je še svetoval, naj se povabilo na sestanek sporoči tudi »našim abecedarjem Metelkotu in Poklukarju, ker bi v Moskvi ali v Belemgradu priložnost imela svoje abecede razpečati in celemu slavjanstvu vriniti«.

Tudi Lehman je votiral, da je prazna misel, da bi se po zbližanju jugoslovanskih jezikov polagoma ustvaril nov občni jugoslovanski jezik, razen če bi se eden ali drugi sedanjih jezikov prevzel za pismenega. Odbornik Blaž Potočnik je bil mnenja, da se Slovensko društvo ne more spuščati v načrte kakega občeslovanskega jezika, ker je prvi namen društva, da izobrazi slovensko narečje, ki mora kot izvršeno dejstvo trdno in nemoteno obstati, ako hočemo slovenskemu narodu koristiti. Tudi noben drug slovanski narod z ustaljeno književnostjo ne bo hotel opustiti svojega narečja, marveč bo tako pisal in govoril, kakor njegovo ljudstvo govori in že več sto let piše in bere. Kar so napravili Nemci, to je za Slovane že prepozno. Ako pa se kljub temu hoče kaj poskusiti, naj bi se pretresalo pismeno. Podobne misli je razvijal Potočnik že pred meseci v »Novicah« (1850, str. 15 sl.).

Potočniku se je pridružil Kastelic; pristavil je le še, naj bi se poskusilo s staroslovanskim ali pa s srbskim jezikom. — Glede na te izjave je društvo odpisalo 15. septembra 1851 Matici ilirski, da sicer tudi Slovenci želijo, da bi imeli Slovani en sam književni jezik, vendar pa mislijo, da se to vprašanje ne da obravnavati na zborovanju. Tudi ni misliti na kako oktroiranje, potrebna so marveč pismena razglabljanja. Matica ilirska naj bi zato osnovala časopis, ki bi bil namenjen razpravljanju o vseslovanskem jeziku in kjer tudi slovenskih sotrudnikov ne bo manjkalo.

Kakor v tem primeru zagrebška Matica, tako so tudi slovenska obmejna društva smatrala ljubljansko za edino merodajno v vseh važnejših narodnopolitičnih in kulturnih vprašanjih: Ljubljano so obveščali o svojem obstoju, delu in o svojih namerah ter jo prosili za navodila ob posebnih prilikah. Tako je Andr. Einspieler 16. oktobra 1848 pisal Slovenskemu društvu v Ljubljano, da nameravajo tudi v Celovcu »v teh dneh« osnovati slično društvo, kar se je potem izvršilo ok. 20. oktobra. Definitivni odbor so izvolili šele 22. novembra in je tri dni kasneje predsednik Hladnik

pismeno pozdravil vsa ostala slovenska društva s prošnjo »v vsih djanjih u prid preljubiga slovenskiga naroda ž nim enako pot hoditi«. Zaradi pisma cesarju za odpoklic slovenskih poslancev iz Frankfurta, o čemer smo že govorili, pravi, da ga celovsko društvo ne more posebej in samo odposlati, ker ne more govoriti v imenu vsega slovenskega naroda. Saj je v to najbolj poklicano Slovensko društvo v Ljubljani, »zato de se Slovenci navadijo Ljubljano za središče cele Slovenšine spoznati«.

Celovsko Slovensko društvo, tako beremo tam dalje, ne more govoriti niti v imenu koroških Slovencev, ker člani še premalo poznajo njihove misli in ne vedo, če bi jim bilo po volji, kar bi ukrenili. Razen tega je pri koroških Slovencih narodni duh še malo zbujen in nemški živelj še prevladuje. Naloga celovskega društva mora zatorej najprej biti, narodni duh na Koroškem zbuditi ter se med ljudstvom trdno usidрати, ker samo ta način dela bo slovenšini prid in korist prinesel'.

Ob isti priliki (ko je šlo za protest zoper frankfurtske sklepe) sta 28. novembra v imenu graške »Slovenije« pisala J. Krajnc in dr. J. Muršec ljubljanskemu Slovenskemu društvu, da je že davno bila njihova želja »biti vaša verna podružnica — vam v vsaki domorodni reči podložna. Ljubljana je Slovenije serce, vi ste ino bód'te glava vsih skrajnih slovenskih družb. Ravnajte nas, karkoli sklenete v prid naroda, bo nam po volji — ino radi bomo vam po celi svoji slabi moči postrežni, samo da nam na znanje date: kaj ino kako?«

Tudi Slavjansko bralno društvo v Gorici, ki so ga ustanovili v pozni spomladi l. 1848, je poslalo iz svojega občnega zbora z dne 4. decembra Slovenskemu društvu v Ljubljano daljše poročilo o uspehih svojega delovanja. Tožijo, da so morali zaradi svoje domovinske ljubezni »veliko zlobnega natolcevanja in hudega sovraštva prestatí«. Slovane so grdili tisti, ki jim niso hoteli priznati ravnopravnosti, kot izdajalce in panslaviste. Protivništvo se sicer še ni popolnoma uneslo, kar pa slovansko stvar bolj krepí ko slabi. Slovanom v glavnem le še očitajo, da svoje strune previsoko napenjajo. Glede članov se pohvalijo, da jih je zlasti dosti iz vrst dijaštva, tudi je mnogo kmetov, manj pa duhovnikov. Društveni »vodja« Doljak in tajnik Kozler sta istega dne tudi prosila, naj bi jim ljubljansko društvo sporočilo vse važnejše sklepe, da se morejo vsa bratska društva lotiti skupnih nalog.

Mesec dni kasneje (7. januarja 1849) poročata v imenu goriškega Slavjanskega bralnega društva vodja Doljak in odbornik And. Vinkler, da so protestirali zoper nameščanje jezika neveščih uradnikov pri goriškem deželnem sodišču. Društvo da je storilo to zavoljo tega, ker je sveti namen slovenskih društev, odvrniti po možnosti vsak očitni ali prikriti napad na razcvet slavjanske narodnosti, ki ga ovirajo predvsem tudi številni tuje-rodni uradniki, ki ne poznajo narodovega jezika. Društvo je dalje zahtevalo, da se vse postave, ki se tičejo ljudstva, objavljajo tudi v njihovem jeziku. Da pa bo ministrstvo spoznalo, da je njihova zahteva tudi zahteva vseh slovanskih društev, zato naj tudi ljubljansko podpre pri ministrstvu to njihovo prošnjo. Iz spisov ni razvidno, kaj so v Ljubljani v tej zadevi ukrenili; tajnik Bučar je menda pisal najprej po prepise zadevnih vlog.

O božiču l. 1848 je celo zagrebška Slavenska lipa na slavenskom jugu naznanila Slovenskemu društvu v Ljubljani svoj obstoj z voščilom, da bi se želje obeh zaradi ožje zveze med Hrvati in Slovenci čimprej uresničile. Izpovedujoč načelo slobode jugoslavenskega naroda v edinstvenem in slobodnem avstrijskem cesarstvu, so prosili obenem, da bi se tudi Slovenci zavzeli za Istrane, ki po njih grabi tuja roka.

Ta zagrebška Lipa je dobila svoje ime po čeških Lipah, kjer je obstojala v Pragi kot nekaka centrala Slovanska Lipa, ki je želela avstrijske

Slovane zblížati tudi na gospodarskem polju. Le-ta je n. pr. pisala Slavjanskemu zboru v Trstu, da namerava m. dr. tudi zgraditi nove ceste za domačo obrtnost in kupčijo na vse slovanske strani, posebno pa na jug. Priporočali so se tudi za dopise, ki bi jih objavljali v svojem listu. Za zadnje tri dni l. 1848 so sklicali v Prago shod vseh slovanskih društev (Lip).

Ljubljana to pot ni hotela izostati, kakor je manjkala na praškem majskem vseslovanskem kongresu. Od mesta je bil tiste dni tam Gutman, od Narodne straže pa Baumgartner, razen tega pa še več drugih, ki so bili od Slovenske Lipe navdušeno pozdravljeni, kakor čitamo v 2. številki »Novic« l. 1849. Slovensko društvo v Ljubljani je poslalo na shod Mat. Cigaleta, mu dalo za pot 150 gld. in značilno naročilo, da naj se v politične zadeve, ki niso v namenu Slovenskega društva, nikar ne vtika. Cigale je zastopal tudi goriško bralno društvo, prav tako ga je pooblastilo tudi celovško Slovensko društvo, da je sporočil v Pragi njihove pozdrave. Boječoprezni Celovčani so dejali, da mu večjega polnomočja ne morejo dati, ker ne poznajo namenov praškega shoda. Bali so se namreč, da bi izgubili mnogo članov in da bi moglo društvo celo razpasti, če bi se v politične reči preveč zapletli: »Naše življenje je še mlado ino šibko, majhen veter ga lahko vgasne; kadar se bo utrdilo, bo tudi plodniši.«

Za zunanje slovensko lice takrat precej nemškutarske Ljubljane je poskrbelo Slovensko društvo s tem, da je pripravilo magistratnega predstojnika Gutmana, da je dal ulicam pripisati tudi slovenska imena. Na seji društvenega odbora dne 26. sept. 1848 so na Bleiweisov predlog sklenili, da se Gutmanu pošlje posebna zahvala, ker je s tem poplačal stari dolg, ki so ga notri do njegovih dni vsi poprejšnji mestni načelniki dolžni ostali. Tudi v stari »beli Ljubljani« se je s tem pokazalo, »da domači jezik, jezik kranjskega ljudstva ne sme v nobeni reči več zaničevani pankèrt biti, ampak da se povzdigne na prvo stopnjo domorodnih pravic«.

O tem, kako je Bleiweis spravil na oder ljubljanskega stanovskega, od nemških ali laških igralskih družb najetega gledališča tudi slovensko besedo, smo že čuli, prav tako tudi o samoslovenskih »besedah« z igro in pevskeimi točkami. Misel samostojnega slovenskega gledališča sta sprožila Babnik in Kordeš v začetku l. 1850. Kordeš je upal nabrati z delnicami med rodoljubi fond, ki bi zagotovil slovenski Taliji obstoj. Tej akciji se tudi Slovensko društvo ni moglo odtegniti, pa čeprav so bili odborniki prepričani, da Kordeš ni primerna oseba, da bi se ji moglo tako podjetje zaupati. V razgovorih je prevladovalo mnenje, naj se po češkem zgledu še nadalje izobražujejo diletanti. Ti bi osnovali lastno društvo, ki bi potem razširilo svoje članstvo še po ostalih mestih dežele. V okviru Slovenskega društva se je osnoval poseben gledališki odsek, ki je društvu predložil obširnejše poročilo, nakar se je 1. aprila 1851 osnoval akcijski komite za slovensko gledališče s predsednikom trgovcem Holzerjem.

Slovensko društvo, ki je priredilo »besedo« v korist opreme Narodne straže, je dobiček svojih družabnih prireditev večkrat namenilo za razne potrebe in podpore. Za zgled naj navedem, da so iz prihoda gledališke predstave 8. junija 1848 poslali pogorelcem v Št. Vidu pri Stični čisti preostanek 120 gld. 27 kr. V društvu se je takoj po Prešernovi smrti osnoval odsek, ki je razposlal poziv za prispevke, da se postavi pesniku dostojen nagrobni spomenik.

Že pri omejitvi akcijske svobode za delegata na shodu slovanskih društev v Pragi se je pokazala opreznost odbora, ki je čutil, da je pričel z Dunaja doli pihati drug veter, ki je o njem sodil radgonski mestni kaplan Ant. Kreft konec meseca februarja 1849 v dopisu na Slovensko društvo, da se mu »terdno vidi, da se čes nas Slavjane črni oblaki vzdiguje — vse se menjajo na sveti stvari. Bože pomози.« Ko je potem izšel novi

društveni zakon, so na odborovi seji 13. aprila 1849 razpravljali o spremembi § 1. društvenih pravil. Odpovedali so se političnemu udejstvovanju ter formulirali namen društva z obdelovanjem in omikanjem slovenskega jezika in povzdigo domovinskega slovstva in umetnosti.

Po Bleiweisovem predlogu so obenem s prijavo te spremembe pravil guberniju kot nekako opravičilo sporočili, da je bilo društvo že splošno nepolitično in je po oktobrskih dogodkih le »v prid cesarke vladije politično postalo«. Dr. Ahačič, ki na tej seji ni bil navzoč, je na prihodnji (2. maja) tej spremembi pravil ugovarjal, češ, da ni bilo treba društvu opustiti politike, ker da tega postava ne prepoveduje. Ostali so seveda pri prvotnem sklepu.

Doba absolutizma ni poznala nobene sentimentalnosti. Čim so minuli za Avstrijo nevarni dnevi, so pozabili tudi na vse usluge in zasluge, ki jih je imelo Slovensko društvo za red in mir v deželi in s tem posredno tudi za obstoj samostojne Avstrije. V tej dobi reakcije so očitali društvu panslaviistične tendence in zahrbtnost, češ, da je po razglasitvi novega društvenega zakona se odpovedalo političnemu delovanju zgolj iz vzroka, da bi se odtegnilo uradnemu političnemu nadzorstvu.

Po razglasu deželne vlade bi morala do 18. marca 1853 vsa društva na Kranjskem naznaniti svoj obstoj. Tudi Slovensko društvo bi moralo obnoviti svojo prošnjo. V okrožnici, razposlani (6. febr. 1853) odbornikom, je Bleiweis argumentiral, da bo nova potrditev odvisna od dejavnosti na literarnem polju v smislu društvenih pravil. Tega pa da ni pričakovati, ker si je podoben cilj stavila celovška družba sv. Mohorja, ki ima že nad 700 udov in bo tudi marsikdo od ljubljanskega Slovenskega društva gotovo še odpadel: društvo bo tako izgubilo gmotno, pa tudi duhovno, ker ne bo dovolj pisateljev. Bleiweis je iz teh razlogov predlagal na okrožnici, naj bi se Slovensko društvo razšlo. Dežman in ž njim vsi ostali odborniki pa so zahtevali, da se naj o ev. razpustu razpravlja na posebni seji.

Zadnja seja društva se je vršila potem 10. marca 1853. Ko je Bleiweis navzočnim odbornikom prečital razglas deželne vlade glede nove prijave društev, jih je vprašal, ali naj društvo preneha ali ne. Vsi navzočni odborniki (Strupi, Lehman, Kastelic in Dežman kot tajnik) so bili enih misli, da društvo zavoljo mlačnosti udov in časovnih razmer ne more več obstati. Sklenili so še, naj se knjige in nabrano rokopisno gradivo za besednjak izroči licejski knjižnici, Vodnikov besednjak vrne Metelkotu, protokoli in ostali društveni spisi pa oddajo muzeju. Tako se je torej onega dne zvečer ob 10. uri neslavno razšlo Slovensko društvo, ki je v dneh »pomladi narodov« vodilo in s posestrimami dajalo smer vsemu slovenskemu javnemu življenju.

Galerija »slabih« in »dobrih«.

Burja marčne revolucije je že takoj prve dni odnesla Metternicha in Sedlnitzkega, oba kot vidna stebra osovraženega starega režima. V zavesti lastne krivde in v strahu pred upravičeno ljudsko nejevoljo je bila vlada v onih dneh skrajno popustljiva in izredno radodarna z obljubami: kakor trs je bila, ki se pripogiba in sklanja pred penečimi se valovi. Ko pa je nevarno politično valovje splahnelo, so ponosno vstale kakor trs nad mirnimi vodami stare sile, da zopet neomejeno zavladajo.

V revolucijskih dneh so namreč mislili predvsem na ustavo, ki naj bi omogočila vsem avstrijskim narodom nemoten razvoj in obstoj. Na takojšnjo spremembo starega upravnega sistema niso mislili; to naj bi se uredilo obenem z novo preuredbo monarhije. Tako je ostal torej po prevratu na svojih mestih domala nespremenjen celokupni stari upravni aparat.

Kakor so bili vajeni in naučeni, tako so delali naprej, le da na zunaj niso kazali nekdanje mogočnosti.

Poskrbljeno je bilo tako, da se ni kaj pozabilo. Z reakcijo je napočil tudi čas obračuna. Birokrati so se spomnili nazaj na vse žalitve, iz predalov so izvlekli obtežilne spise in s povečevalnim steklom so si ogledali vsak greh in vse grešnike.

Dočim pa navajajo spisi absolutistične dobe po imenih vse osebe, ki so se zdele režimu nevarne, so prve mesece po prevratu pazili bolj na pokret v splošnem. Tako je guverner Welsersheimb v svojem poročilu na notranjega ministra dne 23. marca pripomnil, da se javljajo v Ljubljani tu in tam že posamezni sledovi republikanskih idej. Pri razsodnejši večini prebivalstva sicer niso užgale, vendar pa bi pri večjem širjenju mogle povzročiti razprtije pri doslej dobrem razpoloženju meščanstva. On sam in oblasti bodo budno pazili, vendar pa pri vladajočih razmerah, zlasti ker sumi, da je ta pokret dosti razširjen, ne more naravnost in zapovedujoče nastopiti.

To svojo izjavo, ki je značilna za takratno potuhnjenost oblasti, zaključuje z nado, da se ni bati nič hudega, če ne bodo republikanske ideje našle močne zaslombe v sosednjih provincah in večjih mestih. — Za ljubljanske meščane se mu res ni bilo treba bati. Te so demonstracije predmestnega proletariata dne 16. marca tako ostrašile, da so bili zoper vsak poskus kakih radikalnejših sprememb. To se je pokazalo že koncem marca, ko so hišni posestniki volili 24 novih članov za pomnoženi meščanski odbor. Izvoljeni so bili »sami resni in zmerni možje«, kar Welsersheimb z zadovoljstvom ugotavlja.

Vendar pa pri guberniju v začetku poletja še niso bili popolnoma pomirjeni. Poročilo o javnem mnenju in ljudskem razpoloženju (9. junija) trdi sicer, da je prebivalstvo lojalno, a da je žal tudi nekaj oseb, katerih republikanski, komunistični in celo anarhistični rovarski cilji bi mogli povzročiti zlo voljo ali celo nemire. V splošnem konservativno prebivalstvo pa se je balo manj republikanskih spletk nego li reakcionarnih aristokratskih teženj; zato so želeli, da bi se državni zbor čimpreje sestel.²⁷ Upali so pač, da bo delovanje parlamenta trajno zasiguralo ustavne svoboščine.

Prav v času bojov z vstaškimi Madjari se je morala tudi ljubljanska vlada baviti z njihovo široko razpredeno propagando. Sredi meseca februarja 1849 je namreč prodajal neki krošnjar v Karolnikovi gostilni v Kamniku agitacijsko podobico za nabiranje prostovoljcev za Ogrce. Na sliki je stal v ospredju delavec, na njegovi desni Oger z bankovcem za 10 gld. v roki, na levi pa avstrijski vojaški naborni častnik, ki je na mizo odštel 8 gld. konvencijskega denarja. Podobica je imela na hrbtu pritrjen listek z (nemškim) napisom: »V Italijo 8 gld. konv. denarja za cesarja in zoper svobodo. 10 gld. konv. denarja na Ogrsko zoper cesarja in za svobodo. — Na noge tovariši! Potem gremo rajši na Ogrsko za svobodo.«

Krošnjar je izjavil, da je podobico kupil pri ljubljanskem galanteristu Seegerju. Policija, ki je zaenkrat zaplenila le listek, slike pa ne, je potem dognala, da je imel Seeger v svoji izložbi samo še eno tako podobo, ker je od dunajskega komisionarja prejel vsega skupaj le dve; druge trgovine in knjigarne pa teh slik sploh niso imele. Državni pravdnik je izjavil, da se naj zapleni in kazensko preganja le listek z gornjim besedilom, ne pa tudi slika.

²⁷ Muzejski arhiv, odd.: Predsedstveni spisi ilir. gub., spis št. 494, 572, 1214, 1282, 1344 de a. 1848.

Ob razglasitvi oktroirane ustave je vlada naročila, da naj bo ta za vsakogar nepremakljiva norma njegovega delovanja in v tem resnobnem trenutku naj se gleda predvsem tudi na to, da se ohrani mir, red in zakonitost. Policijski ravnatelj je glede na to dne 18. marca 1849 poročal, da so že v januarju in februarju v Ljubljani govorili, da bo kromeriški državni zbor gotovo razpuščen, ker kljub dolgotrajnim in dragim sejam ni dovršil niti ustave niti kaj drugega; saj bi morali k tem posvetovanjem pritegniti tudi zastopnike ogrskih in lombardo-beneških dežel, da bi sklepi veljali tudi za te pokrajine.²⁸ Tako so potem govorili po mestu, da bo cesar sam oktroiral novo ustavo. Dr. Uhrer trdi, da so meščani to vest veselo pozdravili, ker da govori v državnem zboru duhov ne pomirjujejo, marveč jih le še bolj razpaljujejo in se je sploh zaupanje v parlament radi zadržanja levece zelo omajalo.

Ker je predsednik ustavnega odseka še 4. marca v uradni »Wiener Zeitung« razglasil, da je ustava dovršena, so tudi v Ljubljani bili prepričani, da državni zbor ne bo razpuščen. Zato je potem oktroiranje vladnega načrta ustave tembolj presenetilo. Dr. Uhrer meni, da so bili ž njo zadovoljni plemstvo, duhovščina, uradništvo »ter sploh vsi prijatelji miru, reda in ustavne monarhije,« ker so videli, da so v ustavi zajamčene prave svoboščine, deželna samouprava, enakopravnost narodov in prostost gibanja na velikem državnem ozemlju.

Tem »dobromislečim« pa niso pritrjevali vsi. Mnogi iz srednjih in nižjih stanov so želeli, da bi bilo treba vzeti za osnovo ustavo, ki jo je izdelal parlamentarni ustavni odbor. Cesar Ferdinand je sklical ustavodajni državni zbor, torej bi ga smeli razpustiti šele po izglasovani ustavi, ki je bila itak že dovršena. Če novi cesar ni z ustavo zadovoljen, bi se vedno lahko v sporazumu z ljudstvom izpremenila.

Uhrer pravi, da so ljudje razžaljeni nad načinom, kako so razgnali poslance: niso se upoštevale pravice, ki jih je cesar Ferdinand parlamentu dal, nepotrebne so bile tudi demonstracije z vojaštvom ob priliki razpusta, ko nihče na kak odpor mislil ni. Smotrnejše bi bilo, če bi državni zbor odgodili dotlej, da bi se uredile italijanske in ogrske zadeve, in bi potem skupaj s poslanci teh dežel razpravljali o ustavi. Obstoje in nadaljnje podeľjevanje plemstva, ki ga je državni zbor zavrgel, a ga je obdržala oktroirana ustava, pa smatrajo za nezdržljiv z enakostjo stanov, prav tako je porušena ravnopravnost z vpeljavo cenzusa pri volitvah za državni zbor. Kar se tega tiče, so bili ljudje tudi zoper dvodomni sistem. Trdovratno so trdili svoje in za vsak ugovor so imeli gluha ušesa. Trgovci in obrtniki so se bali, da se bodo radi dovoljenega svobodnega preseljevanja naselili v Ljubljani tudi Judje. Uhrer svetuje, da se jih rešijo s tem, če jih ne sprejmejo v občinsko zvezo. Veseli pa so bili protestanti, ki jim je ustava prinesla svobodo bogoslužja; začeli so zbirati za stavbo cerkve v nadi, da jim bo država plačevala pastorja.

Oktroirana ustava je torej ostro ločila duhove v vladne in protivladne; tem slednjim so režimski birokrati prištevali tudi vse odločne Slovence. Vladinovce je bodel v oči vsak znak slovenstva, kar dokazuje med drugim tudi naslednji primer. Okrog velike noči l. 1849 so pri »Slonu« v drugi sobi za goste obesili v zlatem okviru na steno kaligrafsko pisane Prešernove

²⁸ To je bila za Ljubljance logična posledica cesarjevega manifesta z dne 2. decembra 1848, ki oznanja trdno voljo novega cesarja, združiti vse dežele in narode monarhije v eno močno državno telo. Zanimivo je tudi, da je po sporočilu policije (z dne 14. dec. 1848) na opozicijsko stranko neugodno vplivalo to, da se je Franc Jožef I. v onem manifestu imenoval cesar »po milosti božji«. Dejali so, naj bi rajši ta pristavek izostal, ali pa naj bi se namesto tega imenoval »ustavni cesar« (kakor njegov prednik Ferdinand). Mnogi pa so bili zopet mnjenja, da se bo mogel tako imenovati šele potem, ko bo sprejeta ustava.

stih: Vremena bodo Kranjcem se zjasnila, Jim milše zvezde kakor zdaj sijale, Jim pesmi bolj sloveče se glasile. Med prvo in drugo vrsto sta bili dve ovenčani slovenski zastavi, med drugo in tretjo vrsto pa avstrijski cesarski orel. Na zahtevo nemških gostov (večinoma so bili to uradniki) so morali to tablo odstraniti.

Prav tam so par tednov kasneje zvečer na dan 1. majnika razigrani mladeniči prepevali slovenske pesmi. Nad tem pa se je razburjalo uradniško omizje v sosedni sobi, eden je celo zaklical: »Buben sind immer bestraft worden und werden auch jetzt noch bestraft werden.« Ko so slovenski pevci slišali te besede, so zapeli dijaški »Fuchslied« z improviziranim dostavkom: »Schwarzgelbe Herren im Zimmer da drinnen.« Da bi nemško družbo še bolj razjarili, je Karel Kersnik (v članskem seznamu Slov. društva vpisan kot teolog) napil dijakom in na kljub črnorumenim birokratom končal napitnico z vzklikom: »Éljen barátom!« Ovadili so jih nekake veleizdaje, češ, da so klicali: »Éljen Kossuth«. Vendar preiskava tega ni mogla dognati.

V družbi slovenskih dijakov sta bila tudi kameralni asistent Avgust Kren in sodni konceptni praktikant Gregor Ložar (iz Beričevega doma). Oba sta prišla seveda v preiskavo in prejela uradno posvarilo. Kren je bil pozneje prestavljen v Bruck a/M, Ložar pa je bil obsojen v zapor, ker je nekega c. kr. uradnika v pričo več oseb imenoval špijona; drugič zopet je pri sodni obravnavi žalil orožništvo. Iz vseh teh vzrokov je moral Ložar iz državne službe, ta »Ultra Slovenec demokratske barve, vroč temperament ter drzen in violenten značaj«.

Med tajnimi predsedstvenimi spisi nekdanje deželne vlade za Kranjsko pa je zabeležena še vrsta drugih konduktivnih list osumljencev, ki je nanje morala policija še prav posebno paziti.²⁹ Čudno bi bilo, če bi tam ne srečali tudi »očeta slovenskega naroda«. Že na drugem mestu smo mogli slišati očitke, da je Bleiweis povzročil slovenske glediške poskuse, zasnoval dijaško legijo Narodne straže, vodil Slovensko društvo, deloval zoper udeležbo v Frankfurtu, sejal med mladino namesto bratstva sovražstvo do Nemcev in dal prirejati »mačje godbe« narodnim nasprotnikom. — Te je zlasti bolelo prodiranje »Novic«, ki da so si nadele za cilj, izpodrinuti nemščino iz šol in uradov. Po teh spodbudah je bilo med ljubljansko moško in žensko mladino slišati večinoma le slovensko govorico, dasi si preje v teh krogih čul skoro izključno le nemščino. Slovenske pesmi so peli pogosto v gledališču, kjer so prirejali tudi cele predstave v slovenščini, vsi odloki naj bi se izdajali v slovenščini in vse, kar je bilo nemškega, so po strani gledali. »Raje z Rusijo nego z Nemčijo«, to da je bil takrat stalen refren med Slovenci; govorili so celo, da bo treba vse Nemce izgnati.³⁰

Svoje prejšnje ravnanje, tako trdi dr. Uhrer dalje, je Bleiweis potem v spremenjenih razmerah olepšaval, češ, da je hotel pomagati na noge narodu in njegovi književnosti, ker se predmarčna vlada za to ni brigala. Tudi po upokojitvi je imel ne majhen vpliv na mladino. Bil je prijatelj z enakomislimi dež. živinozdravnikom dr. Sim. Struppijem, ki da mu nje-

²⁹ Muzejski arhiv, odd.: Tajni predsedstveni spisi, št. 50 ex 1852 ter 113 ex 1853. — Za popr. prim. tudi policijske spise (št. 113 ex 1849).

³⁰ Narodno zavednost so »Novice« dvignile tudi drugod po deželi, kjer so ljudje prav tako čutili potrebo, da bodo morali slovenščine nevesči tuji uradniki v Sloveniji zapustiti svoja mesta. V tem smislu je razumeti grožnjo z izgonom in so baš zato tuji nameščenci na slične izjave tako pazili in jih zamerili. V tem oziru je zanimivo, kar se je pripetilo laškemu istrskemu voditelju De Franceschiju. Ko se je l. 1848 peljal kot poslanec na Dunaj, so med potjo krmili konje v Sežani. Stopil je v gostilno in vidši na mizi slovenski časniki, je vprašal gostilničarja in župana Mohorčiča, zakaj da za Tržačane in druge Italijane, ki obiskujejo njegovo gostilno, nima tudi laškega lista. Ponosno pa mu je odvrnil krčmar: »Naša dežela je slovanska, tudi Trst je naša slovanska zemlja, in ko jo bomo zavzeli, bomo izgnali Italijane.« (Archeographo Triestino, XII, 84.)

govi pogostni uradni izleti po deželi dajejo priliko, delovati v smislu Bleiweisa in Ambroža, s katerim ga družijo tudi prijateljske vezi.

Tudi Mihi Ambrožu očitajo policijski zapisi, da je radikalen in vladi neprijazen, da pa nikoli ne prekorači zakonitih mej. V oktobrskih dneh je stražil na Dunaju arzenal, po razpustu državnega zbora je resigniral na svoje mesto kot okrajni komisar v Smledniku. Nekaj časa je privatiziral, potem pa je začel trgovati z žitom in je bil končno imenovan za magistratnega svetnika. Kako je hotel po nesamostojnem Baumgartnerju zavladati na magistratu, o tem smo že spregovorili. Toda tudi pod županovanjem dr. Burgerja, ki so ga zadrževali njegovi zasebni posli, je bil njegov factotum na rotovžu. V svoji stranki je imel precejšnjo oporo, dasiravno je začela po mnenju policije njegova zvezda ugašati radi osornega, pristranskega in samovoljnega vedenja do nižjih stanov. Do odličnikov pa je bil nasprotno zelo prijazen in uslužen.

Radi tihotapstva od predmarčne vlade obsojeni Baumgartner je odobraval marčno revolucijo in je pri novi vladi dosegel spregled globe, na katero so ga bili obsodili. Seveda tudi on ni našel — kakor smo že videli — milosti v novi dobi reakcije. Bolje je opravil naš redutni govorniški znanec finih manir in uglajenega nastopa, Bučar, spočetka praktikant pri kameralni prokuraturi, pozneje pa koncipist in slovenski prevajalec pri uredništvu državnega zakonika. Poleti 1853 je bil imenovan za odvetnika v Postojni. Radi madeža iz l. 1848 so ga pred odhodom z Dunaja primerno posvarili.

O Tržičanu dr. Jan. Ahačiču, o katerem se je med nami po Trdini raznesel pretirani glas, ko da je samo on poznal v Ljubljani bistvo in pomen ustave, pravi policija, da je dober družinski oče, izvrsten jurist, drugače pa zelo ambiciozne in »interesirane« narave. Za predmarčni režim ni bil vnet, ker ni dobil mesta odvetnika ali javnega agenta. Lotil se je zato poslov zakotniške pisarne. Pri izbiri pravnih ni bil bogve kaj tenkoven, saj je prevzemal celo pravde od nasprotnika, kar mu je bilo lahko, ker je delal pod tujo firmo. V privatni službi je bil kot okrajni komisar odpuščen. Radi ponarejenih pooblastil in cesij je bil v preiskavi in od apelacijskega sodišča je bil radi žalitve uradnega dostojanstva v svojih pravnih spisih dvakrat obsojen v disciplinarni zapor, ki ga je odesedel na ljubljanski policijski. Zato bomo razumeli, da je ob marčnem prevratu dal v svojih izjavah močnega duška svoji nejevolji nad starim režimom in uradništvom. Ljudje so pritrjevali njegovi zgovorni besedi in so ga izvolili tudi v občinski svet. Z Ambrožem sta si bila dobra prijatelja, čeprav nista bila vselej istih nazorov.

Dr. Uhrer pravi, da je bil Ahačič zadnji čas (doba reakcije!) skromnejši in mirnejši, da bi si pridobil naklonjenost oblasti in da bi si ne delal novih ovir pri svojih kompetencah. Trdi dalje, da Ahačič nima trdnega političnega prepričanja, akoprav se nagiba k radikalnejši smeri. Konservativci in »dobromislečiči« ga ne vidijo radi; treba ga je nadzorovati, ker da ume nepoučene s svojih dovršeno zgovornostjo vneti zase in bi mogel zato pri morebitnih neredih postati nevaren.

O ravnatelju ljubljanske sladkorne rafinerije, Tržičanu Karlu Kranjcu (Kranz) trdi policija, da je prvi zvedel o dunajskih marčnih dogodkih; on je bil tudi prvi, ki si je v Ljubljani zataknil bel trak v gumbnico. Svoje prijatelje je skušal navdušiti za ustavne pridobitve ter agitiral, da bi meščani 16. marca razsvetlili mesto. Po posredovanju policije je sicer razsvetljava izostala, niso pa izostali neredi, ki jim je po splošnem mnenju Kranz kumoval, dasi mu na policijski kljub vsem poizvedovanjem niso mogli nič takega dokazati.

Kot ravnatelj je bil v cukrarni zelo priljubljen, policija je menila, da se bodo po njem in po njegovi družini tudi podrejeni uradniki navzeli republikanskega duha. Dr. Uhrer pravi dalje, da je Kranz spoštovanja vreden značaj, impozantna pa tudi vpliva željna osebnost. Po Baumgartnerju je stopil v prijateljske zveze z Ambrožem. Ta, ki je želel imeti sebi in svoji stranki vdane ljudi na rotovžu, ga je tudi spravil v občinski svet. Ko pa je politično bistrovidni Kranz videl novi kurz, je izstopil iz mestne uprave v slutnji, da bi ga pri ev. novi volitvi morda prezrli.

Republikanstva so dolžili tudi trgovca Gust. Heimanna, ki se je iz pruskega Schwarza priselil v Ljubljano. Dr. Uhrer pravi, da ga je moral še pred l. 1848 v kazini posvariti radi njegovih neskromnih izjav in oblastnega vedenja. V marčnih dneh pa je brez pridržkov izpovedal svoje nazore. Vsemu je pritrjeval, karkoli je sprožila demokratska stranka v Kromerizu, odobral je italijansko in ogrsko revolucijo ter jima prerokoval in želel uspeha. Ko pa se je zasukalo vse drugače, je postal molčeč in se navidezno s politiko ni hotel več baviti.

Heimann je bil ambiciozen mož, ki bi se rad povsod uveljavljal, pa naj je šlo za šarže pri Narodni gardi ali pa za volitve občinskih svetnikov. Rojen Jud je prestopil k protestantizmu, da si je tako pridobil v Ljubljani domovinsko in trgovsko pravico. Med meščani ni bil posebno priljubljen, z radodarnostjo si jih je skušal pridobiti. Veliko je žrtvoval tudi za namene svoje nove vere in so ga zato izvolili za predstojnika male ljubljanske evangeljske občine. Ker je toliko potoval po Evropi, je dr. Uhrer celo sumil, da dobiva podporo od zunaj. Občeval je prijateljski tudi z Ambrožem in Klunom, slikar Kühnel, ki je kot svak zahajal v njegovo hišo, pa je prav radi tega zapadel posebni pažnji policije.

Svoje vrste mož je bil nožar Miklavž Hofman. Policija ga označuje za trmoglavega človeka, »ultra« Slovenca, sovražnika Nemcev in republikanca. Na svoje izdelke je v dobi revolucije ujedkal portrete Košuta, Bluma in Manina. Na rezilo neke sablje je vrezal slovenski poziv: »Nemce bij!«³¹ Posvarili so ga in mu naročili, da je moral te predmete odstraniti iz izložbenega okna. A ni dosti pomagalo. V svoji hudomušnosti je ob priliki neke razsvetljave razstavil transparentnega dvoglavega orla. Ker so na njem opazili neke dvoumnosti, ga je moral odstraniti.

V njegovi trgovini so imeli tudi vojaki dosti opraviti. Pa je imel kljub temu obešeno Košutovo sliko. Radi tega je prišel proti koncu l. 1849 v oster konflikt z nekim avstrijskim stotnikom. Hofmana so radi »neskromnega obnašanja« ostro posvarili. Dr. Uhrer pravi, da od tedaj dalje zoper njega ni bilo pritožb, svojih nazorov pa da tudi ni menjal.

V začetku poletja 1849 je želel notranji minister vedeti za osebe, ki so v usodepolnih mesecih po prevratu vlado podpirale z delom in svetom, da bi jim cesar sam izrekel svoje priznanje. Za Ljubljano je to naročilo izvršil policijski ravnatelj dr. Uhrer.³²

Naravno, da je ta predvsem pohvalil guvernerja Welsersheimba, ki da je z modrim in energičnim nastopom, z ustanovitvijo meščanske garde ter z navodili kresijam in časopisom preprečil vse nadaljnje izgrede. Pri vseh vojaških dispozicijah se je oziral na guvernerjeve želje mestni komandant, generalni major Schulzig. Pohvalno omenja tudi delovanje magistratnega svetnika Gutmana, vzpodbudni vstop dvornega svetnika grofa Andreja Hohenwarta v gardo ter njegove pozive za patriotske darove za armado na Laškem, dalje delovanje prvega poveljnika Narodne straže

³¹ V literaturi doslej še nenaveden napis. Prim. glede Hofmanovih ostalih ujedkovin: Slov. biogr. leksikon, I, str. 329.

³² Muzejski arhiv, odd.: Policijski spisi, št. 251 de a. 1849. — Predsedstveni spisi ilir. gub., št. 1148 de a. 1848.

Sühnlja in njenega stotnika Karla Koširja. Ljubljanski odvetnik dr. Ant. Rudolph se je z besedo in zbirkami zavzel za vojaštvo.

Na šolsko mladino sta ugodno vplivala gimnazijski prefekt El. Rebitsch ter licejski prefekt Jan. Kleemann. Ta slednji je pisal tudi pomirjujoče članke za liste, prav tako pa tudi oficial Fr. Theiner in direktor Henr. Costa. Costa je avtor letaka »Kranjc Kranjcam«, od katerega jih je gubernij 25. maja 1848 poslal 950 kosov kresijam s prošnjo, naj liste razdelijo med podeželsko ljudstvo. Zoper tako oficialno razpošiljanje in zoper vsebino letaka je nastopil odbor Slovenskega društva.³³ Ker so nekateri dolžili gub. svetnika Kreuzberga, da je on v zvezi s tem letakom, je v uradni »Ljubljanki« (št. 75, 21. jun.) pojasnil, da ga pred objavo ni videl, niti sestavil, niti predstavil. — Dr. Uhrer končno še ugotavlja patriotično vedenje škofa Wolfa, ki je po svoji duhovščini vplival na vernike, da se v razburljivih tednih po marčnem prevratu ni kalil mir in red po deželi.

³³ Illyrisches Blatt, 1848, N. 45 (3. jun.).

Résumé.

Ljubljana en 1848.

Même avant que, à Vienne, sous l'influence de la révolution de février, à Paris, éclatassent les émeutes de mars, à Ljubljana, on discutait vivement de ce que l'Autriche, également, devra changer de système de gouvernement. Il est intéressant que les intellectuels espéraient et attendaient des réformes progressives, mais que, en apprenant les événements sanglants survenus à Vienne, ils étaient d'avis que le gouvernement avait laissé échapper le moment propice à un développement tranquille.

L'auteur, qui utilise, dans son étude, en premier lieu des matériaux encore inexploités des archives de la police et les documents de la présidence du gouvernement illyrien à Ljubljana, décrit les manifestations du 16 mars ainsi que la création et l'importance de la Garde nationale et de la Société slovène; cette dernière, quoique fondée pour propager le développement de la langue slovène, dut, forcée par les circonstances, pendant les premiers mois révolutionnaires, s'occuper aussi du développement politique. Les fonctionnaires non slovènes regardaient d'un mauvais œil les efforts de la Société slovène concernant la Slovénie unie et l'introduction de la langue slovène dans les écoles et dans les bureaux, parce qu'ils appréhendaient que ceux, qui ne parlaient pas cette langue, n'auraient plus de place dans la nouvelle Slovénie.

Les soupçons qu'éveillaient les patriotes slovènes s'apaisaient un peu pendant les premières semaines après la révolte d'octobre de Vienne. La Société slovène condamna les projets panallemands, et se prononça de nouveau contre les tendances de Francfort et pour une réorganisation fédérative de l'Autriche; avec cela, elle aidait fortement à la pacification du pays. Pendant la période absolutiste qui suivit, on oubliait tout cela; on reprocha à la Société slovène d'avoir travaillé pour le panslavisme, et beaucoup de membres de la Société furent surveillés par la police; l'auteur cite des caractéristiques très intéressantes, données par la police, de plusieurs chefs de la renaissance slovène.

Dr. Josip Mantuani.

Dne 18. marca 1933 je umrl v Ljubljani upokojeni ravnatelj Narodnega muzeja v Ljubljani, bivši urednik našega glasila in predsednik Muzejskega društva za Kranjsko oz. pozneje za Slovenijo dr. Josip Mantuani.

Rojen je bil dne 28. marca 1860 v Ljubljani. V rani mladosti se je učil sedlarstva in se šele pozneje z lastno vztrajnostjo priboril do srednje šole in znanstvene kariere. Gimnazijo je dovršil v Ljubljani, potem pa je študiral na dunajski univerzi najprej pravo, nato pa filozofijo, ki jo je dovršil kot redni član instituta za raziskavanje avstrijske zgodovine (Institut für österreichische Geschichtsforschung). Tu se je posvetil posebej umetnostni zgodovini. Že v Ljubljani in ob svojem visokošolskem študiju na Dunaju se je posvetil z vnemo tudi teoriji in pozneje zgodovini glasbe. Kot umetnostni zgodovinar je dobil

službo na zbirki bakrorezov pri Dvorni (sedaj Narodni) knjižnici na Dunaju in tam služboval od l. 1893 do 1898. Takrat je bil prestavljen na glasbeno zbirko istotam in ostal na nji do svojega imenovanja za ravnatelja deželnega muzeja v Ljubljani l. 1909. L. 1924 s 1. oktobrom je bil upokojen in preživel leta do svoje smrti ob obdelavanju svojih življenjskih znanstvenih nalog in kot profesor zgodovine glasbe na konservatoriju v Ljubljani. V priznanje njegovega znanstvenega dela ga je izvolilo Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani za svojega člana.

Mantuanijevo znanstveno in kulturno delovanje je podpisani ocenil v celoti v SBL, kjer je podan tudi seznam njegovih glavnih spisov in literature o njem. Z Mantuanijem narodopiscem se posebej ukvarja (s seznamom zadevnih spisov) nekrolog v Etnologu, VI. l. Tu pa se nameravamo baviti samo z Mantuanijem kot muzejskim delavcem.

V muzej Mantuani ni prišel slučajno. Že kot gojenec avstrijskega instituta se je specializiral za arhivsko in muzejsko službo in po končanih študijah tako rekoč vse svoje življenje prebil v znanstvenih zbirkah. Po čisto posebnem tipu svoje nadarjenosti, ki je bila mnogostranska, tako da je težko točno opredeliti njegovo življenjsko stroko, je večkrat menjal glavno smer svojega zanimanja in se je z lahkoto prilagojeval novim zahtevam svojih službenih mest. Nedvomno je bil M. čisto svojevrsten tip, ki se je mogel razviti samo v velikem znanstvenem

središču kakor je bil predvojni Dunaj. Njegov tip bi lahko označili s tipom nekakega humanističnega polihistorja z izrazito analitično podlago brez ustrezajoče sintetične komponente. To je verjetno tudi vzrok, da se v svojem ogromnem in občudovanja vrednem podrobnem delu ni mogel razviti do celotnega koncepta ene ali druge znanstvene stroke, katere je obdeloval. To ga je usposobljalo že a priori za leksikografsko, bibliografsko in virolovno delo. Solidno metodo za to mu je dal študij na avstrijskem zgodovinskem zavodu. Z izrednim spominom in vestnim vpoštevanjem vseh metodičnih pripomočkov se je pri njem združevalo občudovanja vredno znanje iz vseh humanističnih strok, posebej tudi v jezikih in v življenjskih in delovnih izkustvih. Udejstvoval se je nekako enakovredno v umetnostni zgodovini, v arheologiji, glasbeni zgodovini, narodopisju, virosllovju, zgodovinskih pomožnih vedah, leksikografiji in publicistiki. Po zaporednosti njegovega življenjskega razvoja pa bi se vrstile nekako takole: Na zgodovinskem zavodu si je pridobil solidno metodo historičnega znanstvenega dela, ki ji je ostal do konca in v vseh strokah, v katerih se je udejstvoval, zvest. Svojo znanstveno kariero je nastopil v zbirki bakrorezov kot umetnostni zgodovinar in izdal iz te stroke dela kakor *Tuotilo und die Elfenbeinschnitzereien am Evangelium Longum zu St. Gallen* (1900) in *De codicis Dioscuridei Aniciae Julianae... picturis* (skupno s K. Wesselyjem in pl. Premersteinom, 1906), ki se še danes splošno upoštevata. In vendar Mantuani, starosta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev, ki je izšel iz iste šole kakor mlajša generacija, ni nikdar postal umetnostni zgodovinar v celem in sodobnem pomenu te besede. Vzporodno z umetnostno zgodovinsko stranjo njegovega znanja se je razvijala druga njegova značilna stran, ki ji je posvetil drugo desetletje svojega javnega dela na Dunaju in skoraj ves čas po svoji upokojitvi v Ljubljani, glasbena zgodovina. Življenjsko je zavzela širši obseg v njegovem delu kakor ona, a se vseeno tudi ta ni razvila preko tistih metodičnih podlag, na katerih je slonela prva, in ostala vseskozi deskriptivna. Za arheologijo in prazgodovino se je Mantuani začel praktično in teoretično zanimati šele kot ravnatelj muzeja v Ljubljani, podlage za to je prinesel sevé istotako z instituta. Ves čas svojega službovanja na muzeju je sam vodil arheološka izkopavanja, sam urejal gradivo in ga tudi pripravljajal za znanstveno objavo. Pa tudi tu mu je bila pri srcu predvsem epigrafična, ikonografska in tehnična stran te stroke in preko nje ni mogel do prave sinteze. Epigrafiko je nekaj časa tudi predaval kot honorarni profesor na univerzi. Njegovo teoretično ukvarjanje s prazgodovino pa je seglo tako daleč, da je za označbe razstavljenih prazgodovinskih predmetov sestavil celo lasten sistem, ki ga je nameraval tudi znanstveno utemeljiti. Kot ravnatelj muzeja je prišel tudi v stik z narodopisjem. Tudi tu se je kot v zadnji stroki svojega življenja poskusil resno potopiti v njen znanstveni problem, o čemer priča članek *Narodopisne študije I. Ostanek prazgodovinske tkalske tehnike na Kranjskem v Carnioli*, n. v., 1915, str. 149 do 162. V njegovem zadnjem delu je zavzemala prav narodopisna stroka, katere izrazita deskriptivna metoda mu je nekam posebno ustrezala, eno prvih mest. Celotni značaj Mantuanijevega znanstvenega dela bo, mislimo, zadostno označen, če rečemo, da je bil predvsem metodološko usmerjen in to posebej v okvir virolovnih metod, pred katerimi so daleč zaostajale intuitivna pronicavost in sintetična preglednost celotnih kompleksov; odtod izvira tudi izrazita deskriptivna oznaka njegovih del in krčevito oprijemanje bibliografskih pomočkov. Prav pa bo mogoče tudi, če pri presoji Mantuanijevega življenjskega znanstvenega dela ne prezremo tudi tega, da je bila takrat, ko je stopil on pred njo s svojim najpopolnejšim metodičnim aparatom, ki mu ga je nudil avstrijski zgodovinski institut, slovenska znanost še vsestransko v povojih in je nudila še premalo prilike, da bi se razmahnila njegova domača merila presegajoča moč.

V tem okviru Manuanija znanstvenika se je razvijal tudi muzejnik Mantuani. Tudi tu se je ravnal po zlatem načelu, ki ga je posnel iz humanistične

zakladnice modrosti »nonum prematur in annum«, ki ga je tako rad svetoval tudi mlajšim živahnemu ognju polnim. Vpoštevati pa moramo pri njegovem muzejskem delu tudi to, da je padlo v najkritičnejši čas našega muzeja, v vojno in povojno dobo. Po svojem predniku dr. Valterju Schmidu je prevzel vsaj v nekaterih oddelkih prav solidno podlago, tako posebno v narodopisnem, ki mu je Schmid pokazal nove smeri in v arheološko prazgodovinskem, ki je sploh ena najlepših in najsolidnejše izgrajenih strani našega muzeja. Praktično je bilo tu sistematično nadaljevanje in izpopolnjevanje najbolj naravno in razmeroma najlažje. In tu je Mantuani tudi naprej prišel za delo, čeprav, kakor smo videli, ni bila nobena teh dveh strok njegova ožja domača stroka. Kot umetnostnemu zgodovinarju mu je bila bližja umetna obrt in domača umetnost. Vendar tudi tu ni segel preko že danega okvira in je svoje delo omejil predvsem na sortiranje in znanstveno opisovanje danega zelo raznovrstnega in nesistematično nabranega gradiva. Tako je nanovo uredil škofijski muzej, ki je pomenjal resnično obogatitev zbirk in prvi poskusil napraviti nekoliko reda v gradivu za zgodovino slikarstva v Sloveniji s tem, da je dal po g. dr. Ani Schiffrer raziskati in opisati vse v muzeju se nahajajoče slike in je iz njih sestavil muzejsko galerijo. Toda tudi tu je ostal pri danem gradivu in njegovo spoznanje ni dozorelo do koncepta resnične krajevnega galerije, ki jo je vzporedno z njegovim delom uresničevalo društvo Narodna galerija.

Ceprav se notranji obraz našega muzeja pod njegovim vodstvom ni bistveno izpremenil, moramo pa priznati Mantuaniju, da je storil za birokratsko izgradbo muzejske službe in zunanji ugled muzeja in njegovo stališče v domači kulturni javnosti več kakor večina njegovih prednikov. Po njegovem prizadevanju se je osebje muzeja znatno pomnožilo. Tako je takoj po nastopu službe l. 1909 poskrbel za to, da se je ustanovilo novo mesto kustosa in da je muzej dobil pomožnega pisarniškega uradnika. S tem je dobil posebno, metodično za ta posel pripravljeno moč v muzeju shranjeni deželni arhiv. Za oskrbovanje arheoloških in umetnostnih zbirk je bila nastavljena volonterka dr. Ana Schiffrer; poleg pomožnega kustosa za prirodoznanje pa je bila za oskrbovanje botaničnega oddelka nastavljena posebna stalna strokovna moč. Dalje so bili prirejani delovni prostori za fotografa, uvedena centralna kurjava in prirejena posebna predavalnica s skioptikonom, kar je mnogo pripomoglo k znanstveni porabnosti in ugledu zavoda. Takoj po vojni je poskrbel za to, da je bil nastavljen na muzejski knjižnici poseben strokovno izobražen knjižničar z nalogo, da uredi bogato knjižnico in izdela kataloge. Iz etnografskega oddelka je bil ustanovljen l. 1921 najprej Etnografski institut z nalogo, da položi temelje sistematičnemu raziskavanju domačega narodopisja, pa je bil kmalu nato izločen iz muzeja kot poseben Etnografski muzej. Posebno skrb je posvečal Mantuani tudi fotografskemu arhivu, zbirki diapozitivov in zbiranju drobnega kulturno zgodovinskega gradiva. Tako je zapustil Mantuani ob svoji upokojitvi birokratično popolnoma izgrajeno stavbo lepega znanstvenega instituta, kakršen naj bi bil po njegovi zamisli ljubljanski muzej.

V času svojega ravnateljstva je Mantuani vestno zasledoval vse, kar je imelo z muzejstvom kakršenkoli stik. To je bilo pred vsem varstvo spomenikov in varstvo domačije. Centralna komisija za varstvo spomenikov ga je imenovala tudi na častno mesto člana osrednjega spomeniškega sveta (1911). O načelih varstva spomenikov je napisal tudi članek v »Slovincu« (1919). Med vojno je sodeloval kot izvedenec pri zbiranju zvonov in je rešil marsikak zgodovinsko važen zvon v naši domovini. Po vojni je sodeloval pri ureditvi spomeniške službe pri pokrajinski vladi in pozneje pri pripravljanju državnega zakona o varstvu spomenikov. Iz istih stremiljenj je nastal l. 1912 njegov predlog za državni zakon o izkopavanju starin, ki pa ni prišel v pretres, ker se je vlada postavila na stališče, da se bo ta zadeva rešila za vse avstrijske dežele skupno. Mantuani pa ni odnehal in dosegel vsaj, da je izdal dne 24. decembra 1913 pod št. 5214/Pr

kranjski deželni predsednik naredbo o izkopavanju starin, ki še danes nadomeštuje deželni zakon in je muzeju in konservatorju pogosto edina uspešna opora pri takih zadevah. Kot muzejskemu ravnatelju mu je bila posebno pri srcu ureditev trgovine s starinami, na katere nadzorstvo je takrat tudi centralna komisija polagala prav posebno važnost. Mantuani se je pri svojih tozadevnih intervencijah pravilno trudil za to, da bi se koncesije izdajale samo strokovno izobraženim osebam, kar bi edino moglo odpraviti divjo špekulacijo s starinskimi predmeti.

Za varstvo domačije se je zavzemal v okviru Deželne zveze za tujski promet, kjer se je zadnja leta pred vojno organiziral poseben odsek za domovinsko varstvo. Zastopal pa je kljub temu sodelovanju vedno načelo, da je treba to skrb ločiti od Deželne zveze za tujski promet in jo izročiti zboru strokovnjakov. O domačijem varstvu je obširno napisal svoje naziranje v Času (1914, str. 73 do 101). L. 1915 je izdelal tudi program in smernice za tečaje o domovinoznanstvu, ki je predpogoj uspešnega varstva domačije. Tečaji naj bi se vršili izven obveznih šolskih ur. Za propagando varstva spomenikov in domačijskega varstva je veliko storil dalje kot predavatelj na poučnih tečajih za duhovnike. Za ljubljansko škofijo je izdelal tudi smernice za varstvo cerkvenih spomenikov in varstvo in ureditev cerkvenih arhivov s svojim referatom za 2. ljubljansko škofijsko sinodo, ki je tiskan v Synodus dioecesis. Labacensis II. str. 1 sl. v 1. in 2. izdaji.

Njegov ideal je bil muzej kot osrednji znanstveni zavod za domovinsko znanost. Od svojega prihoda v Ljubljano do slovesa od muzeja je vedno sanjal o njega razširitvi enkrat v obliki etnografskega muzeja po švedskem vzorcu v parku s posnetki tipov kmečkih stavb, drugič (tako tudi nazadnje v predlogih o organizaciji slovenskih muzejev neposredno po vojni) zopet v obliki nove stavbe za etnografski muzej in umetnoobrtne razstave po ameriškem sistemu praktične muzejske in razstavne stavbe. Okrog njega je želel osredotočiti vse delo za domovinoznanstvo, tako za varstvo spomenikov kakor varstvo domačije ali za varstvo prirode (predlagal je zaščiteno ozemlje na Barju) in je v tej zvezi zagovarjal tudi pridružitve botaničnega vrta muzeju.

V ozki zvezi z njegovim delom v muzeju je njegovo delovanje pri Muzejskem društvu za Kranjsko. Takoj po svojem prihodu v Ljubljano je prevzel za V. Schmidom uredništvo društvenega glasila Carniole, ki jo je iz nemškega glasila preuredil v predvsem slovensko, v drugi vrsti pa mnogojezično znanstveno glasilo za domačo zgodovino, narodopisje in prirodoslovje. Svojo novo vrsto Carniole je zaključil l. 1918 z IX. letnikom. Uredništvo je delil z dr. Jos. Grudnom in dr. Gvidonom Sajovicem. Posebno pozornost je posvečal poročilom o vsem, kar zadeva kranjsko domovinoznanstvo. Po vojni je društveno glasilo prevzel sam in ga delil na zgodovinski in prirodoslovni del (souredništvo je izročil najprej dr. Gv. Sajovicu, po njegovi smrti pa z drugim letnikom dr. Fr. Kosu). S IV. letnikom je uvedel tudi etnografski oddelek in ga poveril dr. Niku Županiču. Vendar ta tretji oddelek ni prišel več do izraza, ker je Etnografski muzej ustanavljal lastno glasilo.

V teh letih je priobčil v tem društvenem glasilu celo vrsto razprav in poročil. Tako v Carn. I. l.: Zapuščinski zapisnik po škofu Slatkonji in Poročilo o dež. muzeju za l. 1909; v II. l.: Oceno Grudnove zgodovine slovenskega naroda in Steskine študije o slikarju Janezu Wolfu; v III. l.: Trije neznani rimski napisi, oceno J. Zabukovca Zgodovina župnije Slavina; v IV. l.: Predzgodovinska gomila v Boštanju, oceno W. Teppnerja razprave Die Nephritfrage mit besonderer Berücksichtigung Steiermarks in istega Ausgrabungen im Heidenloche bei Warmbad Villach, J. Barleta Kapela sv. Ivana Krst. u Dužici in Nekoji prilozi za povijest kaptolske tvrde u Varažd. Toplicama; v V. l.: O nedavno najdeni votivni roki, ocena I. Szombathyja Altertumsfunde aus Höhlen bei St. Kan-

zian im österr. Küstenlande, L. Coutila Les casques proto-étrusques, étrusques et gaulois, poročilo o arhivskem svetu za Cislajtanijsko, K 60 letnici vlč. g. Antona Koblarja, nekrologe Jerneju Pečniku, Tadeju Smičiklasu, O grobovih odličnih učenjakov (Böhm-Bawerka, Čelakovskega, Rande, Smičiklasa, Suessa); v VI. l.: Narodopisne študije I. Ostanek prazgodovinske tkalske tehnike na Kranjskem, ocene V. Steske Ob 300 letnici šentjakobske cerkve v Ljubljani, A. Stroja 200 letnice smrti slovenskega pridigarja o. Ivana Svetokriškega, Mitteilungen des k. k. Archivrates, J. Grudna Starine železnih in salajskih Slovencev, Slikar K. Schütz, nekrologi Fr. Dobovška in dr. Ane Schiffrer; v VII. l.: Pasijonska procesija v Loki, oceno J. Grudna Slovenski župani v preteklosti, Mein Österreich mein Heimatland, L. Hauptmanna, Politische Umwälzungen unter den Slovenen vom E. des VI. bis zur Mitte des IX. Jahrh. in Spomenik iz nunske cerkve v Loki; v VIII. l.: Pasijonska procesija v Loki, oceno V. Dvorskega Bohinjske sidelné typy, Jahresbericht des Mädchen-Institutes der Ursulinen in Bischoflack, 1916/17, Neznani rimski napis, nekrologi (Fr. Gerbiča, J. E. Kreka, prošta J. Sajovica in Maksa Jermana); v IX. l.: Ob osvoboditvi in ujedinjenju, ocene A. Siča Narodne vezenine na Kranjskem, knjižice Knezoškof dr. A. B. Jeglič, A. Dachlerja Die deutschen Siedlungen in Nordost-Italien, P. Reineckeja Die Römerstrasse Emona—Aquileia u. ihre Sperranlagen im Birnbaumerwald, R. Strohala Popis desetine iz g. 1518 na vlast. Bosiljevo i Ribnik, Serv. Kellerja Jubileum velké doby, A. Ušeničnika Um die Jugoslavija, M. Premroua Monumenta sclavonica, nekrologi A. Müllnerja, dr. M. viteza Wretschka, E. Lampeta, J. Merveca, K. Zotmana, Fr. Rebola in prelata J. Flisa. V Glasniku M. D. v I. l. je priobčil: Poročila o E. Traversa Die friaulische Lehengerichtsbarkeit bis zur Unterdrückung des Patriarchates von Aquileia durch Venedig, Časopis za sloven. jezik, književnost in zgodovino, Propagandno slovstvo; v II. in III. l.: Seznam muzejskih slik, ocene A. Siča Narodni okraski na orodju in pohištju, istega Kmečka hiša na Gorenjskem in Kmečka soba na Gorenjskem, Starinar, Narodna starina, K. Schiffmann, Das Land ob der Enns, nekrologi dr. J. Grudna in Fr. Komatarja; v IV., V. in VI. l.: Prazgodovinska gomila na Kočevskem, Seznam muzejskih slik, Stari inventarji in Buličev zbornik.

Po odstopu dr. Franca Levca je bil Mantuani l. 1915 izvoljen za predsednika Muzejskega društva za Kranjsko in ostal do l. 1926. Pod njim se je ime društva po vojni spremenilo v Muzejsko društvo za Slovenijo in je bil društvu načrtan širši program, po katerem naj bi ljubljanski muzej postal osrednji muzej za vso Slovenijo. Temu namenu je služila predvsem takoj po vojni Narodni vladi v Ljubljani predložena spomenica o organizaciji slovenskih muzejev, kjer je predlagal tudi, naj država prevzame ljubljanski muzej z vsem njegovim imetjem in bremenom. To stremljenje se je uresničilo toliko, da je država prevzela muzej v svojo upravo, s čimer je bil šele omogočen njegov povojni razvoj. Dejanski položaj in agilnost zlasti mariborskega in ptujskega muzejskega društva pa sta odločno zavezila stremljenje, da se ljubljansko muzejsko društvo povzdigne na stopnjo osrednjega muzejskega društva za Slovenijo, tako da je ta reforma v bistvu ostala pri reformi imena, znanstveno raziskavanje domoznanskega gradiva pa se razvija naprej v prejšnjih ognjiščih in do sedaj ni prav nič dozorela potreba po kaki drugačni uredbi.

France Stelè.

Ljubljana pri Strabonu.

Plin. nat. hist. III. 18, 128 navaja kot antično ime za današnjo Ljubljano Nauportus, torej isto ime, kot za naselbino ležečo ob izviru reke, pri današnji Vrhniki. Nasprotno pa piše Strabon, VII, p. 314: Πλησίον δὲ τοῦ Ναυπόρτου ποταμός ἐστι Κορκώρας ὁ δεχόμενος τὰ φορτία· οὗτος μὲν οὖν εἰς τὸν Σάβον ἐμβάλλει, ἐκεῖνος δ' εἰς τὸν Δράβον, ὁ δὲ εἰς τὸν Νόαρον κατὰ τὴν Σεγιστικὴν, ἐντεῦθεν δ' ἤδη ὁ Νόαρος*

πλήθει προσλαβόν τόν διὰ τῶν Ἰαπέδων ῥέοντα ἐκ τοῦ Ἀλβίου ἕρουν Κόλαπιν συμβάλλει τῷ Δανουβίῳ κατὰ τοὺς Σκορδίσκους.

Že dolgo prej so spoznali, da je Strabon tukaj geografske razmere popolnoma zamešal. Vulić poskuša v Glasu srpske kralj. Akademije, CXIV, 1925, str. 86, razjasniti to pomoto na sledeči način: »Noara bi mogla biti Mura. U tom slučaju moglo bi se pomisliti, da je Strabon uzeo, da se Drava uleva u Muru a ne obrnuto. Bilo bi, dalje, moguće, da je i reka Krka u Koruškoj imala ime Corcora, kako se zove Krka u Kranjskoj, i da je usled te sličnosti imena nastala zabuna, da se Sava uliva u Dravu.« Mislim, da s tem, če sprejmemo to zamenjavo s Krko na Koroškem, ne pridemo dosti dalje, ker se s tem resnične razmere le še bolj zamotajo. Bolj verjetno je, da je Strabon zamenjal Ljubljanič s Krko na Dolenjskem, ki se, kakor to Strabon pravilno poroča, izliva v Savo, in čije ime je tudi predсловansko (prim. Lessiak, Carinthia I, 112. let., 1922, 118 sl.).

To pomoto namreč, da se Sava izliva v Dravo, je morda prevzel Strabon že iz zemljevida, ki ga je uporabljal, posebno ko se nahaja še kesneje celo na Tabuli Peutingeriani (Miller, Itin. Rom. Sp., 487). Od tukaj dalje se zdi, da je Strabon sledil reki Dravi navzgor, namesto ravno narobe, če smemo pod Noara tudi v resnici razumeti Muro. Nadaljnji ohranjeni tekst Strabona je pokvarjen. Nastane vprašanje, kako je prišel Strabon do tega, da je zamenjal Ljubljanič z dolenjsko Krko. Strabon govori na omenjenem mestu — slično kot IV, 6, 10—12, kjer pa je ime reke izpadlo — o trgovskih potih, ki vežejo Akvilejo in Tergeste s Segestiko = Siscia. Na obeh mestih govori o voznem prometu preko Okre in o prekladanju blaga iz vozov na ladje pri Nauportu. Od vzhodne od obeh preko Okre na ἑλὸς Δουβίου (Ljubljansko barje) vodečih cest, od one torej, ki je vodila od Tergesta preko Zagorja—Stare Ogljenice—Lož pri Starem trgu—Metlje—Golo—Kremenica na Emono, se je v resnici odcepila ena veja na dolenjsko Krko (Corcoras). Ta linija je vodila od Sela preko Rašice na Cesto (med narodom imenovana še stara cesta), dalje preko Ilove gore, kjer so bili odkriti rimski grobovi (Izvestja, XIV, 139) na Krko (Premmerstein-Rutar, Römische Straßen und Befestigungen in Krain, str. 8).

Ker se najdejc vzdolž te ceste tudi prazgodovinska gradišča, kot n. pr. v Vel. Ilovi gori, gre tu najbrž za prastaro prometno pot. Pomota Strabona je torej lahko razumljiva, tem bolj, ker Strabon večkrat citira — na našem mestu sicer ne — nek sodoben vir, χωρογραφία odnosno χωρογράφος. Pod tem je pa razumeti (E. Norden, Die germ. Urgeschichte in Tacitus Germania, str. 12, op. 1) znani zemljevid Agrippe. Kako bogate so bile karte te vrste, kar se tiče podatkov o rekah, cestah, distancah itd., nam dokazuje Properz V, 3, 35 sl. Prvotno ime Ljubljanič bi nam mogel pravilno podati Plin., I, c., posebno ker je zveza Nauporta z imenom rečnega boga Laburusa, čigar oltar (CIL III 3840) so našli v bližini brzic Ljubljanič pri Studenici, jezikovno zelo verjetna. (Prim. moj v tisku se nahajajoči članek »Nauportus« v Pauli-Wissowa, Realencyklopädie.)

Balduin Saria.

Slovenska imena mesecev iz dobe okoli 1567.

V Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo, letniku II—III (1921—1923), je na str. 24 objavil V. Steska slovenska imena mesecev, vpisana okoli l. 1600 v rokopisno radovljiško matriko. Po časovni vrsti je to tretja doslej znana vrsta slovenskih označb za mesece. Najstarejša so imena mesecev v loškem rokopisu iz leta 1466 (P. Radics, Letopis Matice Slovenske za l. 1879, 13), na drugem mestu se vrste imena v Trubarjevih koledarjih iz l. 1557 in l. 1582 (L. Pintar,

Zbornik Matice Slov., X, 274). V inkunabuli Državne biblioteke v Ljubljani, sign. 13891, Breuiarium secundum usum Aquileie, Venetiis per Andream de Torresanis de Asula, 29. Julij, 1496 (Hain, I/1, 3787), so v koledarskem delu vpisana imena mesecev, ki po času zapisa segajo v dobo med Trubarjeva koledarja. Ker se deloma razlikujejo od loških, Trubarjevih in radovljiških imen, jih objavljam na tem mestu. Pri nekaterih imenih je pripisana mesečna oznaka tudi od nekoliko mlajše roke, ki jo stavim v oklepaj. Imena glase: 1. prossintz, 2. setschan, 3. sushitz, 4. malitruenn (malitruaen), 5. welikhy trauen (velikhi trauen), 6. welnikh (?) (rossenczuet), 7. mali serpan, kherstnikh (mali serpan), 8. welikhi serpan (velikhi serpan), 9. khymowetz (khymouetz), 10. khaszi persek (khassäperskh), 11. listognoy (listognoy), 12. gruden.

Breviar je bil glasom beležk, vpisanih v koledarski del, last nekega Simona Otave (Ottava), ki si je vanj zapisal tudi smrtni dan očetov (19. febr. 1567), materin (16. sept. 1573) in dan svoje prve sv. maše (18. apr. 1573). Otava je, kakor pravi njegova lastnoročna beležka, podaril knjigo 20. avgusta 1575 iz prijateljstva Janezu Grudnu. Ta si je zabeležil smrtno leto materino (1577), sam je pa umrl, kakor pravi beležka pri 13. marcu, l. 1582 kot župnik v Ihanu. To beležko je prejkone zapisal njegov brat Tomaž, ki je z dodanim »anno domini 1576« podpisal na naslovnem listu brevirja. Duktus črk v podpisu »Thomas Gruden« je isti kot pri slovenskih mesečnih označbah prve roke. Zato stavim zapis teh v dobo okoli 1576.

M. Kos.

K biografiji filozofa Jožefa Misleja.

Filozof Jožef Peter Alkantara Mislej¹ se je rodil 19. okt. 1761 v Podragi pri Vipavi. Študiral je v Ljubljani 1772—1778 gimnazijo, 1778—1780 filozofijo in 1780—1782 teologijo; nato je šel na Dunaj študirat astronomijo, pa se obrnil k medicini in bil 1787 promoviran. Do l. 1791 je bil sekundarij v splošni bolnišnici na Dunaju, 1791—1809 mestni fizik v Kiseku (Güns, Köszeg) na zahodnem Ogrskem ob štajersko-niževavstrijski meji, 1810 nekaj mesecev praktični zdravnik v Gradcu, od maja 1810 do septembra 1819 ravnatelj in zdravnik v zdravilišču Tobelbadu pri Gradcu, nato praktični zdravnik na Dunaju. Umrl je ok. l. 1840, neznano kje.

Mislejeva biografija je znana predvsem iz spisa njegovega učenca D. Matjašovskega (Matyassovszky) *Historia Misleyanae inventionis Pambasematheseos* (Dunaj, 1826) in deloma tudi iz njegovega dela *Grundriß einer Totalgrundmathesis* (Dunaj, I. zv. 1818, II. zv. 1825, III. zv. 1. del 1829, III. zv. 2. del 1830). Matjašovski je podlaga vsem poznejšim biografičnim navedbam. Razprava dr. Janka Pajka v Ljublj. Zvonu, 1891, 281—285, 344—348, 395—399, ki je Slovence opozorila na Misleja, se v glavnem opira na omenjena vira. Pajk je ugotovil, da je Mislejev rojstni kraj Podraga pri Vipavi, rojstno leto pa 1761. Dan, mesec, leto in kraj smrti niso znani. Rieger, Slovník naučný edini omenja, da je Mislej umrl ok. l. 1840.²

V graških arhivih sem dobila nekaj virov za Mislejevo biografijo, ko je bival v Kiseku, Gradcu in Tobelbadu. Iz njih povzamem v naslednjem tole:

1. O Mislejevem službovanju v Kiseku poroča »spričevalo, izdano od sodnika in svéta kraljevega svobodnega mesta Günßa na Dolnjem Ogrskem« dne 22. dec. 1809, torej ko je odhajal v Gradec in Tobelbad. Tu izvemo, da je

¹ O Misleju, zlasti o njegovem sistemu, prim. moj članek v Slov. biogr. leks., II, 127—135.

² Prva knjiga sistema se nahaja v državni biblioteki v Ljubljani, celotno delo ima univerzitetna knjižnica na Dunaju; spis D. Matjašovskega se nahaja v Nacionalni knjižnici na Dunaju.

bil 12. maja 1791 nastavljen za »fizika tega kralj. svobodnega mesta«. Zdravniško znanje in izkustvo, pravi spričevalo, ki si ga je nabral v dunajski bolnišnici in drugje, »je marljivo in uspešno izvajal na bolnikih vsake starosti in vsakega stanu«, »da si je pridobil častno zaupanje«; če ne bi ga »boljša sreča« vedla drugam, bi vsi želeli, da bi ostal. Posebne zasluge ima za vojaštvo, ko se je »v letih 1797, 1801, 1805 in 1806 ob žalostnih dogodkih in epidemičnih boleznih na vse načine trudil, s skrbnostjo brez primere zdravil bolnike, jim celo v primerih, ko so plašljivi strežniki zanemarili svojo dolžnost, dajal zdravila«. Tudi pri porodih je pomagal »brez kirurgičnih instrumentov« in »si pridobil polno zadovoljnost občinstva«. Na koncu se potrjuje magistratno spričevalo z dne 9. sept. 1799.

Original je v štajerskem deželnem muzeju v Gradcu.

2. O Mislejevem bivanju v Gradcu in službovanju v Tobelbadu je v štajerskem deželnem arhivu več aktov oz. zapiskov.

a) Dne 20. febr. 1810 je poklonil »einer Hochlöblichen Verordneten Stelle« medicinsko-praktično razpravo o Tobelbadu. To je pač razprava, ki jo je kesneje objavila Grazer Zeitung 1810 v sobotnih prilogah k št. 68, 72, 76, 80, 84 z naslovom: Nachricht über die ganz besonderen Eigenschaften und Kräfte des im steyrisch-st. Dobbelbade nächst Grätz befindlichen Gesundheitsquellen-Wassers. Mislej je takrat stanoval v Gradcu »auf dem Murvorstadtplatze Nr. 842 im 2ten Stock« in izvrševal zdravniško prakso.

b) Imenovano razpravo je Mislej priložil prošnji z dne 20. febr. 1810, naj se mu kopališče Tobelbad da za 24 let v najem. Prošnji, ekshibirani 26. febr. 1810, se je le deloma ugodilo. Sklenila se je med stanovskim zastopstvom in Mislejem pogodba, po kateri se s 1. majem 1810 izroči Misleju »neposredno vodstvo in ravnateljstvo kopališča v Tobelbadu v celem obsegu« in se Mislej imenuje »za ravnatelja in kopališkega zdravnika za deset let zapored, namreč do 30. apr. 1820«. Mislej prevzame 1. maja »v nadziranje in oskrbovanje kopališče s prituklinami in poslopja z njih opravo«.

c) Dne 16. nov. 1810 je Mislej prosil, naj se odobri pojasnilo k XI. odstavku najemninske pogodbe in se določi, če bi Mislej zbolel ali umrl, pravno stališče njegove žene in njene sestre Katarine, ki pri upravljanju vedno bistveno pomaga.

č) Dne 3. dec. 1810 je stanovski gradbeni nadzornik izjavil, da je zahteva ravnatelja Misleja, naj se odpusti dolga leta služeči »Badwäscher Andreas Jung«, nepravšna in proti ljubezni do bližnjega.

d) V teku let so se med Mislejem in stanovskim zastopstvom pojavila nesoglasja. Akt z dne 3. avg. 1819 je dokaz za to. Nanaša se na letne račune za 1817 in 1818, ki kljub ponovnim navodilom še vedno niso bili pravilno urejeni. Stanovsko zastopstvo pravi, da bi jih iznova zavrnilo, ako ne bi teklo zadnje leto najemninske pogodbe. Iz dolžnega spoštovanja do stanovskega zastopstva naj bi najemnik vsak dopis dal lepo prepisati, ne pa pustil, da mora zastopstvo vsebino ugibati »aus den meist undeutschen Hieroglyphen seiner eigenhändigen, nichts weniger als leserlichen Schriftzüge«. Ni pravšno ne pametno, da Mislej za dve sobi v kopališki perilnici, ki sta namenjeni za uradna prostora stanovskega gradbenega nadzorstva, terja isto takso ko za gosposke sobe. Njegova zahteva se odkloni s pikro pripombo o »silogistiki gospoda doktorja«, ki bi ž njo naposled utegnil dokazati, »da mu za sobe v poslopih, ki jih sploh ni, gre prav tako tarifna odškodnina«. Najemnina za lokal v kopališki pralnici za kopališko dobo se določi na 40 gld.

e) Mislej se je Tobelbada naveličal. Dne 15. sept. 1819 je prosil, naj se pogodbeni doba skrči za sedem mesecev tako, da bo mesto 25. apr. 1820 potekla že 25. sept. 1819. Obenem je prosil, naj se uradno odlikuje za zasluge, zlasti ker je s svojim zdravniškim in literarnim delom podesetoril število kopaliških gostov. Dalje je prosil, naj se njegovi svakinji Katarini izreče priznanje za nad-

ziranje kopališča in sob in priznanje za individualno oskrbo bolnikov pri porabljanju zdravilnega vreca.

3. V arhivu štajerske deželne vlade v Gradcu so v repertorijih zabeleženi ti-le skartirani akti: a) 1811: Dr. Misley predlaga, da bi predaval »aus der Volksarzneikunde und medicinischen Polizey«. b) 1815: Misley Jožef postane provizorični profesor tukaj. c) 1816: Misley Jožef, med. dr., (prosi) za remuneracijo za predavanja iz filozofije v Gradcu; dalje za filozofično katedro. č) 1818: Misley Jožef (prosi) za katedro filozofije v Gorici. d) 1819: Misley Jožef (prosi) za katedro filozofije v Linzu.

4. V arhivu dekanata filoz. fakultete na univerzi v Gradcu so trije akti, ki zadevajo Mislejeva predavanja na graškem liceju.

a) Deželna vlada je 8. nov. 1815 obvestila direktorat filozofičnega študija v Gradcu, da je po naredbi študijske dvorne komisije z dne 20. avg. 1815 cesar dne 10. avg. imenoval profesorja teoretične in praktične filozofije na graškem liceju Leopolda Rembolda za profesorja na dunajski univerzi. Rembold naj takoj odide na Dunaj in začne predavati, direktorat pa naj takoj predloži suplenta za filozofijo.

b) Iz naslednjega akta je razvidno, da je direktorat že isti dan, 8. nov. 1815, predložil Misleja za suplenta. Dež. vlada je z dopisom 15. nov. predlog odobrila in direktorju naročila, naj včasih gre k predavanju ter se prepriča, ali suplent pričakovanju ustreza, in naj do 15. dec. vladi sporoči.

c) Dne 7. febr. 1816 je dež. vlada direktoratu naznanila, da je po naredbi študijske dvorne komisije z dne 12. jan. 1816 cesar dne 25. dec. 1815 imenoval profesorja Kalasanca Likawetza³ v Brnu za profesorja teoretične in praktične filozofije na graškem liceju. Ker bi izmena profesorjev sredi semestra motila pouk v Brnu in Gradcu, bo Likawetz šele o veliki noči prišel v Gradec in v 2. semestru začel predavati. Mislej je torej predaval filozofijo na graškem liceju od srede nov. 1815 do velike noči 1816.⁴

Drica Alma Sodnik.

Naše knjižnice.

Poskus statistike. Dodatek.

Letošnje pomladi objavljena statistika naših knjižnic (GMD, XIII, 71—92) je zbudila živahen odmev, čigar rezultat je tudi dodatek, ki ga tukaj priobčujemo.¹

I. Znanstvene in strokovne knjižnice.

Knjižnica instituta za rudarstvo.

Ust. 1925. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 2700, štev. zv. ca. 3000, knjig ca. 1850, revij 950; skoraj vse vez. V posl. Rudarskega paviljona, Aškerčeva c.; oprema: obstenske stelaže. Knjige so postavljene po formatu; kartoteka po avtorjih. Odprta vsak del. 8—12, 14—16. Knj. se poslužujejo predvsem nastavniki rudarskega oddelka, deloma tudi dijaki; na dom se izposojujejo knjige samo nastavnikom. Upr. prof. ing. Aleksej A. Kopylov; pom. asistent instituta za rudarstvo.

Knjižnica instituta za rudarska merjenja.

Ust. 1931. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Štev. knjig 12 (vsled nezadostnih kreditov). V posl. Rudarskega paviljona. Upr. prof. ing. Dimitrij Frost.

Knjižnica Društva slušateljev filozofske fakultete.

Ust. 1920. Knj. vzdržuje društvo. Št. inv. 154, štev. knjig 118, revij 36, vez. knjig 93. V posl. univerze; oprema: 1 omara. Knjige so postavljene kronološko, predmetni katalog. Odprta vsak ponedeljek 11—12. Knj. se poslužujejo filozofi; knjige se izposojajo na dom. Knjižničarja določa vsak semester odbor; sed. Stane Mihelič, cand. phil.

³ O njem J. Glonar v Slov. biogr. leks., I, 662—3.

⁴ Prim. Krones, Gesch. d. Karl-Franzens Universität in Graz, 134.

¹ Razporeditev knjižnic, kratice itd., nespremenjeno.

Škofijska knjižnica v Ljubljani.

Ust. 1875, ko je knezoškof dr. Jernej Widmer, po svoji odpovedi in preselitvi v Kranj, zapustil svojo knj. škofijski menzi. Knj. je brez sredstev in se ne izpopolnjuje. Štev. del 4057, skoraj vse vezano; nekaj rokopisov ustanovitelja. V 2. nadstr. škofijskega dvorca, v precej veliki dvorani; z dostopnimi stelažami dobro preskrbljena. Knjige so postavljene po strokah. Alf. kat., v 2 foliantih, je sestavljen l. 1892 o. Vid Loinger S. J., po naročilu knezoškofa dr. Jak. Missie. Knj. ni odprta, knjige se izposojajo le na prošnjo na pisarno znanim interesantom.

Zasebna biblioteka kapucinskega samostana v Škofji Loki.

Ust. po redovnih konstitucijah istočasno ali nekaj let po ustanovitvi samostana 1707;² prve knjige so prišle iz ljubljanskega in kranjskega kapucinskega samostana. Knj. vzdržuje samostan. Štev. zv. nad 6000, knjig nad 5000, tri četrtine knjig je vez., mnogo v pos. kapuc. vezavo (belo svinjsko usnje z grbom bivše štajersko-ilirske kapuc. province); nekaj vez. rokopisov teološke in filozofske vsebine 18. in 19. stoletja, in rokopis pasijonske procesije v Šk. Loki, 1721³ (sedaj shranjen v samostanskem arhivu). V posl. samostana, od 1841 v 2 sobah, ki sta že premajhni; vse stelaže so prenatrpane (knjige v dveh in treh vrstah); premestitev knj. v večje prostore v novem noviciatskem posl. se namerava prihodnje poletje. Knjige so postavljene po strokah (predpisani način). Star vez. kat. (Cathalogus librorum bibliothecae Locopolitanae Fratrum Minorum Capucinum, ki služi »in tantum quantum« še sedaj) ima na 1. str. opombo: Promemoria. — Bibliotheca Locopolitana Fratrum Minorum Capucinum per unam cellam extenuata et in praesentem ordinem, quantum licuit, redacta fuit a. 1841 sub auspiciis Admodum Revdi P. Aloisii Scherovitz (Žerovec) ab Idria, p. t. Ministri Provincialis simulque hic loci actualis Guardiani; libri vero ex sublati monasteriis hujus Provinciae Styriacae, praesertim e monasteriis Krainburgensi, Labacensi, Neostadiensi necnon ex aliis quibusdam veteri Cathalogo Bibliothecae Locopolitanae iuxta competentes Rubricas adscribentur. Novejšega kat. in inv. zdaj še ni, zaradi nameravane premestitve. Knj. je namenjena samo samostanski družini, izposojanje izven samostana je strogo prepovedano.⁴ Provincialno predstojništvo določa vsako triletnje enega izmed patrov za bibliotekarja; sed. lektor o. Oton Kocjan, province. arhivar.

Knjižnica minoritskega samostana v Ptuj.

Samostan ust. v 13. stoletju, postanek knj. ni natančno ugotovljen. Knj. vzdržuje samostan. Štev. zv. ca. 5000; večina knjig je vez. V posl. samostana, 1925 prenesena v bolj primerne prostore, 1931 opremljena z novimi omarami in stelažami. Knjige so postavljene po formatu. Star, zelo pomanjkljiv kat. iz 1833; nov list. kat. se je začel v letošnjih počitnicah. Knj. je namenjena članom samostana, v izrednih slučajih, v znanstvene svrhe, je dostopna tudi drugim osebam. Po vsebini so v prvi vrsti zastopana teološka dela, potem filozofska, manj zgodovinska; tudi zelo redke knjige.

Knjižnica frančiškanskega samostana v Novem mestu.

Ust. obenem s samostanom, 1472. Štev. zv. ca. 12.000, vez. knjig ca. 8000. V posl. samostana, 1910 prenesena v nove prostore; oprema: stelaže in omare. Knjige so postavljene po strokah; alf. list. kat. Upr. eden izmed patrov.

Frančiškanska knjižnica v Kamniku.

Ust. verjetno kmalu po ustanovitvi samostana, 1627. Knj. vzdržuje samostan. Inv. št. 7402, štev. zv. 9000, revij 11; časopisi 4; vse knjige vez. V posl. samostana, v dveh lokalih, starem in novem, določenem 1920 (ki pa je skoraj brez dnevne luči in se mora umetno razsvetljevati); oprema: stelaže. Knjige so postavljene po formatu, v novem lokalu v 1 vrsti, v starem v 2 in 3 vrstah. Kat.: 1. Catalogus librorum in quatuordecim classes⁵ distributorum bibliothecae et Conventus P. P. Franciscanorum Lithopoli conscriptus a. 1760. 2. Repertorium librorum in bibliotheca P. P. Franciscanorum contentorum conscriptum a. 1828. 3. Catalogus continens nomina auctorum, numeros operum voluminumque librorum necnon signatio loci ubi deposita opera inveniuntur conscriptus pro bibliotheca P. P. Franciscanorum conventus Camnicensis a. 1868. 4. Catalogus in quo reperiuntur nomina auctorum, numeri operum voluminumque librorum nec non signatio loci ubi deposita opera inveniuntur conscriptus pro bibliotheca P. P. Franciscanorum Conventus Camnicensis a. 1895; 5. 2 list. kat., alf. avtorski in strok. Knj. je namenjena redovni družini. Knjižničar je imenovan od redovnega predstojništva; sed. p. Bernardin Mlakar.

² Merckh-würdige Verzeichnung etc. ex a. 1741. Archiv. Conv.

³ A. Koblar, Pasijonske igre na Kranjskem, IMD, II, 110–125. — J. Mantuani, Pasijonska procesija v Loki, Carniola, VII, 222–232; VIII, 15–44.

⁴ P. Angelicus Eberl O. Cap., Bibliothek-Ordnung der Bayerischen Kapuziner-Ordens-Provinz. München, 1898.

⁵ Razvrstitev po strokah starih samostanskih kat. so prevzeli kat. srednješolskih knj., in je tam omenjena.

Knjižnica misijonarjev v Ljubljani.

Ust. 1883. Šteje ca. 5800 del s 7300 zv. in 162 revij. V misijonski hiši, Tabor 12. Knjige so razvrščene po strokah, v stelažah. 2 kat.: avtorska in predmetna kartoteka.

Knjižnica frančiškanskega samostana v Mariboru.

Ust. z ustanovitvijo samostana, 1864. Prve knjige je podaril frančiškanski samostan v Gradcu. Knj. vzdržuje samostan; knj. so tudi pripadle knjige nekaterih umrlih duhovnikov in knjige umrlih patrov. Štev. del 4217, zv. 6546; skoraj vse vez. V poslopju samostana, v 2. nadstr.; oprema: visoke in globoke stelaže; knjige so postavljene po stroki in po formatu, v 2 in 3 vrstah. Kat.: vez. predmetni in list. alf. Knj. služi samo članom samostanske družine; knjige so skoraj izključno teol.-praktične vsebine. Sed. upr. p. Severin Korošec.

V samostanu se nahaja tudi knj. 3. reda (še le v začetkih), ki izposoja knjige le svojim članom.

Misijonska knjižnica v Ljubljani.

Ust. 1923 od uredništva mesečnika »Katoliški misijoni« s sodelovanjem univ. prof. dr. L. Ehrlicha in prof. J. Pavlina. Šteje 1400 knjig in 160 revij v raznih evropskih jezikih. Je izključno misijološke vsebine in menda edina in najpopolnejša te vrste v Jugoslaviji. Hraní mnogo etnološkega materiala, poleg knjig več atlantov in podrobnih zemljevidov misijonskih pokrajin. V pritličju misijonske hiše. Knjige so postavljene po formatu, v zasteklenih omarah. Kat.: vez. inv., avtorska in predmetna kartoteka. Delni tisk. kat. v prilogi Misijonskega koledarja 1924. Knj. je namenjena predvsem uredništvu »K. m.«, a izposoja tudi resnim interesentom.

Knjižnica misijonarjev v Celju.

Ust. 1853. Šteje ca. 4100 knjig in 18 revij. V misijonski hiši Sv. Jožef pri Celju. Knjige so postavljene po strokah, v stelažah. Vez. inv. kat.

Knjižnica misijonišča v Grobljah pri Domžalah.

Ust. 1920. Šteje ca. 2200 knjig in 16 revij. Knjige so postavljene po strokah, v stelažah. Kat. se še izdeluje. Knj. je namenjena članom Misijonišča.⁶

Knjižnica cistercijske opatije v Stični.

Obnovljena 1898 pri obnovitvi samostana; prejšnja deloma uničena, deloma raznesena; glavni del, ki je še ohranjen, je prevzela drž. lic. knj. v Ljubljani 1790. Knjižnico vzdržuje samostanska uprava. Štev. zv. ca. 8000, revij in časopisov ca. 50; ²/₃ knjig je vez. Ker vsi oddelki še niso urejeni, ni še vse inv. V posl. samostana; oprema: 1 omara, 9 stelaž. List. alf. kat. (a še nepopoln). Knj. se poslužujejo predvsem dijaki-domačini in duhovniki. Upr.: prejšnji p. Bernard Raznožnik, sed. p. Stanislav Mali.

Knjižnica kartuzije v Pleterjah.

Samostan ust. 1404 od Hermana II. Celjskega, ukinjen 1595, obnovljen 1899 od Velike kartuzije. Knj. je sestavljena iz novih nakupov 33 let in iz knj. kartuzijancev iz Nancya (ki so 1901 našli zavetje v Pleterjah), ki je samo deponirana; oba dela skupaj štejeta 11.000 zv. Rokopisov je 62, večinoma last knj. iz Nancya, ki jih je sama prejela iz uničenih kartuzij v Strassburgu, Molsheimu itd. (Pos. zanimivi 3 antifonariji 16. stol.) Knj. je nastanjena v 1. nadstr. samostana, v veliki štirikotni, dobro razsvetljeni, 2. nadstr. visoki dvorani; 2 sosednji sobi sta rezervirani za rokopise, dublete itd. Višji predali stelaž so dostopni z lestvicami; bolj praktična bi bila galerija, tudi drugačna izdelava stropa bi bila želeli. (Znatno štev. knjig se nahaja tudi v celicah priorja, vikarjev, prokuratorja, koadjutorja in predstojnika novincev, in vsak kartuzijanec ima v svoji celici knjige, potrebne za njegovo delo.) Kat. knjig: listki v več zvezkih; kat. rokopisov: vez. knjiga. Vezavo knjig izvršujejo člani samostana. Pečat knj. je posnet po edini ohranjeni freski stare cerkve, ki ponazarja vokabel kartuzije: Tronus S. S. Trinitatis. Knj. služi v prvi vrsti članom kartuzije, ki pa rada izposoja v znanstvene svrhe. Sed. bibliotekar Fr. Louis-Marie de Massiac.

II. Šolske knjižnice.**Knjižnica misijonskega dijaškega doma v Ljubljani.**

Ust. 1905 ob ustanovitvi zavoda. Šteje ca. 3200 del s ca. 4000 zv., 15 revij, 12 zemljevidov, učne zbirke itd. (Večinoma leposlovne in popularne-znanstvene vsebine, primerne humanističnemu študiju dijakov-gojencev.) V prostorih Dijaškega doma, Tabor 12. Knjige so razvrščene po strokah, v stelažah. Vez. inv. kat., deloma tudi list. predmetni.⁷

⁶ Vse te knjižnice vzdržuje Misijonska družba sv. Vincencija Pavelskega; velik del knjig pa je zasebna last posameznih članov družbe.

⁷ Gl. opombo 6.

III. Ljudske in društvene knjižnice.

Biblioteka Ruske Matice v Ljubljani.

Ust. 1924, kot ena izmed ustanov R. M., ustanovljene isto leto na pobudo univ. prof. dr. Aleksandra Bilimoviča. Pri ustanovitvi je dobila v dar knjige Ruskega krožka, ki je obstojal še pred vojno (pod predsedstvom dr. Ljudevita Jenka) in druge darove, posebno ruske klasike od dr. Vladimirja Franceva (Praga). Dohodki knj.: abonentna plača, članarina, obresti poklonila ge. E. Kopylove. Štev. zv. 3473, revij 9, časopisov 6, vez. knjig ca. 3000. V hiši Jurčičev trg 3; oprema: omare. Knjige so postavljene kronološko. Litografiran predmetni kat. (1929), s period. dodatki. Poročila o knj. skupno s poročili o delovanju R. M. v ruskih dnevnikih (Russkij Golos itd.) Odprta vsak delavnik 9—12, v ponedeljek, sredo in petek še 18—19. Abonentov v Ljubljani 85, izven Ljubljane 75, ne samo v Sloveniji, temveč skoro v vseh banovinah Jugoslavije. Prvi knjižničar Peter Dobrinin (abs. jurist), sed. Vladimir Pervago.

Knjižnica Švabsko-nemške kulturne zveze v Novem Sadu, podružnica Ljubljana (Schwäbisch-deutscher Kulturbund).

Ust. 1933. Vzdržuje se z izposojevalnino. Inv. št. 2679, vse knjige vez.; 4 časopisi. V hiši Florijanska ul. 27, v 2 sobah; oprema: stelaže in omare. Kat.: vez. alf. avtorski in vez. predmetni. Odprta v sredo in soboto 18—19½. Večina knjig je leposlovne vsebine, nekaj znanstvene. Knj. upravlja 3 članski odbor, delo opravljajo menjaje društveni člani.

Simon Gregorčičeva ljudska knjižnica v Ljubljani.

(Združena je z »Ignac Gruntarjevo knjižnico Sokola I, Tabor«.)

Ust. 1911, od društev: Akademija, Prosveta, Ljubljanski Sokol. 1920 je prišla v last Sokola I. Knj. se vzdržuje z izposojevalnino in podporo Sokola I. Knj. šteje 8000 knjig. V hiši Vidovdanska c. 2, dvorišče; oprema: 7 stelaž in 5 omar. Vez. kat., ločen po jezikovnih oddelkih. Odprta v torek, petek in soboto, 17—19; dnevno ca. 15 obiskovalcev; poslužujejo se knj. večinoma delavci, uradniki, dijaki; knjige se izposojujejo proti izkaznici za 14 dni. Upr. Sokol I potom določenega odbora; predsednik J. Tratar (uč.), knjižničar Fr. Verbič (drž. uradnik), blagajnik I. Smrekar in 5 odbornikov.

V zadnjem »Glasniku« navedene številke se s tem dodatkom spremenijo na sledeči način:

76 znanstvenih in strokovnih knjižnic s	493.987 zvezki,
52 šolskih knjižnic z	202.963 zvezki,
398 ljudskih in društvenih knjižnic s	367.529 zvezki,
skupaj 526 ⁸ knjižnic z	1.064.479 zvezki. ⁹

Celotna slika se bistveno ne spreminja, a večina sedaj obravnavanih knjižnic pripada skupini starih knjižnic z zgodovinsko tradicijo in predstavlja lep del naše avtohtone, organsko rastle posesti.¹⁰

Résumé. Dans ce Supplément de la Statistique des bibliothèques de Slovénie, l'auteur traite encore une vingtaine de bibliothèques, pour la plupart anciennes. Le tableau général n'est pas altéré, mais les chiffres dernièrement cités se modifient de la manière suivante: 76 bibliothèques scientifiques, 493.987 volumes; 52 bibliothèques scolaires (de l'enseignement secondaire), 202.963 volumes; 398 bibliothèques populaires (d'associations), 367.529 volumes; en tout 526 bibliothèques possédant 1.064.479 volumes.

Dr. Melitta Pivec-Stelè.

⁸ Popravi str. 90 in 91: 407 v 507.

⁹ Glede končne številke je treba upoštevati dvoje: a) po razpustu Prosvetne zveze je del njenih podružnic zopet upostavljen, del ostane ukinjen, kar pomeni minus; b) v polletju med prvo statistiko in dodatkom izkažejo vse knjižnice svoj naravni prirastek, kar pomeni plus; oboje se nekako kompenzira.

¹⁰ Zahvaljujem se vsem, ki so s svojimi podatki omogočili Dodatek, in obžalujem, da se nekateri kljub naknadnim prošnjam niso odzvali.

Slovstvo.

R. MARIĆ, *Antički kultovi u našoj zemlji*. Disertacija. Beograd, 1933. IV + 116 str.

Pričujoča disertacija zaznamuje z veliko vestnostjo vse na ozemlju današnje Jugoslavije najdene spomenike in literarna poročila o antičnih kultih pri nas. Po kratkem uvodu, ki nas pouči o virih za našo temo, prikaže avtor posamezne kulte v sledečem razporedi: 1. domača božanstva, a) peonska, b) ilirska, c) traška, d) keltska, e) ostala domača božanstva; 2. grška; 3. rimska in 4. orientalska božanstva. V kratkem dodatku najdemo še božanstva neznanega porekla, ki jih je zelo malo. Dokazila za posamezne kulte prinaša avtor skoraj izčrpno, deloma v samem tekstu, deloma v opombah na koncu knjige. Avtor se je temeljito poglobil v probleme zgodovine vere, kar pri učencu prof. V. Čajkanovića ni čuda. Posebno rad obravnava lingvistična vprašanja, dočim so kult, ki so nam samo po slikah znani, nekam zanemarjeni. Avtor se ozira sploh bolj na napisni material. Lahko se mu tudi očita, da je prikazovanje posameznih skupin dokaj shematično, kar pa je seveda pri začetniških delih skoraj običajno. Tako je n. pr. odstavek »hronološki podaci« v poglavju »rimska božanstva« prav za prav brez pomena in bi lahko izostal, vsaj v tej obliki, kakor tu. Temu nasproti pogrešamo često izrazite obdelave zgodovinskega razvoja in opisa, kako so se posamezni kult križali in medsebojno oplojali. V naslednjem naj podam nekaj pojasnil in pripomb.

Str. 23. Tu pogrešam točnejšega opisa na podobah bogatih in verskozgodovinsko silno zanimivih reliefov traških jezdskih božanstev. Če avtor pravi: »U našoj zemlji dosada nije nadjen nijedan hram traških božanstava«, temu ni tako. M. Abramčić je v Poetoviji odkril svetišče teh božanstev (Österr. Jahreshefte, XVII, 1914, Beibl. 87 sl. in 144 sl.).

Str. 26. Med keltskimi božanstvi bi se moral omeniti tudi Saxanus, ki nam je znan po reliefu iz Šmartna na Pohorju (prim. V. Skrabar, Strena Buliciana, 159).

Str. 29. Tipični keltski tempelj s stebriščem, kakor ga je izkopal R. Egger tik ob meji naše države v Št. Pavlu v Labudski dolini (posvečen je Marsu Latobiusu; Anzeiger Akad. Wiss. Wien, phil. hist. Kl., 1927, Nr. III—IV, 4 sl.), je imela najbrž tudi boginja Aequorna v Nauportusu. Napisi CIL I² 2285 in 2286 (= CIL III 3776 in 3777) z omembo nekega porticusa govorijo očitno za to. Aequorna sama se zdi, da je domačega izvora (prim. H. Krahe, Lexikon altilyr. Personennamen, str. 3, Glasnik Muz. dr., XII, 1931, 6).

Str. 31. Laburus je mogoče rečno božanstvo današnje Ljubljane. Jezikovna zveza med Laburom in Nauportom je verjetna. Prim. gori str. 141 in moj članek Nauportus v: Pauly-Wissowa, Realenz. (v tisku).

Str. 41. Hygiea nam je po eni sohi dokazana tudi za Stobi.

Str. 44. Posvetitev Ultrix-napisa iz Stobija (Glasnik Skop. Naučn. dr., V, 8) ni od beneficiarija, nego od treh avgustalov (Sex. Cornelius Audoleo, C. Fulcinus Epictetus in L. Mettius Epictetus).

Str. 56. Hrib Kapitul pri Kninu ni v zvezi s kakim lokalnim, paganskim kapitolom, nego baš z omenjeno cerkvijo. Prim. na pr. Kaptol v Zagrebu itd.

Str. 58 sl. Če sta Liber in Libera res v vseh primerih pravi rimski božanstvi in ne v mnogih primerih le interpretatio Romana neke dvojice ilirskih božanstev, mi je kljub natančni obrazložitvi avtorja še vedno dvomljivo. Razlaga epiteta »Torclesis« od *torculum* = klet, se mi ne zdi sigurna. Pričakovali bi v tem primeru obliko *Torcularius*. Ali ni tu mogoče neka zveza z italijanskim imenom otoka Ščedro, Torcola? Najdišče napisa (otok Brač) bi govorilo za to. Otok Ščedro se je po splošnem mnenju v starem veku zval Tauris (cf. Caesar, Bell. Alex., 45, 1), toda že zgodaj se je morala razviti deminutivna oblika *Tauricola* = vulg. lat. *Torcola*. K. Patsch je svoje dni na otoku Ščedro konstatiral mnogoštevilne sledove antične naselitve (Mitt. d. Geogr. Gesellsch. Wien, zv. 58, 1925, 126).

Str. 60. K posvetitvam bogu Merkurju pride še Emonski napis Carniola, n. v. VIII, 1917, 242 sl. = XV. Bericht d. röm. germ. Komm., 204).

Str. 63 sl. Iz Stobija nam je znan tudi začetek posvetitve neki divae Augustae (Glasnik Skop. Naučn. dr., V, 43).

Str. 67. Zeleli bi točne ločitve državnih in mestnih svečeništev.

Str. 77. Napis CIL III 3908 izvira iz Trebnjega.

Str. 80. Avtor piše: »Jevrejske bogomolje, sinagoge, ne spominju se ni na jednom mestu u našoj zemlji.« Pa vendar omenja napis Kl. Tiberija Poliharma iz Stobija (Spomenik Srpske Kralj. Akad. LXXI, 1931, str. 238, št. 636) sinagogo samo: »Τὸς μὲν οἰκὸς τῷ ἁγίῳ τοπῇ καὶ τῷ τρικλινῶν συν τῇ τετραστοῇ ἐκ τῶν οἰκῶν χρημάτων« itd. To se kajpak vendar pravi, da je Polycharmos, za »sveti kraj«, torej za sinagogo, poslopja s kulturnim prostorom, obedni prostor ter na vseh štirih straneh s stebričjem obdani atrij dal na lastne stroške sezidati.

Str. 109. Seznam mitrejev bi se dal še dopolniti z mitrejem v Hočah (Zbornik za Umetn. zgod., VI, 1926, 112 sl. in 239, XVI. Bericht d. röm. germ. Komm. 117) in v Zgornj. Pohanci (XV. Ber. d. röm. germ. Komm., 208 sl.).

Zgornje opombe naj se ne tolmačijo kot omalovaževanje te koristne knjige. Če smo tu podali dopolnitev, je to samo v interesu stvari. Popolnosti seveda ne moremo pričakovati od prvega poskusa obdelave antičnih kultov pri nas. Vsekako pa bo Maričev do delo kljub posameznim vrzelim solidna podlaga za vsakega, ki se bo v bodoče bavil z zgodovino antičnih kultov na ozemlju današnje Jugoslavije. Omeniti je še zelo koristen register na koncu knjige, ki pa v njem pogrešam med dr. na pr. imeni Hygiaea in Sedatus.

Bald. Saria.

DISSERTATIONES PANNONICAE *ex instituto numismatico et archaeologico universitatis de Petro Pazmany nominatae Budapestinensis provenientes.*

Series I, fasc. 1: Dobó Árpád, Inscriptiones ad res Pannonicas pertinentes extra provinciae fines repertae. Pannoniai vonatkozású külföldi feliratok. Budapest, 1932. 27 strani.

fasc. 2: Gronovszky Iván, Nomina hominum Pannonica certis gentibus adsignata. Meghatározott nemzetiségű Pannoniai személynevek. Budapest, 1933. 50 strani.

Series II, fasc. 1: Szilágyi Johannes, Inscriptiones tegularum Pannonicarum. A Pannoniai bélyeges téglák. Budapest, 1933. 110 strani in XXXII tab. s slikami rimskih opek.

Univerzitetni inštitut za numizmatiko in arheologijo v Budimpešti, pod vodstvom prof. Andr. Alföldija, si je nadel nalogo, da sistematično preiskuje zgodovino in kulturo stare Panonije. Temu namenu služijo tudi pričujoče disertacije v dveh serijah. Prva serija obdeluje literarno in napisno gradivo, druga s slikami pa spomenike po njihovi obliki. V prvi seriji je Dobó Árpád z veliko vestnostjo sestavil vse napise, ki se nanašajo na Panonijo, izvirajo pa iz predelov izven Panonije. Razprava je zelo važna za zgodovino rimske vojske. Lepo se vidi, kako je rimska vojska svoje vojake nabirala vprav v še nepokvarjenih ilirskih krajih, ki so potem v tretjem stoletju dali celo vrsto cesarjev. Seznam, ki ga je sestavil Dobó, bo tudi dobro služil lokalni zgodovini posameznih panonskih mest. Škoda, da je tekst v tej disertaciji izključno le madjarski, kar precej otežuje uporabo te drugače tako koristne razprave.

Drugi fascikel prve serije, disertacija Ivana Gronovszkega, se bavi z osebnimi imeni, ki so bila v Panoniji v rabi. Avtor poda najprej alfabetični seznam 84 imen, pri čemer navaja vsakokrat rodbinske zveze, če so razvidne iz samih napisov. To je zelo važno, ker so se ta imena do sedaj razmotrivala čisto izolirana. Gronovszky pa jih navaja vedno v zvezi in z ozirom na imena ostalih sorodnikov na dotičnem napisu. Sledi potem pet razprav o panonskih imenih. Važna je konstatacija, da imamo etnično različna imena (na pr. keltska, ilirska ali rimska, nikdar pa ne traška, ki so vedno izolirana) na nagrobnih napisih ene iste familije. Ne smemo torej iz samega imena sklepati na etnično pripadnost dotičnega človeka. Z druge strani pa je ta konstatacija važna za poznanje kompliciranih etnoloških razmer in postopne romanizacije Panonije. Manj verjetno se mi zdi mnenje pisatelja, da so samcata rimska imena (namesto običajnih tria nomina) prevodi prvotno barbarskih imen. To bi mogli trditi kvečjemu, če so nam odgovarjajoča barbarska imena res ohranjena na drugih napisih. Disertacija je važen prispevek k zgodovini in etnologiji Panonije. Obžalovati je samo, da se je avtor oziral skoraj izključno le na napise v CIL in v Arch. Értesítő.

Kot prvi zvezek druge serije so izšle Inscriptiones tegularum Pannonicarum, ki jih je zbral in točno prerisal I. Szilágyi. Posebno važne so legijske opeke, ki jih je avtor tudi najbolj obširno obdelal, dočim so opeke iz privatnih tovarn bolj sumarično našteje. Na začetku vsakega odstavka se navaja zgodovina dotične legije, nato sledi popolni katalog vseh znanih znamk. Szilágyi ima na str. 110 (= tabla XXXII, 61) samo eno edino znamko iz Emone. Gotovo pa jih je mnogo več. Opozoril bi samo na en primer, ki je posebno važen. V Archäol. epigr. Mitteilungen aus Österreich V, 218, op. 11, je O. Hirschfeld poročal na osnovi nekega ljubljanskega časopisa od 24. nov. 1881, da so se našli na Dunajski cesti, ne daleč od pokopališča Sv. Krištofa, rimski grobovi z opekami.

Opeke so deloma imele znamke legije XV. Apollinaris v dvojnem krogu. Ta najdba ilustrira posebno jasno značaj neznatnih znamk na opekah. Iz najdb vojaških znamk na opekah moremo skoraj vedno sklepati na daljšo navzočnost dotičnega vojaškega oddelka. Kratek latinski uvod omogoča uporabo knjige tudi arheologu, ki ni vešč madjarščine. Opozorim naj še na številne table z jasnimi in odličnimi kopijami posameznih znamk. V isti seriji se pripravlja sedaj drugi zvezek, v katerem bo obravnaval panonsko terra sigillata priv. doc. dr. Lajos Nagy. Upajmo, da ne bo to lepo in sistematično delo arheološkega univerzitetnega instituta v Budimpešti obstalo pri prvih tako uspešnih disertacijah.

Bald. Saria.

KUZSINSZKY BÁL., *A gázgyári Római fazekastelep Aquincumban*. Budapest régiségei XI. (Velika rimska lončarska četrt pri Aquincumu pri Budimpešti.) Budapest, 1932, 423 strani s 397 slikami in 1 tablico.

Ob prehodu v to stoletje je bila v bližini muzeja v Aquincumu odkrita velika lončarska četrt, katero je do gradnje plinarne l. 1912 temeljito raziskal Val. Kuzsinszky. Obsežna publikacija tega, za raziskavo rimske keramike izredno važnega najdišča je sedaj objavljena v XI. zv. Budapest Régiségei. Kar nas pri tej najdbi najbolj preseneti, je dejstvo, da tukaj ne gre za kako običajnih malih lončarskih delavnic, temveč za pravo veliko lončarsko tovarno, ki so v njej izdelovali tudi terra sigillata posodje. Vsega skupaj je bilo odkritih nič manj kot 35 peči! Zelo številni so najdeni modeli, ki so bolj grobi in slabši od onih, ki so jih našli v renskih deželah. Ti so, kakor Kuzsinszky upravičeno domneva, domačega izvora. Razen sigillata posod so v veliki lončarski četrti v Aquincu izdelovali še glinaste modele za kolače in oljenke. Posebno zanimiva je večja množina pozitivnih modelov za napravljane negativnih kalupov oljenk. Ti modeli imajo enako obliko kakor oljenke same, samo da niso votli, temveč masivni. Ptujski muzej hrani prav tako 3 takšne pozitivne modele, ki so jako redki. Te nameravam objaviti na drugem mestu. Poleg zgoraj omenjenih keramičnih produktov so v lončarski četrti Aquinca izdelovali še terrakote, na drugi strani pa zopet preprosto posodo za vsakdanjo rabo.

Torej ono, na kar sicer naletimo v povsem ločenih delavnicah, se je tukaj izdelovalo v eni in isti tovarniški četrti. Kuzsinszky datira to lončarsko četrt v 2. polovico II. stol. po Kr.

Zanimivo je tudi odkritje več na gosto drug poleg drugega stoječih vodnjakov, ki so bili za lončarske delavnice neobhodno potrebni. Posamezne globeli vodnjakov so bile obložene s kamenjem, nekatere pa obite z lesom. Ta oboj se je zelo dobro ohranil; bil je ali četveroglat ali pa so za to porabili drug nad drugega postavljene lesene sode, ki so prvotno služili za prevažanje blaga. Na dogah so bili še vidni vžgani žigi.

Kuzsinszky je ves material temeljito predelal, tako, da je njegova publikacija za vsakogar, ki se bavi s keramiko Panonije, nepogrešljiva. Pozdraviti je tudi odlične slike, ki so tem bolj razločne, ker je vsa knjiga tiskana na umetniški papir. Obširen nemški Résumé nam olajšuje uporabo tega odličnega dela.

Bald. Saria.

H. VOLTELINI, *Der Bericht über die Rechte des Herzogs von Kärnten in zwei Handschriften des Schwabenspiegels*. Aus Politik und Geschichte. Gedächtnisschrift für Georg v. Below. Berlin, 1928. (95—111.)

Odlični znanstveniki so se zanimali od nekdaj za obred ustoličenja koroških vojvod na Gosposvetskem polju. Pripisovali so mu velik gospodarski, socialni oziroma sakralni pomen.¹ Ugledni dunajski pravni zgodovinar prof. H. Voltelini se je omejil na poročilo »o pravicah koroškega vojvode«, ki ga srečamo v dveh rokopisih »Švabskega zrcala«² (Gießenski rokopis iz 14. in St. Gallenski iz 15. stol.). Kar poroča ta vir o dogodkih pri ustoličenju, se ne da sicer primerjati s podrobno in popolno sliko, ki jo nudi tako zvana »Otokarjeva kronika« iz dobe 1306—1320, pa kaže, da se je obred v teku 14. stol. močno izpremenil.

H. Voltelini je dokazal, da imamo opraviti s sledečimi izpremembami in dodatki iz poznejše dobe, ki jih moramo poznati, da dobimo jedro, t. j. prvotno sliko ustoličenja. V 13. stoletju so dodali dostojanstvo državnega lovskega mojstra (Reichsjägermeisteramt), da bi dvignili ugled koroškega vojvode, ki ni bil deležen posebnega dvornega čina. V njegovi obleki spoznamo kmetsko nošo, ki jo omenja že sredi 13. stoletja v svojih govorih minorit Bertold Regensburški (»quasi rusticus, ut venit dux Carinthie«).

»Švabsko zrcalo« poroča, da volijo vojvodo koroški svobodini, da imajo pravico odkloniti deželnega kneza in da odloča pri tem večina. Po Voltelinu ne gre tu za prastare običaje, ker o njih ostali viri ničesar ne vedo. Obsežne pravice naproti vojvodu razlaga pisatelj s stremljenjem, spraviti deželnega kneza v močnejšo odvisnost od raz-

¹ Prim. Malovo poročilo v Glasniku Muz. društva za Slov., VII.—VIII. Ljubljana, 1926—1927, 57—59.

² M. Dolenc, Dušanov zakonik. Ljubljana, 1925, 10, 24.

vijajočih se »maiores vel meliores terrae«. To pa bi se ujemale z dogodki leta 1336, ne pa 1286.

Menim, da je H. Voltelini popolnoma pravilno razložil dogodke pri knežjem kamnu. Gre za »ljudski zbor« (Ding); kmet-plemničar, ki sedi na knežjem kamnu v pozi sodnika, je zaupnik (Salmann). Njemu je bila v času medvladja zaupana deželna oblast. Zdaj pričakuje vojvodo, ki se mu bliža s plemstvom. Njegova naloga je, da na slovesen način upelje novega deželnega kneza v posest dežele. Namen vprašanj in odgovorov je, da se formalno ugotovi osebnost vojvode. Vse ostalo so poznejši dodatki (zlasti zamah z mečem i. sl.).

Jos. Zontar

SILVINO GIGANTE, *Monumenti di storia Fiumana. Libri del Cancelliere*. 1912, 1931.

Prof. S. Gigante se udeležuje zlasti v krajevnem zgodovinskem društvu na Reki. Zgodovini tega mesta je posvetil že dve deli.¹ L. 1912 je pričel priobčevati v »Monumenti di storia Fiumana II. Libri del Cancelliere« notarske knjige iz reškega mestnega arhiva za dobo 1437 do 1444, ki so važen vir za gospodarsko zgodovino Reke in njenega območja. L. 1931 je nadaljeval delo in objavil v »Fiume, rivista semestrale della società di studi Fiumani« IX. l. knjigo iz dobe 1445 do 1446. Doslej smo poznali te notarske zapise le površno iz A. Dimitza², A. Müllnerja³, I. Koblerja⁴ in A. Festa⁵. Potrebno bi bilo, da se publicirajo v celoti.

Za gospodarsko zgodovino slovenskega zaledja imajo namreč dvojen pomen. Predvsem odseva iz njih en del slike gospodarskega boja med Trstom in Reko za promet naših tovarnikov, ki je stopil v sredi 15. stoletja že v drugo razvojno dobo, ko se je nagnila zmaga na stran Trsta. Dalje nam pričajo zapisi pogodb o udeležbi slovenskih mest pri trgovini z Reko in preko nje z Italijo (Jakinomi-Ancona, Pesarom, Fermom, Florenco). Zastopani so tudi trgovci iz južne Nemčije (Konstanca, Nürnberga). V razdobju od 1437 do 1446 se omenja 85 oseb iz Kranjske (41 iz Škofje Loke, 24 iz Ljubljane, 8 iz Kranja, po 4 iz Kamnika in Loža, 2 iz Selc nad Škofjo Loko, po 1 iz Višnje gore in Ribnice). Večinoma so preprosti tovarniki in mali trgovci, ki se omenjajo le parkrat; v enem primeru gre za osebo, ki odhaja na božjo pot v Rim. Večjih trgovcev je samo nekako 16; največ trgovskih sklepov je zabeleženih na ime dveh Ljubljancev: mestnega sodnika Pavla Lustalarja in strojarja Vorika ter Škofjelečana Jakoba Ararja.

Gospodarskega in pravnega zgodovinarja zanimajo vrste trgovskih zajednic, način obračunavanja pri blagu, ki se zamenjava, vrste blaga (železo, kože, olje, morska sol) i. sl. Opazil bo posebnosti v odnosih med primorskimi mesti in njih okolico, ki se kažejo na pr. v številnih pogodbah pripaše, vrste »contractus socidae« (meščan odda čredo živine za več let v rejo kmetskemu prebivalcu, analogno rimskopravnemu »pecora partiarica«⁶). Podobne pogodbe najdemo ob celi jadranski obali, od primorskih mest Istre do Albanije, zlasti v Trogiru, Splitu, Konavljah, pa tudi na otokih Pagu, Braču in Korčuli. Primerno bi bilo posvetiti temu pojavu posebno študijo.⁷ Zanimivi so tudi pripisi v hrvaškem jeziku, n. pr.⁸ darilo moža ženi, »quod dicitur schlabonice do brai utrignica«.

Jos. Zontar.

M. KOS, *Slovenska naselitev na Koroškem*. Geografski vestnik. Ljubljana, VIII. 1932, 101—142.

Problema naselitve Slovencev v alpskem in kraškem ozemlju se je dotaknil M. Kos že pri študiju postanka slovenske zapadne meje v Furlaniji.^{1*} Zdaj pa je razgrnil sliko slovenske naselitve na Koroškem in ugotovil pomen dveh vodilnih činiteljev: oblikovitosti tal in kontinuitete kulture. Drugi zanima zlasti gospodarskega in

¹ Fiume nel Quattrocento. Fiume 1913, Storia del Comune di Fiume, 1928.

² Geschichte Krains, na pr. I. 313 sl.

³ Krainische Land- u. Handelsleute in Fiume im 15., 16. u. 17. Jahrh. Argo VII. l.

⁴ Memorie per la storia della liburnica città di Fiume. 1896, vol. II. 69 sl.

⁵ Il commercio di Fiume nel secolo XV. Fiume 1900.

⁶ Monumenti II. 334 sl., 381.

⁷ Vlad. Mažuranić, Prinosi za hrv. pravno-povjesni rječnik. Zagreb, 1908 do 1922, 1141 sl. s. v. pripaša; J. Jireček, Staat u. Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien. Wien, 1912, 30; Gius. Praga, Testi volgari spalatini del trecento (Atti e memorie d. società dalmata di storia patria. Zara, II. 1926, 85 sl.); R. Grujić, Konavli pod raznim gospodarima od XII. do XV. veka (Spomenik srp. kr. akademije, LXVI, 1926, 17 sl.).

⁸ Monumenti II. 412.

^{1*} M. Kos, K postanku slov. zapadne meje, Razprave znanstv. društva, V.—VI., Ljubljana, 1930, 336—375.

socialnega zgodovinarja. Poudarjali so ga A. Dopsch, V. Ernst in dr.² (proti H. Aubinu)³ sprva le za ozemlje, na katerem so se naselili Germani. V »starejši gospodarski in socialni zgodovini alpskega kmeta«⁴ pa je A. Dopsch l. 1930 razširil to trditev tudi na Vzhodne Alpe, ki so jih preplavili južni Slovani.

M. Kos tudi navaja, da so stara pota usmerila kolonizacijo Slovencev. Najvažnejša naselbinska središča so se razvila ob križiščih rimskih cest. Gričevje Spodnje Koroške, ki je bilo v antiki v kulturnem pogledu najbolj prepojeno, je postalo poglavitno jedro slovenskega življa v zgornjem Podravju. Torej so se Slovenci nastanili poleg romanskega in romaniziranega prebivalstva in se zlili z njim. Ta absorpcija se je izvršila v odprtem ozemlju hitreje, v odročnejših krajih pa so se dlje časa ohranili ostanki t. zv. Vlahov.

Upam, da bo imel M. Kos še priliko to zaokroženo sliko slovenske naselitve na Koroškem uvrstiti v večjo sintezo celotne slovenske naselitve in si pri tem staviti vprašanje, kakšno je bilo stališče južnih Slovanov do ostankov rimske kulture v Vzhodnih Alpah. Ali so prevzeli prišleki od Romanov kake višje stopnje organizacije, na pr. zemljiškega gospodstva, ali prehajajo rimska »compascua« v posest naselbinskih in vaških zajednic?

M. Kos se je moral ozreti v svoji študiji tudi na vprašanje »hrvatskega okraja« na Koroškem, ki daje hrvatski teoriji L. Hauptmanna bistveno oporo. V tem središču na levi strani zgornje Gline so se naselili Hrvatje za velikega pohoda njihovega plemena iz Zakarpatja na Balkan v prvi polovici 7. stoletja. Jos. Zontar.

J. POLEC, *O odpravi nevoljništva na Kranjskem*. Zbornik znanstvenih razprav pravne fakultete v Ljubljani. IX. 1932-33, 20 str.

Študija prof. dr. J. Polca spada med prepotrebna predela za našo agrarno zgodovino. Obravnava dobo državnega absolutizma, ko je stremela državna zakonodaja oslabilati patrimonialni in fevdalni sestav zlasti z »zaščito kmeta«. Pravni odnos med podložnim kmetom in zemljiškim gospodom je dosegel že svoj razvojni višek, pričela je nova doba osvoboditve kmetijskega stanu. V kmetiskem podložništvu je razlikovati njegovo stvarno in osebno plat. Stvarno razmerje, ki obsega užito pravico na podložnem zemljišču, se je razvijalo že stoletja k vedno večji dednosti kmetijskega zemljišča. Zanimivo bi bilo zasledovati v posebni študiji ta proces, ki bi se dal predočiti tudi kartografsko, n. pr. po vzorcu H. Kleina za Solnograško (stanje l. 1779).^{1*}

Osebnost kmetijskega podložništva so pa preobrazile zlasti reforme Jožefa II. Njegova gospodarska in socialna politika je bila podrejena državni politiki in je stremela deloma po načelih gospodarskega liberalizma deloma merkantilizma k samozadovoljstvu (avtarkiji) države.^{2*}

Pod vplivom teh idej je izdal Jožef II. patent o odpravi nevoljništva za češke dežele z dne 1. novembra 1781, ki je postal podlaga za patent z dne 13. septembra 1782 za Kranjsko. Prof. dr. J. Polec je prikazal, kako je prišlo do izdaje tega patenta in v čem so se razlikovale gospodarske in socialne razmere na Kranjskem, zlasti na Dolenjskem, od ostalih alpskih dežel. S tem je obogatil našo še vedno skromno znanstveno literaturo pravne, gospodarske in socialne zgodovine. Celotna slika te dobe pa bo možna šele, ko bo izdal prof. dr. J. Polec še nadaljnje študije, ki jih tembolj pričakujemo od njega, ker po požaru v arhivu ministrstva za notranje zadeve na Dunaju l. 1927 samo on še razpolaga s potrebnimi gradivom. Jos. Zontar.

ANDREJKA RUDOLF, *Selški predniki dr. Janeza Ev. Kreka*. Str. 84, 3 priloge, Ljubljana, 1932.

Pisatelj je orisal ob bogatem arhivalnem materialu razvoj enega naših rodov, ki ga lahko zasledujemo nazaj v sredo 17. stoletja. Na prvih straneh objavlja pregled arhivalij, ki se jih je poslužil v obilni meri in je z njimi lepo premostil vrzel dobrih sto let od zadnjega ohranjenega urbarja (1714) do katastralnih map (1824). Poslužil se je v glavnem številnih urbarjev, raznih zapisnikov »Loških pogodb« (1695—1799), zapisnikov o zasebnih pogodbah od 1800 do srede 19. stoletja, zastavne knjige loškega gospostva (1790—1860), katastralnih map in zemljiške knjige ter arhivalij po župniških (predvsem v Seleich). Pri arhivalnem pregledu pogrešamo označbe, kje imamo iskati zastavne knjige

² A. Dopsch, Der Kulturzustand d. frühen Mittelalters. Forschungen u. Fortschritte, 9. l. 1933, 90 sl.; Die freien Marken in Deutschland, Wien, 1933.

³ H. Aubin, Zum Übergang von der Römerzeit zum Mittelalter. Histor. Aufsätze Aloys Schulte zum 70. Geburtstag gewidmet. Düsseldorf, 1927.

⁴ A. Dopsch, Die ältere Wirtschafts- u. Sozialgeschichte der Bauern in den Alpenländern Österreichs. Oslo, 1930.

^{1*} H. Klein, Die bäuerlichen Leiheformen im Erzstift Salzburg, sep. odt. Mitteilungen der Gesellschaft f. Salzburg. Landeskunde LXIX, 1929.

^{2*} K. Schünemann, Die Wirtschaftspolitik Josephs II. in der Zeit seiner Mitregentschaft. Mitteilungen d. österr. Instit. f. Geschichtsforschung, 47 (1933), 13—56.

loškega gospodstva (1790—1860). Pisatelj je arhivalije do dobra izrabil in žrtvoval delu veliko energije in pridnosti.

Po kratkem topografskem opisu Dolenje vasi in bližje okolice podaja pisatelj tudi zgodovinski oris te vasi, na kar opiše po podatkih sosedov domačijo Krekovega rodu. Hiša je bila taka, kakršne so bile kmetske hiše v tem času po večini — z vežo v sredi in brez pregraje s kuhinjo.

Prvič se pojavi ime Krek v Selški dolini šele v 17. stoletju samo kot ime botrov v krstnih knjigah od 1636 dalje. Pač pa je to ime v 16. stol. precej razširjeno v Poljanski dolini ob levem bregu Poljanske Sore proti Blegašu in Malenskem vrhu, od koder so prišli selški Kreki. V urbarjih Selške doline se ime prvič pojavi 1664 in sicer Jurij Krek kot gruntar v Dolenji vasi. Njegova kmetija je bila tu ena izmed največjih. Njemu je sledil kot gospodar Janez Krek — najbrž njegov brat. Ta je bil praded dr. J. Ev. Kreka. Pisatelj sedaj zasleduje razvoj Krekov in onih kmetskih rodbin, ki so po rodbinskih stikih prišle v poštev. Hkrati nam pa riše gospodarsko dviganje in padanje Krekove kmetije v Dolenji vasi. Naletimo na lepe primere, kako so šli že v prejšnjih stoletjih grunti iz rok v roke, kako so se rušili grunti v Dolenji vasi zlasti v 19. stol., na drugi strani, kako so dobri gospodarji dokupovali, zamenjavali parcele, da so svoje posestvo bolj zaokrožili, pod kakšnimi pogoji so sprejemali sinovi posestva itd. V 18. stoletju se Krekov rod močno cepi. Domači grunt preživlja vedno bolj resne čase; začne se zadolževati, dokler ga lahkomišeln Matija Krek ne požene. Proda parcelo za parcelo, končno proda ostanek grunta Tomažu Bercetu, ki je Matijevo delo dokončal. Grunt je popolnoma propadel, hišo in hlev so pa l. 1917 razrušili. Praded dr. Kreka Jožef Krek kupi proti koncu 18. stol. kajž z njivami, travniki in gozdovi v Ševljah, pa nima sreče. Na licitaciji je bila prodana 1820. Rodbina je šla sedaj najbrž gostovat v Dolenjo vas. A kmalu se dvigne. Krekov ded Franc se poroči z gruntarsko hčerjo iz Studenega, se nastani v Selcih in kot dober tkalec zboljša gospodarski položaj. Njegov sin Valentin, učitelj po poklicu, je bil oče velikega našega Evangelista dr. Kreka.

Razprava se ne omejuje izključno samo na genealogijo, marveč govori mestoma tudi o šegah, pravnozgodovinskih in gospodarskih vprašanjih Selške doline in ugotavlja v tem oziru marsikatero zanimivost. Takih mest bi si želeli še več, saj se bralec sicer ob čitanju precej utruji. Brez vsake škode bi lahko izostale številne genealoške podrobnosti, ki niso prav nič bistvene, pravo sliko samo zabrišejo in zanimajo več ali manj le sorodstvo.

Naletimo pa tudi na nekatera mesta, pri katerih naj omenim svoje pomisleke. V off. Selzach (str. 4) so spadale poleg naštetih naselbin še Topole, Smoleva, Železniki, Osojnik, Potok, Zala. — Da je bila Dolenja vas od nekdaj čisto slovenska (str. 5), pač dokazujejo slovenska krajevna imena, ne pa rodbinska imena podložnikov v urbarju. Saj že lahko na podlagi te razprave zasledujemo, kako močno se je prebivalstvo mešalo in kako so prodirala nemška rodbinska imena s sosednjega ozemlja v slovensko. — Na str. 14. domneva pisatelj, da so bili Kreki mogoče v 16. stol. vojščaki, ki so jih iz kakega vzroka naselili v odstranske hribe. To sodi po urbarskem imenu Pater Nematz iz 1500, 1560 Luka Nematz Kregkh. Na to ime naletimo v urbarjih do 1604. Menim, da je treba pojav tega imena na drug način razlagati. V škofjeloškem freisinškem gospodstvu je bilo tedaj naseljenih dosti Nemcev, a prav v Poljanski dolini jih na splošno ni bilo veliko. Zato je prebivalstvo kaj lahko tako nazvalo Nemca kolonista in zato to ime ne preseneča. Na str. 59. trdi pisatelj, da izvirajo selški Šmidi iz Podlonka št. 13. Res, da pri tej kmetiji naletimo na to ime v urbarju že l. 1500, vendar zasledimo prav v istem urbarju še drugo to ime. V soriški županiji, kamor pa ne spada Podlonk, naletimo prav tedaj na kajžarja Hanns gener Schmid in Idem Schmyd. Ime zaznamuje obrtnika, torej ne more biti značilno samo za eno kmetijo. Sicer pa v tem stoletju šele nastajajo rodbinska imena. Lahko se je tako nanovo imenovala marsikatera rodbina, ki prej še sploh ni imela rodbinskega imena.

Pri čitanju te razprave vidimo, kako važna so rodbinska imena za notranjo kolonizacijo. Saj so nekatera rodbinska imena značilna samo za nekatere teritorije, tako n. pr. Ziherli, Hartmani, Hafnerji, Langerholci, Trillerji za škofjeloško ravninsko ozemlje; Trojarji, Koblerji, Heberli, Kemperli, Jenšterli, Torkarji za soriško ozemlje; Tuški, Kendi, Peternelji za tolminsko ozemlje itd. Ta problem bi bilo treba pri nas sistematično obdelati in na podlagi take razprave bi jasno videli, kako se je naše prebivalstvo v zadnjih stoletjih med seboj mešalo in se na znotraj preseljevalo. P. Blaznik.

CHARLES NODIER, *Statistique illyrienne*. Articles complets du »Télégraphe officiel« de l'année 1813, rédigés et annotés par Francè Dobrovoljc. Introduction par Janko Tavzes, docteur ès Lettres. Ljubljana, 1933. Édition »Satura«. XVI + 160 str.

Francè Dobrovoljc in dr. Janko Tavzes sta imela srečno idejo, da sta priredila novo izdajo Nodierovih in drugih člankov, ki so izšli l. 1813 v listu »Télégraphe officiel«; s tem je postalo vse tisto zanimivo gradivo, ki je ohranjeno po večini le v onem eksem-

plarju francoskega uradnega lista, ki ga hrani državna študijska knjižnica, dostopno tudi širšemu krogu znanstvenikov in publike.

V uvodu poda dr. Tavzes kratko sliko Nodierovega bivanja v Iliriji ter očrta njegov službeni delokrog. Nato sledi Nodierovi članki sami, živ dokaz mnogostranosti avtorja: poleg Vodnikovega slovarja in filologije slovanskih jezikov z neizogibnim etimologiziranjem ga zanimajo ilirska narodna pesem in dubrovniška literatura, zgodovina in statistika Ilirije in posebej še Dalmacije, literarne in znanstvene novice iz Francije, Italije in Nemčije. V njegovem delu je mnogo diletantizma, vendar pa mu moramo priznati, da se je izredno hitro vživel v novo okolje, ki mu je bilo doslej popolnoma tuje po jeziku in značaju prebivalstva. Nodier je v tej dobi že popoln romantik: zanima se za Nemčijo in za narodno poezijo; na narodni tradiciji in stoletnih običajih sloneča družba se mu zdi vse drugače stabilna kakor pa družba, ki ima za osnovo racionalistične ideologije in zakonodaje; v Tournalovem učbeniku pogreša med klasiki morale evangelije in Hojo za Kristusom. V enem oziru pa je Nodier vendar še pod vplivom revolucije: položaj kmetijskih podložnikov v Iliriji se mu zdi težak in nevzdržen; romantično nazarje njegovega sodobnika A. Sore, po katerem je zemljiško gospodstvo v Iliriji zelo milo zaradi prirojene mehke slovenske duše, mu je popolnoma tuje. — Ves interes Nodiera za ilirsko kulturo je popolnoma literaren; zaman bi iskali pri njem političnega ilirizma.

V dodatku so ponatisnjeni še vsi ostali članki, ki so izšli v času Nodierovega urednikovanja. Fr. Dobrovoljc pa je opremil izdajo z zelo izčrpnimi pripombami, ki bodo razjasnile in ilustrirale vsem našim in francoskim čitateljem vsa količiča nejasna mesta. Publikacija zasluži, da vzbudi zanimanje tudi izven ožjega kroga specialistov.

Fran Zwitter.

LEVSTIKOV ZBORNİK. Uredila Janez Logar in Anton Ocvirk. Izdal in založil »Slavistični klub« na univerzi v Ljubljani. — Ljubljana, 1933. Str. 417.

V tem zborniku razprav obravnava dr. A. Ocvirk Levstikov duševni obraz, J. Logar Levstikove boje s prvaki, F. Jesenovec pripoveduje o snovanju »Slovenskega juga (naroda)« l. 1867, M. Boršnik o Levstikovih odnosih do Ernestine Jelovškove, B. Merhar o Levstiku in Stritarjevem svetožalju, E. Kerne o Levstikovem razmerju do Kopitarja in Vuka, S. Bunc prinaša končno še bibliografijo Levstikovih spisov ter kronološki seznam spisov o Levstiku, knjigo pa hvalevredno zaključuje kazalo v posameznih razpravah omenjenih imen.

Ni mogoče na tem mestu se baviti z vsemi razpravami, ki jih obsega po vsebini in namenu tehnični zbornik. K prvima dvema člankoma, ki zadevata naše kulturno in politično življenje v dobi »prvaštva«, naj dodam le nekaj pripomb. Nikakor se namreč ne morem strinjati z Ocvirkovim načinom presoje in vrednotenja delovanja zgodovinske osebnosti. Je vse preveč apriorističen, v en določen cilj usmerjen. Zdi se mi, da hoče dr. Ocvirk na vsak način dokazati Levstikovo duševno razklanost in raztrganost, ne da bi skušal razbitost in neenotnost pri ustvarjanju si razložiti iz viharo se menjajočih razmer in bojev, ki je vanje Levstika vrglo življenje. Saj Ocvirku celo Levstikova zunanost potrjuje vse (umišljene) notranje znake njegovega značaja, — kljub narodnemu pregovoru (in v pregovorih naj bi se zrcalila modrost stoletij!), da obleka ne stori človeka. Če viri izpričujejo Levstikovo mladostno vedrost in šegavost, trdi dr. Ocvirk, da je bila to le vrhinja prevlaka prave Levstikove naravi. Ni bolesta ekscentričnost, če hoče priti kdo vsaki stvari do dna, in ni treba bolezn, da trdovratno stoji in — trpi za svoje prepričanje. Naravna občutljivost, zagrenjenost radi bojev in telesne bolezni gotovo tudi močno konstitucijo živčno in duševno stro, seciranje ne pokaže vedno prave bolezni, celo ne beseda, ki je ne narekuje nujna potreba.

Iz borbe za slovenski politični list naj omenim, da je imelo prvaško namigavanje o izdaji vladinovega slov. lista le neko (četudi Levstika popolnoma nič obremenjuje) ozadje, ki so o njem starini morda res kaj slišali govoriti, a niso vedeli nič določnejšega, in ki naj ga tu na kratko opišem. Deželni predsednik Conrad pl. Eybelsfeld je namreč 17. januarja 1869 poslal Giskri in Taafaju daljše poročilo o političnem položaju v deželi. Pravi, da so se šanse prejšnje vladne stranke, ki je veljala za nemško, po njeni prelevitvi v ustavoverno stranko močno izboljšale. Stranka, ki si je že pri prvem zaletu osvojila Ljubljano, je bila brez lastnega lista, dočim so imeli Slovenci kar tri: »Novice« za kmetijske zadeve, »Danico« za cerkvene in šolske ter nemški »Triglav«. Ustavovercem je Conrad pojasnil, da jim za trajno ne more biti uradna »Laibacher Zeitung« na razpolago za njihove polemične članke, nakar so si osnovali »Laibacher Tagblatt«. Conrad trdi, da se čutijo Slovenci po sklenitvi hrv.-ogrske pogodbe nekoliko osamljene, misel slovenske avtonomije pa so razvili po taborih na Štajerskem, Koroškem in Primorskem, kamor je Bleiweis naslovil plametečo adresno; po češkem zgledu so hoteli svoji Sloveniji dati zgodovinsko utemeljitev s kraljestvom Ilirijo. Conrad se je zbal slovenske enodušnosti, ko bo ves milijonski narod zaklical vladi ultimatum zvestobe, vezane na ustvaritev Slovenije. To, kar zahtevajo voditelji, to bo namreč volja ljudstva, ker južni Slovan prisega in verba magistri.

Deželni predsednik pa je že slutil, da se enotnost slov. stranke krha. Ker je bilo v ustavoverni stranki nekaj svobodomiselnih s socialnodemokratskimi nazori, je celo upal, da se bodo te sorodne struje v obeh taborih asimilirale in združile, posebno še, ker je Slovenem manjkalo teoretično izobraženih somišljenikov. Conrad priznava, da se še ne more govoriti o Mladoslavencih, ki bi se konstituirali kot narodnonapredna stranka; vendar pa se kali take stranke že pojavljajo v stremljenju emancipacije od premočnega vpliva duhovništva; izvršila se bo tudi fuzija s homogenimi nemškimi elementi, pa čeprav bo ta fuzija obsegala spočetka le skrajne socialnodemokratske struje obeh sedanjih strank.

Conrad je bil mnenja, da vlada vsega tega ne sme le pasivno opazovati; posebno mu je bil pri srcu grôš prebivalstva, ki ne pozna ustave in nima pojma o novih zakonih. Ljudstvo je treba poučiti o pomenu ustave, o njegovih pravicah in svoboščinah. Posredovanje okrajnih glavarjev tu ne zadostuje, treba se je posluževati publicistike. Ker na uslužnost »Novice« in »Danice« ni mogel računati, je Conrad predlagal, naj bi mu osrednja vlada dala na razpolago kakih 300 do 400 gld. na leto za tiskanje poučnih knjižic in letakov. Pritoževal se je nad tem, da so tako redko sejani pisci, ki bi bili vladi vdani pa slovenščine zmožni. Zaradi pocenitve režijskih stroškov bi se omenjena propagandna literatura tiskala obenem tudi za Štajersko, Koroško in Primorsko. — Notranji minister je 24. februarja 1869 dovolil zaprosenih 400 gld., opozorivši deželnega predsednika, da bi bilo umestno izdati najprej poslovenjen brambni zakon ter državne osnovne zakone.

O vsem tem so morale prodrati nedoločne vesti tudi v ljubljansko javnost. Kajti že konec meseca marca l. 1869 se priporoča tiskarsko podjetje Kleinmayr-Bamberg deželnemu predsedstvu glede tiska »nameravanega slovenskega lista za pouk ljudstva o ustavni zakonodaji, ki bi izhajal dvakrat na mesec kot priloga in pod uredništvom lista »Laibacher Zeitung« proti četrtletni remuneraciji 100 gld.». Ako vlada resnično namerava izdajati popoln uradni list za Slovence, naj ne prezre firme, ki že izza l. 1770 izdaja uradni list, ki je vprav zadnji čas zlasti med duhovščino izgubil dosti naročnikov, ker se list zavzema za politične smernice ministrstva.

Bamberg je v svoji vlogi predložil deželnemu predsedniku v odobritev že kar vabilo za naročbo na novi časopis, ki bi nosil ime »Avstrijski Slovenec« in bi izhajal izza 15. aprila 1869 dvakrat na mesec kot priloga uradne »Ljubljancanke«. Tvrdba je sestavila tudi načrt programa za novo glasilo: vsak Kranjec mora biti Avstrijec in prijatelj ustave. Prijatelji ustave pa morajo le-to dobro poznati, prav tako pa tudi vse druge postave. Razen tega bi »Avstr. Slovenec« prinašal tudi poučne spise iz kmetijstva in vrtnarstva, gojil pa bi tudi pripovedno leposlovje. — Deželni predsednik ni maral, da bi se zadeva obravnavala pismeno in s tem postala še bolj javna. Zastopniku tvrdke je pravo stanje pojasnil ustno, njeno vlogo pa varno spravil med tajne prezidialne spise, kjer se še danes nahaja.

Glede uporabe virov opažam, da se avtorji držijo preveč starih, izhojenih potov, literature, ki se citira po drugih razpravah. Dela poslancev v deželnem ali državnem zboru n. pr. ne gre presoati po presejanem in včasih v določene namene prikojenem poročilu v »Novicah«, marveč je za to treba vzeti v roke Obravnave deželnega zbora odn. Stenografske zapisnike državnega zbora — saj je oboje na razpolago v Ljubljani. Grda in precej splošna razvada naših dni je tudi raba kratic, ki si jih sodobnik že razvozlja, ki bodo pa prihodnjim rodovom najbrž že v hudo spotiko. Vsaj opozorilo na vidnem mestu, da so n. pr. kratice povzete po Slov. biogr. leksikonu, naj bi nikoli ne manjkalo. Nemčizme pa smo nekdanj Slovenci bolj trebili, morda zato, ker so se nam neposredno vsiljevali. Danes pa, ko jih sprejemamo iz rok Hrvatov in Srbov, kjer imajo žal nekako hišno in domovinsko pravico, smo v tem oziru premalo purtanski; izrazi kot »deljeno mnenje« (geteilte Ansicht) in sl. naj bi izginili iz naše srede. Tudi raba ozir. zaimka »kateri« ni pravilna, narodu je to vedno in izključno le vprašalni zaimek, oziralni pa samo »ki«.

Ko sem že pri jezikovni plati, naj končno k Cigaletovi noviški oceni Levstikovega prevoda Globočnikovega »Nauka slov. županom«, navedeni v Bibliografiji na str. 383, opozorim še na Cigaletovo pismo, ki ga je o tej stvari 7. marca 1880 pisal Globočniku (pismo se nahaja sedaj v ljublj. Muzejskem arhivu). Čestita mu, da je poslovenitev izročil vprav Levstiku. Cigale priznava, da Levstik tako korektno slov. misli, kakor nobeden drug ne; včasih pa tudi pretirava, tako da mu jezikoznanstvo vzame popolnoma sanum iudicium. Pravi, da je za »Novice« zato napisal nekaj opomb, ker se mladina rada ravna po Levstiku. Vendar pa tudi dobri Homer včasih počiva; v rahli besedi mu bo (tako piše Cigale dalje) očital, da L. slovenščino »rusticizira«, na drugi strani pa da je zaradi svojega purizma često težko umljiv.

J. Mal.

SVETOZAR ILEŠIČ, *Kmetska naselja na vzhodnem Gorenjskem*. Inavgurálna disertacija. Ljubljana, 1933. Str. 88 in 1 karta.

Za Vatovčevo (Upravna in gospodarska zgodovina laškega okraja) in Blaznikovo (Kolonizacija Selške doline) je pričujoča Ilešičeva že tretja disertacija iz ljubljanske

filozofske fakultete, ki se bavi s socialnimi in gospodarskimi razmerami našega podeželja. Kakor deloma prejšnje, sloni tudi ta na študiju franciscejskega katastra. Žal, da je primerjava in študij jožefinskega katastra za bivše kranjsko ozemlje nemogoč. Kljub poizvedovanju prav v tem zadnjem letu ga namreč ni bilo mogoče izslediti niti v Gradcu niti na Dunaju — morda pride na dan kje na Ogrskem (v Pešti?), kamor so ga za francoske okupacije l. 1809 dali prepeljati Avstrijci (prim. Pivec-Stelè, *La vie économique des Prov. illyr.*, str. 220).

Dr. Ilešiča zanima problem poselitve, ne da bi hotel razgrniti sistematično zgodovino kolonizacije, skuša marveč le iz stališča geografa razjasniti nastanek kmetijskih naselij, upoštevajoč ugotovitve drugih znanstvenih disciplin. Glede prirodnih predpogojev v geološki osnovi in morfoloških oblikah sledi avtor predvsem novjšim dognanjem I. Rakovca. Važno izpopolnitev pomeni z Ilešičevo skoraj vzporedno izšla razprava W. Kühnla (*Zur Stratigraphie und Tektonik der Tertiärmulden bei Kamnik in Krain. Prirodoslovne razprave*, II, str. 61—111), ki obravnava terciarno-miocenske formacije ter podrobno opisuje stratigrafske in tektonsko-morfološke razmere v moravški in kamniški sinklinali — proučuje torej velik del ozemlja, ki se ž njim bavi tudi S. Ilešič. Avtorsija in katastralne mape so mu bile za podlago pri proučevanju zunanjega načina naselitve in razdelitve zemljišča. Pri prvotni podeli zemlje med posamezne članekvaščane bi jaz poudaril stremljenje, da bi pravično razdelili med vse interesente zemljišče po njegovi kvalitetni vrednosti; prav zato seveda posameznikom dodeljeni kosi niso mogli biti skupaj v zaokroženi enoti. Parcelacija polja v smeri izohips, ki jo Ilešič ugotavlja, pa je razumljiva in nujna radi zložnejšega obdelovanja (pri vožnji, oranju itd.).

Avtor je tu in tam primerjal v katastru zabeleženo stanje s starejšimi viri. Tu pa je treba opreznosti. Tako je n. pr. opazil, da našteva kataster za Štefanjo goro pri Cerkljah le 16 kmetij z znatnejšo zemljo. posestjo. Ker je v »Gradivu« (V, št. 488, 490) našel navedenih za ta kraj v 13. stol. 12 kmetij, sklepa iz tega »v kako majhnem obsegu so se pri zaselkih vršila drobljenja posestev«. Prezrl pa je, da vir navaja le nekatere kmetije, ki so bile pač prodane; kajti, če bi to bila cela vas, bi listina (kakor običajno) ugotovila, da je bila prodana »tota villa«. Vrh tega je treba upoštevati še okolnost, da so kmetje ene vasi mogli pripadati tudi različnim zemljiškim gospodom. Glede pripombe, da gre pri »pistoti« (str. 40) za mlajšo urbarizacijo, ni pop. točna. Pustote ne značijo novo, marveč le p o n o v n o obdelane komplekse.

V zvezi z razmotrivanji o tipologiji naselij bi kazalo morda enkrat zasledovati tudi način in oblike naselitve svobodinov (Freisassen), ki so raztreseni po vsej deželi in obstajajo zanje arhivalni sezname. Že sedaj pa bi mogel avtor na osnovi Ramovševe Dialektološke karte primerjati, ali in v koliko so morfološko zaključeni teritoriji pospeševali in ohranjali med naselniki dialektične razlike. Pri načinu zgradbe kmečkega doma pa ni upošteval uradnega poseganja v tradicionalne ljudske oblike, na kar sem opozoril v Zgodovini slov. naroda (str. 438; 622—624). V valovitem svetu postavi kmet svoj hlev običajno v breg radi toplote pozimi in radi prikladnejšega krmljenja skozi pritlične »line« na zgornji strani hleva.

Glede terminologije se mi zdi »sistem treh polj« prav neprikladen, ker je le suženjska poslovenitev za nemško Dreifelderwirtschaft. Več bi povedal izraz »sistem prabe«, ki ga pa tudi ne kaže vpeljati, ker imamo za to pregnanten domač izraz »kolo-barjenje«. V jezikovnem oziru avtor zlasti pluralnih krajevnih imen ne rabi pravilno. Ni prav: med Prevoji, Vrhpoljem, v Velesovu, proti Trbovlju, marveč le: Prevojami, Vrhpoljami, Velesovem, Trbovljam. Ljudstvo govori le: Tustanj (ne Tuštanj), kar ima že velesovski urbar iz l. 1458; prav tako pozna starejši rod le Šmartin, novi čas pa je spakedral to ime in vojščaka sv. Martina postavil v — neutrum. Ni mi jasno, zakaj pisatelj piše Krašna (nam. Krašnja), morda na ljubo svoje negotove imenoslovne razlage. V tem slednjem oziru oporekam tudi razlagi imena Rafolče iz Ragholdsdorf, velesovski urbar ima namreč Raffelsdorf. Prav tako se tudi ne morejo izvajati Moravče iz Maroltsdorf. Omenjeni urbar pozna Moraucz am puechl; če bi se naj Moravče izvajale iz osebnega imena, kako naj se potem razlaga enako krajevno ime v bližini Zagreba? Nepotreben je pridevniški hrvatizem »Peiskerov«. Sem spada tudi »razprostranjenost« namesto razširjenost.

Svojo zanimivo študijo je dr. Ilešič opremil z zemljevidnim pregledom tipov razdelitve zemljišča na obravnavanem ozemlju. Škoda le, da je karta popolnoma »slepa« in nam ne nudi nikakih orientacijskih oporišč v rekah, gorskih vrhovih in važnejših krajih. Kühnlovi razpravi priloženi zemljevid pa to vpoštevata in je zbog tega za svoj namen vse bolj pregleden in uporaben.

J. Mal.

